

DOKTORI ÉRTEKEZÉS

Hermann Veronika

2016

Az egészséges környezethez való jog átfogó védelme az Emberi Jogok
Európai Bíróságának gyakorlatában

Doktori értekezés

PTE ÁJK Doktori Iskola, Nemzetközi- és Európai jogi alprogram

Szerző: Hermann Veronika

Témavezetők:

Horváth Zsuzsanna egyetemi docens

Mohay Ágoston Csanád adjunktus

Pécs, 2016

Tartalomjegyzék

1. Bevezető.....	4
1.1. A központi probléma meghatározása	4
1.2. Az értekezés felépítése és alkalmazott módszerek.....	7
a) Első egység.....	8
b) Második egység.....	8
c) Harmadik egység	8
1.3. A téma aktualitása.....	9
2. Az egészséges környezethez való jog koncepciója.....	12
2.1. Az elmélet.....	12
2.1.1. A környezet és az emberi jogok kapcsolata.....	12
a) Antropocentrikus megközelítés.....	14
b) Ökocentrikus megközelítés	14
2.1.2. Emberi jogi attribútumok.....	17
2.1.3. Az egészséges környezethez való jog, mint emberi jog.....	30
2.1.4. Az egészséges környezethez való jog és a fenntartható fejlődés.....	33
2.2. A gyakorlat.....	38
2.2.1. Nemzetközi egyezmények és soft law források	38
a) Stockholmi Nyilatkozat.....	38
b) Közös Jövőnk Jelentés	39
c) San Salvadori Kiegészítő Jegyzőkönyv	40
d) Afrikai (Banjuli) Charta	40
e) Környezet és Egészség Európai Kartája.....	41
f) Riói Nyilatkozat	42
g) Aarhusi Egyezmény	44
2.2.2. Alkotmányos szabályozás.....	49
a) Az ET tagállamainak releváns alkotmányos szabályozása.....	50
b) Magyarország.....	91
c) Ausztria.....	97
d) Franciaország	100

e) Németország.....	105
f) Svájc.....	109
g) Egyesült Királyság.....	114
h) Olaszország.....	118
2.2.3. Az Európai Unió releváns szabályozása.....	120
a) Környezetvédelem.....	120
b) Alapjogvédelem.....	124
c) Egészséges környezethez való jog.....	129
2.3. Összegzés.....	139
3. Az egészséges környezethez való jog jogállása az EJEB joggyakorlatában.....	142
3.1. AZ EJEE jelentősége a környezetvédelemben.....	142
3.2. Élethez való jog.....	146
3.3. Magán- és családi élet tiszteletben tartásához való jog.....	150
3.4. Tulajdonhoz való jog.....	162
3.5. Környezeti eljárási jogok.....	166
3.5.1. Információhoz való jog.....	166
3.5.2. Döntéshozatalban való részvétel.....	171
3.5.3. Igazságszolgáltatáshoz való jog.....	173
3.6. Jogérvényesítés.....	180
3.6.1. A kérelem beadása és a 47-es szabály.....	181
3.6.2. Elfogadhatósági vizsgálat.....	183
3.6.3. Az eljárás érdemi szakasza.....	187
3.7. Összegzés.....	189
4. Konklúzió.....	194
4.1. Egészséges környezethez való jog, mint emberi jog.....	195
4.2. Az egészséges környezethez való jog alanyi köre.....	196
4.3. Az egészséges környezethez való jog tartalmi elemei.....	197
4.4. Egészséges környezethez való jog és az EJEE/EJEB.....	201
4.5. De lege ferenda.....	205
4.5. Zárszó.....	210

Outline of the Doctoral Dissertation.....	211
Ábrák jegyzéke	213
Jogesetek jegyzéke.....	214
Bibliográfia	218

1. Bevezető

1.1. A központi probléma meghatározása

Napjainkban a nemzetközi közösségnek többek között olyan globális környezeti problémákkal kell szembenéznie, mint a klímaváltozás, a vízhiány, a hulladékprobléma, vagy a biológiai sokszínűség rohamos csökkenése. A nemzetközi környezetjog¹ határozott fejlődést tudhat maga mögött e globális környezeti problémák megjelenésével összhangban. A környezetvédelem és az emberi jogok védelmének kapcsolata a környezeti tárgyú nemzetközi jogi dokumentumok 1972 óta tartó² gyarapodásával párhuzamosan lett a vizsgálatok tárgya.

Az emberi jogok védelme és a környezetvédelem közötti összefüggések felismerése, valamint e két védelmi rendszer összekapcsolása hívta fel a figyelmet egy meghatározott tulajdonsággal bíró (*egészséges*) környezethez való jog elismerésének az igényére. A *környezet* egy átfogó kategória, amely magában foglalja a természeti környezetet, az épített környezetet, valamint az emberi környezetet. Az emberi környezet kategóriába többnyire fogyasztóvédelmi és élelmiszerszabályozási

---

¹ Az értekezésben a *környezetjog* kifejezést használom *környezetvédelmi jog* helyett a jogágra való utalásként. Ahogyan arra Bándi Gyula, Fodor László és Kecskés Gábor is rámutatott, a *környezetjog* kifejezés jogilag pontosabb, valamint jobban megfelel az eredeti angol szóhasználatnak (*environmental law*), mint a *környezetvédelmi jog* kifejezés. Lásd: Kecskés Gábor: *A környezeti károkért való felelősség a nemzetközi jogban*. Doktori értekezés. Széchenyi István Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola 4-5. o.; *A környezetvédelmi joghoz képest továbbá a környezetjog jelentéstöbbletet hordoz*. Fodor László a *környezetjoghoz* nemcsak a kifejezett környezetvédelmi normákat érti, hanem az „azokkal szükségszerűen összefonódó ipari, energetikai, mezőgazdasági, közlekedési, pénzügyi és más előírásokat is”. Lásd: Fodor László: *A környezethez való jog dogmatikája napjaink kihívásainak tükrében*, Miskolci Jogi Szemle, 2. évfolyam, 2007 1. szám, 5. o.; A környezetjog jelentése tehát tágabb, mint a környezetvédelmi jogé, mivel a környezetvédelem mindazon magatartások összessége mely a környezet állapotát fenntartja, illetve javítja. Lásd: Bándi Gyula: *Környezetjog*. Szent István Társulat, 2014; http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_539_Kornyeztjog/ch01.html (2016. január 24.). 12. o.

² 1972-ben Svédország fővárosában, Stockholmban rendezték meg a nemzetközi környezetjog kezdetét jelentő ENSZ Környezeti Világkonferenciát, amelynek résztvevői elfogadták az ún. Stockholmi Nyilatkozatot.

rendelkezések sorolhatóak. Az épített környezet a kulturális örökség egyes, természeti képhez szorosan kapcsolódó, építészeti emlékeit soroljuk.³ Az egészséges környezethez való jog (így jelen értekezés témája is) a természeti környezet kategóriájához kapcsolódik, melynek a legáltalánosabban elfogadott definíciója az Európa Tanácshoz kötődik. Az 1993-ban Luganóban aláírt (hatályba még nem lépett) környezetre veszélyes tevékenységek által okozott károkért való polgári felelősségről szóló egyezmény 2. cikke értelmében a környezet magában foglalja a természetes erőforrásokat, legyenek azok élők vagy élettelenek, mint amilyen a levegő, víz, talaj, flóra és a fauna, valamint az ezek közötti kölcsönhatások.⁴ Ugyancsak ide tartoznak mindazok a vagyontárgyak, amelyek a kulturális örökség részeit alkotják; illetve a tájkép meghatározó jellemzői. Az idézett definíció a nemzetközi környezetjogban széleskörűen elfogadott, így jelen értekezésben én is ezt használom.

Az egészséges környezethez való jog esetében az *egészséges* jelző nem a környezetre irányul, hanem az egyénre, aki a környezet része. Az Egészségügyi Világszervezet a következőképpen határozza meg az egészség fogalmát: „Az egészség a teljes testi, szellemi és szociális jólét állapota, nem pusztán a betegség vagy fogyatékoság hiánya.”⁵ Az egészség a funkcionalitás az egyén számára megfelelőnek ítélt szintje, melyeket alapvető tényezők (egészségdeterminánsok) alakítanak.⁶ Az egészségdeterminánsok legfőbb kategóriái⁷ között szerepel a fizikai környezet is.

„A nemzetközi emberi jogi fórumok körül (...) a regionális rendszerek vitték és viszik nagyobb sikerre. (...) igazán hatékony regionális rendszerrel csak két földrész,

---

³ Kecskés Gábor: *A környezeti károkért való felelősség a nemzetközi jogban*. i. m. 28. o.

⁴ Convention on Civil Liability for Damage Resulting from Activities Dangerous to the Environment: Art. 2 par. 10: "Environment includes: – natural resources both abiotic and biotic, such as air, water, soil, fauna and flora and the interaction between the same factors; – property which forms part of the cultural heritage; and – the characteristic aspects of the landscape."

⁵ Egészségügyi Világszervezet (WHO) Alkotmány preambulum (Magyarországon kihirdette: 1948. évi XII. törvény az Egészségügyi Világszervezet Alkotmányának becikkelyezéséről).

⁶ Ádány Róza: *Megelőző orvostan és népegészségtan*. Medicina Könyvkiadó Zrt. 2011, http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_524_Megelozo_orvostan_nepegeszsegtan/ch03s05.html (2016. január 24.).

⁷ Jövedelmi támogatottság (jövedelmi viszonyok), társadalmi támogatottság (szociális ellátórendszer fejlettsége), iskolázottság, foglalkoztatottság és munkakörülmények (gazdasági helyzet), fizikai környezet, magatartási- és életmódtényezők, egészséges fejlődés (gyermekkor) biztosíthatósága, egészségügyi szolgáltatások fejlettsége és elérhetősége, genetikai (biológiai) tényezők, kulturális sajátosságok.

Európa és Amerika büszkélkedhet (...).⁸ Az Emberi Jogok Európai Egyezménye (*továbbiakban EJEE vagy Egyezmény*), mint az emberi jogok európai regionális védelmének bázisa, nem tartalmaz kifejezett rendelkezést az egészséges környezethez való jogról, sem az emberi környezet védelméről. Az Egyezmény rendszere csak közvetve járul hozzá a környezetvédelemhez az Emberi Jogok Európai Bíróságának (*továbbiakban Bíróság, strasbourgi bíróság vagy EJEB*) gyakorlata által. A strasbourgi bíróság ugyanis már levezette az egészséges környezethez való jog néhány elemét az Egyezményből. Ez a megoldás azonban a fennálló jogok környezeti dimenziójának a felismerését, és nem a fennálló rendszernek környezeti jogokkal való bővítését jelenti. A meglévő védelem szintje így vélhetően alacsonyabb a megvalósíthatónál.

Célom, hogy bemutassam, hogyan védhető a környezet a lehető legnagyobb mértékben az Emberi Jogok Európai Bírósága által. Az értekezés így nem környezetjogi, hanem emberi jogi elemzés annak ellenére (*vagy azzal együtt*), hogy a témája tág értelemben a környezetvédelem. A tanulmány központi kérdése a következő: *Hogyan biztosíthatja az Emberi Jogok Európai Bírósága az egészséges környezethez való jog lehető legmagasabb szintű védelmét?* Az értekezés fő kérdésének a megválaszolásához az alábbi alkérdések tárgyalása szükséges:

- Mi igazolja a környezet emberi jogi eszközökkel történő védelmét?
- Illeszkedik-e az egészséges környezethez való jog az emberi jogok halmazába?
- Hogyan határozható meg az egészséges környezethez való jog alanyi köre?
- Melyek az egészséges környezethez való jog tartalmi elemei?
- Az egészséges környezethez való jog mely elemeit védi az EJEE, illetve a strasbourgi bíróság?
- Hogyan biztosíthatná az EJEE, valamint az EJEB az egészséges környezethez való jog hiányzó elemeinek védelmét?

---

⁸ Raisz Anikó: *Az emberi jogok fejlődése az Emberi Jogok Európai és Amerikaközi Bíróságának kölcsönhatásában*. Novotni Kiadó, Miskolc, 2010. 29. o.

1.2. Az értekezés felépítése és alkalmazott módszerek

A kutatásom fő célja, hogy megválaszoljam milyen szinten áll az EJEE/EJEB egészséges környezethez való joggal kapcsolatos védelmi rendszere. Ennek érdekében arra a kérdésre keresem először a választ, hogy az egészséges környezethez való jog emberi jog-e, és melyek e jog tartalmi elemei. Ezután, a feltárt tartalmi elemek ismeretében, bemutatom a releváns strasbourgi bírói gyakorlatot. Ezen eredmények egymásra vetítése alapján teszem fel a kérdést: létezik olyan tartalmi elem, amely tekintetében emelni lehetne az EJEE/EJEB által nyújtott védelmi szintet, és ha igen, az milyen módszerrel lehetséges? Az értekezésem célja tehát nem (*bár a cím alapján úgy tűnhet*) az EJEB környezetvédelemmel kapcsolatos gyakorlatának bemutatása.⁹

Az értekezés eredményeinek gyakorlati alkalmazhatósága érdekében a kutatásom során átfogó megközelítést igyekeztem megvalósítani. Nem csak a szűk értelemben vett jog területét vizsgáltam, de a kapcsolódó és releváns filozófiai, szociálpszichológiai, közgazdasági és statisztikai eredményeket is figyelembe vettem. Jogi kutatásom továbbá nem korlátozódott a nemzetközi jogra, ugyanis releváns alkotmányjogi illetve jogbölcseleti és jogfilozófiai források is felhasználásra kerültek.

Az értekezés három nagy logikai egységből áll: elméleti fejezet (*Az egészséges környezethez való jog koncepciója*), gyakorlati fejezet (*Az egészséges környezethez való jog jogállása az EJEB gyakorlatában*), valamint a következtetéseket tartalmazó záró fejezet.

---

⁹ Ilyen tanulmányok mák léteznek. Az EJEB környezetvédelemmel kapcsolatos gyakorlatát lásd: *Manual on Human Rights and the Environment*, Council of Europe Publishing, 2. kiadás, Strasbourg, 2012. – A kézikönyvet lásd:

http://www.echr.coe.int/LibraryDocs/DH_DEV_Manual_Environment_Eng.pdf (2016. június 23.); EJEB által folyamatosan frissített *factsheet* az EJEB környezettel kapcsolatos ítélkezési gyakorlatáról, amely a legrelevánsabb, és a legfrissebb ügyek összefoglalóját adja. A legfrissebb összefoglalót lásd: http://www.echr.coe.int/Documents/FS_Environment_ENG.pdf (2016. június 23.); San José, Daniel García: *Environmental Protection and the European Convention on Human Rights*. Council of Europe Publishing, 2005.; Szemesi Sándor: *Környezetvédelmi kérdések az Emberi Jogok Európai Bírósága gyakorlatában*. In: Raisz Anikó (szerk.): *A nemzetközi környezetjog aktuális kihívásai*. Miskolci Egyetem, Miskolc, 2012. 175-184. o.

a) *Első egység*

Az első egység (*második fejezet: Az egészséges környezethez való jog koncepciója*) az egészséges környezethez való jog elméletét tárgyalja. Jogfilozófiai, jogbölcséleti és környezetjogi jogtudósok elméleteit felhasználva kerül itt elemzésre, hogy van-e létjogosultsága a környezet emberi jogi eszközökkel történő védelmének, emberi jog-e az egészséges környezethez való jog, továbbá mi e jog alanyi köre. Az egészséges környezethez való jog tartalmi elemeinek feltárásához a legrelevánsabb nemzetközi, európai uniós, valamint nemzeti szintű jogforrások kerültek elemzésre. *(A releváns strasbourgi bírói döntések bemutatására az értekezés koherenciája okán a harmadik fejezetben kerül sor.)* A bemutatott jogforrásoknak köszönhetően *(köztük az Európa Tanács 47 tagállamának releváns alkotmányos szabályozása)* az is feltárásra kerül, hogy milyen szinten áll ma megközelítőleg az európai védelmi standard az egészséges környezethez való joggal kapcsolatban. Az értekezés ezen első egysége elméleti fejezet, ahol analitikus kutatási módszert alkalmaztam.

b) *Második egység*

A második egység (*harmadik fejezet: Az egészséges környezethez való jog jogállása az EJEB gyakorlatában*) az egészséges környezethez való jog jogállását mutatja be az EJEB gyakorlatában, így ez a fejezet szükségszerűen leíró és esetjogi meghatározottságú. E fejezetben nem az volt a célom, hogy az EJEB környezetvédelemmel kapcsolatos joggyakorlatát kimerítő módon bemutassam, hanem, hogy az első fejezetben feltárt tartalmi elemek fényében megvizsgáljam az EJEB azon döntéseit és ítéleteit, ahol az egészséges környezethez való jog tartalmi elemei érdemben fellelhetőek. Egy-egy eset bemutatásának részletessége eltérően alakul az alapján, hogy azok a tézisek igazolásához mennyire szükségesek.

c) *Harmadik egység*

A harmadik egység (*negyedik fejezet: Konklúziók*) az előző két fejezet - ideális védelem és a létező védelem - egymásra vetítése. E fejezet tartalmazza az előző részek összefoglalását, a következtetéseket, valamint a *de lege ferenda* javaslatokat. Itt kerül bemutatásra, hogy az egészséges környezethez való jog megismert tartalmi elemei, valamint e jog európai védelmi szintjének ismeretében hogyan lehetne az EJEE/EJEB

védelmi szintjét kiterjeszteni. A kutatási eredmények figyelembevételével javaslatokat fogalmazok meg az egészséges környezethez való jog magasabb szintű strasbourgi szabályozása érdekében. A javaslatok megfogalmazásánál mindig szem előtt tartottam, hogy azok a tudományosság és a jog mércéjével mérve kivitelezhetőek legyenek. A politikai elkötelezettség hiánya viszont nem befolyásolt abban, hogy megfogalmazzam, véleményem szerint mely lépésekkel érhető el a kitűzött cél, az egészséges környezethez való jog magasabb szintű védelme az EJEE/EJEB rendszerében.

1.3. A téma aktualitása

„A környezeti probléma, amellyel szembenézünk, a legkomolyabb veszélyt jelenti emberiségre nézve, az emberi faj létezése óta (...)”¹⁰, kezdte vitaindító előadását C. G. Weeramantry bíró 2014. április 24-én Budapesten, a „Fenntartható jövő modell-intézményei” elnevezésű nemzetközi konferencián. Az ember – mint természetes személy *per se*; illetve, mint jogi személy mögött álló egyén – haszonszerzés érdekében, információ hiányából adódóan, felelőtlenségből és/vagy szükségből drasztikus hatással tud lenni a környezetre, annak ellenére, hogy a környezet az ember fennmaradásának nélkülözhetetlen feltétele. Ezen általános igazság komolyságát, kiterjedtségét és komplexitását szemléltetik a következő példák:

Emberi tevékenység hatására a Kazahsztán és Üzbegisztán határában található Aral tó majdnem teljesen kiszáradt. A tó vízfelülete 1960-ban több mint 68 900 km² volt, pár éven belül azonban a tó akár el is tűnhet. A környezetet ért nyilvánvaló kár mellett a világ valaha volt negyedik legnagyobb tavára épülő halászat a drasztikus vízcsökkenés hatására teljesen összeomlott. A megmaradt víz műtrágyával és növényvédő szerekkel szennyezett, valamint a kiszáradt tómeder felől érkező mérgező só-viharok a környező szárazföldi területeket is pusztítják.¹¹

---

¹⁰ Weeramantry, C. G.: „*The environmental problem now facing humanity poses the most serious danger to mankind since the human race began.*” Elhangzott 2014. április 24-én Budapesten, a „Fenntartható jövő modell-intézményei” c. nemzetközi konferencián, C. G. Weeramantry bírónak, a Nemzetközi Bíróság volt alelnökének vitaindító előadásán.

¹¹ Az Aral tóról készült műholdfelvételeket lásd:

1976 és 1991 között a Shell és a Nigériai Nemzeti Olajtársaság visszafordíthatatlan környezeti károkat okozott olajkitermelésével Nigéria déli részén, a Niger folyó deltájában. Az olajkitermelés során a környezetbe folyt közel 1,6 millió gallon olaj, valamint az olajkutaknál elégetett gáz rendkívüli mértékben szennyezte a vizet, a levegőt és a talajt. E kiterjedt környezetszennyezés/károsítás drasztikus hatással volt a helyi lakosság (*Ogoni törzs*) életminőségére/életére. Az Ogoni törzs elégedetlenségére a kormány válasza – az érintett olajipari vállalatok közbenjárásával – véres megtorlás volt.¹²

Az Amazonas medencében történő esőerdőirtás – amely mind a generációk közötti, mind a generáción belüli méltányosság hiányának kitűnő példája – megfélemezhetőnek látszik.¹³ Bár a sokszor illegális erdőirtás ideig-óráig megélhetést jelent a lakosoknak, az rendkívüli károkat okoz helyi, valamint globális szinten egyaránt: a kontrollálatlan, drasztikus erdőirtás hozzájárul a klímaváltozáshoz, erodálja a talajt, veszélyezteti a biológia sokféleséget, illetve lehetetlenné teszi az évszázadok óta az erdőkben élő és az erdőktől függő őshonos kultúrák fennmaradását. Az illegális fakitermeléssel sújtott területekről származó termékek egyik fő piaca pedig nem más, mint Európa. Egyes európai uniós országok (*elsősorban Hollandia, Németország, az Egyesült Királyság, Olaszország és Franciaország*) ugyanis az erdőirtásokat okozó termékek (*pálmaolaj, marhahús, szója, stb.*) importjában az elsők között szerepelnek.¹⁴

Hazai példaként említendő a 2010-es vörösiszap katasztrófa, melyet nemcsak Magyarország, de Európa egyik legsúlyosabb környezeti katasztrófájaként tartunk számon. 2010. október 4-én a Veszprém megyei Kolontár határában történt gátszakadás következtében közel 1 millió m³ iszap és lúgos zagy ömlött ki,

---

http://earthobservatory.nasa.gov/Features/WorldOfChange/aral_sea.php (2015. november 23.). A jelenségről bővebben lásd: <http://www.eoearth.org/view/article/51cbecf47896bb431f68eb68/> (2016. január 3.).

¹² Az Ogoni ügyről bővebben lásd: <http://www.cesr.org/downloads/AfricanCommissionDecision.pdf> (2015. november 23.).

¹³ A generációk közötti-, és generáción belüli méltányosságról bővebben lásd: 2.1.4. fejezet: *Az egészséges környezethez való jog és a fenntartható fejlődés.*

¹⁴ Az Amazonas medence menti erdőirtás és az EU kapcsolatáról bővebben lásd: http://www.fern.org/sites/fern.org/files/Stolen%20Goods_EN_0.pdf (2015. november 23.).

megközelítőleg 1000 hektárnyi területet árasztva el. A katasztrófa következtében tíz ember életét veszítette és több mint 150 ember megsérült. A hosszú távú környezeti és egészségügyi hatások egyelőre felmérhetetlenek.¹⁵

A környezeti károkozás szinte minden esetben az embert is érinti: a természetes- és a jogi személyt, az egyént és a kollektívát, a jelen és a jövő generációkat egyaránt. A környezet védelme így az emberiség akut feladatai között szerepel. A környezetet minden ésszerű és lehetséges eszközzel védeni kell, egyrészt önvédelmi okokból, másrészt, morális kötelességből. Egy lehetséges eszköz lehet a környezet emberi jogi eszközökkel történő védelme, amely az egészséges környezethez való jog megfelelő szabályozásában ölthet testet. A környezetvédelem emberi jogi kérdés is, így az említett tendenciákat figyelembe véve elmondható, hogy az egészséges környezethez való jog védelme aktuálisabb, mint valaha.

Az aktualitás ellenére az európai emberi jogvédelem bázisát jelentő Emberi Jogok Európai Egyezménye nem tartalmazza az egészséges környezethez való jogot. Napjainkban, bár egyre jelentősebb jogalakító tényezőnek számít a bírói gyakorlat (*kifejezetten a nemzetközi jog esetében*), valamint a strasbourgi bíróság kétségtelenül az egyik legjelentősebb jogalakító testület az európai régióban, mégis úgy tűnik, hogy az EJEB joggyakorlata az európai standardok mögött áll az egészséges környezethez való jogot illetően. Igaz ez? Ha igen, milyen okokból alakult ki ez a helyzet? Vajon az egészséges környezethez való jog nem illeszkedik az emberi jogok halmazába, vagy csak az EJEE rendszere nem tud magasabb védelmet nyújtani? Lehetséges és egyáltalán szükséges (*az egészséges környezethez való joggal kapcsolatban*) az EJEE/EJEB által nyújtott védelmi szintet megemelni? A következőkben e kérdésekre keresem a válaszokat.

---

¹⁵ A vörösiszap katasztrófáról bővebben lásd: Kolontár-jelentés, a vörösiszap baleset okai és tanulságai, Budapest 2011,

http://lehetmas.hu/wp-content/uploads/2011/04/Kolontar_jelentes.pdf (2015. november 23.);

Országgyűlési vizsgálóbizottsági jelentés a vörösiszap katasztrófáról:

<http://www.parlament.hu/irom39/04795/04795.pdf> (2015. november 23.); a jövő nemzedékek országgyűlési biztosának állásfoglalása a vörösiszap katasztrófa építésügyi és hatósági háttére vonatkozásában, JNO-619/2010, 2011. április 7.

2. Az egészséges környezethez való jog koncepciója

2.1. Az elmélet

Az alábbiakban a környezet és az emberi jogok kapcsolatrendszerét elemzem, valamint az emberi jogi attribútumokat vizsgálom annak érdekében, hogy bemutassam, illeszkedik-e az egészséges környezethez való jog az emberi jogok halmazába. E fejezetben az egészséges környezethez való jog alanyi körének feltárására is sor kerül, a fenntartható fejlődés elvének segítségével.

2.1.1. A környezet és az emberi jogok kapcsolata

C. G. Weeramantry, a Nemzetközi Bíróság volt alelnöke, a Bős-Nagymaros ügyben¹⁶ hozott ítélethez fűzött különvéleményében kifejti, hogy környezetünk védelme „alapvető része az emberi jogok jelenleg érvényes doktrínájának, hiszen az számos emberi jognak, mint például az egészséghez, illetve az élethez való jognak *sine qua non* eleme. (...) a környezetet ért károk az Egyetemes Nyilatkozatban és egyéb emberi jogi okmányokban említett összes emberi jogot csorbíthatják, illetve alááshatják.”¹⁷

Az emberi jogok, valamint a környezet minősége és védelme között egy komplex összefüggésrendszer található, amely a jogtudományban már széles körben bizonyított és elfogadott.¹⁸ Az emberi jogok az emberi élet és a méltóság feltétlen

---

¹⁶ Bős-Nagymaros vízlépcső rendszerrel kapcsolatos ügy. (*Case concerning Gabčíkovo-Nagymaros Project*) 1997. szeptember 25. Az ítéletet lásd: <http://www.icj-cij.org/docket/files/92/7375.pdf> (2016. április 20.).

¹⁷ Weeramantry, C.G. különvéleménye a Nemzetközi Bíróság elé terjesztett Bős-Nagymaros vízlépcső rendszerrel kapcsolatos ügyben. 91. o. b) pont. A különvéleményt lásd: <http://www.icj-cij.org/docket/files/92/7383.pdf> (2016. január 28.).

¹⁸ A környezet védelme és az emberi jogok közötti kapcsolatról bővebben lásd:

- Bándi Gyula: *Gondolatok a környezethez való jogról*. In: Raisz Anikó (szerk.): *A nemzetközi közjog aktuális kihívásai*. Miskolci Egyetem, Miskolc, 2012.;
- Birnie, Patricia & Boyle, Alan & Redgwell, Catherine (eds.): *International Law and the Environment*, Oxford University Press, New York, 2009.;

tiszteletén alapulnak, míg a környezetvédelem célja a környezet állapotának fenntartása és/vagy javítása.¹⁹ Az ember számára a környezetvédelem és az emberi jogok védelme is kívánatos, mivel azok jobb életfeltételeket és életkörülményeket biztosítanak. Az ember pusztá létezése, valamint életének minősége az élhető bolygó fenntartásától is függ, így a környezetszennyezés veszélyeztethet, illetve csorbíthat bizonyos emberi jogokat. Az ember számára egészséges környezet léte számos emberi jog előfeltétele is egyben, gondoljunk csak az élethez, az egészséghez, a magán- és családi élethez, vagy a tulajdonhoz való emberi jogokra. A környezet és az ember, és ezzel párhuzamosan a környezeti jogok és az emberi jogok kapcsolatát taglaló nézetek alapvetően két pólus körül és között helyezkednek el, amelyeket antropocentrikus, valamint ököcentrikus megközelítésnek szokás leegyszerűsítve nevezni.

1. ábra: A környezet és az ember kapcsolatát vizsgáló nézetek két pólusa

- Boyle, Alan: *Human Rights and the Environment: Where Next?* In: Boer, Ben (ed.): *Environmental Law Dimensions of Human Rights*, Oxford University Press, Oxford, 2015.;
- Boyle, Alan: *Human Rights or Environmental Rights? A Reassessment*. In: Shelton, Dinah (ed.): *Human Rights and the Environment Volume*. Edward Elgar Publishing, 2011.;
- Fitzmaurice, Malgosia: *Environmental Degradation*. In: Moeckli, Daniel & Shah, Sangeeta & Sivakumaran, Sandesh (eds.): *International Human Rights Law*. Oxford University Press, second edition, 2014.
- Hiskes, Richard P.: *The Rights to a Green Future: Human Rights, Environmentalism, and Intergenerational Justice*. *Human Rights Quarterly*, 2005, 1346-1364 o.;
- Mushkat, Roda: *Contextualizing Environmental Human Rights: A relativist Perspective*. In: Shelton, Dinah (ed.): *Human Rights and the Environment Volume I*. Edward Elgar Publishing;
- Nickel, James & Magraw, Daniel: *Philosophical Issues in International Environmental Law*. In: Besson, Samantha & Tassioulas, John (eds.): *The Philosophy of International Law*. Oxford University Press, Oxford, 2010;
- Shelton, Dinah: *Human Rights, Environmental Rights, and the Rights to Environment*. *Stanford Journal of International Law*, 1991-1992.;

¹⁹ Bándi Gyula: *Környezetjog*. i. m. 12. o.

a) Antropocentrikus megközelítés

Az antropocentrikus megközelítés a polgári és politikai jogok “zöldebbé” tétele mellett érvel. E megközelítés szerint bizonyos, már elismert és védett első generációs polgári és politikai jogokon keresztül védhetőek meghatározott környezeti jogok, mint például az információhoz való jog, a döntéshozatalban való részvétel, illetve a jogorvoshoz való jog (*környezeti eljárási jogok*). A környezeti eljárási oldal erősítése által az államok védelemben tudják részesíteni az egyén életét, magánéletét és tulajdonát, a környezeti károkozással szemben. Más szóval, a környezetvédelmi célok eléréséhez releváns már meglévő emberi jogokat (*garanciákat és intézményeket*) veszi igénybe a környezetvédelem általában (*de nem minden esetben*) akkor, amikor a környezeti kár bekövetkezik.

Az antropocentrikus megközelítés az egyéneket ért károkra koncentrálna, és a környezetet szinte árucikként (*mere good*) kezeli, amely az emberi jogok rendszerében az egyéni szükségletek kielégítését szolgálja. Értéktársítás tehát nem történik. Ez a nézet nem tekinti önálló emberi jognak az egészséges környezethez való jogot, így az alanyi jogként meg sem jelenhet, valamint a kollektív alanyi kör is kizárt. E nézet alapján nem értelmezhető egy önálló egészséges környezethez való jog. Egyes, már el/felismert jogoknak azonban van környezeti dimenziójuk: az élethez való jog, a magán- és családi élet tiszteletben tartásához való jog, valamint a tulajdonhoz való jog például sérülhet környezeti károkozás által. E jogok környezeti károkozástól való védelme az információhoz való jogban, a döntéshozatalban való részvételben, és az igazságszolgáltatáshoz való jogban csúcsosodik ki. Indokolt vajon a hatékonyság érdekében az ilyen szűk értelmezés? Valóban lefedi ez a megközelítés a lehetséges jogsérelmek körét?

b) Ökocentrikus megközelítés

Az ökocentrikus megközelítés az egészséges környezethez való jogot szolidaritási jogként képzelel el. E felfogás kiindulópontja a környezet, mint a földi élet feltétele, és ezáltal *per se* érték. Az emberi jogok védelmének előfeltétele a környezet védelme, amiből következik, hogy az egyéni szabadságjogok korlátozhatóak a természet védelme érdekében, amely az emberi fajt is magában foglalja. Az egészséges

környezethez való jog alanya e megközelítésben inkább a kollektíva, mint az egyén. Az alanyoknak joguk van meghatározni, hogy a saját környezetük és a természeti erőforrásaik milyen védelemben részesüljenek. E megközelítés a védelmi kört már a lehető legjobban kiterjesztené: önálló jogként kezeli az egészséges környezethez való jogot, amely alanyi jogként is megjelenik a már jól ismert eljárási jogok mellett. Az ököcentrikus jellegű szemléletek általában a kollektív jogvédelemre koncentrálnak, és az egyéni jogvédelem mellékesen jelenik csak meg. E nézőpont a környezetet az emberi közösséget körülvevő, önmagából fakadó értéként kezeli. Az ököcentrikus szemlélet szerint nem azért kell védeni a környezetet, mert az az emberi élet fenntartásának záloga, hanem mert a környezet *per se* értéket jelent. Felmerül azonban a kérdés, hogy ez a nézet valóban az emberi jogvédelemről szól-e? Nem lépett-e már túl azon? Beszélhetünk-e olyan emberi jogról, amelynek a védendő értéke végső soron nem az ember és az emberi méltóság?²⁰

---

²⁰ Az antropocentrikus-, a vegyes-, illetve az ököcentrikus megközelítésről bővebben lásd:

- Bándi Gyula: *Gondolatok a környezethez való jogról*. In: Raisz Anikó (szerk.): *A nemzetközi közjog aktuális kihívásai*. Miskolci Egyetem, Miskolc, 2012, 10. o.;
- Birnie, Patricia & Boyle, Alan & Redgwell, Catherine (eds.): *International Law and the Environment*. Oxford University Press, New York, 2009, 272. o.;
- Boyle, Alan: *Human Rights and the Environment: Where Next?* In: Boer, Ben (ed.): *Environmental Law Dimensions of Human Rights*, Oxford University Press, Oxford, 2015.
- Boyle, Alan: *Human Rights or Environmental Rights? A Reassessment*. In: Shelton, Dinah (ed.): *Human Rights and the Environment Volume I*. Edward Elgar Publishing, 471-472. o.;
- Brown Weiss, Edith: *Our Rights and Obligations to Future Generations for the Environment*. *American Journal of International Law*, 1990, 198-207. o.;
- Fitzmaurice, Malgosia: *Environmental Degradation*. In: Moeckli, Daniel & Shah, Sangeeta & Sivakumaran, Sandesh (eds.): *International Human Rights Law*. Oxford University Press, második kiadás, 2014, 590-608. o.;
- Gosseries, Axel: *On Future Generations' Future Rights*. *Journal of Political Philosophy*, 2008, 446-474. o.;
- Hiskes, Richard P.: *The Rights to a Green Future: Human Rights, Environmentalism, and Intergenerational Justice*. *Human Rights Quarterly*, 2005, 1346-1364. o.;
- *Human Rights and the Environment, Rio+20: Joint Report OHCHR and UNEP*, Brazil, 2012;
- Mushkat, Roda: *Contextualizing Environmental Human Rights: A relativist Perspective*. In: Dinah Shelton (ed.): *Human Rights and the Environment Volume I*. Edward Elgar Publishing, 163. o.;
- Nickel, James & Magraw, Daniel: *Philosophical Issues in International Environmental Law*. In: Besson, Samantha & Tassioulas, John (eds.): *The Philosophy of International Law*. Oxford University Press, Oxford, 2010, 453-471. o.;
- Shelton, Dinah: *Human Rights, Environmental Rights, and the Rights to Environment*. *Stanford Journal of International Law*, 1991-1992, 103-138. o.;

A két fő megközelítés lényeges elemeit az alábbi táblázat szemlélteti az alapján, hogy az adott megközelítés:

- önálló emberi jogként képzele-e el az egészséges környezethez való jogot (1. sor),
- mely generációs jogi csoporthoz kapcsolja azt (2. sor),
- mit tekint a jog tárgyának (3. sor),
- hogyan határozza meg az alanyi kört (4. sor), valamint
- milyen széles védelmet rendel az egészséges környezethez való joghoz (5. sor).

	Antropocentrikus megközelítés	Ökocentrikus megközelítés
Önálló emberi jog	Nem	Igen
Generáció	Első generációs, polgári és politikai jogok	Harmadik generációs, szolidaritási jogok
Védendő érték	Emberi élet, magán- és családi élet, valamint a tulajdon védelme a környezeti károkozástól	Környezet, mint <i>per se</i> érték védelme
Alany	Egyén	Kollektíva
Védelem szintje	Eljárási oldal	Eljárási és alanyi oldal

2. ábra: Antropocentrikus-, és az ökocentrikus megközelítés összehasonlítása

Ezen fő megközelítések alapján az egészséges környezethez való jog elméletének központi kérdéskörei a következők: az egészséges környezethez való jog emberi jogi státusza, a jog mögött meghúzódó védendő érték (*tárgy*), a jog alanyi köre, valamint a jog tartalmi elemei. Az alábbiakban e kérdéskörök mentén haladva elemzem az egészséges környezethez való jogot.

· Turner, Stephen J.: *A Substantive Environmental Right*. Wolters Kluwer Law & Business, 2008, 46-79. o.

2.1.2. Emberi jogi attribútumok

Az emberi jogok a nemzetközi jog által védelem alá vont olyan, emberi méltóságból fakadó normák, amelyek az állami szuverenitás morális korlátait jelentik.²¹ Az általánosan elfogadott nézet szerint²² az egyének és szűk körben csoportok azon nemzetközi szerződéseken, nyilatkozatokban ilyennek elismert jogait és szabadságait nevezzük emberi jogoknak, amelyek az egyén emberi mivoltából fakadnak és az emberi méltóság feltétlen tiszteletén alapulnak, és amelyekkel minden egyén rendelkezik, függetlenül az egyén tulajdonságaitól vagy szociális környezetétől.²³

A nemzetközi emberi jogok gyakran állnak kritikák keresztjében, különösen a fenti fogalomból is következő univerzális illetve abszolút jelleget illetően, ami nem feltételül áll teljes összhangban napjaink pozitivista jogszemléletével. A nemzetközi jog az emberi jogokat ugyanis általánosan az emberi méltóságból eredezteti, azzal igazolja. 1948. december 10-én „nagy formátumú politikusok és szerényebb képességű társaik, kiemelkedő jogászok és a diplomácia kipróbált rókái az egymást gyötrő vitákban olyan dokumentumot formáltak, amelyet az egyének, az államok és az emberiség alapvető viszonyítási pontnak tudnak tekinteni ma is.”²⁴ Ez a dokumentum az ENSZ Közgyűlése által 1948. december 10-én elfogadott Emberi

---

²¹ Raz, Joseph: *Human Rights without foundations*. In: Besson, Samantha & Tasioulas, John (eds.): *The Philosophy of International Law*, Oxford University Press, 2010, 337. o.

²² Lásd:

- Buerenthal, Thomas: *Human Rights*. Max Planck Encyclopedia of Public International Law;
- Clayton, Richard & Tomlinson, Hugh (eds.): *The Law of Human Rights*. Second Edition, Volume 1, Oxford University Press, 2009, 1.15, 25. o.
- Henderson, C. W.: *Understanding International Law*. Wiley-Blackwell, 2010, 288. o.;
- Klabbers, Jan: *International Law*. Cambridge University Press, 111. o.;
- Shaw, Malcolm N.: *International Law*. Cambridge University Press, 2014, 194-195. o.,
- Shelton, Dinah: *Advanced introduction to International Human Rights Law*. Edward Elgar Publishing, Cheltenham, UK, 2014. 1-4. o.;

²³ A fenti definíció nem teljes körűen, de általánosan elfogadott. Egyes gondolkodók egyenesen tagadják az emberi jogok létét. A MacIntyre a nyolcvanas évek elején az emberi jogokat például a boszorkányokban és az egyszarvúknak való hithez hasonlította. (MacIntyre, A.: *After Virtue*, Duckworth. 1981.).

²⁴ Kovács Péter: *Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata kidolgozásának története és elfogadásának körülményei*. Isustum Aequum Salutare V. 2009/2. <http://ias.jak.ppk.hu/hir/ias/20092sz/03.pdf> (2016. január 15.) 66. o.

Jogok Egyetemes Nyilatkozata (*továbbiakban: Egyetemes Nyilatkozat vagy EJENY*), amely az 1. cikkében kimondja, hogy minden ember szabadon születik és egyenlő méltósága és joga van. Az emberi méltóság egy végtelenül összetett és elvont fogalom, amely az emberi jogokat szükségszerűen a természetjoghoz kapcsolja, és amit – csak úgy, mint a jog, a szabadság, az igazságosság, vagy éppen az autonómia fogalmait – nagyon nehéz, ha lehetséges egyáltalán, definiálni. Általánosan elfogadott, hogy az ember létezéséből fakadóan rendelkezik méltósággal, amely értéket mindenki másnak tiszteletben kell tartani. Méltóságának tiszteletben tartása minden embert megillet, és így a méltóság minden embert össze is köt valamilyen szinten.

Az általános nézőponttól eltérően Samantha Besson nem a méltóságot, hanem az egyenlőséget (*equality*), pontosabban az egyenlő morális státuszt (*equal moral status*) tartja az emberi jogok alapjának, és ezáltal igazolásának. Besson szerint minden személyt (*person*) úgy kell kezelni, hogy azok egyforma morális értékkel bírnak, valamint ez az érték összefügg és egyben az alapja a kölcsönös morális igényeknek. Ez alapján egy személy sem lehet morálisan más személynek alárendelve. A méltósággal Besson szerint pont azt fejezzük ki, amely minden emberi lényben közös: a racionalitásra és a moralitásra való képességünket.²⁵ Akik tehát rendelkeznek racionalitásra és moralitásra való képességgel, azok ugyanolyan morális státusszal rendelkeznek. Az egyén önmagában érték és ez alapján egyenlő másokkal, így a státusza és morális értéke másokkal való kapcsolatában határozható meg. Az egyenlő morális státusz nem egyszerűen egyenlő igényekkel/követelésekkel (*claim*) ruházza fel az egyéneket. A kölcsönös igényekre hivatkozás definiálja az egyenlő morális státuszt. A kölcsönös jogosultságokat, amelyek az egyenlő morális státuszban benne rejlenek, Besson *kölcsönös alapvető morális jogoknak* nevezi. Ez alapján az emberi jogok azon alapvető morális jogok, amelyek egyenlő morális státuszt biztosítanak. Azaz nem minden alapvető morális jog emberi jog, csak azok, amelyek egyenlő morális státuszt biztosítanak. Az alapvető morális jogok a tág értelemben vett egyenlő bánásmódot és tiszteletet jelentik. Az emberi jogok azonban

---

²⁵ Besson, Samantha: *Justifications*. In: Moeckli, Daniel & Shah, Sangeeta & Sivakumaran, Sandesh (eds.): *International Human Rights Law*. Oxford University Press, second edition, 2014, 46. o.

csak azon alapvető morális jogokat védik, amelyek kölcsönös jogosultságokat keletkeztetnek.²⁶

Az emberi jogok által biztosított egyenlő morális státusz tehát azt jelenti, hogy az egyének a jog és a jogi intézmények által egyenlőként vannak kezelve. Az emberi jogok így a jog előtti egyenlőséget/politikai egyenlőséget biztosítják, és ez által érik el az emberi méltóság védelmét is. E gondolatmenettel összhangban áll az Egyetemes Nyilatkozat 2. cikke, miszerint a „jelen nyilatkozatban megfogalmazott összes jogok és szabadságok fajra, színre, nemre, nyelvre, vallásra, politikai vagy más véleményre, nemzeti vagy társadalmi származásra, vagyonra, születésre vagy más körülményre vonatkozó mindennemű megkülönböztetés nélkül mindenkit megilletnek. Ezen kívül semmiféle megkülönböztetést nem lehet tenni annak az országnak vagy területnek a politikai, jogi vagy nemzetközi helyzete alapján, amelynek a személy állampolgára, tekintet nélkül arra, hogy az adott ország vagy terület független, gyámság alatt áll, nem rendelkezik önkormányzattal vagy szuverenitása bármely vonatkozásban korlátozott.”²⁷ Ennek a cikknek az értekezés témáját tekintve több szempontból is kiemelkedő jelentősége van. Egyrésztől, igazolásként is szolgálhat az egyenlőség fentebb vázolt szerepére az emberi jogok terén. Másrésztől, mint az egyetlen univerzális nemzetközi szervezet intézménye által létrehozott dokumentum, – amely kétséget kizáróan a nemzetközi emberi jogi védelem referencia dokumentumának tekinthető – alátámasztja az emberi jogok egyetemes jellegét. Az emberi jogok tehát – minden kritika ellenére – egy olyan egyetemesen elfogadott eszmerendszert képviselnek, amely napjainkban a jelen állás szerint morális korlátokat jelent az ENSZ 193 tagállama számára. Az emberi jogok létjogosultsága ennek értelmében nem határolható le egy-egy földrajzi régióra.

Besson szerint az emberi jogok nem egyszerűen az egyének (*individuals*) egyenlő politikai státuszának a következménye, hanem egyúttal ezen egyenlő státusz megteremtése és megszilárdítása is. Emberi jogok nélkül a politikai egyenlőség csak egy elvont kategória, mivel az emberi jogok által válnak az egyének a politikai közösségük tagjaivá, alanyaivá. Besson szavaival vág össze Hannah Arendt

---

²⁶ Besson, Samantha: i. m. 44-45. o.

²⁷ Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata 2. cikk.

véleménye is, aki szerint nem születünk egyenlőnek, hanem egy kollektíva egyenlő tagjaivá válunk azon döntésünk alapján, hogy saját magunk számára kölcsönösen egyenlő jogokat biztosítsunk.²⁸ Véleményem szerint éppen a méltóság (*racionalitásra és moralitásra való képesség*) okán születünk egyenlőnek. Az egyenlőség (*egyenlő morális státusz*) tehát adott: azt nem megteremteni, hanem védeni kell. A védelem pedig az emberi jogok által érhető el, azaz Besson alapján azon alapvető morális jogok által, amelyek egyenlő morális státuszt biztosítanak. A fentieket összegezve emberi jogoknak nevezzük azon alapvető morális jogokat, amelyek kölcsönös jogokat és kötelezettségeket keletkeztetve egyenlő morális státuszt biztosítanak alanyai számára ezáltal védve az emberi méltóságot. Az emberi méltóság védelme tehát az emberi jogok absztrakt/általános célja. Az absztrakt cél eléréséhez vezető megvalósítási mód pedig a jog előtti egyenlőség biztosítása. A méltóság arra vonatkozóan ad támaszpontot, hogy milyen vonatkozásokban szükséges az egyenlőség biztosítása. Az emberi jogok ezen ismérveit az alábbi táblázat szemlélteti.

Emberi jogok	
Jogelméleti háttér	<i>Természetjog</i>
Tárgyi jog forrásai	<i>Nemzetközi szerződések, soft law dokumentumok</i>
Megvalósítási mód	<i>Egyenlő morális státusz biztosítása</i>
Általános cél	<i>Méltóság védelme</i>
Általános tárgy	<i>Méltóság</i>
Speciális cél	<i>Adott emberi jog tárgyának védelme, pl.: tulajdon védelme</i>
Speciális tárgy	<i>Adott emberi jog védendő értéke, pl.: tulajdon</i>
Jogalany	<i>Egyén és kollektíva</i>
Jelleg	<i>Egyetemesség és oszthatatlanság</i>
Hatály	<i>Erga omnes</i>

3. ábra: Az emberi jogok ismérvei

²⁸ Besson, Samantha: i. m. 46. o.

Milyen emberi jogokról beszélhetünk napjainkban? Az alábbiakban vázaltszerűen felsorolom, hogy mely emberi jogokat helyezte már a nemzetközi jog védelem alá. E cél elérése érdekében három emberi jogi katalógust vizsgálok:

- a már említett Egyetemes Nyilatkozatot;
- a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egységokmányát (*továbbiakban: PPJNE*); valamint
- a Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egységokmányát (*továbbiakban: GSZKJNE*).

Az EJENY, amely bár kötelező jelleggel nem bír, hagyományos alapját képezi a nemzetközi emberi jogok védelmének és „az alapvető emberi jogok egyik referencia dokumentumának tekinthető”²⁹ csak úgy, mint a PPJNE vagy a GSZKJNE. Sőt, több olyan felvetéssel is találkozhatunk miszerint az EJENY már szokásjogi rangon áll.³⁰ Az bizonyos, hogy az említett nemzetközi jogi dokumentumok, ahogyan azt az összefoglaló nevük – *International Bill of Human Rights* – is jelzi, központi helyet foglalnak el a nemzetközi emberi jogi rendszerben, így megfelelőek arra, hogy tartalmukból általános következtetéseket lehessen levonni, arra vonatkozóan, hogy milyen emberi jogokat helyezett a nemzetközi jog ezidáig védelem alá.

Az EJENY főleg polgári és politikai jogokat tartalmaz úgy, mint³¹

- egyenlőség (1. cikk);
- diszkrimináció általános tilalma (2. cikk);
- élethez, szabadsághoz és biztonsághoz való jog (3. cikk);
- rabszolgaság és rabszolga kereskedelem tilalma (4. cikk);
- kínzás tilalma (5. cikk);

---

²⁹ Kardosné Kaponyi Erzsébet: *Az emberi jogok nemzetközi védelme*. Doktori értekezés. http://phd.lib.uni-corvinus.hu/118/1/kaponyi_erszebet.pdf (2016. január 15.) 91. o.

³⁰ Az EJENY szokásjogi státuszáról lásd: Hannum, Hurst: *The Status of the Universal Declaration of Human Rights in National and International Law*. GA. J. INT'L & COMP. L., Vol 25, 287-397. o. <http://digitalcommons.law.uga.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1396&context=gjicl> (2016. december 17.) és Simma, Bruno & Alston, Philip: *The Sources of Human Rights Law: Custom, ius cogens and General Principles*. Australian Year Book of International Law, 1989, 82-108. o., <http://www.austlii.edu.au/au/journals/AUYrBkIntLaw/1989/5.pdf> (2016. december 17.).

³¹ Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának magyar szövegét lásd: http://www.ohchr.org/EN/UDHR/Documents/UDHR_Translations/hng.pdf (2016. január 15.).

- törvény előtti jogalanyiség elismerésének joga (6. cikk);
- törvény előtti egyenlőség és a törvény egyenlő védelme (7. cikk);
- tényleges jogorvoslathoz való jog (8. cikk);
- önkényes letartóztatás tilalma (9. cikk);
- tisztességes tárgyaláshoz való jog (10. cikk);
- ártatlanság védelme és a *nullum crimen sine lege* elve (11. cikk);
- magán- és családi élet tiszteletben tartásához való jog (12. cikk);
- szabad mozgáshoz való jog (13. cikk);
- menedékjog (14. cikk);
- állampolgársághoz való jog (15. cikk);
- házassághoz és családalapításhoz való jog (16. cikk);
- tulajdonhoz való jog (17. cikk);
- gondolat, lelkiismeret és vallásszabadság (18. cikk);
- véleménynyilvánítás szabadsága (19. cikk);
- gyülekezés és egyesülés szabadsága (20. cikk);
- közügyekben való részvételhez való jog (21. cikk).

A felsorolt jogokat első generációs jogoknak is szokás nevezni,³² amelyek a fejlődéshez, a polgárosodáshoz, és az ezzel kapcsolatos önmegvalósításhoz kapcsolódtak, így azok részben politikai szabadságjogok, részben pedig vagyoni, tulajdoni érdekű jogok. A polgári és politikai jogok eszközöket és szabadságokat biztosítanak az egyének számára, a társadalmon belül. Ezek a jogok az egyénhez kötöttek, az állam és a társadalom hatalmával és autoritásával szemben.

A nyilatkozatban találunk szociális, gazdasági és kulturális jogokat is (*ún. második generációs jogokat*) úgy, mint:

- szociális biztonsághoz való jog (22. cikk);

---

³² Vašák, Karel csehszlovák származású jogász nevéhez fűződik az emberi jogok generációinak elmélete. A generációk kifejezést 1977-ben használta először, amikor az emberi jogokat a francia forradalom hármasszavához kapcsolta. Ebben az értelemben a "Szabadságot" a klasszikus polgári és politikai jogok, az „Egyenlőséget” a gazdasági és szociális és kulturális jogok, a „Testvériséget” pedig a szolidaritási jogok jelentik. Lásd: Vašák, Karel: *Human Rights: A Thirty-Year Struggle: the Sustained Efforts to Give Force of Law to the Universal Declaration of Human Rights*. UNESCO Courier, Vol. 30. No. 11, 1977. 316-325. o.

- munkához való jog (23. cikk);
- pihenéshez való jog (24. cikk);
- az egészség és jólét biztosításához alkalmas életszínvonalhoz való jog (25. cikk);
- oktatáshoz való jog (26. cikk); valamint
- kultúrához és tudományhoz való jog (27. cikk).

A gazdasági, szociális és kulturális jogok az egyének és közösségek életminőségéhez kötődnek. Ezen típusú jogok célokat képviselnek, amit az államoknak el kell érniük állampolgáraik érdekében.

Beszélhetünk ugyanakkor harmadik generációs emberi jogokról is, amelyek globális kihívásokra reagálnak az élet egyetemes védelme érdekében,³³ és inkább célokat fogalmaznak meg, mint kikényszeríthető egyéni jogokat. A harmadik generációs jogokat szolidaritási jogoknak is nevezik, melyek alanyi köre inkább a kollektíva, mint az egyén. Általánosan elfogadott álláspont alapján a szolidaritási jogok közé sorolható *inter alia* az egészséges környezethez való jog, a békéhez való jog, vagy a fejlődéshez való jog. Az első két generációba tartozó jogok a nemzetközi jogban már széles körben elismertnek tekinthetők, amíg az ún. harmadik generációs emberi jogoknak még utat kell törniük maguknak: el/felismerésük a globális problémák jelentkezésével függ össze. Ez az oka annak, hogy az EJENY nem tartalmaz szolidaritási, vagyis harmadik generációs emberi jogokat.

Nyolc évvel az EJENY kidolgozása után elkészült a PPJNE, valamint a GSZKJNE. Ezen egységokmányok kibontják az Egyetemes Nyilatkozatban felsorolt jogokat, kiterjesztik a védelmet, illetve új jogokat is megfogalmaznak. E forrásokban már külön jogként szerepel a/az:

- szakszervezethez való jog (GSZKJNE 8. cikk);
- szociális biztonsághoz való jog (GSZKJNE 9. cikk);
- ételhez való jog (GSZKJNE 11. cikk);
- jogképességhez való jog (PPJNE 16. cikk);
- egészséghez való jog (GSZKJNE 12. cikk); és a
- művelődéshez való jog (GSZKJNE 13. cikk).

---

³³ Bándi Gyula: *Környezetjog*. i. m. 59. o.

Kiemelt védelmet kap továbbá a gyermek (*PPJNE 24. cikk, GSZKJNE 10. cikk*); valamint a család, mint a társadalom természetes és alapvető egysége (*GSZKJNE 10. cikk*). Külön tilalomként szerepel a törvényes határozat nélküli kiutasítás (*PPJNE 13. cikk*), illetve a bebörtönzés kizárólag abból kifolyólag, hogy valaki nem képes szerződéses kötelezettségének eleget tenni (*PPJNE 11. cikk*). Fontos „újdonság” továbbá, hogy emberi jogként kerülnek elismerésre olyan kollektív jogok, mint

- a népek önrendelkezési joga (*PPJNE 1. cikk, GSZKJNE 1. cikk*); vagy
- a kisebbségi jogok (*PPJNE 27. cikk*).

A listából látható, hogy a nemzetközi jog által eddig védelem alá vont emberi jogok köre meglehetősen széles és sokszínű. Annak ellenére, hogy a felsorolt emberi jogok tárgyai természetükben szerfelett eltérőek (*emberi élet, tulajdon, jogképesség, oktatás stb.*), azokat az emberi méltóság mégis összeköti.

Az emberi jogok nemzetközi rendszerének nem a béke megteremtése a célja, és még csak nem is az igazságosság elősegítése, hanem a jog előtti egyenlőség biztosítása által, az emberi méltóság védelme.³⁴ Az emberi méltóság kitétel azonban önmagában nem elég ahhoz, hogy meghatározzuk, mely viszonyok alkalmasak emberi jogvédelemre. Magától értetődő ugyanis, hogy az emberi méltóság sérelme nem minden esetben idéz elő emberi jogi sérelmet, valamint nem minden – az emberi méltósággal összefüggésbe hozható – élethelyzet fedhető le egy emberi joggal. A kérdés tehát így hangzik: létezik-e, és ha igen, mi az a kritérium, amely alkalmassá tesz egyes emberi méltósággal kapcsolatos élethelyzeteket az emberi jogi védelemre?

Ha vetünk egy pillantást a felsorolt emberi jogokra és azok szűk értelemben vett tárgyaira, akkor láthatjuk, hogy a méltóság absztrakt kategóriája olyan – kevésbé elvont – kifejezésekben öt testet, mint például az élet, szabadság, biztonság, jogalanyiség, jogorvoslat, tisztességes tárgyalás, állampolgárság, házasság, tulajdon, munka, pihenés, oktatás, egészség, kultúra, tudomány, vagy a művelődés. Ezen fogalmak azon kívül, hogy az emberi méltóság jogi leképeződései, emberi

---

³⁴ Griffin, James: *Human Rights and the Autonomy of International Law*. In: Besson, Samantha & Tasioulas, John (eds.): *Philosophy of International Law*. New York, Oxford University Press, 2010, 339-356. o.

igényeket/szükségleteket fejeznek ki. Amennyiben ezek az igények/szükségletek nincsenek biztosítva, akkor hiányállapot áll elő.³⁵ Az emberi szükségletek/igények témakörében nem hemzseg a szakirodalom. Thane S. Pittman és Kate R. Zeigler ezt azzal magyarázza, hogy a szociálpszichológia a mai napig nem tudott kielégítő választ adni arra a kérdésre, hogy mi teszi az embert egyedivé, mi különbözteti meg az embert az állatoktól, így aligha meglepő, hogy még mindig nem értjük teljesen az emberi természetet.³⁶ Az azonban biztosan elmondható, hogy a *szükséglet* valami hasznos vagy kívánatos iránti igény, ami motiválja tetteinket, így karakterizálva az emberi természetet. Beszélhetünk maguktól értetődő szükségletekről, amelyek hiánya esetén az élet ellehetetlenül. Étel nélkül az ember mindössze hetekig, víz nélkül napokig, oxigén nélkül maximum percekig élhet túl. Napjaink meghatározó motivációelméletei általában nem (*vagy egyáltalán nem*) helyeznek különösebb hangsúlyt a biológiai szintű folyamatok kielégítésére (*étel, víz, hőmérsékletszabályozás, oxigén szükségletei*). Ez azzal magyarázható, hogy a motivációelméletek az emberi szükségletek feltérképezése által alapvetően arra a kérdésre keresik a választ, hogy mitől egyedi az ember (*egyén*) és így az emberi faj.³⁷ Az említett biológiai szintű folyamatok kielégítése nem csak az emberi, de az összes faj esetében alapvető fontosságú. A biológiai szükségletek szerepe a szükségletek között így hasonlatos a *ius cogens* normákhoz a nemzetközi jog forrásai között: ahogyan a *ius cogens* normák egyfajta hierarchiát visznek a nemzetközi jog forrásai közé, úgy a biológiai szükségletek is meghatározó jelentőséggel bírnak a szükségletek között, hiszen azok – ellentétben a többi szükséglettel – elengedhetetlenek a létfenntartáshoz. Azaz az emberi szükségletekről szóló elméleteket úgy kell szemlélni, mint amelyek magától értetődőnek veszik az alapvető biológiai szükségleteket. Pittman és Zeigler 2007 es

---

³⁵ Szükséglet elméletekről bővebben lásd: Sorrentino, Richard M. & Yamaguchi, Susumu (eds.): *Handbook of motivation and cognition across cultures*. San Diego, CA, London, 2008.; Pittman, Thane S. & Zeigler, Kate R.: *Basic Human Needs*. In: Kruglanski, Arie W. & Higgins, E. Tory (eds.): *Social psychology: handbook of basic principles*. Második kiadás, The Guilford Press, New York. 2007.; Stavenhagen, Rodolfo: *Needs, Rights and Social Development*. United Nations Research Institute for Social Development, 2003.; Fisher, Ronald J.: *Needs Theory, Social Identity and an Eclectic Model of Conflict*. In: Burton, John (ed.): *Conflict: human needs theory*. Foreword, 1990.

³⁶ Pittman, Thane S. & Zeigler, Kate R.: i. m. 484. o.

³⁷ Pittman, Thane S. & Zeigler, Kate R.: i. m. 475. o.; Fisher, Ronald J.: i. m. 89. o.

tanulmányukban a téma legmeghatározóbb elméleteit hasonlítják össze:³⁸ Maslow szükséglet-hierarchia elméletét (*hierarchy of needs*), Stevens és Fiske alapvető szociális motívumok elméletét (*core social motives theory*), a terror menedzsment elméletet (*terror management theory*), a kognitív-tapasztalati elméletet (*cognitive-experiential self-theory*), valamint az önrendelkezés elméletét (*self-determination theory*).

- A legközismertebb (*már-már közhelyes*) elmélet kétség kívül Abraham H. Maslow *szükséglet-hierarchia* elmélete, amely hét szükségleti kategóriát tartalmaz. Ezen elmélet alapján a legalapvetőbb emberi szükségletek az ún. *fiziológiai szükségletek*, mint a táplálkozás, a légzés vagy az alvás. A következő fokozat a *biztonsági szükségletek* szintje, amely a biztonságos, stabil, kiszámítható, rendezett világ igényét jelenti; és a védelem, a struktúra, a határok és a keret iránti igényt foglalja magában. A harmadik lépcső a szociális szükségletek szintje, amely a társas élettel összefüggésbe hozható szükségleteket jelenti, azaz a *szerepet és valahová tartozás iránti igényt*. A negyedik szint a megbecsülés, az *elismerés iránti szükségleté*, amely a mások által való megbecsülés igényét jelenti. Az ötödik fokozat a *kognitív szükségletek*: az önismeret, a tudás, a megértés, és a megismerés iránti igény, a kutatás vágya vagy az intellektuális érdeklődés. A hatodik szinten helyezkednek el az *esztétikai szükségletek*, amelyek a szimmetria, a rend, a tökéletesség, valamint a szépség iránti igényt jelentik, és amelyek elsősorban a művészetekben testesülnek meg. Az utolsó szintet az *önmegvalósítás iránti szükségletek* jelentik, azaz az igényt arra, hogy elérjük a bennünk rejlő lehetőségeket.³⁹ Ezen elméletet számos kritika érte, miszerint a hierarchia önmagában megkérdőjelezhető, a fontossági sorrend nem ennyire egyértelmű, továbbá, hogy Maslow a fejlett nyugati kultúrából, a fogyasztói

---

³⁸ Pittman, Thane S. & Zeigler, Kate R.: i. m. 476-484. o.

³⁹ Maslow szükséglet-hierarchia elméletéről bővebben lásd:

- Maslow, A. H.: *Motivation and Personality*, New York, Harper, second edition, 1970;
- Maslow, A. H.: *A lét pszichológiája felé*. Ursis Libris kiadó, Budapest, 2003;
- Maslow, A. H. & Assogioli, R. & Wilber, K.: *Bevezetés a transzperszonális pszichológiába – válogatás Abraham Maslow, Roberto Assogioli és Ken Wilber írásaiból*. Ursus Libris, 2013.

társadalomból indul ki, ahol általában az egyéni cél elérése fontosabb, mint a társadalmi szükségletek kielégítése.⁴⁰

- *Az alapvető szociális motiváció elmélete* öt alapvető szükségletet különböztet meg: a valakihez tartozás (*belonging*), a megértés (*understanding*), a kontroll (*controlling*), az önfejlődés (*enhancing self*), és a bizalom (*trusting*) szükségletét. E listából a valakihez/valahova tartozás szükséglete a központi szükséglet, ami a szociális motívumok alapvető magja. A többi szükséglet ezt az alapvető szükségletet szolgálja, segíti elő. Az elmélet alapvető feltevése, hogy ezen alapvető szükségletek egy evolúciós folyamatnak az eredményei, amely lehetővé tette az egyén számára, hogy egy csoporthoz tartozás által jelentősen növelje a túlélési esélyeit.⁴¹
- *A terror menedzsment elmélet* három motivációcsoportot különböztet meg. A közvetlen motivációk (*direct motives*) az élet vagy a víz iránti szükségleteket foglalják magukban, de például a hőmérséklet szabályozás vagy a fájdalom kerülése is ide tartozik. A védelmi motívumok (*defensive motives*) közé tartozik az önbecsülés hajszolása, valamint a kulturális világnézetbe vetett hit. A harmadik motívum csoport az önkiterjesztés (*self-expansive motives*) kategóriája. Mind a három motívumcsoportot a haláltól/megszűnéstől való félelem hajtja, így ezen elmélet szerint a legelemibb szükséglet, amely mind a három motiváció kategóriát áthatja, az az önfenntartás.⁴²
- *A kognitív-tapasztalati elmélet* négy alapvető emberi szükségleti kategóriából indul ki: az élvezet maximalizálása, és a fájdalom minimalizálása; a tapasztalatok stabil és koherens rendszer szerinti rendezése; másokkal való kapcsolattartás; valamint egy pozitív értelemben vett önbecsülés. Az elmélet szerint ez a négy szükségleti kategória fékek és ellensúlyok rendszereként hat egymásra, mind racionális, mind tapasztalati szinten. Ezen elmélet alapján az

---

⁴⁰ *A motívumok fejlődése – Abraham Maslow motivációelmélete.* In: Fodor László: *Fejezetek a Motivációkutatásból.* Gondolat Kiadói Kör, 2007. 208-244. o.

⁴¹ Pittman, Thane S. & Zeigler, Kate R.: i. m. 479.o.

⁴² Pittman, Thane S. & Zeigler, Kate R.: i. m. 480. o.

egyén tevékenységét mind a négy szükséglet folyamatosan befolyásolja, nem határozható meg egy domináns szükséglet.⁴³

- *Az önrendelkezés elmélete* az emberi szükségleteket a lélektani egészség szükséges feltételeiként definiálja, amelyek kielégítése a „leghatékonyabb működést” segíti elő. Ezen elmélet mindössze három alapvető emberi szükségletet említ: az autonómia, a kompetencia, és a kapcsolódás szükségletét. Az autonómia szükséglete alatt az értendő, hogy egy egyénnek szüksége van arra, hogy megfelelő mértékben önrendelkező tevékenységet végezzen, különben a jólét látja kárát. A kompetencia szükséglete itt a környezettel történő hatékony kölcsönhatást jelenti. A kapcsolódás pedig abban segíti az egyént, hogy képes legyen a másik két szükséglet kielégítésére törekedni. Bár mind a három szükségleti kategóriának megvan a saját követelménye, a pszichológiai egészséghez (*a megfelelő működéshez*) mind a három szükséglet kielégítése egyidejűleg szükséges.⁴⁴

Ezen elméletek által leírt szükségleti kategóriákat szemlélve látható, hogy a nevezett emberi jogok tárgyai valóban megfeleltethetőek egy-egy szükségleti kategóriának. Az, hogy meghatározott szükségleti kategória (*autonómia szükséglete, védelmi szükséglet, önbecsülés szükséglete*) milyen konkrét emberi jogban képeződik le (*információhoz való jog, tulajdonhoz való jog, tisztességes tárgyaláshoz való jog, házassághoz való jog... stb.*), vagy leképeződik-e egyáltalán, már kulturális és politikai kérdés. A szükségletek fontossági sorrendje, és így a szabályozás sürgető mivolta ugyanis kultúránként, földrajzilag, korszakonként és nem utolsósorban egyénileg is folyamatosan változik, még ha nem is drámai mértékben.

Az emberi jogok tárgyai tehát olyan szükségleteket jelölnek, amelyek közvetve ugyan, de a méltóságot (*egyenlő morális státuszt*) biztosítják. Bár szakirodalom az emberi szükségleteket eltérően határozza meg, az egyértelműnek látszik, hogy az emberi természet egyedülállósága az emberi szükségletekben gyökerezik. Az ember ugyanis szükségletei alapján határozza meg magát, ezáltal a veleszületett méltóságát.

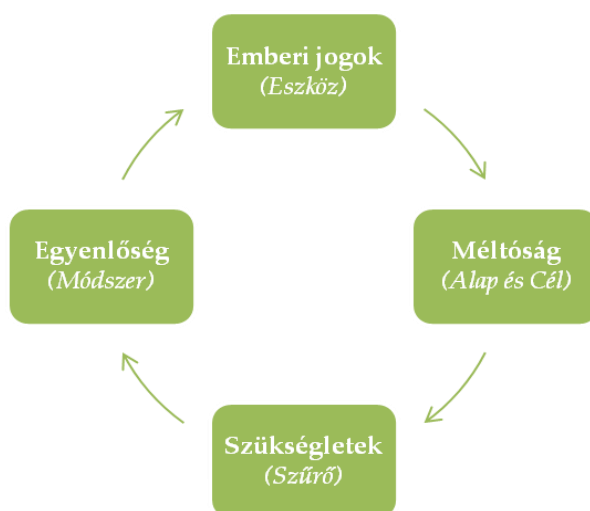
⁴³ Pittman, Thane S. & Zeigler, Kate R.: i.m. 480-481. o.

⁴⁴ Pittman, Thane S. & Zeigler, Kate R.: i. m. 481-482. o.

Az emberi természet és így az emberi méltóság esszenciája az emberi szükségletekben rejlik. Az alapvető szükségletek az emberhez méltó élet feltételeinek leképződései, melyek hozzávetőleg minden ember számára hasonló elemeket jelentenek, mindössze fontosságukat illetően beszélhetünk különbségekről. A szabadság, a biztonság, a kötődés, a kiteljesedés, a megismerés (... stb.) iránti igényeink kifejeződéseit láthatjuk jelen fejtegetés elején felsorolt emberi jogok tárgyában. Ezek azok az igények/szükségletek, amelyeket ma a nemzetközi közösség emberi jogi eszközökkel védelemben részesít, mivel úgy ítélte meg, hogy azok elengedhetetlenek az emberi méltóság biztosításához. A szükségletek/igények tehát azok a tényezők, amelyek egyfajta filter-funkciót ellátva kiemelik a méltóság kategóriájából azokat az emberi méltósággal kapcsolatos élethelyzeteket, amelyek alkalmasak emberi jogvédelemre. Az emberi szükségletek szociálpszichológiai fogalma így kapcsolható össze az emberi méltóság jogfilozófiai kategóriájával, és az emberi jogok védelmi rendszerével.

Az emberi jogok – méltóság – szükségletek háromszög ugyanakkor kiegészíthető az egyenlőség fogalmával is. Az egyenlő morális státusz (*emberi jogok*) védelme a jog előtti egyenlőség biztosításával érhető el. Azáltal, hogy minden egyén számára biztosított bizonyos jogok egyenlő védelme, (*azon jogok védelme, amelyek a méltóság elvont fogalmából a szükségletek által lettek kiemelve és becsatornázva*) minden ember egyenlő morális státusza jut érvényre. Az emberi jogok, az egyenlőség, a szükségletek és az emberi méltóság viszonya tehát a következőképpen ábrázolható és írható le.

4. ábra: Az emberi jogok, a szükségletek, az egyenlőség és a méltóság viszonya

Méltóság és a szükségletek kapcsolata: A méltóság absztrakt halmazából a szükségletek emelik ki a jog által értelmezhető élethelyzeteket. A szükségletek az emberhez méltó életfeltételeket fejezik ki.

Szükségletek és az egyenlőség kapcsolata: A szükségletek által kiemelt élethelyzetek azok, amelyek alkalmasak emberi jogi védelemre. Az emberi jogok speciális tárgyai így hozzárendelhetőek egy-egy szükséglethez.

Az egyenlőség és az emberi jogok kapcsolata: Az emberi jogok védelme az egyenlőség (egyenlő morális státusz) biztosításával valósítható meg.

Az emberi jogok és a méltóság kapcsolata: Az emberi jogok az ember veleszületett méltóságára vezethetőek vissza. Az emberi jogok általános célja a méltóság védelme.

2.1.3. Az egészséges környezethez való jog, mint emberi jog

Alkalmas-e az egészséges környezethez való jog emberi jogi védelemre? E kérdés megválaszolásához a fentiek alapján be kell bizonyítani azt, hogy az egészséges környezethez való jog célja, egy vagy több emberi szükséglet kielégítésén keresztül, az emberi méltóság védelme.

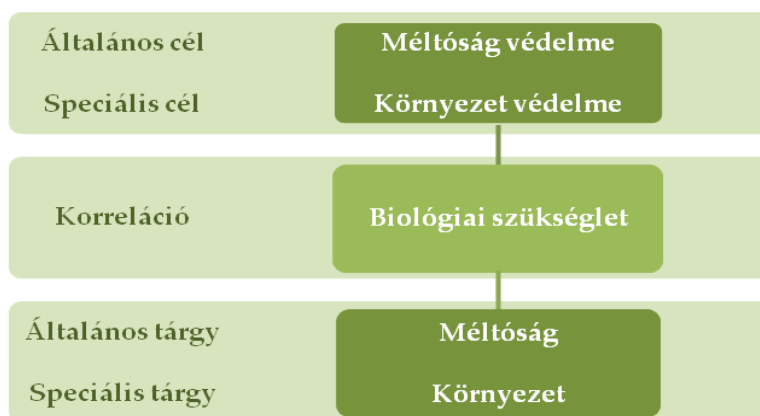
Magától értetődő, hogy egy olyan környezet, amelynek elemei – flóra, fauna, talaj, víz, levegő, és ezek közötti kölcsönhatások – nem járulnak hozzá a fizikai és szellemi egészség megőrzéséhez, vagy egyenesen károsak azokra, az csorbítja az emberi méltóságot. Az egészséges környezethez való jog több szükségleti kategóriához is kapcsolódhat. Egy olyan környezet, amely elősegíti fizikai és szellemi egészségünket az önmegvalósítás szükségletéhez is köthető. A környezet állapotának megőrzése, javítása iránti igényt már a valahova tartozás (*felelősséget érzünk gyerekeink és unokainkért*) szükségletét is jelölheti. A környezeti eljárásjogok iránti igény továbbá eredhet a biztonság iránti szükségletekből is. A sort minden bizonnyal lehetne tovább folytatni, azt azonban nem nehéz belátni, hogy az egészséges környezethez való jog alapvetően a biológiai szükségletekhez köthető. E jog mögött meghúzódó legerősebb szükséglet ugyanis annak az igénye, hogy a környezet elemei ne legyenek károsak az ember egészségére, a biológiai folyamatokra, illetve ne veszélyeztessék azokat.

A környezet védelme által védi az ember saját magát is, hiszen az ember a környezet része. Az ember függ környezetétől: csak megfelelő (*egészséges*) környezet esetén képes az ember megfelelő életközeghez, vízhez, ételhez és levegőhöz jutni. Az egészséges környezet biztosítása így teszi lehetővé az emberi élet fenntartását és így kapcsolódik egyszerre a biológiai szükségletekhez és a méltóság morális normájához. Nem beszélhetünk emberhez méltó életfeltételekről, ha a környezet elemei olyan mértékben szennyezettek, hogy az károsítja az egészséget. Mivel az ember, mint a környezet része, képes ezt a rendszert károsítani, a nevezett szükséglettel kapcsolatos fő igény az ember általi azon környezeti károk megelőzése, melyek veszélyeztetik/károsítják az emberi egészséget, rövid vagy akár hosszú távon.

Az egészséges környezethez való jog tehát az élet minőségét, és fennmaradását szolgálja⁴⁵ azáltal, hogy biztosítja az emberi élethez megfelelő közeget (*ezáltal hozzájárulva az egészséges ételhez*), levegőt és vizet. Az egészséges környezethez való jog azokat az igényeket védi, amelyek az emberi élet fenntartásához szükségesek. Következésképpen az egészséges környezethez való jog speciális tárgya (*környezet, mint a károsodás közvetlen elszennvedője*) a biológiai szükségletekkel mindenképpen összeköthető, és mint ilyen, kitüntetett szerepet kell, hogy kapjon az emberi jogok között. Az egészséges környezethez való jog tehát nem egyszerűen egy emberi jog, hanem alapvető fontosságú az emberi jogok között. Ahogyan a biológiai szükségletek is alapvetőnek számítanak a többi szükséglet között, úgy azok az emberi jogok, amelyek valamilyen formában ezekre reagálnak, elsőbbséget kell, hogy élvezzenek az emberi jogok között. Az egészséges környezethez való jog tehát megfeleltethető egy szükségletnek, és mind ilyen, általános célja a méltóság védelme, míg speciális célja a környezet védelme. Az egészséges környezethez való jog általános tárgya tehát a méltóság, míg speciális tárgya egy olyan környezet (*mint az emberi élet alapja*), amelynek elemei nem károsak, vagy veszélyesek az ember egészségre, így biztosítva az emberhez méltó élet feltételeit. Az egészséges környezethez való jog általános célja (*méltóság védelme*) és a speciális tárgya (*környezet*) fentiekben körülírt kapcsolatát szemlélteti az alábbi ábra.

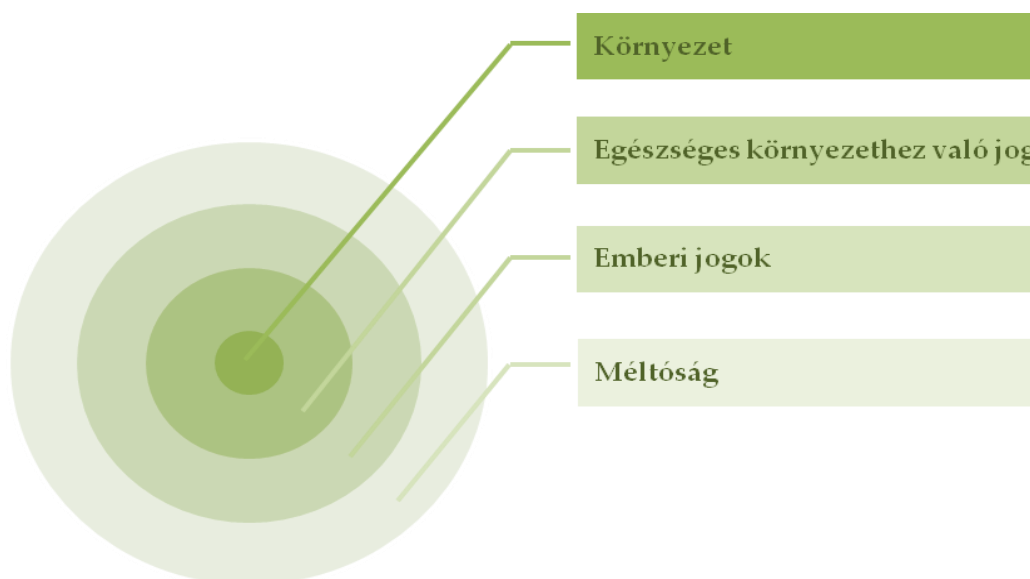
---

⁴⁵ Bándi Gyula: *A környezethez való jog aktualitása*. Rendészeti szemle, 57. évf. 1. sz. / 2009, 20. o.

5. ábra: Az egészséges környezethez való jog általános célja és speciális tárgya közötti kapcsolat

Az alábbi ábra már az emberi jogok és az egészséges környezethez való jog viszonyát szemlélteti. Az emberi jogok rendszere a jog válasza az emberi méltóság védelmére, így a legkiterjedtebb halmaz a méltóságé, amelyben megtalálhatóak az emberi jogok, hiszen azok az ember elidegeníthetetlen méltóságából fakadnak. Az egészséges környezethez való jog rendelkezik azokkal a kívánalmakkal, amelyek egy jogot alkalmassá tesznek nemzetközi emberi jogi védelemre, így az egészséges környezethez való jog az emberi jogok halmazán belül helyezkedik el. A legkisebb kört az egészséges környezethez való jog tárgya képezi: egy olyan környezet, amelynek az elemei nem károsak, vagy veszélyesek az ember egészségére.

6. ábra: A méltóság, az emberi jogok, az egészséges környezethez való jog és a környezet viszonya

Összegzőképpen tehát elmondható, hogy az egészséges környezethez való jog egy emberi jog, amely a környezetet nem önmagából fakadó értéke miatt védi, hanem annyiban, amennyiben az az emberi méltóság (*általános tárgy*) biztosításához szükséges, mivel általános célja az emberi méltóság védelme. Az egészséges környezethez való jog speciális célja tehát a környezetnek, mint az emberi létfenntartás feltételének a védelme, speciális tárgya pedig így a környezet.

A környezet *per se* védelme, annak ellenére, hogy az kétségtelenül üdvözlendő és szükséges cél, az emberi jogi védelem keretei között nem megvalósítható, ugyanis az emberi jogok védelmének központja csak az emberi méltóság lehet. A környezet *önmagából fakadó* értéke miatti védelmére tehát más megoldást kell találni, az emberi jogvédelem rendszerén kívül.

2.1.4. Az egészséges környezethez való jog és a fenntartható fejlődés

Az ember alapvető szükségleteinek kielégítésében az 1980-as évek óta meghatározó szerepet játszik a fenntarthatóság elve. A fenntarthatóság (*fenntartható fejlődés*) célja/elve kétségtelenül a nemzetközi közösség környezetvédelemmel kapcsolatos egyik legismertebb, legvitatottabb és a legnagyobb szakirodalommal rendelkező célkitűzésévé nőtte ki magát. Annak ellenére, hogy megjelenésétől kezdve dominál a nemzetközi környezeti politikában, a fenntarthatóság elvének (*fenntartható fejlődés*) nincs tiszta jogi definíciója.⁴⁶ Ennélfogva a fenntarthatóság (*fenntartható fejlődés*) két alapvető nemzetközi jogi forrásából indulok ki, melyek egyrészt a Környezet és Fejlődés Világbizottság 1987-es jelentése, avagy közismertebb nevén a Közös Jövők vagy Brundtland-jelentés; másrészt a Környezetről és Fejlődésről szóló 1992-es Riói Nyilatkozat. A Brundtland-bizottság által kidolgozott jelentés a *fejlődést* magát nem definiálja, csak a *fenntartható* jelzőt, kijelentve, hogy a *fejlődés* akkor *fenntartható*, ha az „kielégíti a jelen szükségleteit, anélkül, hogy veszélyeztetné a jövő generációk képességét saját célkitűzéseinek kielégítésére.”⁴⁷ Ez a fogalom, amely végső soron a *fenntarthatóság* fogalmát írja körül, a *fenntartható fejlődés* legáltalánosabban elismert

---

⁴⁶ Kiss, Alexandre & Shelton, Dinah: *Guide to International Environmental Law*. Martinus Nijhoff Publishers, Boston, 2007, 97. o.

⁴⁷ Közös Jövők Jelentés 2. rész 1. bekezdés. A jelentés szövegét lásd: http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/42/187 (2016. június 21.).

definíciója. A Brundtland-jelentés a definíció mellett a fenntartható fejlődés alapelveit is rögzítette, amelyek a következők:

- az életközösségek tisztelete és védelme;
- az emberi élet minőségének a javítása;
- a Föld életképességének és természeti sokszínűségének megőrzése;
- a meg nem újuló erőforrások felhasználásának radikális csökkentése;
- a növekedés határainak tiszteletben tartása;
- az egyén viselkedésének oktatással való megváltoztatása;
- a közösségek öngondoskodó szerepe;
- együttműködés a népek és a nemzetek szintjén; valamint
- a globális együttműködés szükségessége.

Ahogy arra Ludwig Krämer rávilágít: „még mindig nem tudjuk, vagy nem akarjuk tudni, hogy mi az a fenntartható fejlődés, és a Brundtland féle fogalom aligha segít, mivel az egy speciális minőséggel bíró fogalmat (*fejlődés*), önmagával magyaráz.”⁴⁸ Mivel a fenntartható fejlődés fogalma nem kellőképpen körülhatárolt, annak jelentéstartalma napjainkra jelentősen felhígult. A *fenntartható* jelző a „zöld” megoldások rokon értelmű fogalmává vált, amelyet tévesen még akkor is alkalmaznak, amikor az adott döntésben, politikában, vagy intézkedésben a környezeti dimenzió érdemben fel sem merül.⁴⁹ Ami azonban biztos, hogy a fenntartható fejlődés koncepciója a gazdasági, szociális és a környezeti vonatkozások három egymást kiegészítő és egymással egyenlő pilléreire épül, ahogyan az a 2002-es, fenntartható fejlődésről szóló Johannesburgi Nyilatkozatban is szerepel.⁵⁰ A fenntartható fejlődés három összetevője azonban koránt sincs egyensúlyban, mivel a gazdasági érdekek felülírják a környezeti megfontolásokat a döntéshozatalban. A fenntartható fejlődés a Riói Nyilatkozatban egy egyértelműen antropocentrikus fogalomként szerepel. A Nyilatkozat első elve alapján a „fenntartható fejlődés érdekeinek középpontjában az emberek állnak. Ők jogosultak – a természettel

---

⁴⁸ Elhangzott 2014. április 25-én, Budapesten a „Fenntartható jövő modellintézményei” nemzetközi konferencián.

⁴⁹ Krämer, Ludwig: *Az Európai Unió környezeti joga*. Dialóg Campus. Budapest-Pécs, 2012. 36. o.

⁵⁰ Johannesburgi Nyilatkozat a fenntartható fejlődésről, 5. bekezdés.

összhangban – egészséges és termékeny életre.”⁵¹ A Riói Nyilatkozat 4. elve továbbá kimondja, hogy a „fenntartható fejlődés elérése érdekében a környezetvédelemnek a fejlődési folyamat szerves részét kell alkotnia, és nem kezelhető attól elkülönülten.” A fenntartható fejlődés a környezetvédelemmel tehát szoros összefüggésben van, annak középpontjában azonban az ember áll: nem csak a jelen generáció tagjai, hanem a jövő nemzedékek is, mivel a környezet nem csak a jelen generáció életét és egészségét befolyásolja, hanem a jövő nemzedékeit is.⁵²

Érdekes a Brundtland jelentést összevetni az ENSZ legújabb, 2030-ig tartó időszakra vonatkozó fenntartható fejlődési menetrendjével.⁵³ A nevezett menetrend egy globális megállapodás, amely 17 általános és 169 konkrét célkitűzést tartalmaz a fenntartható fejlődés megvalósulása és a szegénység felszámolása érdekében. E fejlesztési menetrend is hangsúlyozza a preambulumban az elkötelezettséget minden ember egészséges környezetben való léte iránti. A 17 fő célkitűzés között szerepel a fenntartható víz-, és energiagazdálkodás (6. és 7. cél); az óceánok, tengerek és tengeri erőforrások megőrzése (11. cél); a klímaváltozás elleni küzdelem (13. cél); a fenntartható erdőgazdálkodás elősegítése, valamint a sivatagosodás és a biológiai sokszínűség elleni küzdelem (15. cikk). Ezen célok nyilvánvalóan mind hozzájárulnak a környezet, mint az emberi élet feltételének, a globális védelméhez.

A fenntartható fejlődés eszméjének térnyerésével párhuzamosan alakult ki a generációk közötti méltányosság eszméje (*intergenerational equity*) is. Ez nem véletlen, hiszen a fenntartható fejlődés fogalmával szorosan összefügg, már-már összemosódik, a generációk közötti méltányosság gondolata. Ez utóbbi azt fejezi ki, hogy egy generációnak úgy kell kielégíteni a szükségleteit, hogy az ne veszélyeztesse a következő generációt saját szükségleteinek kielégítésében. Más megközelítésben: a jelen generáció jogosult státuszban van a múlt generáció felé, és kötelezett státuszban áll a jövő generáció felé. Edith Brown Weiss ezt a méltányosságot úgy fejezi ki, hogy az emberi faj (*beleértve múlt, jelen, és jövő nemzedékeket*) a környezetet „trösztként”,

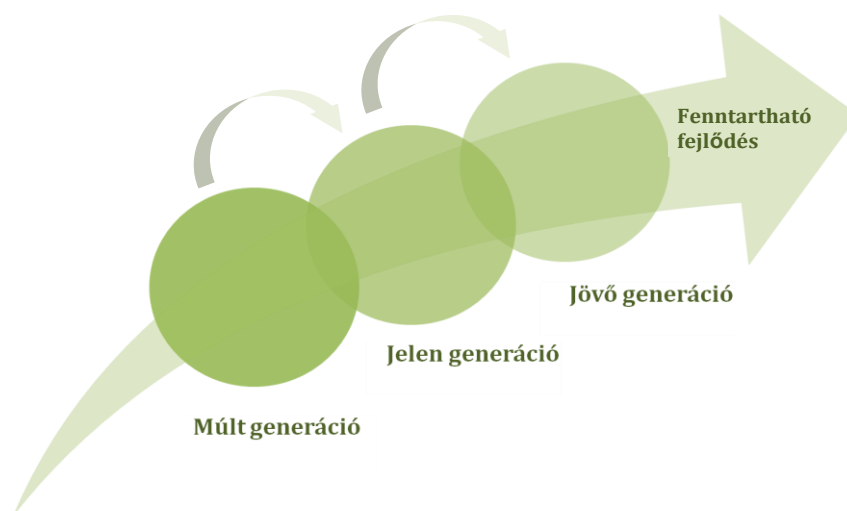
---

⁵¹ Riói Nyilatkozat 1. elv.

⁵² Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Advisory opinion of 8 July 1996, ICJ Reports, 19. o. 29. pont.

⁵³ ENSZ Közgyűlés A/RES/70/1 számú határozata: „Alakítsuk át világunkat: a fenntartható fejlődésre vonatkozó program a 2030-ig tartó időszakban” (UN A/RES/70/1 „Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development”).

bizalmi vagyonkezelőként közösen birtokolja, melynek kedvezményezettje a mindenkori jelen nemzedék, aki használja és hasznosítja azt.⁵⁴ Ha összehasonlítjuk a Brundtland féle fenntartható fejlődés koncepcióját a generációk közötti méltányosságéval, akkor látható az egyezés. A Brundtland bizottság által definiált a *fenntarthatóság* megfeleltethető a generációk közötti méltányosság elvének. Azaz egy adott fejlődés csak akkor fenntartható, ha a generációk közötti méltányosság biztosított. A generációk közötti méltányosság tehát *sine qua non eleme* a fenntartható fejlődésnek.⁵⁵ A generációk közötti méltányosságot az alábbi ábra szemlélteti.

7. ábra: Generációk közötti méltányosság

A generációk közötti méltányosságot meg kell különböztetni a generáción belüli méltányosságtól, amely egy adott generáción belüli, méltányosságból fakadó jogokat és kötelezettségeket testesíti meg. Mindazonáltal, a fenntarthatóság/generációk közötti méltányosság (*jelen szükségleteinek kielégítése anélkül, hogy a jövő generációk saját szükségleteinek kielégítésére való képessége veszélyeztetve lenne*) csak akkor működhet, ha

⁵⁴ Brown Weiss, Edit: *Our Rights and Obligations to Future Generations for the Environment*. In: Vanderheiden, Steve (ed.): *Environmental Rights*. UK, 2012, 384-386. o.

⁵⁵ Ezt a nézetet vallja az IUCN (*International Union for Conservation of Nature and Natural Resources*) is a 2005. évi *The Law of Energy for Sustainable Development* című kézikönyvében, miszerint a fenntartható fejlődés magában foglalja a nemzedékek közötti méltányosság gondolatát is, mely azt kívánja meg a jelen generációtól, hogy ne fogyasszon a világ javaiból annyit, amennyi veszélyeztetné a jövő nemzedékek jogait Földünk természeti erőforrásainak hasznosításához.

a jelen generáció tagjai közötti méltányosság adott. Egy személy sem tudja a generációk közötti méltányosságból fakadó kötelezettségét teljesíteni, amikor a saját szükségleteinek kielégítése veszélyeztetve van. Azaz a fenntarthatóság/generációk közötti méltányosság, a generáción belüli méltányosság nélkül nem valósulhat meg.⁵⁶ A generáción belüli és a generációk közötti méltányosságból adódóan a jelen generációnak meg kell őriznie a természeti erőforrásokat, fenn kell tartania a környezet minőségét, és lehetővé kell tennie a jövő generációknak, hogy hozzáférjenek ehhez az örökséghez.⁵⁷ E kötelezettség pozitív oldala a környezet minőségének megőrzése, negatív oldala pedig a környezeti szennyezés és károkozás megelőzése. Ugyanakkor a jelen generációnak joga van egy, a múlt generáció által megőrzött minőségű környezetre.

Az egészséges környezethez való jog az alapvető szükségletekhez kötődik, és a tárgya (*környezet*) potenciálisan befolyásolja a jövő nemzedékeket saját alapvető szükségleteik kielégítésében. Ennélfogva az egészséges környezethez való jogra alkalmazandó a generációk közötti méltányosság elve: az egészséges környezethez való jogot kiegészítő kötelezettségek a generációk közötti méltányosságból fakadnak.

A jelen generáció (*mint kollektíva*) rendelkezik a generációk közötti méltányosságon alapuló környezeti jogokkal és kötelezettségekkel. A jövő generáció (*mint kvázi kollektíva*) az egészséges környezethez való jog tárgyának védelmében érdekelt. Mivel a generáción belüli méltányosság a generációk közötti méltányosság szerves része, ebből következik, hogy az egyén rendelkezik a generáción belüli méltányosságon alapuló környezeti jogokkal és kötelezettségekkel. Az egészséges környezethez való jog tehát egy olyan kiemelkedő jelentőségű emberi jog, melynek az alanyi körébe elméletileg nem csak az egyén, hanem a kollektíva is beletartozik.⁵⁸

---

⁵⁶ Lásd például a Budapest Memorandum 8. bekezdését. A Budapest Memorandum 2014. április 25-én, Budapesten a „Fenntartható jövő modellintézményei” címmel megtartott nemzetközi konferencia záródokumentuma, amely többek között olyan neves szakemberek írtak alá, mint C.G. Weeramantry bíró, Dinah Shelton, Edith Brown Weiss, vagy Ludwig Krämer.

⁵⁷ Brown Weiss, Edit: i. m. 388-389. o.

⁵⁸ Greksza Veronika: *Questions of a Comprehensive Protection of the Right to a Healthy Environment in Strasbourg*. In: Pécs Journal of International and European Law (PJIEL) 2015/1, 19–27. o., http://ceere.eu/pjiel/wp-content/uploads/2015/04/002_14_25.pdf (2016. augusztus 2.).

2.2. A gyakorlat

A következőkben az egészséges környezethez való jog legrelevánsabb nemzetközi jogi, nemzeti szintű, valamint európai uniós jogforrásait vizsgálom. E jogforrások elemzése kettős célt szolgál. Egyrészt segítséget nyújtanak az egészséges környezethez való jog tartalmi elemeinek a feltárásában. Átaluk továbbá megközelítőleg meghatározható az egészséges környezethez való jog európai védelmi szintje, napjaink standardja.

A nemzetközi- és az alkotmányjogi terminológiában nem csak az *egészséges* jelzővel találkozhatunk a tárgyalt joggal összefüggésben. Ebből kifolyólag az olyan források is bemutatásra kerülnek, amelyek más jelzős szerkezetben említik a környezethez való jogot (*mint például emberhez méltó, megfelelő, tiszta, vagy élhető*).

2.2.1. Nemzetközi egyezmények és soft law források

a) Stockholmi Nyilatkozat

A nemzetközi környezetvédelmi jog kezdetét az 1970-es évek elejére tehetjük, ugyanis az emberi környezet megóvásával foglalkozó első világméretű program kidolgozására 1972-ben került sor az ENSZ Környezeti Világkonferenciáján, Stockholmban. A konferencián a résztvevők nyilatkozatot fogadtak el 26 környezetvédelmi alapelvről és megvalósítandó nemzetközi feladatokról. A Stockholmi Nyilatkozat⁵⁹ keretében első ízben tárgyaltak az emberhez méltó környezethez való jogról. Az egészséges környezethez való joggal kapcsolatban a Nyilatkozat 1. számú alapelve a legfontosabb, amely tartalmazza a méltóságot és jólétet biztosító környezethez való jogot, valamint az egyén környezetvédelmi kötelezettségét. („Az embernek alapvető joga van a szabadságra, az egyenlőségre és megfelelő életfeltételekre egy olyan környezetben, amelynek minősége biztosítja számára azt, hogy méltóságban és jólétben éljen, ugyanakkor nemes kötelessége a környezet védelme és javítása a jelenlegi és a jövő nemzedékek számára.[...]”)⁶⁰ Releváns még a 2. alapelv, amely

⁵⁹ A Nyilatkozat szövegét lásd: <http://www.un-documents.net/aconf48-14r1.pdf> (2016. május 4.).

⁶⁰ Stockholmi Nyilatkozat 1. elv.

rögzíti a természeti erőforrások védelmének követelményét a jövő generációk érdekében. A 3. alapelv szól a megújuló erőforrások védelméről, míg a 4. alapelv kiemeli a természetvédelem jelentőségét a gazdasági tervezésben. Az 5. alapelv a nem megújuló energiaforrások fenntartható hasznosításának követelményét rögzíti. A 6. alapelv a mérgező anyagok kibocsátását kontrollálja, míg a 7. alapelv a tengerek szennyezésének és károsításának tilalmát írja elő. A Nyilatkozat 14. elve alapján ésszerű tervezéssel egyensúlyt kell teremteni a fejlődés és a környezet védelmének szükségletei között. A Stockholmi Nyilatkozat 21. alapelvéből a határon átnyúló környezetszennyezés tilalmát olvashatjuk ki, miszerint „az államoknak szuverén joguk van saját erőforrásaik hasznosítására saját környezetvédelmi politikájuknak megfelelően, ezzel egyidejűleg pedig kötelezettségük annak biztosítása, hogy fennhatóságuk vagy ellenőrzésük alatt álló zajló tevékenységek ne károsítsák más államok környezetét, illetve olyan területeket, melyek nem tartoznak egyik állam fennhatósága alá sem.”

b) Közös Jövőnk Jelentés

1984-ben az ENSZ Közgyűlés létrehozta a Környezet és Fejlődés Világbizottságot, melynek vezetésével Gro Harlem Brundtland akkori norvég miniszterelnök asszonyt bízták meg. A *Brundtland bizottság* készítette el az 1987-ben elfogadott Közös Jövőnk című jelentést, amely amellet, hogy először fogalmazta meg a fenntartható fejlődés fogalmát, deklarálja az egészséges környezethez való jogot. A Közös Jövőnk Jelentés 1. számú mellékletének 1. pontjában kimondja, hogy „Minden emberi lénynek alapvető joga van, hogy az egészségét és jólétét biztosító környezetben éljen.”⁶¹ Az 1. melléklet 6. pontja továbbá előírja, hogy „a tagállamoknak időben tájékoztatni kell minden olyan személyt, akik számára valószínűleg jelentős hatással lesz egy tervezett tevékenység, és biztosítaniuk kell számukra a közigazgatási és bírósági eljárásokhoz való egyenlő hozzáférést és jogszerű eljárást.”⁶²

---

⁶¹ Közös Jövőnk Jelentés 1. számú melléklet 1. pont.

⁶² Közös Jövőnk Jelentés 1. számú melléklet 6. pont.

c) San Salvadori Kiegészítő Jegyzőkönyv

Az 1969-es Emberi Jogok Amerikai Egyezménye (*továbbiakban EJAÉ*) polgári és politikai jogok katalógusát adja. Az ehhez az egyezményhez csatolt 1988-as San Salvadori Kiegészítő Jegyzőkönyv egy külön cikket szán az egészséges környezetre. A jegyzőkönyv 11. cikke tartalmazza mindenki jogát, hogy „egészséges környezetben éljen, és hozzáférjen az alapvető közszolgáltatásokhoz. A részes államoknak támogatniuk kell a környezet védelmét, megőrzését valamint a javítását.”⁶³ Annak ellenére, hogy a nevezett jegyzőkönyv kimondja az egészséges környezethez való jogot, a jegyzőkönyv 19. cikkének (6) bekezdése értelmében a 11. cikk nem teremtett egyéni petíciós jogot sem az Amerikaközi Emberi Jogi Bizottság, sem az Emberi Jogok Amerikaközi Bírósága előtt.⁶⁴ Ennek alapján a környezeti információhoz való jogot, valamint a döntéshozatalban való részvételt leginkább az EJAÉ 13. cikke (*vélemény-nyilvánítás szabadsága*), valamint a 16. cikk (1) bekezdése (*egyesülési szabadság*) védi. Fontos kiemelni, hogy az EJAÉ nem köti az egyéni keresetindítási jogot áldozati státuszhoz. Az EJAÉ 44. cikke értelmében minden személy, személyek csoportja, vagy nem kormányzati szervezet kérelemmel fordulhat a Bizottsághoz, az egyezményben foglalt jogok megsértése esetén. Ez alapján a kérelmezőnek nem kell, hogy egyben áldozat is legyen.⁶⁵

d) Afrikai (Banjuli) Charta

Az egészséges környezethez való jogról való elmélkedés során feltétlenül kiemelést kell, hogy kapjon az Afrikai (*Banjuli*) Charta az emberek és a népek jogairól,⁶⁶ amely jogforrás 1981. június 27-én lett elfogadva és 1986. október 21-én lépett hatályba. A

---

⁶³ Additional Protocol to the American Convention on Human Rights in the Area of Economic, Social and Cultural Rights “Protocol of San Salvador” Art. 11: “(1) Everyone shall have the right to live in a healthy environment and to have access to basic public services. (2) The States Parties shall promote the protection, preservation, and improvement of the environment.”

⁶⁴ Pavoni, Riccardo: *Environmental Jurisprudence of the European and Inter-American Courts of Human Rights*. In: Boer, Ben (ed.): *Environmental Law Dimensions of Human Rights*. Oxford University Press, Oxford, 2015, 70. o.

⁶⁵ American Convention on Human Rights, Art. 44: „Any person or group of persons, or any nongovernmental entity legally recognized in one or more member Organization, may lodge petitions with the Commission containing denunciations or complaints of violation of this Convention by a State Party.”

⁶⁶ African (*Banjul*) Charter on Human and People’s Rights.

Charta 25 nevesített emberi jogot helyez védelem alá, köztük az általánosan kielégítő környezethez való jogot. A Charta sokat idézett 24. cikke az általánosan kielégítő környezetről lakonikusan rögzíti, hogy „Minden népnek joga van egy a fejlődésüknek kedvező, általánosan megfelelő környezethez.”⁶⁷

A Banjuli Charta nem keletkeztet egyéni környezeti alapjogot. A jog alanyának a népeket teszi meg. A Charta minden jogot – első, második és harmadik generációs jogokat is beleértve – elválaszthatatlannak tekint egymástól. A környezethez való jog nem pusztán kívánatos célként jelenik itt meg: az Afrikai Chartában foglalt minden jog, így a környezethez való jog is kikényszeríthető jogként van lefektetve. Az Afrikai Bizottság az Emberek és Népek Jogairól kimondta, hogy a „kollektív jogok, a környezeti jogok, valamint a gazdasági és szociális jogok is az afrikai emberi jogok lényeges elemei. (...) Nem találunk olyan jogot a Chartában, amely ne lenne kikényszeríthető.”⁶⁸ Érdemes még azt kiemelni, hogy a Charta nem tartalmaz eltérési lehetőséget, és ahogyan az a preambulumban is szerepel, a jogokkal szemben nem csak az állam, de az egyén kötelezettségei is állnak.

e) Környezet és Egészség Európai Kartája

1989. december 7-én és 8-án került sor Frankfurt am Mainban az Egészségügyi Világszervezet (EVSZ) keretei között az első európai Környezet és Egészség Konferenciára, ahol az EVSZ Európai Régiójának tagországai elfogadták a Környezet és Egészség Európai Kartáját. E dokumentum érdemi része szól a jogokról és kötelezésekről (*első rész*), a politikák kialakításához kapcsolódó alapelvekről (*második rész*), a stratégiai elemekről (*harmadik rész*), a prioritásokról (*negyedik rész*), valamint a továbbvezető útról (*ötödik rész*). A Karta első részének első pontja deklarálja, hogy „minden egyénnek joga van: olyan környezethez, mely elősegíti a számára elérhető legjobb egészségi állapotot és jólétet; információhoz jutni, konzultálni és párbeszédet folytatni a környezet állapotáról, valamint olyan tervekről, döntésekről, tevékenységekről, melyek valószínűleg hatással vannak a

---

⁶⁷ African Charter on Human and People's Rights, Art. 24: "All peoples shall have the right to a general satisfactory environment favourable to their development." A Charta szövegét lásd: <http://www.achpr.org/instruments/achpr/> (2016. június 22.).

⁶⁸ SERAC kontra Nigeria, 68. pont, <http://www.achpr.org/instruments/achpr/main-features/> (2016. április 25.).

környezetre és az egészségre; részt venni a döntéshozatal folyamatában.”⁶⁹ Az e joghoz kapcsolódó kötelesség rögtön az első pont után következik: „Minden egyénnek kötelessége részt venni a környezet védelmében a saját és mások egészségének megőrzése és javítása érdekében.”⁷⁰ Érdekes még megjegyezni, hogy a Karta preambulumban kiemelésre kerül a fenntartható fejlődés egészséget befolyásoló jellege, valamint a jogokat és kötelességeket felvonultató rész a 8. pontjában szól a környezetvédő civil szervezetek információhoz való jog tekintetében játszott szerepéről is. Az alapelvekről szóló rész kiemeli továbbá a harmonikus környezet szerepét az egészség vonatkozásában, a megelőzés és a szennyező-fizet elvét, valamint azt a kívánalmat, hogy az „egyének és közösségek egészsége elsőbbséget kell, hogy élvezzen a gazdasági és üzleti megfontolásokkal szemben.”⁷¹

Az Európai Környezet és Egészség Folyamatnak (*European Environment and Health Process - EHP*) Frankfurt csak a kezdete volt. A konferencián résztvevő egészségügyi és környezetvédelmi miniszterek megállapodtak, hogy 5 éven belül ismét találkoznak, azzal a céllal, hogy „értékeljék a nemzeti és nemzetközi szinten elért előrehaladást, valamint hogy elfogadják az EVSZ és más nemzetközi szervezetek által kidolgozott akcióprogramot az egészséget veszélyeztető legfontosabb környezeti tényezők lehető leggyorsabb kiküszöbölésére.”⁷² E szellemben került sor a második EHP konferenciára 1994-ben Helsinkiben, a harmadikra 1999-ben Londonban, a negyedikre 2004-ben Budapesten, az ötödikre pedig 2010-ben Parmában – már 53 állam részvételével.⁷³

f) Riói Nyilatkozat

A környezetvédelem nemzetközi jogi szabályozásának szempontjából is meghatározó jelentősége volt az 1992-ben Rió de Janeiróban megrendezett ENSZ

---

⁶⁹ Környezet és Egészség Európai Kartája – Jogok és Kötelességek, 1. pont.

⁷⁰ Környezet és Egészség Európai Kartája – Jogok és Kötelességek, 2. pont.

⁷¹ Környezet és Egészség Európai Kartája – Alapelvek a politikák kialakításához 6. pont.

⁷² Környezet és Egészség Európai Kartája – A tovább vezető út, 4. pont.

⁷³ A soron következő hatodik EHP konferenciára 2017 júniusában kerül sor a csehországi Ostrava városában.

Környezet és Fejlődés Konferenciának. E nagyszabású és magas szintű konferencián fogadták el többek között a környezetvédelmi jogok alapelveit rögzítő Riói Nyilatkozatot a Környezetről és a Fejlődésről. E dokumentum ugyan jogi értelemben nem kötelező érvényű ajánlásokat tartalmaz, mégis a mai napig meghatározza a nemzetközi környezetvédelmi együttműködést.

A Nyilatkozat 10. elve kimondja, hogy „a környezeti ügyeket – a megfelelő szinten – a legjobban az összes érdekelt állampolgár részvételével lehet megoldani. Nemzeti szinten minden egyénnek biztosítani kell a megfelelő hozzáférést a környezetre vonatkozó információkhoz, amelyekkel a közhivatalok és a hatóságok rendelkeznek, beleértve az egyes közösségeket érintő veszélyes anyagokra és tevékenységekre vonatkozó információt; továbbá lehetővé kell tenni a döntéshozatali folyamatban való részvételt. Az Államok elősegítik és bátorítják a lakosság tudatosságát és részvételét azzal, hogy széles körben hozzáférhetővé teszik az információkat. Hatékony hozzáférést kell biztosítani a bírósági és igazgatási eljárásokhoz, beleértve a jóvátételt és a helyreállítást.”⁷⁴ Az idézett elv a társadalmi részvétel három pillérét határozza meg, nevezetesen a környezeti ügyekben való információhoz való hozzáférés jogát, a döntéshozatalban való részvétel jogát, valamint a jogorvoslathoz való jogot.⁷⁵

A Riói Nyilatkozat – csak úgy, mint a Stockholmi Nyilatkozat – mérföldkőnek tekinthető a nemzetközi környezetjogban. Mindezek ellenére e *soft law* dokumentum csalódásra adhat okot, ha a környezetvédelem emberi jogi eszközeire gondolunk. A Riói konferencia ugyanis az államok szuverén jogaira és kötelezettségeire koncentrált⁷⁶ és az emberi jogokat nem helyezte a középpontba, így az egészséges környezethez való jog alanyi oldala sem nyerhetett kellő teret. 20 évvel a Rió Konferencia után szintén Rió de Janeiróban megrendezésre került a Rio+20 ENSZ Fenntarthatósági Világkonferencia. A konferencián elfogadásra került „A jövő, amit akarunk” című záródokumentum az egészséges környezethez való jog szempontjából nem tartalmaz újító szemléletmódot.

---

⁷⁴ Riói Nyilatkozat 10. elv. A Nyilatkozat szövegét lásd:

<http://www.unep.org/documents.multilingual/default.asp?documentid=78&articleid=1163> (2016.június 22.).

⁷⁵ Fülöp Sándor, *Az Aarhusi Egyezmény eszméi*. In: *Fundamentum* 2008/1 szám 108. o.

⁷⁶ A Riói Nyilatkozat 27 elvéből 19 szól az államok jogairól és kötelezettségeiről.

g) *Aarhusi Egyezmény*

A környezeti eljárásjogok eddigi legnagyobb eredményét kétségkívül az Aarhusi Egyezmény (*Egyezmény a környezeti ügyekben az információhoz való hozzáférésről, a nyilvánosságának a döntéshozatalban történő részvételéről és az igazságszolgáltatáshoz való jog biztosításáról*) érte el, amely a környezeti ügyekben való társadalmi részvétel három pillérének részletes szabályait adja. Sikerét szemlélteti a zökkenőmentes elfogadása is, ugyanis a hatálybalépéséhez szükséges 16 ratifikáció három év alatt teljesült, aminek köszönhetően az Aarhusi Egyezmény 2001. október 30-án hatályba lépett. Ez a környezeti eljárási jogok legjelentősebb előrelépésének számít, nemcsak az európai régióban, de nemzetközi szinten egyaránt. Az Aarhusi Egyezménynek jelenleg 47 részes fele van, melyek főleg európai államok, valamint maga az Európai Unió. Az egyezményhez való csatlakozás nincs leszűkítve az európai térségre, az nyitott az ENSZ tagállamok számára, ami a potenciális hatását még jobban növeli. Az egyezmény rendelkezéseinek betartása felett az ún. Jogkövetési Bizottság (*Compliance Committee*) őrökdi, ahova panasszal fordulhat a tágabb értelemben vett közösség, és az érintett egyének is.

Az Aarhusi Egyezmény egy „új típusú nemzetközi egyezmény”,⁷⁷ amely összeköti a környezeti jogokat az emberi jogokkal, hangsúlyozza a jelen generáció felelősségét a jövő nemzedékekért, valamint azt a tényt, hogy a fenntartható fejlődés csak minden résztvevő közös erőfeszítésével valósulhat meg.

Az egyezmény a preambulumban kijelenti, hogy „mindenkinek joga van ahhoz, hogy egészségének és jólétének megfelelő környezetben éljen, továbbá mind egyénileg, mind pedig másokkal együttesen kötelessége a környezet védelme és javítása a jelenlegi és jövőbeli generációk javára.”⁷⁸ Az 1. cikk fogalmazza meg e nemzetközi szerződés célját: „A jelen és jövő generációkban élő minden egyén azon

---

⁷⁷ The Aarhus Convention – An Implementation Guide, United Nations Economic Commission for Europe, 15. o.

http://www.unece.org/fileadmin/DAM/env/pp/Publications/Aarhus_Implementation_Guide_interactive_eng.pdf (2016. április 25.).

⁷⁸ Aarhusi Egyezmény 7. preambulumban bekezdése. Az Aarhusi Egyezmény szövegét lásd: <http://www.unece.org/env/pp/treatytext.html> (2016. június 22.).

jogának védelme érdekében, hogy egészségének és jólétének megfelelő környezetben éljen, ezen Egyezményben Részes valamennyi Fél garantálja a nyilvánosság számára a jogot az információk hozzáférhetőségéhez, a döntéshozatalban való részvételhez és az igazságszolgáltatás igénybevételéhez a környezetvédelmi ügyekben a jelen Egyezmény rendelkezései szerint.”⁷⁹

Az egyezmény legfontosabb érdeme, hogy először fogta egységes, logikus rendszerbe a társadalmi részvétel három elemét, az egészséges környezethez való jog három eljárási (*szelvény*) jogát. Az Arhusi Egyezmény az információhoz jutás, a döntéshozatalban való részvétel és a jogorvoslat jogának részletes szabályozását adja, azzal, hogy a joggyakorlat leghatékonyabb megoldásait használja fel, kiegészítve azokat a megfelelő alapelvekkel és definíciókkal.⁸⁰

Az információhoz való jog alapján⁸¹ a hatóságok, kérés esetén, a nyilvánosság rendelkezésére kell, hogy bocsássák a kért környezeti információt. Az információkérést a nyilvánosságnak nem kell indokolnia. Az egyezmény értelmében nyilvánosságnak számít egy vagy több természetes vagy jogi személy, továbbá a nemzeti joggal vagy gyakorlattal összhangban azok szövetségei, szervezetei és csoportjai.⁸² Az egyezmény a környezeti információt is pontosan meghatározza, amely alapján környezeti információnak számít bármely írott, látható, hallható, elektronikus vagy egyéb formában megjelenő információ, melynek tárgya a:

- környezet elemei (*levegő, atmoszféra, víz, talaj, föld, tájkép, természetes élőhelyek, biológiai sokféleség és annak összetevői, beleértve a genetikailag módosított szervezeteket*);
- ezen elemek közötti kölcsönhatás állapota;
- tényezők (*anyagok, energia, zaj és sugárzás*);
- tevékenységek és intézkedések (*beleértve a közigazgatási intézkedéseket, a környezetet érintő megállapodásokat, irányelveket, jogalkotási terveket és programokat, amelyek befolyásolják vagy befolyásolhatják a környezeti elemeket*);

---

⁷⁹ Aarhusi Egyezmény 1. cikk.

⁸⁰ Fülöp Sándor: i. m. 48., 104. o.

⁸¹ Aarhusi Egyezmény 4. cikk.

⁸² Aarhusi Egyezmény 2. cikk (4) bekezdés.

- környezeti döntéshozatalban felhasznált költség-haszon, továbbá egyéb gazdasági elemzések és becslések; valamint
- az emberi egészség és biztonság állapota, az emberi élet, a kulturális helyszínek és az épített környezet állapota, *(olyan mértékben, amilyen mértékben ezeket befolyásolja vagy befolyásolhatja a környezeti elemek állapota, a tényezők, tevékenységek vagy intézkedések).*⁸³

Az információhoz való jog azonban megtagadható, ha a hatóság nem rendelkezik a kért információval; ha a kérés egyértelműen ésszerűtlen, vagy túlságosan általános; vagy ha a kérés olyan anyagra vonatkozik, amely előkészítés alatt áll, illetve a hatóságok belső kommunikációjára vonatkozik. Az információhoz való jog továbbá akkor is megtagadható, ha az hátrányosan érintené a/az:

- hatósági eljárások titkosságát;
- nemzetközi kapcsolatokat;
- honvédelmet vagy a közbiztonságot;
- igazságszolgáltatás menetét;
- kereskedelmi és ipari információ bizalmas jellegét *(ahol ez a bizalmas jelleg méltányolható gazdasági érdekekre figyelemmel a jog által védett - a környezetvédelem szempontjából releváns kibocsátási adatok kivételt képeznek ez alól);*
- szellemi tulajdonhoz fűződő jogokat;
- természetes személy személyi adataira és/vagy annak irataira vonatkozó titoktartási kötelezettséget;
- egy harmadik fél érdekeit *(amely a kért információt úgy biztosította, hogy az nem volt kötelessége, nem is volt rá jogilag kötelezhető, és nem adta jóváhagyását az anyagok kiadására);* vagy
- környezet azon részét, amelyre az információ vonatkozik, például ritka fajok tenyésztő helyeit.⁸⁴

---

⁸³ Aarhusi Egyezmény 2. cikk (3) bekezdés.

⁸⁴ Aarhusi Egyezmény 4. cikk (3)-(4) bekezdés.

Az információhoz való jog ezen megtagadási alapjait szűken kell értelmezni, továbbá a hatóságok kötelesek meghatározott környezeti információkat kérés nélkül is gyűjteni és átláthatóan és hatékonyan nyilvánosságra hozni és legalább négyévente jelentést adni a környezet állapotáról.

Az információhoz való joghoz szorosan kapcsolódik a döntéshozatalban való részvétel. Az érintett nyilvánosságot ugyanis a környezeti döntéshozatali folyamat korai fázisában megfelelően, időszzerűen és hatékonyan tájékoztatni kell a javasolt tevékenység, illetve döntés részleteiről.⁸⁵ Az érintett nyilvánosság számára továbbá biztosítani kell a környezeti döntéshozatalban való részvételéhez szükséges összes releváns, és rendelkezésre álló információba való betekintés lehetőségét.⁸⁶ Ezen fordulatok már az *érintett nyilvánossághoz* kötöttek, amely alatt az Aarhusi Egyezmény értelmében a nyilvánosság azon részét értjük, amelyet a környezeti döntéshozatal befolyásol, vagy valószínűleg befolyásol, illetve ahhoz érdeke fűződik. Az érintett nyilvánosságba beletartoznak a környezet védelmét elősegítő és a nemzeti jogban foglalt követelményeknek megfelelő, nem kormányzati szervezetek (NGO-k) is.⁸⁷ A nyilvánosság (*nem csak az érintett nyilvánosság*) részvételét biztosítani kell a döntéshozatal korai fázisban, amikor az összes választási lehetőség még nyitott és hatékony társadalmi részvétel valósulhat meg.⁸⁸ Ezt követően a nyilvánosság számára lehetővé kell tenni, hogy előterjessék megjegyzéseiket, információikat, elemzéseiket vagy véleményüket, amelyeket a javasolt tevékenységgel kapcsolatosan fontosnak tartanak.⁸⁹ Ezen eredményeket a döntéshozatal során megfelelő mértékben figyelembe kell venni, majd a döntés kimeneteléről a nyilvánosságot tájékoztatni kell. A nyilvánosság részvétele kiterjed továbbá a környezettel kapcsolatos tervek, programokra és irányelvekre vonatkozó eljárásokra, valamint a végrehajtó jellegű szabályok és az általánosan kötelező érvényű szabályozó eszközök kidolgozásában való részvételre is.⁹⁰

---

⁸⁵ Aarhusi Egyezmény 6. cikk (2) bekezdés.

⁸⁶ Aarhusi Egyezmény 6. cikk (6) bekezdés.

⁸⁷ Aarhusi Egyezmény 2. cikk (5) bekezdés.

⁸⁸ Aarhusi Egyezmény 6. cikk (4) bekezdés.

⁸⁹ Aarhusi Egyezmény 6. cikk (7) bekezdés.

⁹⁰ Aarhus Egyezmény 7-8. cikk.

Az előző két eljárásjog védelmét is magában foglalja az igazságszolgáltatáshoz való jog. Az egyezmény 9. cikk (1) bekezdése értelmében ugyanis, ha valamely személy vélelmezi információhoz való jogának megsértését, lehetősége van a törvény által létrehozott független és pártatlan testület előtt (*nem csak bíróság előtt*) felülvizsgálati eljárást kérni, amely eljárásnak soron kívülnek és díjmentesnek, vagy legalábbis csekély költségűnek kell lenni.

A döntéshozatalban való részvétel jogának vélt csorbulása esetén, az érintett nyilvánosság azon tagjai számára, akik kellő érdekeltséggel bírnak a szóban forgó döntésben, független és pártatlan testület előtt felülvizsgálati eljárásra jogosultak. A felülvizsgálati eljárással joguk van megtámadni bármely döntés, intézkedés vagy mulasztás alanyi vagy eljárási törvényességét.⁹¹ Az, hogy mi számít kellő érdeknek, az Aarhusi Egyezmény nem határozza meg, mindössze arról rendelkezik, hogy a kellő érdek fogalmát a nemzeti jogszabályok követelményeivel, valamint azzal a céllal összhangban kell meghatározni, hogy az érintett nyilvánosság széles körű hozzáférési lehetőséget kapjon az igazságszolgáltatáshoz.

Az Aarhusi Egyezmény egyértelműen legvitatottabb rendelkezései közé a 9. cikk (3) bekezdése tartozik. Míg az igazságszolgáltatáshoz való jog előzőekben tárgyalt fordulatai az *információhoz való joggal* és a *döntéshozatalban való részvétellel* szorosan összefüggtek, addig az igazságszolgáltatáshoz való jog itt önálló jogként funkcionál. Az egyezmény értelmében ugyanis a nyilvánosság számára – *akik megfelelnek a nemzeti jogrendszerben esetlegesen lefektetett kritériumoknak* – biztosítani kell a közigazgatási és bírói eljárásokhoz való hozzáférés jogát, hogy megtámadhassák magánszemélyek és hatóságok olyan lépéseit és mulasztásait, amelyek ellentmondanak a környezetre vonatkozó nemzeti jog rendelkezéseinek.

Az Aarhusi Egyezmény 9. cikkében szabályozott igazságszolgáltatáshoz való jog (*mind a három fordulat*) elégséges és hatékony jogorvoslatot kell, hogy biztosítson.

Érdemes röviden szót ejteni az Aarhusi Egyezményhez csatolt, 2003-ban Kijevben elfogadott szennyezőanyag-kibocsátási és szállítási nyilvántartásokról (*Pollutant Release and Transfer Register – PRTR*) szóló jegyzőkönyvről, mely 2009. október 8-án

---

⁹¹ Aarhusi Egyezmény 9. cikk (2) bekezdés.

lépett hatályba, és jelenleg 35 részes fele van.⁹² E jegyzőkönyv szorosan kapcsolódik az Aarhusi Egyezményben foglalt információhoz való joghoz. A jegyzőkönyv célja az információkhoz való nyilvános hozzáférés növelése a koherens, integrált, országos szennyezőanyag-kibocsátási és szállítási nyilvántartásoknak (PRTR-eknek) a létrehozása révén, ami elősegítheti a nyilvánosság környezetvédelemmel kapcsolatos döntéshozatalban való részvételét, valamint hozzájárulhat a környezetszennyezés megelőzéséhez és csökkentéséhez.⁹³ A jegyzőkönyv – csakúgy, mint az Aarhusi Egyezmény – egy nyitott globális nemzetközi szerződés. Azon állam is csatlakozhat a jegyzőkönyvhöz, amely nem részese az Aarhusi Egyezménynek, valamint, amely nem ENSZ EGB tag.

A jegyzőkönyv alapján minden részes félnek létre kell hoznia és fenn kell tartania egy nyilvánosan hozzáférhető nemzeti szennyezőanyag-kibocsátási és szállítási nyilvántartást, amely többek között üzem és szennyezőanyag specifikus; különbséget tesz a levegőbe, a talajba és a vízbe történő kibocsátás között; tartalmazza a szállítással kapcsolatos információkat; szabványosított és aktuális adatokat tartalmaz; koherens, felhasználóbarát és nyilvánosan hozzáférhető.⁹⁴ Fontos, hogy a kibocsátások és a szállítások visszakereshetők és azonosíthatók legyenek az üzem és annak földrajzi elhelyezkedése; tevékenység; tulajdonos vagy üzemeltető; szennyező anyag; és azon környezeti közegek alapján, amelyekbe a szennyező anyag kibocsátásra került.⁹⁵ Ezen nyilvántartásoknak kérés és indoklás nélkül hozzáférhetőeknek kell lenni a nyilvánosság számára.

2.2.2. Alkotmányos szabályozás

Az alábbiakban az egészséges környezethez való jog európai alkotmányos szabályozását tekintem át. Az alkotmányos normák többek között alapvető jogok és köteleességek átfogó katalógusai is, így azok hiteles *kiindulópontot* tudnak nyújtani az

---

⁹² A kiegészítő jegyzőkönyv szövegét lásd:

https://www.unece.org/fileadmin/DAM/env/pp/prtr/Protocol%20texts/PRTR_Protocol_e.pdf
(2016. december 7.).

⁹³ Kijevi Jegyzőkönyv 1. cikk.

⁹⁴ Kijevi Jegyzőkönyv 4. cikk.

⁹⁵ Kijevi Jegyzőkönyv 5. cikk (1) bekezdés.

adott állam egészséges környezethez való joggal kapcsolatos szabályozásának kereteiről. Az egészséges környezethez való jog európai alkotmányos szabályozásának áttekintésére abban a reményben kerül sor, hogy felfedezzek egyfajta általánosan érvényes alapvető standardot az egészséges környezethez való jog európai védelmében, amit majd az EJEJ joggyakorlatának vizsgálatakor használni tudok. Az EJEJ ugyanis gyakran hivatkozik közös alkotmányos hagyományokra, konszenzusra vagy éppen közös értékekre az EJEJ dinamikus értelmezése során. Kutatásom során az Európa Tanács 47 tagállamának alkotmányát vizsgáltam meg.⁹⁶

a) Az ET tagállamainak releváns alkotmányos szabályozása

Az Európa Tanács 47 államának környezetvédelemmel kapcsolatos alkotmányos rendelkezései a következők:⁹⁷

· Albánia

Albánia Köztársaság 1998. évi Alkotmánya két releváns cikket tartalmaz az egészséges környezethez való joggal kapcsolatban. Az 56. cikk értelmében mindenkinek joga van információhoz jutni a környezet állapotát és annak védelmét illetően.⁹⁸ Az 59. cikk továbbá kimondja, hogy az állam alkotmányos hatalmával és lehetőségével élve, valamint a magánkezdeményezést és felelősséget kiegészítve, törekszik egy egészséges és ökológiailag megfelelő környezet biztosítására, a jelen és jövő generációk számára; valamint az erdők, vizek, legelők, és más természeti erőforrások ésszerű felhasználására a

---

⁹⁶ Az egészséges környezethez való jog (európai) alkotmányos megjelenéséről szintén lásd: Fodor László: *Környezetvédelem az Alkotmányban*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2006, 15-40 o.; Earthjustice Environmental Rights Report: *Human Rights and the Environment: Materials for the 61st session of the UN Commission on Human Rights*. Geneva, 2005:

http://earthjustice.org/sites/default/files/library/references/2005_ENVIRONMENTAL_RIGHTS_REPO_RTrev.pdf, 38. o. Ezen kutatási eredmények a kutatásomban csak kiindulási pontként szolgáltak, mivel mindkét forrás több, mint tíz éves.

⁹⁷ Az alkotmányok (alkotmányi szinten álló rendelkezések) eredeti és angol nyelvű szövegeinek forrása: <http://www.legislationline.org/documents/section/constitutions> (2016. április 28.).

⁹⁸ Albánia Köztársaság 1998. évi Alkotmánya 56. cikk. Constitution of the Republic of Albania (1998): Art. 56: "Everyone has the right to be informed about the status of the environment and its protection."

fenntartható fejlődés elve alapján.⁹⁹ A nevezett alkotmány tehát tartalmazza a környezeti információhoz való jogot; az egészséges és ökológiailag megfelelő környezet biztosítását, generációk közötti méltányosságot, a természeti erőforrások racionális felhasználást, valamint fenntartható fejlődést, mint államcélakat.

· *Andorra*

Az Andorrai hercegség 1993. évi Alkotmánya már a preambulumban rögzíti, hogy Andorra népe teljes szabadságban és függetlenségben, valamint szuverenitásában minden együttműködést és erőfeszítést hajlandó az emberiség közös ügyeinek szentelni, különös tekintettel azon ügyekre, amelyek megőrzik a Föld integritását és garantálják az élhető környezetet az elkövetkezendő generációk számára.¹⁰⁰ A 31. cikk alapján az állam köteles biztosítani a föld és minden természeti erőforrás ésszerű használatát, mindenki számára garantálva ezzel az élhető környezetet. Az állam továbbá köteles a jövő nemzedékek érdekében helyreállítani és fenntartani az atmoszféra, a víz és a föld ésszerű ökológiai egyensúlyát és védeni az őshonos növény és állatvilágot.¹⁰¹ Andorra alkotmányában tehát szerepel a generációk közötti méltányosság elve, a természeti erőforrások ésszerű használatának követelménye, valamint a környezetvédelem, mint állami feladat.

---

⁹⁹ Albánia Köztársaság 1998. évi Alkotmánya 59. cikk (1) bekezdés d) és dh) pontok. Constitution of the Republic of Albania (1998): Art. 59 par. 1 d) & dh): „*The state, within its constitutional powers and the means at its disposal, and to supplement private initiative and responsibility, aims at: (...) d) a healthy and ecologically adequate environment for the present and future generations; (...) dh) the rational exploitation of forests, waters, pastures and other natural resources on the basis of the principle of sustainable development.*”

¹⁰⁰ Andorrai hercegség 1993. évi Alkotmánya preambulumban (4) bekezdés. Constitution of the Principality of Andorra (1993): Preamble par. 4: „*The Andorran People, with full liberty and independence, and in the exercise of their own sovereignty, (...) Willing to bring their collaboration and effort to all the common causes of mankind, and especially to those of preserving the integrity of the Earth and guaranteeing an environment fit for life for the coming generations.*”

¹⁰¹ Andorrai hercegség 1993. évi Alkotmánya 31. cikk. Constitution of the Principality of Andorra (1993): Art. 31: „*The State has the task of ensuring the rational use of the land and of all natural resources, so as to guarantee a fitting quality of life for all and, for the sake of future generations, to restore and maintain a reasonable ecological balance in the atmosphere, water and land, as well as to protect the autochthonous flora and fauna.*”

· *Ausztria*

Az Osztrák Köztársaság 1930. évi Alkotmánya explicit csak a jövő nemzedékekért érzett felelősséget; valamint a környezetvédelmet, mint állami célt tartalmazza. Az említett alkotmány ugyanis kimondja, hogy a gyerekeknek és fiatalokéknak biztosítani kell az optimális intellektuális, mentális és fizikai fejlődést, hogy egészséges, magabiztos, boldog, teljesítményorientált, kötelességtudó, tehetséges és kreatív emberekké váljanak, akik képesek arra, hogy felelősséget vállaljanak magukért, embertársaikért, a környezetért és a jövő generációkért, szociális, vallási és morális értékek tekintetében.¹⁰²

· *Azerbajdzsán*

Azerbajdzsán Köztársaság 1995. évi Alkotmánya már a preambulumban említi a múlt, a jelen és a jövő generációkért érzett felelősséget.¹⁰³ Miután a 16. cikk kiemeli, hogy az állam védi a környezetet,¹⁰⁴ a 39. cikk már az egészséges környezethez való jogról szól. Az említett cikk kimondja, hogy mindenkinek joga van egészséges környezetben élni. Mindenkinek joga van továbbá információhoz jutni a valós ökológiai helyzetről, valamint ökológiai követelmények megsértése okán az ő egészségét, vagy tulajdonát ért kárért kompenzációhoz jutni. Senki sem okozhat a törvény által megengedettnél nagyobb kárt a környezetben és a természeti erőforrásokban. Az állam garantálja az ökológiai egyensúly megőrzését és a jog által meghatározott vadon élő flóra és fauna védelmét.¹⁰⁵ A

---

¹⁰² Osztrák Köztársaság 1930. évi Alkotmánya: 14. cikk (5a) bekezdés. Constitution of the Federal Republic of Austria (1930): Art. 14 par. 5a): „*In a partnership - like cooperation between pupils, parents and teachers, children and juveniles are to be allowed the optimal intellectual, mental and physical development to let them become healthy, self-confident, happy, performance-oriented, dutiful, talented and creative humans capable to take over responsibility for themselves, fellow human beings, environment and following generations, oriented in social, religious and moral values. (...)*”

¹⁰³ Azerbajdzsán Köztársaság 1995. évi Alkotmánya preambulumban. Constitution of the Republic of Azerbaijan (1995): Preamble: “*(...) understanding the responsibility before the past, present and future generations*”.

¹⁰⁴ Azerbajdzsán Köztársaság 1995. évi Alkotmánya 16. cikk (2) bekezdés. Constitution of the Republic of Azerbaijan (1995): Art. 16 par. 2: „*Azerbaijani state (...) protects environment, (...)*”.

¹⁰⁵ Azerbajdzsán Köztársaság 1995. évi Alkotmánya 39. cikk. Constitution of the Republic of Azerbaijan (1995): Art. 39: “*(1) Everyone has the right to live in healthy environment. (2) Everyone has the right to gain information about true ecological situation and to get compensation for damage done to his/her*

jogokról a köteleességekre tér át a 78. cikk, mely szerint minden állampolgárt felelősség terhel a környezet védelméért.¹⁰⁶ Azerbejdzsán alkotmánya tehát tartalmazza a generációk közötti méltányosság elvét; az állam környezetvédelmi kötelezettségét; az egészséges környezethez való jogot, külön említve a környezeti információhoz és kompenzációhoz való jogot; a környezeti károkozás tilalmát; az ökológiai egyensúly, valamint a flóra és fauna védelmét, mint állami kötelezettséget; valamint az állampolgárok környezetvédelmi felelősségét.

· *Belgium*

A Belga Királyság 1994. évi Alkotmánya a generációk közötti méltányosság mellett tartalmazza az egészséges környezet védelméhez való jogot. A 7. cikk alapján az állam, a tartományok és a régiók, hatásköreik keretein belül eljárva a tartós fejlődés célkitűzéseinek szociális, gazdasági és környezeti vonatkozásait követik; szem előtt tartva a nemzedékek közötti méltányosságot.¹⁰⁷ A belga alkotmány alapján továbbá mindenkinek joga van egy olyan életre, mely összhangban van az emberi méltósággal. Ennek érdekében a jog garantálja a gazdasági, szociális és kulturális jogokat, mint amilyen az egészséges környezet védelméhez való jog is.¹⁰⁸

· *Bosznia és Hercegovina*

Bosznia és Hercegovina Köztársaság 1995. évi Alkotmányban nem találunk az egészséges környezethez való jogra vonatkozó rendelkezéseket. Azt azonban

---

health and property because of violation of ecological requirements. (3) No one may cause threat or damage to the environment and natural resources to the extent that it is higher than the limit prescribed by law. (4) The state guarantees the preservation of ecological balance and protection of the species of wild plants and animals determined by law."

¹⁰⁶ Azerbejdzsán Köztársaság 1995. évi Alkotmánya 78. cikk. Constitution of the Republic of Azerbaijan (1995): Art. 78: „Every citizen is responsible for protection of environment.”

¹⁰⁷ Belga Királyság 1994. évi Alkotmánya 7. cikk^{bis}. Constitution of the Kingdom of Belgium (1994): Art. 7bis: „In the exercise of their respective competences, the Federal State, the Communities and the Regions follow the objectives of lasting development in its social, economic and environmental aspects, taking into account the solidarity between the generations.”

¹⁰⁸ Belga Királyság 1994. évi Alkotmánya 23. cikk (4) bekezdés. Art. 23 par. 4: “Everyone has the right to lead a life in keeping with human dignity. To this end, the laws, federate laws and rules referred to in Article 134 guarantee economic, social and cultural rights, taking into account corresponding obligations, and determine the conditions for exercising them. These rights include among others: (...) (4) the right to the protection of a healthy environment.”

érdemes megemlíteni, hogy az alkotmány a 2. cikkében kimondja, hogy az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló európai Egyezményben foglalt jogok és szabadságok közvetlenül alkalmazandóak Bosznia és Hercegovina államban, és azok minden más jog felett elsőbbséget élveznek.¹⁰⁹

· *Bulgária*

A Bolgár Köztársaság 1991. évi Alkotmánya kimondja, hogy a Bolgár Köztársaságnak biztosítania kell a környezet védelmét és reprodukcióját, az élő természet minden formájának megőrzését, valamint az állam természeti és más erőforrásainak józan hasznosítását.¹¹⁰ Az állampolgároknak továbbá joga van egy egészséges és kedvező környezethez, amely megfelel a kialakított standardoknak és normáknak; ugyanakkor kötelességük a környezet védelme.¹¹¹ A bolgár alkotmány tehát tartalmazza a természeti erőforrások ésszerű hasznosítását, mint állami kötelezettséget; az egészséges környezethez való jogot; valamint a környezetvédelmet, mint állami és állampolgári kötelezettséget.

· *Ciprus*

Ciprus Köztársaság 1960. évi Alkotmánya nem tartalmaz az egészséges környezethez való joggal kapcsolatos rendelkezéseket.

· *Csehország*

A Cseh Köztársaság 1992. évi Alkotmánya preambulumban rögzíti az előző nemzedékektől az állampolgárokra hagyott természeti vagyon védelme és

---

¹⁰⁹ Bosznia és Hercegovina Köztársaság 1995. évi Alkotmánya: 2. cikk (2) bekezdés. Constitution of Bosnia and Herzegovina (1995): Art. 2 par. 2: „The rights and freedoms set forth in the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms and its Protocols shall apply directly in Bosnia and Herzegovina. These shall have priority over all other law.”

¹¹⁰ Bolgár Köztársaság 1991. évi Alkotmánya 15. cikk. Constitution of the Republic of Bulgaria (1991): Art. 15: „The Republic of Bulgaria shall ensure the protection and reproduction of the environment, the conservation of living Nature in all its variety, and the sensible utilization of the country's natural and other resources.”

¹¹¹ Bolgár Köztársaság 1991. évi Alkotmánya 55. cikk. Art. 55: „Citizens shall have the right to a healthy and favourable environment corresponding to established standards and norms. They shall protect the environment.”

fejlesztése iránti eltökéltséget.¹¹² A 7. cikk továbbá kimondja, hogy az állam kötelessége a természeti erőforrások körültekintő használata, és a természeti javak védelme.¹¹³ A cseh alkotmányos rend részét képezi az úgynevezett Alapvető jogok és szabadságok 1992. évi Chartája is, amelynek a preambuluma hangsúlyozza, a jövő nemzedékekért való felelősséget, a Földön lévő minden élet sorsa okán.¹¹⁴ Ugyanezen jogforrás 11. cikke már a tulajdonhoz való jogról szól, amellyel nem lehet visszaélni más jogok kárára, vagy a jog által védett közérdeket sértő módon. A tulajdonhoz való jogot továbbá, a jog által lefektetett határokon kívül, nem lehet az emberi egészséget, a természetet vagy környezetet károsító módon gyakorolni.¹¹⁵ A nevezett alapjogi katalógus 35. cikke alapján mindenkinek joga van egy kedvező környezethez. Mindenkinek joga van továbbá, hogy időszerű és teljes információt kapjon a környezet és a természeti erőforrások állapotáról. Jogának gyakorlása során senki sem veszélyeztetheti vagy károsíthatja a jog által kijelölt mértéken túl a környezetet, a természeti erőforrásokat, a biológiai sokféleséget, és a műemlékeket.¹¹⁶ A cseh alkotmányi szintű rendelkezések között tehát megtalálható a természeti javak védelme, a természeti erőforrások ésszerű használatának kötelezettsége, a jövő generációkért való felelősség, a tulajdonhoz való jog korlátozhatósága a

---

¹¹² Cseh Köztársaság 1992. évi Alkotmánya preambuluma. Constitution of the Czech Republic (1992): Preamble: *“Resolved to guard and develop together the natural and cultural, material and spiritual wealth handed down to us,(...)”*

¹¹³ Cseh Köztársaság 1992. évi Alkotmánya 7. cikk. Constitution of the Czech Republic (1992): Art. 7: *„The state shall concern itself with the prudent use of its natural resources and the protection of its natural wealth.”*

¹¹⁴ Alapvető jogok és szabadságok 1992. évi Chartája (mint a cseh alkotmányos rend része) preambuluma. Charter of Fundamental Rights and Basic Freedoms (1992): Preamble: *“Recalling its share of responsibility towards future generations for the fate of all life on Earth (...)”*

¹¹⁵ Alapvető jogok és szabadságok 1992. évi Chartája (mint a cseh alkotmányos rend része) 11. cikk (3) bekezdés. Charter of Fundamental Rights and Basic Freedoms (1992): Art. 11 par 3: *“Ownership entails obligations. It may not be misused to the detriment of the rights of others or in conflict with legally protected public interests. Property rights may not be exercised so as to harm human health, nature, or the environment beyond the limits laid down by law.”*

¹¹⁶ Alapvető jogok és szabadságok 1992. évi Chartája (mint a cseh alkotmányos rend része) 35. cikk. Charter of Fundamental Rights and Basic Freedoms (1992): Art. 35: *„(1) Everyone has the right to a favourable environment. (2) Everyone has the right to timely and complete information about the state of the environment and natural resources. (3) No one may, in exercising her rights, endanger or cause damage to the environment, natural resources, the wealth of natural species, or cultural monuments beyond the extent designated by law.”*

környezetre tekintettel, a kedvező környezethez való jog, a környezeti információhoz való jog, valamint a környezeti károkozás tilalma.

· *Dánia*

A Dán Királyság 1953. évi Alkotmánya nem tartalmaz az egészséges környezethez való joggal kapcsolatos rendelkezéseket.

· *Egyesült Királyság*

Az Egyesült Királyság alkotmányi szinten nem rendelkezik az egészséges környezethez való jogról. Az egészséges környezethez való joghoz köthető alacsonyabb szintű normákról és bírói precedensekről lásd: 2.2.2. fejezet g. pont.

· *Észtország*

Az Észt Köztársaság 1992. évi Alkotmányának harmadik preambulum bekezdése alapján az állam elősegíti a jelen és a jövő generációk társadalmi fejlődését és jólétét.¹¹⁷ Az észt alkotmány 5. cikke rögzíti, hogy az Észt Köztársaság természeti kincsei és erőforrásai nemzeti értékek, amelyeket gazdaságosan kell használni.¹¹⁸ A 34. cikk a szabad mozgáshoz való jogról rendelkezik, mely korlátozható többek között a természeti környezet védelme érdekében.¹¹⁹ Végül az 53. cikket érdemes még megemlíteni, miszerint mindenkinek kötelessége megóvni az emberi és természeti környezetet és kompenzálni a kárt, amelyet a környezetben okozott, a jog által előírt eljárás keretei között.¹²⁰ Az észt alkotmány tehát rögzíti a generációk közötti méltányosságot, a természeti erőforrások ésszerű használatának kötelezettségét, a szabad mozgáshoz való jog korlátozhatóságát a

---

¹¹⁷ Észt Köztársaság 1992. évi Alkotmánya preambulum (3) bekezdés. Constitution of the Republic of Estonia (1992): Preamble par. 3: "(...) the state which (...) forms a pledge to present and future generations for their social progress and welfare (...)."

¹¹⁸ Észt Köztársaság 1992. évi Alkotmánya 5. cikk. Constitution of the Republic of Estonia (1992): Art. 5: "The natural wealth and resources of Estonia are national riches which must be used economically."

¹¹⁹ Észt Köztársaság 1992. évi Alkotmánya 34. cikk. Constitution of the Republic of Estonia (1992): Art. 34: "(...) The right to freedom of movement may be circumscribed in the cases (...) to protect the natural environment (...)."

¹²⁰ Észt Köztársaság 1992. évi Alkotmánya 53. cikk. Constitution of the Republic of Estonia (1992): Art. 53: "Everyone has a duty to preserve the human and natural environment and to compensate for harm that he or she has caused to the environment. The procedure for compensation is provided by law."

környezetre tekintettel, valamint a környezetvédelmi és kompenzációs kötelezettséget.

· *Finnország*

A Finn Köztársaság 1999. évi Alkotmányában megtaláljuk a környezetért való felelősséget, az egészséges környezethez való jogot, valamint a döntéshozatalban való részvételhez való jogot. A finn alkotmány 20. cikke ugyanis kimondja, hogy a természet és annak biológiai sokszínűsége és a nemzeti örökség mindenki felelőssége. Az állam mindenki számára igyekszik biztosítani az egészséges környezethez való jogot, valamint mindenkinek garantálni a lehetőséget, hogy részt vegyen a környezetét érintő döntéshozatalban.¹²¹

· *Franciaország*

A Francia Köztársaság 1959. évi Alkotmánya nem tartalmaz az egészséges környezethez való joggal kapcsolatos rendelkezéseket. A francia alkotmánynak szerves része ugyanakkor a 2004. évi Környezeti Charta. Ez utóbbi jogforrás a preambulumban többek között rögzíti, hogy a környezet az emberiség közös öröksége; hogy a környezet védelméről, az állam más alapvető érdekeivel együtt gondoskodni kell; valamint, hogy a fenntartható fejlődés biztosítása érdekében, a jelen generáció szükségleteinek kielégítése érdekében hozott döntések nem veszélyeztethetik a jövő generációk és más népek képességét saját szükségleteik kielégítésére.¹²² A preambulumban található rendelkezések között tehát megtaláljuk a környezetvédelmet, mint állami célt; a fenntartható fejlődés elvét; valamint a

---

¹²¹ Finn Köztársaság 1999. évi Alkotmánya: 20. cikk. Constitution of the Republic of Finland (1999): Art. 20: "Nature and its biodiversity, the environment and the national heritage are the responsibility of everyone. The public authorities shall endeavour to guarantee for everyone the right to a healthy environment and for everyone the possibility to influence the decisions that concern their own living environment."

¹²² 2004. évi Környezeti Charta (mint a Francia Köztársaság Alkotmányának szerves része) preambulumban. Charter for the Environment (2004): Preamble: „Natural resources and equilibriums have conditioned the emergence of mankind; the future and very existence of mankind are inextricably linked with its natural environment; the environment is the common heritage of all mankind; mankind exerts ever-increasing influence over the conditions for life and its own evolution; biological diversity, the fulfilment of the person and the progress of human societies are affected by certain types of consumption or production and by excessive exploitation of natural resources; care must be taken to safeguard the environment along with the other fundamental interests of the Nation; in order to ensure sustainable development, choices designed to meet the needs of the present generation should not jeopardise the ability of future generations and other peoples to meet their own needs (...).”

generációk közötti méltányosságot. A nevezett jogforrás rögtön az első cikkében deklarálja a kiegyensúlyozott környezethez való jogot, miszerint mindenkinek joga van, hogy egy olyan kiegyensúlyozott környezetben éljen, amely kellően tiszteletben tartja az egészségét.¹²³ E jogot egészíti ki a 7. cikk, mely szerint a jog által meghatározott feltételek mellett, és keretek között, mindenkinek joga van információhoz jutni az állami szervek birtokában álló környezet állapotára vonatkozóan, valamint részt venni azon döntéshozatali eljárásban, amelynek kimenetele valószínűsíthetően befolyásolja a környezetet.¹²⁴ Minthogy joggal szemben kötelezettségek állnak, a 2. cikk alapján a környezet megőrzésében és javításában való részvétel mindenki kötelezettsége.¹²⁵ A nevezett jogforrás továbbá azt is rögzíti, hogy a jog által meghatározott keretek között mindenki kötelessége, hogy elkerülje a környezet bármilyen károsítását, vagy a kár mértékét korlátozza.¹²⁶ Mindenki köteles továbbá jóvátenni a kárt, amit a környezetben okozott.¹²⁷ Ha egy kár súlyosan és visszafordíthatatlanul károsíthatja a környezetet, még ha, ez a tudomány mindenkori állása szerint kiszámíthatatlan is; akkor a hatóságoknak az elővigyázatosság elvét figyelembe véve, és a hatáskörükön belül, kötelességük kockázat értékelési eljárás végrehajtását biztosítani, valamint a kockázattal arányos átmeneti intézkedéseket

---

¹²³ 2004. évi Környezeti Charta (mint a Francia Köztársaság Alkotmányának szerves része) 1. cikk. Charter for the Environment (2004): Art. 1: „Everyone has the right to live in a balanced environment which shows due respect for health.”

¹²⁴ 2004. évi Környezeti Charta (mint a Francia Köztársaság Alkotmányának szerves része) 7. cikk. Charter for the Environment (2004): Art. 7: „Everyone has the right, in the conditions and to the extent provided for by law, to have access to information pertaining to the environment in the possession of public bodies and to participate in the public decision-taking process likely to affect the environment.”

¹²⁵ 2004. évi Környezeti Charta (mint a Francia Köztársaság Alkotmányának szerves része) 2. cikk. Charter for the Environment (2004): Art. 2: „Everyone is under a duty to participate in preserving and enhancing the environment.”

¹²⁶ 2004. évi Környezeti Charta (mint a Francia Köztársaság Alkotmányának szerves része) 3. cikk. Charter for the Environment (2004): Art. 3: „Everyone shall, in the conditions provided for by law, foresee and avoid the occurrence of any damage which he or she may cause to the environment or, failing that, limit the consequences of such damage.”

¹²⁷ 2004. évi Környezeti Charta (mint a Francia Köztársaság Alkotmányának szerves része) 4. cikk. Charter for the Environment (2004): Art. 4: „Everyone shall be required, in the conditions provided for by law, to contribute to the making good of any damage he or she may have caused to the environment.”

meghozni, a feltételezett súlyos kár elkerülése érdekében.¹²⁸ Itt tehát a környezeti károkozás megelőzésének kötelezettségét, a szennyező-fizet elvét, valamint az elővigyázatosság elvét láthatjuk. Végül, mintegy a preambulum-bekezdést folytatva, a 6. cikk rendelkezik a környezetvédelem, a gazdasági fejlődés, és a társadalmi haladás összeegyeztetésének követelményéről.¹²⁹

· Grúzia

A Grúz Köztársaság 1995. évi Alkotmányának 37. cikke alapján mindenkinek joga van egészséges környezetben élni, és élvezni a természeti és kulturális környezetet. Mindenki köteles ugyanakkor a természeti és kulturális környezetről gondoskodni.¹³⁰ Az emberi egészség érdekében való biztonságos környezet biztosítására való tekintettel, a társadalom ökológiai és gazdasági érdekeivel összhangban, valamint a jelen és a jövő generációk érdekeire való kellő tekintettel, az állam garantálja a környezet védelmét és a természeti erőforrások ésszerű használatát, továbbá az ország fenntartható fejlődését.¹³¹ Mindenkinek joga van továbbá, hogy időben teljes és objektív információt kapjon a környezet állapotáról.¹³² A grúz alkotmányban tehát megtaláljuk mindenki egészséges környezethez való jogát és környezetvédelmi kötelezettségét, generációk közötti

---

¹²⁸ 2004. évi Környezeti Charta (mint a Francia Köztársaság Alkotmányának szerves része) 5. cikk. Charter for the Environment (2004): Art. 5: „When the occurrence of any damage, albeit unpredictable in the current state of scientific knowledge, may seriously and irreversibly harm the environment, public authorities shall, with due respect for the principle of precaution and the areas within their jurisdiction, ensure the implementation of procedures for risk assessment and the adoption of temporary measures commensurate with the risk involved in order to preclude the occurrence of such damage.”

¹²⁹ 2004. évi Környezeti Charta (mint a Francia Köztársaság Alkotmányának szerves része) 6. cikk. Charter for the Environment (2004): Art. 6: „Public policies shall promote sustainable development. To this end they shall reconcile the protection and enhancement of the environment with economic development and social progress.”

¹³⁰ Grúz Köztársaság 1995. évi Alkotmánya: 37. cikk (3) bekezdés. Constitution of Georgia (1995):

Art. 37 par. 3: “Everyone shall have the right to live in healthy environment and enjoy natural and cultural surroundings. Everyone shall be obliged to care for natural and cultural environment.”

¹³¹ Grúz Köztársaság 1995. évi Alkotmánya: 37. cikk (4) bekezdés. Constitution of Georgia (1995): Art. 37 par. 4: “With the view of ensuring safe environment for the human health, in accordance with ecological and economic interests of society, with due regards to the interests of the current and future generations the state guarantees the protection of environment and the rational use of natural resources, sustainable development of the country.”

¹³² Grúz Köztársaság 1995. évi Alkotmánya: 37. cikk (5) bekezdés. Constitution of Georgia (1995): Art. 37 par. 5: “Everyone has the right to timely receive complete and objective information about the state of environment.”

méltányosság elvét, az állam környezetvédelmi kötelezettségét, a természeti erőforrások ésszerű használatának kötelezettségét, fenntartható fejlődés elvét, valamint a környezeti információhoz való jogot.

· *Görögország*

A Görög Köztársaság 1975. évi Alkotmányában mindössze egy cikket találunk az egészséges környezethez való joggal összefüggésben, amely az állam környezetvédelmi kötelezettségéről, a környezethez való jogról, és a fenntartható fejlődés elvéről szól. A 24. cikk alapján a természeti és a kulturális környezet az államra védelmi kötelezettséget, és minden személyre nézve jogot keletkeztet. Az államnak megelőző vagy megtorló intézkedéseket kell hoznia a környezet megóvása és a fenntarthatóság elve érdekében. Az erdők védelmét és az erdőkkel kapcsolatos költségeket érintő kérdéseket a jog szabályozza. Az állam kötelessége egy erdő nyilvántartás összeállítása. Az erdők használatának és költségének megváltoztatása tilos, kivéve, ahol a mezőgazdasági fejlődés, vagy közérdekből történt egyéb használat a nemzet gazdasági előnyét szolgálja.¹³³

· *Hollandia*

A Holland Királyság 2008. évi Alkotmánya lakonikusan csak az állam környezetvédelmi kötelezettségét rögzítve kimondja, hogy az ország élhetővé tétele, valamint a környezet védelme és fejlesztése az állam hatáskörébe tartozik.¹³⁴

---

¹³³ Görög Köztársaság 1975. évi Alkotmánya: 24. cikk (1) bekezdés. Constitution of the Hellenic Republic (1975): Art. 24 par. 1: *“The protection of the natural and cultural environment constitutes a duty of the State and a right of every person. The State is bound to adopt special preventive or repressive measures for the preservation of the environment in the context of the principle of sustainability. Matters pertaining to the protection of forests and forest expanses in general shall be regulated by law. The compilation of a forest register constitutes an obligation of the State. Alteration of the use of forests and forest expanses is prohibited, except where agricultural development or other uses imposed for the public interest prevail for the benefit of the national economy. Interpretative clause: The term forest or forest ecosystem means the organic whole of wild plants with woody trunk on the necessary area of ground which, together with the flora and fauna co-existing there, constitute via their mutual interdependence and interaction (...).”*

¹³⁴ Holland Királyság 2008. évi Alkotmánya 21. cikk. Constitution of the Kingdom of the Netherlands (2008): Art. 21: *“It shall be the concern of the authorities to keep the country habitable and to protect and improve the environment.”*

· Horvátország

A Horvát Köztársaság 2010. évi Alkotmánya a természet és a környezet megőrzését Horvátország alkotmányos rendjének legmagasabb értékei között említi.¹³⁵ A horvát alkotmány 50. cikke alapján a vállalkozáshoz és a tulajdonhoz való jog kivételesen korlátozható a természet és az emberi környezet érdekében.¹³⁶ Az 52. cikk rögzíti, hogy a tenger, a tengerpart, a szigetek, a vizek, a légtér, az ásványi kincsek, és más természeti aktívák, csak úgy, mint a föld, az erdők, a flóra és a fauna, valamint a természetes környezet többi eleme, és a környezeti jelentőséggel bíró ingatlanok és elemek kiemelt védelemben részesülnek. Ezek használata és felhasználási módja, csak úgy, mint az abban okozott kár kompenzációs módja jog által meghatározott.¹³⁷ Végül a 70. cikket kell még megemlíteni, mely alapján mindenkinek joga van az egészséges életre. Az állam biztosítja az egészséges környezet feltételeit. Mindenkinek kötelessége, hogy lehetőségeihez mérten kitüntetett figyelmet szenteljen az emberi egészség, a természetet és az emberi környezetet védelmére.¹³⁸ A horvát alkotmányban tehát megtalálható a környezetvédelem, mint állami érték; a vállalkozás szabadsága és a tulajdonhoz való jog korlátozhatósága a környezet érdekében; a környezet elemeinek kiemelt védelme; az okozott kár megtérítése; az egészséges környezet

---

¹³⁵ Horvát Köztársaság 2010. évi Alkotmánya 3. cikk. Constitution of the Republic of Croatia (2010): Art. 3: "Freedom, equal rights, national and gender equality, peace-making, social justice, respect for human rights, inviolability of ownership, conservation of nature and the environment, the rule of law and a democratic multiparty system are the highest values of the constitutional order of the Republic of Croatia."

¹³⁶ Horvát Köztársaság 2010. évi Alkotmánya 50. cikk (2) bekezdés. Constitution of the Republic of Croatia (2010): Art. 50 par. 2: „Free enterprise and property rights may be exceptionally restricted by law for the purposes of protecting the interests and security of the Republic of Croatia, nature and the human environment and human health.”

¹³⁷ Horvát Köztársaság 2010. évi Alkotmánya 52. cikk. Constitution of the Republic of Croatia (2010): Art. 52: „The sea, seashore, islands, waters, air space, mineral resources, and other natural assets, as well as land, forests, flora and fauna, other components of the natural environment, real estate and items of particular cultural, historical, economic or ecological significance which are specified by law to be of interest to the Republic of Croatia shall enjoy its special protection. The manner in which any assets of interest to the Republic of Croatia may be used and exploited by holders of rights thereto and by their owners, as well as compensation for any restrictions as may be imposed thereon, shall be regulated by law.”

¹³⁸ Horvát Köztársaság 2010. évi Alkotmánya 70. cikk. Constitution of the Republic of Croatia (2010): Art. 70: "Everyone shall have the right to a healthy life. The state shall ensure conditions for a healthy environment. Everyone shall, within the scope of their powers and activities, accord particular attention to the protection of human health, nature and the human environment."

feltételeinek biztosítása, mint állami kötelezettség; valamint az állam és mindenki környezetvédelmi kötelezettsége.

· *Izland*

Izland Köztársaság 1944. évi Alkotmánya nem tartalmaz az egészséges környezethez való joggal kapcsolatos rendelkezéseket.

· *Írország*

Írország 1937. évi Alkotmánya nem tartalmaz az egészséges környezethez való joggal kapcsolatos rendelkezéseket.

· *Liechtenstein*

Liechtenstein Hercegség 1921. évi Alkotmánya nem tartalmaz az egészséges környezethez való joggal kapcsolatos rendelkezéseket.

· *Lengyelország*

A Lengyel Köztársaság 1997. évi Alkotmányának preambuluma kiemeli, hogy a lengyel nép kötelezi magát arra, hogy örökségül hagyja a jövő nemzedékekre mindazt, amit a több mint ezer éves örökségükből értékes.¹³⁹ Az állam továbbá biztosítja a természeti környezet védelmét a fenntartható fejlődés elveinek megfelelően.¹⁴⁰ A 31. cikk alapján az alapvető jogok és szabadságok korlátozása csak törvény által lehetséges, és csak annyiban, amennyiben azt egy demokratikus államban – többek között – a természeti környezet védelme indokolja. Az ilyen korlátozások nem sérthetik a szabadságok és jogok alapjait.¹⁴¹ Az állam továbbá köteles megelőzni a környezeti károkozásból fakadó negatív

---

¹³⁹ Lengyel Köztársaság 1997. évi Alkotmánya: preambuluma. Constitution of the Republic of Poland (1997): Preamble: “Obliged to bequeath to future generations all that is valuable from our over one thousand years’ heritage (...).”

¹⁴⁰ Lengyel Köztársaság 1997. évi Alkotmánya 5. cikk. Constitution of the Republic of Poland (1997): Art. 5: “The Republic of Poland shall (...) ensure the protection of the natural environment pursuant to the principles of sustainable development.”

¹⁴¹ Lengyel Köztársaság 1997. évi Alkotmánya 31. cikk (3) bekezdés. Constitution of the Republic of Poland (1997): Art. 31 par. 3: “Any limitation upon the exercise of constitutional freedoms and rights may be imposed only by statute, and only when necessary in a democratic state for the protection (...) the natural environment,(...). Such limitations shall not violate the essence of freedoms and rights.”

egészségügyi hatásokat,¹⁴² valamint biztosítani az ökológiai biztonságot a jelen és jövő generációk számára. A lengyel alkotmány azt is kimondja, hogy a környezet védelme állami kötelesség, továbbá az állam (*hatóságok*) segíti(k) a civilek tevékenységét, és fejleszti(k) a környezet minőségét. Ezenfelül mindenkinek joga van, hogy a környezet minőségéről és annak védelméről információhoz jusson.¹⁴³ Emellett mindenki kötelessége a környezetről való gondoskodás, és mindenki felelős a környezetben általa okozott kárért.¹⁴⁴ A lengyel alkotmányban tehát megtalálható a jövő nemzedékekért érzett felelősség; az állam és mindenki környezetvédelmi kötelezettsége; a fenntartató fejlődés elve; az alapvető jogok és szabadságok korlátozhatósága a környezetvédelem érdekében; a környezeti károkozások korlátozása; a generációk közötti méltányosság; a környezeti információhoz való jog; a civil szektor segítése, és a környezet minőségének fejlesztése, mint állami kötelezettségek; valamint a szennyező-fizet elve.

· *Lettország*

Lett Köztársaság 1933. évi Alkotmánya tartalmazza a jótékony környezethez való jogot, az információhoz való jogot, valamint az állam környezetvédelmi kötelezettségét. A nevezett jogforrás ugyanis kimondja, hogy az állam a környezet minőségéről szóló információ közvetítésével, valamint a környezet védelmével és fejlesztésével védi mindenki jogát egy jótékony környezethez.¹⁴⁵

---

¹⁴² Lengyel Köztársaság 1997. évi Alkotmánya 68. cikk (4) bekezdés. Constitution of the Republic of Poland (1997): Art. 68 par. 4: "Public authorities shall combat epidemic illnesses and prevent the negative health consequences of degradation of the environment."

¹⁴³ Lengyel Köztársaság 1997. évi Alkotmánya 74. cikk. Constitution of the Republic of Poland (1997): Art. 74: "Public authorities shall pursue policies ensuring the ecological security of current and future generations. Protection of the environment shall be the duty of public authorities. Everyone shall have the right to be informed of the quality of the environment and its protection. Public authorities shall support the activities of citizens to protect and improve the quality of the environment."

¹⁴⁴ Lengyel Köztársaság 1997. évi Alkotmánya 86. cikk. Constitution of the Republic of Poland (1997): Art. 86: "Everyone shall care for the quality of the environment and shall be held responsible for causing its degradation. The principles of such responsibility shall be specified by statute."

¹⁴⁵ Lett Köztársaság 1933. évi Alkotmánya: 115. cikk. Constitution of the Republic of Latvia (1933): Art. 115: "The State shall protect the right of everyone to live in a benevolent environment by providing information about environmental conditions and by promoting the preservation and improvement of the environment."

· *Litvánia*

A Litván Köztársaság 1992. évi Alkotmánya rögzíti, hogy az állam és mindenki kötelessége a környezet védelme a káros hatásoktól.¹⁴⁶ Az államnak gondoskodnia kell a természeti környezet, a vadon élő állatok és növények, a természet egyes részeinek és különös értékkel bíró területeinek védelméről, és felügyeli a természeti erőforrások fenntartható használatát, azok helyreállítását és növelését. A talaj és a földalatti pusztítás, a víz és a levegő szennyezése, a környezetre gyakorolt radioaktív hatás, csak úgy, mint a vadonélő állatok és növények redukálása jog által tiltott.¹⁴⁷ A litván alkotmányban így megtalálható az állam, és mindenki környezetvédelmi kötelezettsége; a természeti erőforrások fenntartható felhasználásának kötelezettsége; valamint a környezet (*környezet egyes elemeinek*) károsításának tilalma.

· *Luxemburg*

A Luxemburgi Nagyhercegség 1868. évi Alkotmánya tartalmazza az állam környezetvédelmi kötelezettségét, valamint a generációk közötti méltányosság elvét. Az említett jogforrás ugyanis kimondja, hogy az állam garantálja az emberi és kulturális környezet védelmét, és küzd a természetvédelem, különösen a természet megújuló képessége, valamint a jelen és jövő generációk igényeinek kielégítése közötti fenntartható egyensúly megteremtéséért.¹⁴⁸

· *Macedónia volt Jugoszláv Köztársaság*

A Macedón Köztársaság 1991. évi Alkotmánya alapján a Macedón Köztársaság alkotmányos rendjének alapvető értékei között szerepel a kellemes emberi

---

¹⁴⁶ Litván Köztársaság 1992. évi Alkotmánya 53. cikk (3). Constitution of the Republic of Lithuania (1992): Art. 53 par. 3: „*The State and each person must protect the environment from harmful influences.*”

¹⁴⁷ Litván Köztársaság 1992. évi Alkotmánya 54. cikk. Constitution of the Republic of Lithuania (1992): Art. 54: „*The State shall take care of the protection of the natural environment, wildlife and plants, individual objects of nature and areas of particular value and shall supervise a sustainable use of natural resources, their restoration and increase. The destruction of land and the underground, the pollution of water and air, radioactive impact on the environment as well as depletion of wildlife and plants shall be prohibited by law.*”

¹⁴⁸ Luxemburgi Nagyhercegség 1868. évi Alkotmánya: 11. cikk^{bis}. Constitution of the Grand-Duchy of Luxembourg (1868): Art.11bis: “*The State guarantees the protection of the human and cultural environment, and works for the establishment of a durable equilibrium between the conservation of nature, in particular its capacity for renewal, and the satisfaction of the needs of present and future generations.*”

környezet támogatása érdekében, a megfelelő város és vidéki tervezés, valamint az ökológiai védelem és fejlődés.¹⁴⁹ Mindenkinek joga van egy egészséges környezetben élni, ugyanakkor mindenkinek kötelessége a környezet támogatása és védelme. Az állam megteremti az állampolgárok egészséges környezethez való jog gyakorlásának feltételeit.¹⁵⁰ A piac és a vállalkozás szabadsága a jog által a természeti és élő környezet védelme érdekében korlátozható.¹⁵¹ A nevezett alkotmány továbbá azt is rögzíti, hogy a Macedón Köztársaság természeti erőforrásai, a flóra és a fauna különös védelemben részesülnek,¹⁵² továbbá a Macedón Köztársaság állampolgárai, a macedón nép, csak úgy, mint a határokon belül élő polgárok, felelősséggel viseltetnek a jövő generációk iránt.¹⁵³ A macedón alkotmány azt is kimondja, hogy a polgárok közvetlenül és képviselők útján részt vesznek a helyi érdekeltségű és a környezetvédelmet érintő döntések meghozatalában.¹⁵⁴ Az említett jogforrás tehát magában foglalja az ökológiai

---

¹⁴⁹ Macedón Köztársaság 1991. évi Alkotmánya 8. cikk. Constitution of the former Yugoslav Republic of Macedonia (1991): Art. 8: „*The fundamental values of the constitutional order of the Republic of Macedonia are: (...) proper urban and rural planning to promote a congenial human environment, as well as ecological protection and development (...).*”

¹⁵⁰ Macedón Köztársaság 1991. évi Alkotmánya 43. cikk. Constitution of the former Yugoslav Republic of Macedonia (1991): Art. 43: “*Everyone has the right to a healthy environment to live in. Everyone is obliged to promote and protect the environment. The Republic provides conditions for the exercise of the right of citizens to a healthy environment.*”

¹⁵¹ Macedón Köztársaság 1991. évi Alkotmánya 55. cikk (3) bekezdés. Constitution of the former Yugoslav Republic of Macedonia (1991): Art. 55 par. 3: “*The freedom of the market and entrepreneurship can be restricted by law only for reasons of the defence of the Republic, protection of the natural and living environment or public health.*”

¹⁵² Macedón Köztársaság 1991. évi Alkotmánya 56. cikk (1) bekezdés. Constitution of the former Yugoslav Republic of Macedonia (1991): Art. 56 par 1: “*All the natural resources of the Republic of Macedonia, the flora and fauna, amenities in common use, as well as the objects and buildings of particular cultural and historical value determined by law, are amenities of common interest for the Republic and enjoy particular protection.*”

¹⁵³ Macedón Köztársaság 1991. évi Alkotmánya IV. kiegészítés. Constitution of the former Yugoslav Republic of Macedonia (1991): IV. supplement: “*The citizens of the Republic of Macedonia, the Macedonian people, as well as citizens living within its borders who are (...) responsible to future generations (...).*”

¹⁵⁴ Macedón Köztársaság 1991. évi Alkotmánya XVII. kiegészítés 1 - 2. pont. Constitution of the former Yugoslav Republic of Macedonia (1991): XVII. supplement par. 1: “*In units of local self-government, citizens directly and through representatives participate in decision-making on issues of local relevance particularly in the fields of public services, urban and rural planning, environmental protection, local economic development, local finances, communal activities, culture, sport, social security and child care, education, health care and other fields determined by law.*” par. 2: “*In the city of Skopje the citizens directly and through representatives participate in decision-making on issues of relevance to the city of Skopje, particularly in the fields of public services, urban and rural planning, environmental protection, local economic development, local*

védelmet, mint alapvető értéket; az egészséges környezethez való jogot és környezetvédelmi kötelezettséget; a piac és vállalkozás szabadságának korlátozhatóságát a környezetre tekintettel; a természeti erőforrások, valamint az állat és növényvilág kiemelt védelmét; a generációk közötti méltányosságot; valamint a döntéshozatalban való részvételhez való jogot.

Magyarország

Magyarország 2011. évi Alaptörvénye a Nemzeti Hitvallásban kimondja, hogy: „Felelősséget viselünk utódainkért, ezért alanyi, szellemi és természeti erőforrásaink gondos használatával védelmezzük az utánunk jövő nemzedékek életfeltételeit.”¹⁵⁵ Az Alapvetések között is találunk az egészséges környezethez való joggal kapcsolatos rendelkezést. A P. cikk rögzíti, hogy a „természeti erőforrások, különösen a termőföld, az erdők és a vízkészlet, a biológiai sokféleség, különösen a honos növény- és állatfajok, valamint a kulturális érdekek a nemzet közös örökségét képezik, amelynek védelme, fenntartása és a jövő nemzedékek számára való megőrzése az állam és mindenki kötelessége.”¹⁵⁶ A Szabadság és Felelősség rész XX. cikke mindenki jogát artikulálja „a testi és lelki egészséghez, mely (...) érvényesülését Magyarország (...) a környezet védelmének biztosításával segíti elő.”¹⁵⁷ Magyarország továbbá „elismeri és érvényesíti mindenki jogát az egészséges környezethez. Aki a környezetben kárt okoz, köteles azt - törvényben meghatározottak szerint - helyreállítani vagy a helyreállítás költségét viselni.”¹⁵⁸ Magyarország Alaptörvénye tehát említi a generációk közötti méltányosságot, a természeti erőforrások védelmét, az állam és mindenki környezetvédelmi kötelezettségét, a szennyező-fizet elvét, valamint az egészséges környezethez való jogot.

---

finances, communal activities, culture, sport, social security and child care, education, health care and other fields determined by law.”

¹⁵⁵ Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25) preambulum.

¹⁵⁶ Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25) P. cikk (1) bekezdés.

¹⁵⁷ Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25) XX. cikk.

¹⁵⁸ Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25) XXI. cikk (1) – (3) bekezdés.

· *Málta*

A Málta Köztársaság 1964. évi Alkotmánya szűkszavúan az állam tájvédelmi kötelezettségére utalva, csak annyit rögzít, hogy az állam védi a tájat és a nemzet kulturális és művészeti örökségét.¹⁵⁹

· *Moldova*

A Moldovai Köztársaság 1994. évi Alkotmánya már a preambulumban említi a múlt, a jelen és a jövő generációkért érzett felelősséget és kötelességet.¹⁶⁰ A moldovai alkotmány alapján minden embernek joga van egy ökológiailag biztonságos és egészséges környezetben élni, és egészséges ételt fogyasztani. Az állam biztosítja mindenki jogát többek között a környezet állapotára vonatkozó valósághű információhoz való hozzáféréshez. A jog tiltja az egészségre káros tényezők eltitkolását, valamint hamisítását. A természetes és a jogi személyek felelősek az általuk ökológiai kihágás által más személy egészségében, valamint tulajdonában okozott kárért.¹⁶¹ A tulajdonhoz való jog magában foglalja a környezetvédelmi kötelesség teljesítését.¹⁶² A környezetvédelem továbbá minden polgár kötelessége.¹⁶³ Az állam biztosítja a környezet helyreállítását és védelmét,

---

¹⁵⁹ Málta Köztársaság 1964. évi Alkotmánya: 9. cikk. Constitution of the Republic of Malta (1964): Art. 9: *"The State shall safeguard the landscape and the historical and artistic patrimony of the Nation."*

¹⁶⁰ Moldovai Köztársaság 1994. évi Alkotmánya preambulumban. Constitution of the Republic of Moldova (1994): Preamble: *"(...) being aware of our responsibility and obligations towards the previous, present and future generations (...)."*

¹⁶¹ Moldovai Köztársaság 1994. évi Alkotmánya 37. cikk. Constitution of the Republic of Moldova (1994): Art. 37: *"(1) Every human being shall have the right to live in an ecologically safe and healthy environment, to consume healthy food products and to use harmless household appliances. (2) The State shall guarantee to anyone the right of free access and dissemination of the truthful information related to the environment state, living and working conditions, and the quality of food products and household appliances. (3) Concealment or forgery of the information regarding the factors detrimental to human health shall be prohibited by law. (4) Natural and legal entities shall be held liable for the damages caused to a person's health and property due to ecological trespasses."*

¹⁶² Moldovai Köztársaság 1994. évi Alkotmánya 46. cikk (5) bekezdés. Constitution of the Republic of Moldova (1994): Art. 46 par. 5: *"The right to hold private property shall coerce to the observance of duties as regarding the environment protection and maintenance of good neighbourhood, as well as other tasks incumbent upon the owner, under the law."*

¹⁶³ Moldovai Köztársaság 1994. évi Alkotmánya 59. cikk. Constitution of the Republic of Moldova (1994): Art. 59: *"The protection of environment and the preservation of historical and cultural monuments shall represent a duty ascribed to each citizen."*

valamint az ökológiai egyensúly megtartását.¹⁶⁴ A moldovai alkotmány így tartalmazza a generációk közötti méltányosság elvét; az ökológiailag biztonságos, és egészséges környezethez való jogot; mindenki információhoz való jogát; a szennyező-fizet elvét; a tulajdonhoz való joghoz kapcsolódó környezetvédelmi kötelezettséget; valamint minden polgár és az állam környezetvédelmi kötelezettségét.

· Monaco

Monaco Hercegség 1962. évi Alkotmánya nem tartalmaz egészséges környezethez való joggal kapcsolatos rendelkezéseket.

· Montenegró

Montenegró Köztársaság 2007. évi Alkotmánya a preambulumban hangsúlyozza, hogy az állam felelős a természet, és az ép környezet megőrzéséért, a fenntartható fejlődésért, a régióknak kiegyensúlyozott fejlődéséért, valamint a társadalmi igazságosság kialakításáért.¹⁶⁵ A nevezett jogforrás alapján mindenkinek joga vagy egy ép környezethez. Mindenkinek joga van továbbá információt kapni a környezet helyzetét illetően; a környezetet érintő döntéshozatalt befolyásolni; valamint e jogok jogi védelmére. Mindenki, de kiváltképp az állam, köteles a környezetet megőrizni és javítani.¹⁶⁶ Az említett alkotmány azt is előírja, hogy a vállalkozás szabadsága szükséges mértékben korlátozható az emberi egészség, a környezet, és a természeti erőforrások

---

¹⁶⁴ Moldovai Köztársaság 1994. évi Alkotmánya 126. cikk. Constitution of the Republic of Moldova (1994): Art. 126: "The State must ensure: (...) f) the restoration and protection of the environment, as well as the maintenance of ecological balance."

¹⁶⁵ Montenegró Köztársaság 2007. évi Alkotmánya preambulumban. Constitution of the Republic of Montenegro (2007): Preamble: "The conviction that the state is responsible for the preservation of nature, sound environment, sustainable development, balanced development of all its regions and the establishment of social justice (...)."

¹⁶⁶ Montenegró Köztársaság 2007. évi Alkotmánya 23. cikk. Constitution of the Republic of Montenegro (2007): Art. 23: "Everyone shall have the right to a sound environment. Everyone shall have the right to receive timely and full information about the status of the environment, to influence the decision-making regarding the issues of importance for the environment, and to legal protection of these rights. Everyone, the state in particular, shall be bound to preserve and improve the environment."

védelve okán.¹⁶⁷ Mindenki köteles továbbá az általános érdeket megtestesítő természeti és kulturális örökséget megőrizni. Az állam kötelessége a természeti és kulturális örökség védelme.¹⁶⁸ Montenegró alkotmánya tehát említi a fenntartható fejlődést; az állam környezetvédelmi felelősségét; az ép környezethez való jogot; az információhoz való jogot, a döntéshozatalban való részvételt, és az e jogokhoz kapcsolódó jogorvoslathoz való jogot; az állam és mindenki környezetvédelmi kötelezettségét; a vállalkozás szabadságának korlátozhatóságát a környezet, és a természeti erőforrások védelmére tekintettel; valamint az állam és mindenki természeti örökség megőrzésének és védelmének kötelességét.

· *Németország*

Német Köztársaság 1949. évi Alaptörvénye mindössze egy cikket tartalmaz az egészséges környezethez való joggal összefüggésben, amely rögzíti a generációk közötti méltányosságot, valamint az élet természeti alapjainak és az állatoknak a védelmét. A leírtak alapján a német alkotmány kimondja, hogy a jövő nemzedékek iránti felelősséget is figyelembe véve, az alkotmányos rend keretein belül, az állam jogalkotással; valamint a joggal és jogérvényesüléssel összhangban, végrehajtói és bírói intézkedésekkel védi az élet természeti alapjait és az állatokat.¹⁶⁹

· *Norvégia*

Norvég Királyság 1814. évi Alkotmánya kimondja, hogy minden személynek joga van egy olyan környezethez, amely támogatja az egészséget; valamint olyan természeti környezethez, amelynek termelékenysége és sokszínűsége fenntartott. A természeti erőforrások kezelése hosszú távú megfontolások alapján történik,

---

¹⁶⁷ Montenegró Köztársaság 2007. évi Alkotmánya 59. cikk (2) bekezdés. Constitution of the Republic of Montenegro (2007): Art. 59 par. 2: "Freedom of entrepreneurship may be limited only if so necessary in order to protect the health of the people, environment, natural resources, cultural heritage or security and defence of Montenegro."

¹⁶⁸ Montenegró Köztársaság 2007. évi Alkotmánya 78. cikk. Constitution of the Republic of Montenegro (2007): Art. 78: "Everyone shall be obliged to preserve natural and cultural heritage of general interest. The state shall protect the natural and cultural heritage."

¹⁶⁹ Német Köztársaság 1949. évi Alaptörvénye: 20a cikk. Constitution of the Federal Republic of Germany (1949): Art. 20: "Mindful also of its responsibility toward future generations, the state shall protect the natural foundations of life and animals by legislation and, in accordance with law and justice, by executive and judicial action, all within the framework of the constitutional order."

amely oltalmazza a jövő generációk e jogát is. Annak érdekében, hogy oltalmazzuk a jövő generációk e jogát, a polgároknak joguk van információhoz jutni a természeti környezetre, valamint minden tervezett és megvalósított beavatkozás természeti hatásaira vonatkozóan.¹⁷⁰ Amint látható, a norvég alkotmány tartalmazza az egészséget támogató, termékeny és sokszínű környezethez való jogot, a generációk közötti méltányosság elvét, a természeti erőforrások ésszerű kezelését, valamint az információhoz való jogot.

· *Olaszország*

Olasz Köztársaság 1948. évi Alkotmánya az állam természeti táj védelmi kötelezettségét rögzítve kimondja, hogy az állam oltalmazza a nemzet természeti táját és a történelmi, valamint művészeti örökségét.¹⁷¹

· *Oroszország*

Az Orosz Föderáció 1995. évi Alkotmánya már a preambulumban rögzíti a jelen és jövő generációként viselt felelősség kérdését.¹⁷² Az orosz alkotmány alapján a földet és más természeti erőforrásokat, mint az adott területen lévő emberi élet és tevékenység alapjait, hasznosítani és védeni kell.¹⁷³ A földdel és más természeti erőforrásokkal való rendelkezés, azok birtoklása, és hasznosítása a tulajdonos által szabadon gyakorolható, amennyiben az nem káros a környezetre és nem

---

¹⁷⁰ Norvég Királyság 1814. évi Alkotmánya: 112. cikk. Constitution of the Kingdom of Norway (1814): Art. 112: "Every person has the right to an environment that is conducive to health and to a natural environment whose productivity and diversity are maintained. Natural resources shall be managed on the basis of comprehensive long-term considerations which will safeguard this right for future generations as well. In order to safeguard their right in accordance with the foregoing paragraph, citizens are entitled to information on the state of the natural environment and on the effects of any encroachment on nature that is planned or carried out. The authorities of the state shall take measures for the implementation of these principles."

¹⁷¹ Olasz Köztársaság 1948. évi Alkotmánya: 9. cikk (2) bekezdés. Constitution of the Republic of Italy (1948): Art. 9 par. 2: "It (the Republic) safeguards natural landscape and the historical and artistic heritage of the Nation."

¹⁷² Orosz Föderáció 1995. évi Alkotmánya preambuluma. Constitution of the Russian Federation (1995): Preamble: „(...) proceeding from the responsibility for our Fatherland before present and future generations, (...)."

¹⁷³ Orosz Föderáció 1995. évi Alkotmánya 9. cikk (1) bekezdés. Constitution of the Russian Federation (1995): Art. 9 par. 1: "Land and other natural resources shall be utilised and protected in the Russian Federation as the basis of life and activity of the people living in the corresponding territories."

sérti más egyének jogait és jogos érdekeit.¹⁷⁴ Mindenkinnek joga van egy kedvező környezetre, valamint annak állapotára vonatkozó megbízható információkhoz jutni, továbbá mindenkinnek joga van az egészségében vagy tulajdonában ökológiai kihágás okán bekövetkezett kár helyreállításához.¹⁷⁵ Mindenkinnek kötelessége továbbá a természetet és a környezetet megóvnia, és a természet gazdagságáról gondoskodni.¹⁷⁶ Végül korlátozásokat lehet meghatározni az áruk és szolgáltatások átruházásával kapcsolatban, amennyiben az többek között az élet, az egészség, valamint a természet védelme érdekében szükséges.¹⁷⁷ Az orosz alkotmány tehát magában foglalja a generációk között méltányosság elvét; a természeti erőforrások védelmét, mint állami kötelezettséget; a természeti erőforrásokkal kapcsolatos tulajdonjog korlátozhatóságát a környezetre tekintettel; a kedvező környezethez való jogot; az információhoz való jogot; a helyreállításához való jogot; mindenki környezetvédelmi kötelezettségét; valamint az áruk és szolgáltatások átruházásának korlátozhatóságát a természet védelme érdekében.

· *Örményország*

Az Örmény Köztársaság 1995. évi Alkotmánya a preambulumban hangsúlyozza a szabadság, az általános jólét és a polgári harmónia biztosítását a jövő nemzedékek számára.¹⁷⁸ Az örmény alkotmány alapján az állam kötelessége a környezet védelmének és reprodukciójának, valamint a természeti erőforrások

---

¹⁷⁴ Orosz Föderáció 1995. évi Alkotmánya 36. cikk (2) bekezdés. Constitution of the Russian Federation (1995): Art. 36 par. 2: „*Possession, utilization and disposal of land and other natural resources shall be exercised by the owners freely, if it is not detrimental to the environment and does not violate the rights and lawful interests of other people.*”

¹⁷⁵ Orosz Föderáció 1995. évi Alkotmánya 42. cikk. Constitution of the Russian Federation (1995): Art. 42: “*Everyone shall have the right to a favourable environment, reliable information about its state and to restitution for damage inflicted on his health and property by ecological transgressions.*”

¹⁷⁶ Orosz Föderáció 1995. évi Alkotmánya 58. cikk. Constitution of the Russian Federation (1995): Art. 58: “*Everyone shall be obliged to preserve nature and the environment, treat and carefully the riches of nature.*”

¹⁷⁷ Orosz Föderáció 1995. évi Alkotmánya 74. cikk (2) bekezdés. Constitution of the Russian Federation (1995): Art. 74 par. 2: “*Limitations on the transfer of goods and services may be introduced according to federal law, if it is necessary to ensure security, protect the life and health of people, protect nature and items of cultural values.*”

¹⁷⁸ Örmény Köztársaság 1995. évi Alkotmánya preambulumban. Constitution of the Republic of Armenia (1995): Preamble: „*(...) to ensure the freedom, general well being and civic harmony of future generations (...).*”

ésszerű hasznosításának biztosítása.¹⁷⁹ A tulajdonhoz való jogot nem lehet környezetkárosító módon gyakorolni.¹⁸⁰ A nevezett jogforrás azt is rögzíti, hogy mindenkinek joga van egy olyan környezetben élni, amely kedvező az egészségére és jólétére. Mindenki köteles ugyanakkor a környezetet egyénileg és másokkal együtt védeni és fejleszteni. A közhatóságokat felelősség terheli környezeti információk visszatartása, valamint a hozzáférés megtagadása miatt.¹⁸¹ Az állam alapvető gazdasági, szociális és kulturális feladatai közé tartozik a környezeti biztonsági politika kialakítása a jelen és a jövő generációk számára.¹⁸² Az örmény alkotmány így rendelkezik a generációk közötti méltányosságról, állam környezetvédelmi kötelezettségéről, a természeti erőforrások ésszerű használatáról, a tulajdonhoz való jog korlátozhatóságáról a környezetvédelem érdekében, az egészségre kedvező környezethez való jogról, mindenki környezetvédelmi kötelezettségéről, valamint az információhoz való jogról.

· *Portugália*

A Portugál Köztársaság 1974. évi Alkotmánya alapján az állam alapvető kötelezettségei között szerepel, hogy elősegítse a környezeti jogok hatékony implementálását, védje a természetet és a környezetet, valamint, hogy megóvja a természeti erőforrásokat.¹⁸³ Mindenkinek joga továbbá van az *action popularis*hoz,

---

¹⁷⁹ Örmény Köztársaság 1995. évi Alkotmánya 10. cikk. Constitution of the Republic of Armenia (1995): Art. 10: "The state shall ensure the protection and reproduction of the environment and the reasonable utilization of natural resources."

¹⁸⁰ Örmény Köztársaság 1995. évi Alkotmánya 31. cikk. Constitution of the Republic of Armenia (1995): Art. 31: "The right to property shall not be exercised to cause damage to the environment (...)."

¹⁸¹ Örmény Köztársaság 1995. évi Alkotmánya 33.2. cikk. Constitution of the Republic of Armenia (1995): Art. 33.2: "Everyone shall have the right to live in an environment favourable to his/her health and well-being and shall be obliged to protect and improve it in person or jointly with others. The public officials shall be held responsible for hiding information on environmental issues and denying access to it."

¹⁸² Örmény Köztársaság 1995. évi Alkotmánya 48. cikk (10) bekezdés. Constitution of the Republic of Armenia (1995): Art. 48 par. 10: "The basic tasks of the state in the economic, social and cultural spheres are: (...) to pursue the environmental security policy for present and future generations (...)."

¹⁸³ Portugál Köztársaság 1974. évi Alkotmánya: 9. cikk d) és e) pont. Constitution of the Portuguese Republic (1974): Art. 9 par. d) & e): "The fundamental tasks of the state shall be: d) To promote the people's well-being and quality of life and real equality between the Portuguese, as well as the effective implementation of economic, social, cultural and environmental rights by means of the transformation and modernisation of economic and social structures; e) To protect and enhance the Portuguese people's cultural heritage, defend nature and the environment, preserve natural resources and ensure proper town and country planning (...)."

amely magában foglalja a jog által szabályozott kompenzációhoz folyamodás jogát, személyesen vagy a kérdéses érdeket védő szervezeten keresztül. Az említett jog kifejezetten akkor gyakorolható, ha az *(többek között)* elősegíti a környezet megőrzése ellenei bűncselekmények megelőzését, megszüntetését vagy ellenük büntetőeljárás indítását.¹⁸⁴ Mindenkinek joga van egy egészséges és ökológiailag kiegyensúlyozott környezethez, és mindenki kötelessége megvédeni azt. Annak érdekében, hogy a fenntartható fejlődés keretein belül, biztosítani lehessen a környezethez való jogot, az állam köteles *(többek között)* megelőzni és korlátozni a szennyezést és annak hatásait; megóvni a természeti erőforrások megújuló képességét, elősegíteni az ökológiai stabilitást a nemzedékek közötti méltányosság elvének figyelembevételével, ezzel segítve elő a természeti erőforrások ésszerű használatát; támogatni a környezeti célok beépítését különböző szakpolitikákba; valamint biztosítani, hogy a pénzügyi politika összeegyeztesse a fejlődést a környezetvédelemmel és az életminőséggel.¹⁸⁵ A portugál alkotmány tehát szól az állam környezetvédelmi kötelezettségéről, a környezetvédelmi kérdésekben petícióhoz és *actio popularis*-hoz való jogot

---

¹⁸⁴ Portugál Köztársaság 1974. évi Alkotmánya 52. cikk (3) bekezdés a) és b) pont. Constitution of the Portuguese Republic (1974): Art. 52 par. 3 a) & b): „*Everyone shall be granted the right of actio popularis, to include the right to apply for the appropriate compensation for an aggrieved party or parties, in such cases and under such terms as the law may determine, either personally or via associations that purport to defend the interests in question. The said right shall particularly be exercised in order to: a) Promote the prevention, cessation or judicial prosecution of offences against public health, consumer rights, the quality of life or the preservation of the environment and the cultural heritage; b) Safeguard the property of the state, the autonomous regions and local authorities.*”

¹⁸⁵ Portugál Köztársaság 1974. évi Alkotmánya 66. cikk. Constitution of the Portuguese Republic (1974): Art. 66: „(1) *Everyone shall possess the right to a healthy and ecologically balanced human living environment and the duty to defend it. (2) In order to ensure enjoyment of the right to the environment within an overall framework of sustainable development, acting via appropriate bodies and with the involvement and participation of citizens, the state shall be charged with: a) Preventing and controlling pollution and its effects and the harmful forms of erosion; b) Conducting and promoting town and country planning with a view to a correct location of activities, balanced social and economic development and the enhancement of the landscape; c) Creating and developing natural and recreational reserves and parks and classifying and protecting landscapes and places, in such a way as to guarantee the conservation of nature and the preservation of cultural values and assets that are of historic or artistic interest; d) Promoting the rational use of natural resources, while safeguarding their ability to renew themselves and maintain ecological stability, with respect for the principle of inter-generational solidarity; e) Acting in cooperation with local authorities, promoting the environmental quality of rural settlements and urban life, particularly on the architectural level and as regards the protection of historic zones; f) Promoting the integration of environmental objectives into the various policies of a sectoral nature; g) Promoting environmental education and respect for environmental values; h) Ensuring that fiscal policy renders development compatible with the protection of the environment and the quality of life.*”

biztosít, rögzíti az egészséges környezethez való jogot és környezetvédelmi kötelezettséget, a megelőzés elvét, a természeti erőforrások ésszerű használatának kötelezettségét, valamint a fenntartható fejlődés elvét.

· *Románia*

A Román Köztársaság 1991. évi Alkotmánya alapján mindenkinek joga van az egészséges és ökológiailag kiegyensúlyozott környezethez. Az állam köteles e joghoz tartozó jogi kereteket kialakítani. Ugyanakkor a természetes és jogi személyek kötelessége a környezet védelme és fejlesztése.¹⁸⁶ A nevezett jogforrás a tulajdonhoz való jog kapcsán rögzíti, hogy e jog magában foglalja a környezetvédelmi kötelezettségből fakadó kötelezettségek betartását.¹⁸⁷ A román alkotmány alapján az államnak biztosítani kell (*többek között*) a természeti erőforrások nemzeti érdekek szerinti felhasználását, a környezet védelmét és fejlesztését, valamint az ökológiai egyensúly biztosítását.¹⁸⁸ A román alkotmány így rögzíti az egészséges környezethez való jogot és környezetvédelmi kötelezettséget, a tulajdonhoz való jog korlátozhatóságát a környezeti kötelezettségekre tekintettel, valamint az állam környezetvédelmi kötelezettségét.

· *San Marino*

San Marino Köztársaság 1974. évi Alkotmánya az állam környezetvédelmi kötelezettségét rögzítve kimondja, hogy a köztársaság védi a történelmi és a kulturális örökséget, valamint a természetes környezetet.¹⁸⁹

---

¹⁸⁶ Román Köztársaság 1991. évi Alkotmánya 35. cikk. Constitution of Romania (1991): Art. 35: „(1) *The State recognizes the right of everyone to a healthy, ecologically balanced environment. (2) The State shall provide the legislative framework for the exercise of this right. (3) Natural persons and legal entities shall have a duty to protect and improve the environment.*”

¹⁸⁷ Román Köztársaság 1991. évi Alkotmánya 44. cikk (7) bekezdés. Constitution of Romania (1991): Art. 44 par. 7: “*The right of property compels to the observance of duties relating to environmental protection and the ensurance of neighbourliness, as well as of other duties incumbent upon the owner, in accordance with the law or custom.*”

¹⁸⁸ Román Köztársaság 1991. évi Alkotmánya 135. cikk (2) bekezdés. Constitution of Romania (1991): Art. 135 par. 2: “(2) *The state must secure (...) d) exploitation of natural resources, in conformity with national interests; e) environmental protection and restoration, as well as preservation of the ecological balance; (...).*”

¹⁸⁹ San Marino Köztársaság 1974. évi Alkotmánya: 10. cikk. Constitution of the Republic of San Marino (1974): Art. 10: “*The Republic protects the historical and cultural heritage and the natural environment.*”

· *Spanyolország*

A Spanyol Királyság 1978. évi Alkotmányból a 45. cikket érdemes kiemelni az egészséges környezethez való joggal összefüggésben. Az említett cikk alapján ugyanis mindenkinek joga van egy olyan környezethez, amely megfelel a személyes fejlődésének, valamint mindenki kötelessége megőrizni azt. A hatóságok továbbá elősegítik a természeti erőforrások racionális hasznosítását szem előtt tartva az élet minőségének fejlesztését és védelmét, és a környezet helyreállítását a kollektív szolidaritásra támaszkodva. Aki az előzőekben írtakat megsérti, az ellen büntetőjogi-, vagy ahol lehetséges, ott közigazgatási szankciókat, valamint helyreállítási kötelezettséget lehet kiróni, a jog által meghatározott feltételekkel. A spanyol alkotmány tehát tartalmazza a környezethez való jogot, mindenki környezetvédelmi kötelezettségét, a természeti erőforrások racionális használatát, valamint a helyreállítási kötelezettséget.¹⁹⁰

· *Svájc*

Svájc Köztársaság 1999. évi Alkotmánya már a preambulumban rögzíti a jövő nemzedékekért fennálló felelősség elvét.¹⁹¹ Svájc alkotmánya alapján az állam előmozdítja a fenntartható fejlődést, eltökélt az élet természeti alapjainak hosszú távú megőrzése mellett,¹⁹² valamint elősegíti a természeti erőforrások megőrzését.¹⁹³ Az államnak továbbá statisztikai adatszolgáltatási kötelezettsége

---

¹⁹⁰ Spanyol Királyság 1978. évi Alkotmánya: 45. cikk. Constitution of the Kingdom of Spain (1978): Art. 45: „(1) Everyone has the right to enjoy an environment suitable for personal development, as well as the duty to preserve it. (2) The public authorities shall safeguard rational use of all natural resources with a view to protecting and improving the quality of life and preserving and restoring the environment, by relying on essential collective solidarity. (3) Criminal or, where applicable, administrative sanctions, as well as the obligation to restore the damage, shall be imposed, under the terms established by the law, against those who violate the provisions contained in the previous clause.”

¹⁹¹ Svájc Köztársaság 1999. évi Alkotmánya preambuluma. Constitution of the Swiss Confederation (1999): Preamble: „The Swiss People and the Cantons (...) conscious of their responsibility towards future generations, (...)”

¹⁹² Svájc Köztársaság 1999. évi Alkotmánya 2. cikk (2) és (4) bekezdés. Constitution of the Swiss Confederation (1999): Art. 2 par. 4: “It (Swiss Federation) is committed to the long term preservation of natural resources (...)”

¹⁹³ Svájc Köztársaság 1999. évi Alkotmánya 54. cikk (2) bekezdés. Constitution of the Swiss Confederation (1999): Art. 54 par 2: “The Confederation (...) shall in particular assist in the (...) conservation of natural resources.”

van Svájc környezetére vonatkozóan.”¹⁹⁴ Az államnak és a kantonoknak kiegyensúlyozott és fenntartható kapcsolatot kell biztosítaniuk a természet, annak megújulási képessége, és a polgárok természetet terhelő igényei között.¹⁹⁵ Az államot jogalkotási kötelezettség is terheli, hogy megvédje a népeiséget és a természeti környezetet a károsodás és az ártalmak ellen, és biztosítsa az ilyen károk és ártalmak elkerülését. A károk és ártalmak elkerülésének vagy megszüntetésének költségei a károkozót terhelik.¹⁹⁶ Az államnak hatáskörén belül biztosítania kell a vízi erőforrások védelmét;¹⁹⁷ valamint azt, hogy az erdők képesek legyenek betölteni védelmi, kereskedelmi és közjóléti funkcióikat.¹⁹⁸ Az államnak figyelembe kell vennie a természeti és kulturális örökség védelmi érdekeket. Az állam védi a vidéket, valamint az építészeti, történelmi, természeti és kulturális érdekeltségű helyeket. Ha a közérdek ezt megkívánja, sértetlenül

---

¹⁹⁴ Svájc Köztársaság 1999. évi Alkotmánya 65. cikk (1) bekezdés. Constitution of the Swiss Confederation (1999): Art. 65 par. 1: *“The Confederation shall compile the necessary statistical data on the (...) environment in Switzerland.”*

¹⁹⁵ Svájc Köztársaság 1999. évi Alkotmánya 73. cikk. Constitution of the Swiss Confederation (1999): Art. 73: *“The Confederation and the Cantons shall endeavour to achieve a balanced and sustainable relationship between nature and its capacity to renew itself and the demands placed on it by the population.”*

¹⁹⁶ Svájc Köztársaság 1999. évi Alkotmánya 74. cikk (1) bekezdés. Art. 74: *“(1) The Confederation shall legislate on the protection of the population and its natural environment against damage or nuisance. (2) It shall ensure that such damage or nuisance is avoided. The costs of avoiding or eliminating such damage or nuisance are borne by those responsible for causing it. (3) The Cantons are responsible for the implementation of the relevant federal regulations, except where the law reserves this duty for the Confederation.”*

¹⁹⁷ Svájc Köztársaság 1999. évi Alkotmánya 76. cikk. Constitution of the Swiss Confederation (1999): Art. 76: *“(1) The Confederation shall within the scope of its powers ensure the economic use and the protection of water resources and provide protection against the harmful effects of water. (2) It shall lay down principles on the conservation and exploitation of water resources, the use of water for the production of energy and for cooling purposes, as well as on other measures affecting the water-cycle. (3) It shall legislate on water protection, on ensuring appropriate residual flow, on hydraulic engineering and the safety of dams, and on measures that influence precipitation. (4) The Cantons shall manage their water resources. They may levy charges for the use of water, subject to the limits imposed by federal legislation. The Confederation has the right to use water for its transport operations subject to payment of a charge and compensation. (5) The Confederation, in consultation with the Cantons concerned, shall decide on rights to international water resources and the charges for them. If Cantons are unable to agree on rights to inter-cantonal water resources, the Confederation shall decide. (6) The Confederation shall take account of the concerns of the Cantons where the water originates in fulfilling its duties.”*

¹⁹⁸ Svájc Köztársaság 1999. évi Alkotmánya 77. cikk. Constitution of the Swiss Confederation (1999): Art. 77: *“(1) The Confederation shall ensure that the forests are able to fulfil their protective, commercial and public amenity functions. (2) It shall lay down principles on the protection of the forests. (3) It shall encourage measures for the conservation of the forests.”*

kell megőriznie ezeket a helyeket. Az államnak kötelessége megvédeni a veszélyeztetett fajokat a kihalástól.¹⁹⁹ Az államnak a halászatra és vadászatra vonatkozó elveket a halfajok, vadon élő emlősök és madarak sokszínűségének megőrzésére tekintettel kell lefektetnie.²⁰⁰ Az állam továbbá biztosítja, hogy a mezőgazdasági szektor nagymértékben hozzájárul a természeti erőforrások megőrzéséhez és a tájvédelemhez, a fenntartható és a piacorientált termelési politika révén.²⁰¹ A mezőgazdasággal kapcsolatban az állam kötelezettsége támogatni az olyan termelési módszereket, amelyek természet közeli, valamint tekintettel vannak a környezetre és az állatállományra; továbbá a környezet védelme a trágya, a vegyi anyagok és egyéb segédanyagok túlzott használatának káros hatásaitól.²⁰² Végül az embereket és a környezetüket az államnak védenie kell a géntechnológiával való visszaéléstől.²⁰³

---

¹⁹⁹ Svájc Köztársaság 1999. évi Alkotmánya 78. cikk. Constitution of the Swiss Confederation (1999): Art. 78: "(1) The protection of natural and cultural heritage is the responsibility of the Cantons. (2) In the fulfilment of its duties, the Confederation shall take account of concerns for the protection of natural and cultural heritage. It shall protect the countryside and places of architectural, historical, natural or cultural interest; it shall preserve such places intact if required to do so in the public interest. (3) It may support efforts made for the protection of natural and cultural heritage and acquire or preserve properties of national importance by contract or through compulsory purchase. (4) It shall legislate on the protection of animal and plant life and on the preservation of their natural habitats and their diversity. It shall protect endangered species from extinction. (5) Moors and wetlands of special beauty and national importance shall be preserved. No buildings may be built on them and no changes may be made to the land, except for the construction of facilities that serve the protection of the moors or wetlands or their continued use for agricultural purposes."

²⁰⁰ Svájc Köztársaság 1999. évi Alkotmánya 79. cikk. Constitution of the Swiss Confederation (1999): Art. 79: "The Confederation shall lay down principles on fishing and hunting and in particular on the preservation of the diversity of fish species, wild mammals and birds."

²⁰¹ Svájc Köztársaság 1999. évi Alkotmánya 104. cikk (1) bekezdés b. pont. Constitution of the Swiss Confederation (1999): Art. 104 par. 1b: "The Confederation shall ensure that agricultural sector, by means of a sustainable and market oriented production policy, makes an essential contribution towards (...) b) the conservation of natural resources and the upkeep of the countryside (...)."

²⁰² Svájc Köztársaság 1999. évi Alkotmánya: 104. cikk (3) bekezdés b. és d. pont. Constitution of the Swiss Confederation (1999): Art. 104 par. 3b: "The Confederation shall organise measures in such a manner that the agricultural sector fulfils its multi-functional duties. It has in particular the following powers and duties: (...) b) encouraging by means of economically advantageous incentives methods of production that are specifically near-natural and respectful of both the environment and livestock; d) protecting the environment against the detrimental effects of the excessive use of fertilisers, chemicals and other auxiliary agents."

²⁰³ Svájc Köztársaság 1999. évi Alkotmánya 120. cikk. Constitution of the Swiss Confederation (1999): Art. 120: "(1) Human beings and their environment shall be protected against the misuse of gene technology. (2) The Confederation shall legislate on the use of reproductive and genetic material from animals, plants and other organisms. In doing so, it shall take account of the dignity of living beings as well as the safety of human beings, animals and the environment, and shall protect the genetic diversity of animal and plant species."

Svájc alkotmánya tehát tartalmazza a generációk közötti méltányosság és a fenntartható fejlődés elvét, valamint az élet természeti alapjainak hosszú távú megőrzését, mint államcélakat. A nevezett jogforrás szintén szól a természeti erőforrások ésszerű használatáról; az állam környezeti információszolgáltatási kötelezettségéről; a megelőzés elvéről; az állam környezetvédelmi kötelezettségéről; a szennyező-fizet elvéről. Svájc alkotmánya továbbá speciális rendelkezéseket tartalmaz vízvédelem, erdővédelem, természeti és kulturális örökség védelme, vadászat és halászat szabályozása, állatvédelem, energia és termelési politika, mezőgazdasággal kapcsolatos állami feladatok, valamint géntechnológia terén.

· Svédország

A Svéd Királyság 1991. évi Alkotmánya alapján a közintézmények elősegítik a fenntartható fejlődést, amely elősegíti a megfelelő környezetet a jelen és a jövő generációk számára.²⁰⁴ Európában egyedülállóan a svéd alkotmány deklarálja mindenki jogát a természetes környezethez való hozzáféréshez.²⁰⁵

· Szerbia

A Szerb Köztársaság 2006. évi Alkotmánya alapján mindenkinek joga van egy egészséges környezethez, valamint hozzáférni a környezet minőségére vonatkozó időszzerű és teljes információhoz. Mindenki, de különösen a Szerb Köztársaság és az autonóm területek, felelősek a környezet megőrzéséért és fejlesztéséért.²⁰⁶ A vállalkozás szabadsága korlátozható (többek között) az emberi egészség, a

---

²⁰⁴ Svéd Királyság 1991. évi Alkotmánya 1. rész 2. cikk (3) bekezdés. Constitution of the Kingdom of Sweden (1991): Part 1 Art. 2 par. 3: „*The public institutions shall promote sustainable development leading to a good environment for present and future generations.*”

²⁰⁵ Svéd Királyság 1991. évi Alkotmánya 2. rész 18. cikk (3) bekezdés. Constitution of the Kingdom of Sweden (1991): Part 2 Art. 18 par. 3: “*There shall be access for all to the natural environment in accordance with the right of public access, notwithstanding the above provisions.*”

²⁰⁶ Szerb Köztársaság 2006. évi Alkotmánya 74. cikk. Constitution of the Republic of Serbia (2006): Art. 74: „*Everyone shall have the right to healthy environment and the right to timely and full information about the state of environment. Everyone, especially the Republic of Serbia and autonomous provinces, shall be accountable for the protection of environment. Everyone shall be obliged to preserve and improve the environment.*”

környezet és a természeti javak védelme érdekében.²⁰⁷ Magánterületen lévő mezőgazdasági területre, erdőterületre és önkormányzati építési telekre vonatkozóan a jog szintén korlátozhatja a használati és kezelési módokat környezeti károkozás veszélyének megelőzése, valamint más személyek jogai és jogos érdekei megsértésének elkerülése végett.²⁰⁸ A nevezett jogforrás alapján az állam megszervezi és elősegíti fenntartható fejlődést; a környezet védelmének és fejlesztésének rendszerét; valamint a flóra és fauna védelmét és fejlesztését.²⁰⁹ Az önkormányzatok felelősnek a környezetvédelemért, valamint a természeti és más katasztrófák elleni védelemért.²¹⁰ A szerb alkotmány így szól az egészséges környezethez való jogról; az információhoz való jogról; a vállalkozás szabadságának, valamint a föld használatának korlátozhatóságáról a környezetvédelemre való tekintettel; valamint az állam és mindenki környezetvédelmi kötelezettségéről és a fenntartható fejlődés elvéről.

· Szlovákia

A Szlovák Köztársaság 1992. évi Alkotmánya alapján a tulajdonjog gyakorlása nem károsíthatja az emberi egészséget, a természetet, és a környezetet a törvényben meghatározott mértéken felül.²¹¹ A mozgás szabadsága és a

---

²⁰⁷ Szerb Köztársaság 2006. évi Alkotmánya 83. cikk (2) bekezdés. Constitution of the Republic of Serbia (2006): Art. 83 par. 2: „*Entrepreneurship may be restricted by the Law, for the purpose of protection of people’s health, environment and natural goods and security of the Republic of Serbia.*”

²⁰⁸ Szerb Köztársaság 2006. évi Alkotmánya 88. cikk (2) bekezdés. Constitution of the Republic of Serbia (2006): Art. 88 par. 2: “*The Law may restrict the models of utilisation and management, that is stipulate terms of utilisation and management, in order to eliminate the danger of causing damage to environment or prevent violation of rights and legally based interests of other persons.*”

²⁰⁹ Szerb Köztársaság 2006. évi Alkotmánya 97. cikk (9) bekezdés. Constitution of the Republic of Serbia (2006): Art. 97 par. 9: “*The Republic of Serbia shall organise and provide for: (...) sustainable development; system of protection and improvement of environment; protection and improvement of flora and fauna; production, trade and transport of arms, poisonous, inflammable, explosive, radioactive and other hazardous substances (...).*”

²¹⁰ Szerb Köztársaság 2006. évi Alkotmánya 190. cikk (6) bekezdés. Constitution of the Republic of Serbia (2006): Art. 190 par. 6: “*The municipality shall, through its bodies, and in accordance with the Law be responsible for environmental protection, protection against natural and other disasters; protection of cultural heritage of the municipal interest (...).*”

²¹¹ Szlovák Köztársaság 1992. évi Alkotmánya 20. cikk (3) bekezdés 2. fordulat. Constitution of the Slovak Republic (1992): Art. 20 par. 3, 2nd sentence: „*The exercising of the ownership right may not harm human health, nature, cultural monuments and the environment beyond limits laid down by law.*”

tartózkodási jog a környezetvédelem érdekében korlátozható.²¹² Mindenkinek joga van továbbá egy kedvező környezethez, valamint mindenki kötelessége a környezet fejlesztése és védelme. Senki sem veszélyeztetheti vagy károsíthatja a környezetet, valamint a természeti erőforrásokat a törvény által meghatározott mértéken felül. Az állam gondoskodik a természeti erőforrások óvatos felhasználásáról, az ökológiai egyensúlyról, a hatékony környezeti gondoskodásról, és biztosítja meghatározott vadonélő állatok és növények védelmét.²¹³ Mindenkinek joga van továbbá időszerű és teljes információhoz jutni a környezet állapotára, valamint az azzal kapcsolatos okokra és következményekre vonatkozóan.²¹⁴ A szlovák alkotmány így tartalmazza tulajdonjog, valamint a szabad mozgás korlátozhatóságát a környezetvédelem érdekében; a kedvező környezethez való jogot és környezetvédelmi kötelezettséget; a környezeti károkozás tilalmát; a természeti erőforrások ésszerű felhasználásának kötelezettségét; valamint az információhoz való jogot.

· *Szlovénia*

A Szlovén Köztársaság 1991. évi Alkotmánya alapján az állam biztosítja a természeti örökség megőrzését.²¹⁵ Mindenkinek joga van egy egészséges lakókörnyezethez. Törvényben kell meghatározni, hogy az a személy, aki kárt okozott a lakókörnyezetben milyen feltételekkel és milyen mértékben köteles

---

²¹² Szlovák Köztársaság 1992. évi Alkotmánya 23. cikk (3) bekezdés. Constitution of the Slovak Republic (1992): Art. 23 par. 3: „Freedom of movement and right of abode are guaranteed and the right to freely leave this territory may be restricted by law, if it is necessary for (...) the interest of environmental protection.”

²¹³ Szlovák Köztársaság 1992. évi Alkotmánya 44. cikk. Constitution of the Slovak Republic (1992): Art. 44: „(1) Everyone has the right to a favourable environment.(2) Everyone is obliged to protect and enhance the environment and the cultural heritage. (3) No one may endanger, or damage the environment, natural resources, and the cultural heritage beyond the extent laid down by law. (4) The state looks after a cautious use of natural resources, ecological balance, and effective environmental care, and provides for the protection of specified species of wild plants and animals. (5) The details of the rights and obligations according to paragraphs 1 to 4 shall be laid down by law.”

²¹⁴ Szlovák Köztársaság 1992. évi Alkotmánya 45. cikk. Constitution of the Slovak Republic (1992): Art. 45: „Everyone has the right to timely and complete information about the state of the environment and about the causes and consequences of its condition.”

²¹⁵ Szlovén Köztársaság 1991. évi Alkotmánya 5. cikk. Constitution of the Republic of Slovenia (1991): Art. 5: „In its own territory, the state (...) shall provide for the preservation of the natural wealth and cultural heritage and create opportunities for the harmonious development of society and culture in Slovenia.”

kompenzációt biztosítani.²¹⁶ Mindenkinek kötelessége védeni a különleges érdekelttségű természeti területeket. Az állam és a helyi önkormányzatok elősegítik a természeti és kulturális örökség megőrzését.²¹⁷ A szlovén alkotmány így magában foglalja a természeti örökség megőrzését, a kompenzációs kötelezettséget, az egészséges lakókörnyezethez való jogot, valamint a különös érdekelttségű természeti területek védelmének kötelezettségét.

· *Törökország*

A Török Köztársaság 1982. évi Alkotmánya alapján mindenkinek joga van egészséges és kiegyensúlyozott környezetben élni. Az állam és a polgárok kötelezettsége a természeti környezet fejlesztése és a környezetszennyezés megelőzése.²¹⁸ Az államnak biztosítani kell (*többek között*) a természeti tényezők megőrzését, és ennek érdekében megteszi a megfelelő támogató intézkedéseket.²¹⁹ A török alkotmány speciális erdővédelmi rendelkezéseket tartalmaz, miszerint nem megengedett az olyan szabályozás és tevékenység, amely károsíthatja az erdőket; az olyan politikai propaganda, amely pusztíthatja az erdőket; valamint az olyan kivételek szabályozása, amely az erdők ellenei tetteket elnézné. Nem

---

²¹⁶ Szlovén Köztársaság 1991. évi Alkotmánya 72. cikk. Constitution of the Republic of Slovenia (1991): Art. 72: "Everyone has the right in accordance with the law to a healthy living environment. The state shall promote a healthy living environment. To this end, the conditions and manner in which economic and other activities are pursued shall be established by law. The law shall establish under which conditions and to what extent a person who has damaged the living environment is obliged to provide compensation. The protection of animals from cruelty shall be regulated by law."

²¹⁷ Szlovén Köztársaság 1991. évi Alkotmánya 73. cikk. Constitution of the Republic of Slovenia (1991): Art. 73: "Everyone is obliged in accordance with the law to protect natural sites of special interest, rarities, and cultural monuments. The state and local communities shall promote the preservation of the natural and cultural heritage."

²¹⁸ Török Köztársaság 1982. évi Alkotmánya: 56. cikk. Constitution of the Republic of Turkey (1982): Art. 56: „Everyone has the right to live in a healthy, balanced environment. It is the duty of the state and citizens to improve the natural environment, and to prevent environmental pollution. To ensure that everyone leads their lives in conditions of physical and mental health and to secure cooperation in terms of human and material resources through economy and increased productivity, the state shall regulate central planning and functioning of the health services. The state shall fulfil this task by utilizing and supervising the health and social assistance institutions, in both the public and private sectors. In order to establish widespread health services general health insurance may be introduced by law.”

²¹⁹ Török Köztársaság 1982. évi Alkotmánya 63. cikk. Constitution of the Republic of Turkey (1982): Art. 63: "The state shall ensure the conservation of the historical, cultural and natural assets and wealth, and shall take supportive and promotive measures towards that end. Any limitations to be imposed on such privately owned assets and wealth and the compensation and exemptions to be accorded to the owners of such, as a result of these limitations, shall be regulated by law."

lehet szemet hunyni az olyan tevékenységek felett, amelyeknek a szándéka az erdők felgyújtása, pusztítása, vagy területének csökkentése.²²⁰ A lakosok életkörülményeinek emelése érdekében intézkedéseket kell bevezetni az állam és az erdő melletti lakosság együttműködésére, valamint az erdők felügyeletére és kitermelésére vonatkozóan.²²¹ A török alkotmány tartalmazza az egészséges és kiegyensúlyozott környezethez való jogot, a megelőzés kötelezettségét, valamint a természeti tényezők megőrzését, mint az állam és mindenki kötelezettségét.

· *Ukrajna*

Az Ukrán Köztársaság 1996. évi Alkotmánya a preambulumban hangsúlyozza a múlt, jelen és jövő generációkért érzett felelősséget.²²² Az ukrán alkotmány alapján mindenkinek joga van egy olyan környezethez, amely biztonságos az

---

²²⁰ Török Köztársaság 1982. évi Alkotmánya 169. cikk. Constitution of the Republic of Turkey (1982): Art. 169: *“The state shall enact the necessary legislation and take the measures necessary for the protection of forests and the extension of their areas. Forest areas destroyed by fire shall be reforested; other agricultural and stock-breeding activities shall not be allowed in such areas. All forests shall be under the care and supervision of the state. The ownership of state forests shall not be transferred to others. state forests shall be managed and exploited by the state in accordance with the law. Ownership of these forests cannot be acquired through prescription, nor shall servitude other than that in the public interest be imposed in respect of such forests. Acts and actions which might damage forests shall not be permitted. No political propaganda which might lead to the destruction of forests shall be made; no amnesties or pardons specifically granted for offences against forests shall be legislated. Offences committed with the intention of burning or destroying forests or reducing forest areas shall not be included within the scope of amnesties or pardons applicable on other occasions. The limiting of forest boundaries shall be prohibited, except in respect of areas whose preservation as forests is considered technically and scientifically useless, but whose conversion into agricultural land has been found to be definitely advantageous, and in respect of fields, vineyards, orchards, olive groves or similar areas which technically and scientifically ceased to be forest before 31 December 1981 and whose use for agricultural or stock-breeding purposes has been found advantageous, and in respect of built-up areas in the vicinity of cities, towns or villages.”*

²²¹ Török Köztársaság 1982. évi Alkotmánya 170. cikk. Constitution of the Republic of Turkey (1982): Art. 170: *“Measures shall be introduced by law to secure co-operation between the state and the inhabitants of villages located in or near forests in the supervision and exploitation of forests for the purpose of ensuring their conservation and improving the living conditions of their inhabitants; the law shall also regulate the development of areas which technically and scientifically ceased to be forests before 31 December 1981, the identification of areas whose preservation as forest is considered technically and scientifically useless, their exclusion from forest boundaries, their improvement by the state for the purpose of settling all or some of the inhabitants of forest villages in them, and their allocation to these villages. The state shall take measures to facilitate the acquisition, by these inhabitants, of farming equipment and other inputs. The land owned by villagers resettled outside a forest shall immediately be reforested as a state forest.”*

²²² Ukrán Köztársaság 1996. évi Alkotmánya preambuluma. Constitution of Ukraine (1996): Preamble: *“(…) aware of our responsibility before God, our own conscience, past, present and future generations (...).”*

életére és egészségére, valamint kompenzációra e jogának megsértése esetén. Mindenki számára garantált a környezettel kapcsolatos, élelmiszerrel és fogyasztási cikkekkel kapcsolatos információhoz való szabad hozzáférés joga, valamint ezen információ továbbításának joga. Senki nem titkolhat el ilyen információt.²²³ Az említett jogforrás tehát tartalmazza a generációk közötti méltányosság elvét, az életre és egészségre biztonságos környezethez való jogot, a kompenzáció elvét, valamint információhoz való jogot.

A szemléltetett alkotmányos rendelkezések alapján megállapítható, hogy az Európa Tanács 47 államából 38 állam alkotmánya tartalmaz környezetvédelemmel kapcsolatos rendelkezéseket.²²⁴ Ezen 38 államból 30 állam alkotmánya rendelkezik a természet és/vagy a környezet védelméről, mint az állam felelősségéről vagy kötelezettségéről.²²⁵ 22 állam alkotmánya mindenki kötelességként írja elő a környezet védelmét.²²⁶ Több alkotmányban is találunk rendelkezést arról, hogy bizonyos alapvető jogok, – mint a tulajdonhoz való jog,²²⁷ vagy a vállalkozás szabadsága,²²⁸ a szabad mozgás²²⁹ – korlátozhatóak a környezetvédelemre tekintettel.

---

²²³ Ukrán Köztársaság 1996. évi Alkotmánya 50. cikk. Constitution of Ukraine (1996): Art. 50: "Everyone has the right to an environment that is safe for life and health, and to compensation for damages inflicted through the violation of this right. Everyone is guaranteed the right of free access to information about the environmental situation, the quality of food and consumer goods, and also the right to disseminate such information. No one shall make such information secret."

²²⁴ Albánia, Andorra, Ausztria, Azerbajdzsán, Belgium, Bulgária, Csehország, Észtország, Finnország, Franciaország, Grúzia, Görögország, Hollandia, Horvátország, Lengyelország, Lettország, Litvánia, Luxemburg, Macedónia, Magyarország, Moldova, Montenegró, Németország, Norvégia, Olaszország, Oroszország, Örményország, Portugália, Románia, San Marino, Spanyolország, Svájc, Svédország, Szerbia, Szlovákia, Szlovénia, Törökország és Ukrajna.

²²⁵ Andorra, Azerbajdzsán, Bulgária, Csehország, Franciaország, Grúzia, Görögország, Hollandia, Horvátország, Lengyelország, Lettország, Litvánia, Luxemburg, Macedónia, Magyarország, Moldova, Montenegró, Németország, Olaszország, Oroszország, Örményország, Portugália, San Marino, Spanyolország, Svájc, Svédország, Szerbia, Szlovákia, Szlovénia és Törökország.

Csehország a környezet védelmének köteleességét a preambulumban szerepelteti, Horvátország esetében a környezetvédelem az alkotmányos értékek között szerepel, míg Lettország alkotmánya a környezet megőrzését és fejlesztését rendeli állami kötelességnek.

²²⁶ Azerbajdzsán, Bulgária, Észtország, Finnország, Franciaország, Grúzia, Horvátország, Lengyelország, Litvánia, Macedónia, Magyarország, Moldova, Montenegró, Oroszország, Örményország, Portugália, Románia, Spanyolország, Szerbia, Szlovákia, Szlovénia és Törökország.

Moldova esetében a kötelezettség alanya nem „mindenki”, hanem „minden állampolgár”.

²²⁷ Csehország, Horvátország, Moldova, Oroszország, Örményország, Románia és Szlovákia.

²²⁸ Horvátország, Macedónia, Montenegró és Szerbia.

²²⁹ Észtország és Szlovákia.

A lengyel alkotmány általánosságban jelenti ki, hogy alapvetően minden jog és szabadság korlátozható, míg Macedónia a szabad piac elvét, valamint Szerbia a földhasználatot is korlátozhatónak tartja a környezet védelme érdekében.

A következő 25 Európa Tanács állam alkotmányában szerepel valamilyen formában az egészséges környezethez való jog: *Azerbajdzsán, Belgium, Bulgária, Csehország, Finnország, Franciaország, Grúzia, Görögország, Horvátország, Lettország, Macedónia, Magyarország, Moldova, Montenegró, Norvégia, Oroszország, Örményország, Portugália, Románia, Spanyolország, Szerbia, Szlovákia, Szlovénia, Törökország, és Ukrajna*. Ezen 25 állam közül 24 kifejezetten jogot említ, míg Horvátország mindössze jogból fakadó állami kötelezettséget deklaráll. Kvázi 26. államként Albánia is említhető, ahol az egészséges környezethez való jog az államcélok között szerepel. E jog a legtöbb alkotmányban az egészséges jelzővel társul, de találunk még *ökológiailag megfelelő-, ökológiailag biztonságos-, ökológiailag kiegyensúlyozott-, kedvező-, kiegyensúlyozott-, ép-, az egészséget elősegítő-, vagy az életre és egészségre nézve biztonságos környezet* kifejezéseket is.

21 állam alkotmánya kifejezetten említi a jövő nemzedékekért viselt felelősséget,²³⁰ míg 8 állam alkotmánya tartalmazza a fenntartható fejlődés elvét.²³¹ Az átfedéseket figyelembe véve 25 állam alkotmányában jelenik meg a nemzedékek közötti szolidaritás elve.²³²

A természeti erőforrások racionális felhasználását/hasznosítását 18 állam alkotmánya írja elő,²³³ míg 12 alkotmányban szerepel a kompenzáció és/vagy a szennyező-fizet elv.²³⁴

---

²³⁰ Albánia, Andorra, Ausztria, Azerbajdzsán, Belgium, Csehország, Észtország, Franciaország, Grúzia, Lengyelország, Luxemburg, Macedónia, Magyarország, Moldova, Németország, Norvégia, Oroszország, Örményország, Svájc, Svédország, és Ukrajna.

²³¹ Albánia, Franciaország, Grúzia, Lengyelország, Görögország, Montenegró, Portugália és Szerbia.

²³² Albánia, Andorra, Ausztria, Azerbajdzsán, Belgium, Csehország, Észtország, Franciaország, Görögország, Grúzia, Lengyelország, Luxemburg, Macedónia, Magyarország, Moldova, Montenegró, Németország, Norvégia, Oroszország, Örményország, Portugália, Svájc, Svédország, Szerbia és Ukrajna.

²³³ Albánia (*mint cél*), Andorra, Bulgária, Csehország, Észtország, Grúzia, Horvátország, Litvánia, Macedónia, Magyarország (*preambulum*), Montenegró, Norvégia, Oroszország, Örményország, Portugália, Spanyolország, Svájc és Szlovákia.

Érdekesség még, hogy bár az Európa Tanács 47 államából 41 állam ratifikálta az Aarhusi Egyezményt, mindössze 16 állam alkotmánya tartalmazza kifejezetten a környezeti információhoz való jogot,²³⁵ 5 alkotmány rendelkezik a döntéshozatalban való részvételről,²³⁶ és csak Montenegró rendelkezik e két eljárási jog megsértése esetén az igazságszolgáltatáshoz való jogról. Lengyelország kifejezetten rendelkezik az állampolgárok környezetvédelmi tevékenységének állami segítéséről, míg Portugália alkotmánya egyenesen *actio popularis*-t biztosít környezetvédelmet érintő kérdések esetén.

Figyelemre méltó, hogy a környezeti károkozás/károsítás tilalmáról mindösszesen csak öt ország – Azerbajdzsán, Csehország, Franciaország, Litvánia és Szlovákia – alkotmánya rendelkezik. A megelőzés és az elővigyázatosság elve csak a francia Környezeti Chartában, valamint a portugál, svájci és a török alkotmányban szerepel. A francia Környezeti Charta a környezetet – csak úgy, mint Magyarország Alaptörvénye – az emberiség közös örökségének nevezi.

Fontosnak tartom továbbá kiemelni Bosznia és Hercegovinát, valamint az Egyesült Királyságot. Mindkettő állam esetében az EJEB joggyakorlata különös súllyal esik latba, annak ellenére, hogy az alkotmányaik (az EK esetében az alkotmányjog corpusát adó normaanyagok) nem tartalmazzak rendelkezéseket az egészséges környezethez való jogról. Míg az Egyesült Királyság esetében az EJEE a belső jog részét képezi, így annak a precedens rendszerére kifejezett hatással van az EJEB joggyakorlat, addig Bosznia és Hercegovina Alkotmánya úgy rendelkezik, hogy az EJEE-ben foglalt jogok és szabadságok közvetlenül alkalmazandóak és azok minden más joggal szemben elsőbbséget élveznek.

A vizsgált 47 alkotmányban tehát a következő elemek találhatóak meg az egészséges környezethez való joggal kapcsolatban:

- környezeti információhoz való jog;
- környezettel kapcsolatok döntésekben való részvétel joga;

---

²³⁴ Azerbajdzsán, Észtország, Franciaország, Horvátország, Lengyelország, Magyarország, Moldova, Oroszország, Spanyolország, Svájc, Szlovénia és Ukrajna.

²³⁵ Albánia, Azerbajdzsán, Csehország, Franciaország, Grúzia, Lengyelország, Lettország, Moldova, Montenegró, Norvégia, Oroszország, Örményország, Svájc, Szerbia, Szlovákia és Ukrajna.

²³⁶ Finnország, Franciaország, Macedónia, Montenegró és Portugália.

- jövő generációkért érzett felelősség;
- környezetvédelem, mint: állami cél/feladat, állampolgári kötelezettség, más alkotmányos jogok korlátozási alapja;
- természeti erőforrások racionális használata;
- kompenzáció/szennyező-fizet elv;
- környezeti károsítás tilalma;
- megelőzés/elővigyázatosság elve.

Az átláthatóság érdekében a főbb kutatási eredményeket – a népességszámokkal kiegészítve – az alábbi táblázat segítségével szemléltetem. A táblázat jelölési rendszere azon alapul, hogy az adott állam alkotmányában megtalálható-e a/az:

1. egészséges környezethez való jog;
2. egészséges környezethez való jog valamely eljárási joga;
3. jövő generációkért érzett felelősség;
4. környezetvédelem, mint állami cél vagy feladat;
5. környezetvédelem, mint állampolgári kötelezettség;
6. természeti erőforrások racionális használatának kitétele;
7. környezetvédelem, mint más alkotmányos jogok korlátozási alapja;
8. kompenzáció/szennyező-fizet elve;
9. környezeti károsítás tilalma;
10. megelőzés/elővigyázatosság elve.

Államok	Népesség (ezer)	Jogok és kötelezettségek									
		1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
Albánia	2 897		x	x	x		x				
Andorra	70			x	x		x				
Ausztria	8 545			x	x						
Azerbajdzsán	9 754	x	x	x	x	x			x	x	
Belgium	11 299	x		x							
Bosznia és H.	3 810										
Bulgária	7 150	x			x	x	x				
Ciprus	1 165										
Csehország	10 543	x	x	x			x	x		x	
Dánia	5 669										
Egyesült Királyság	64 716										
Észtország	1 313			x		x	x	x	x		
Finnország	5 503	x	x			x					
Franciaország	64 395	x	x	x	x	x			x	x	x
Grúzia	4 000	x	x	x	x	x	x				
Görögország	10 955	x		x	x						
Hollandia	16 925				x						
Horvátország	4 240	x			x	x	x	x	x		
Izland	329										
Írország	4 688										
Liechtenstein	38										
Lengyelország	38 612		x	x	x	x		x	x		
Lettország	1 971	x	x		x						
Litvánia	2 878				x	x	x			x	
Luxemburg	567			x	x						
Macedónia...	2 078	x	x	x	x	x	x	x			
Magyarország	9 855	x		x	x	x	x		x		
Málta	419										
Moldova	4 069	x	x	x	x	x			x		
Monaco	38										
Montenegró	626	x	x	x	x	x	x	x			
Németország	64 395			x	x						
Norvégia	5 211	x	x	x			x				
Olaszország	59 798				x						
Oroszország	143 457	x	x	x		x	x	x	x		
Örményország	3 018	x	x	x	x	x	x	x			
Portugália	10 350	x	x	x	x	x	x				x
Románia	19 511	x			x	x		x			
San Marino	32				x						
Spanyolország	46 122	x				x	x		x		
Svájc	8 299		x	x	x		x		x		x
Svédország	9 779			x	x						
Szerbia	8 851	x	x	x	x	x		x			
Szlovákia	5 426	x	x		x	x	x	x		x	
Szlovénia	2 068	x			x	x			x		
Törökország	78 666	x			x	x	x				x
Ukrajna	44 824	x	x	x					x		
Σ	808 924	25	19	25	30	22	18	11	12	5	4

8. ábra: Az ET államainak alkotmányos rendelkezései

A táblázat alapján látható, hogy az ET államok többsége rendelkezik az egészséges környezethez való jogról, a generációk közötti méltányosságról, valamint a környezet védelmét az állam kötelességévé teszi. A környezet védelme, a generációk közötti méltányosság, illetve az egészséges környezethez való jog az ET államok többségében alkotmányos érték: 47 államból 30 állam alkotmányában található meg a környezet védelme, mint érték, vagy kötelezettség; 25 alkotmányban az egészséges környezethez való jog maga; valamint szintén 25 államban a generációk közötti méltányosság elve. Érdekes összevetni a kapott eredményeket a népességszámokkal. Az alábbi ábrán látható, hogy az ET államok polgárainak közel 2/3-át olyan alkotmány védi, amely nem csak a környezet védelmére van tekintettel, de az egészséges környezethez való jogra, és a generációk közötti méltányosságra is.

Jogok és kötelezettségek	Alkotmányok		Népesség	
	száma	% aránya	száma (ezer)	% aránya
1. Egészséges környezethez való jog	25	53,19%	513 942	63,53%
2. Egészséges környezethez való jog valamely eljárási joga	19	40,42%	373 884	46,21%
3. Generációk közötti méltányosság	25	53,19%	477 762	59,06%
4. Környezetvédelem, mint állami cél vagy feladat	30	63,82%	459 780	56,83%
5. Környezetvédelem, mint állampolgári kötelezettség	22	46,80%	471 942	58,34%
6. Természeti erőforrások racionális használata	18	38,29%	267 533	33,07%
7. Környezetvédelem más alkotmányos jogok korlátozási alapja	11	23,40%	237 675	29,38%
8. Kompenzáció/szennyező-fizet elv	12	25,53%	377 008	46,60%
9. Környezeti károsítás tilalma	5	10,63%	92 996	11,49%
10. Megelőzés/elővigyázatosság elve	4	8,51%	161 710	19,99%

9. ábra: Jogok és kötelezettségek lefedettsége

Az alábbiakban egy-egy alkotmány egészséges környezettel kapcsolatos rendelkezéseinek részletesebb elemzése következik, annak érdekében, hogy feltárjam egy-egy vizsgált rendelkezés milyen tartalommal bír.

Az Európa Tanács 47 tagállamát a következő szempontrendszer alapján szűkítettem le: alkotmánya tartalmaz környezetvédelemmel kapcsolatos rendelkezéseket; ratifikálta az Aarhusi Egyezményt; OECD tag; valamint, hogy az alkotmányos védelem, és egyéb környezettel és egészséggel kapcsolatos indikátorok alapján *(lásd alábbi táblázat)*²³⁷ a választott országok változatosak legyenek.

Az így leszűkített listából *(Magyarországon kívül)* a következő államokra esett a választásom:

- Ausztria *(alacsony alkotmányos védelem, ellenben a köztudatban magas környezettudatosság);*
- Egyesült Királyság *(precedens rendszer);*
- Franciaország *(legmagasabb szintű alkotmányos védelem);*
- Németország *(átlagos alkotmányos védelem);*
- Olaszország *(Ausztriához hasonló alkotmányos védelem, ellenben a köztudatban kevésbé kiemelkedő környezettudatosság);*
- Svájc *(nem EU tag, átlagnál erősebb alkotmányos védelem, köztudatban erős környezettudatosság).*

---

²³⁷ Szempontok:

- Alkotmányos védelem: A vizsgált tíz szempontból mennyi elem található meg az adott állam alkotmányában;
- Népeség: ezer főben számolva. Forrás: <http://esa.un.org/unpd/wpp/Download/Standard/Population/> (2016. április 29.);
- Születéskor várható élettartam évben meghatározva, 2013-éves adatok, forrás: <https://data.oecd.org/healthstat/life-expectancy-at-birth.htm> (2016. április 29.);
- Egy főre jutó éves kommunális hulladék mennyiség kg-ban meghatározva, 2014-es adatok alapján. Kivéve: Egyesült Királyság és Görögország, ahol 2012. évi adatok kerültek felhasználásra. Forrás: <https://data.oecd.org/waste/municipal-waste.htm> (2016. április 29.);
- Egy főre jutó éves szén-dioxid kibocsátás tonnában meghatározva. Forrás: <https://data.oecd.org/air/air-and-ghg-emissions.htm> (2016. április 29.).

Államok	Alkotmányos védelem (10 szempont)	Népesség (ezer)	Születéskor várható élettartam (év)	Kommunális hulladék (kg/fő/év)	Kibocsátás (CO ₂ t/fő/év)
Ausztria	2/10	8 545	81,2	568,3	7 740
Belgium	2/10	11 299	80,7	433,0	8 030
Csehország	6/10	10 543	78,3	309,8	10 050
Egyesült Királyság	-	64 716	81,1	724,6	16 010
Észtország	5/10	1 313	77,3	356,9	12 410
Finnország	3/10	5 503	81,1	481,2	8 990
Franciaország	8/10	64 395	82,3	509,3	4 750
Görögország	3/10	10 955	81,4	503,6	6 950
Hollandia	1/10	16 925	81,4	525,5	9 360
Lengyelország	6/10	38 612	77,1	271,6	7 700
Luxemburg	2/10	567	81,9	623,1	19 390
Magyarország	6/10	9 855	75,7	385,6	4 240
Németország	2/10	64 395	80,9	618,7	9 090
Norvégia	4/10	5 211	81,8	423,5	7 080
Olaszország	1/10	59 798	82,8	482,8	6 080
Portugália	7/10	10 350	80,8	452,1	4 400
Spanyolország	4/10	46 122	83,2	435,1	5 570
Svájc	6/10	8 299	82,9	743,8	5 060
Svédország	2/10	9 779	82	437,9	4 130
Szlovákia	7/10	5 426	76,5	321,6	5 780

10. ábra: Összehasonlító táblázat

b) Magyarország

Magyarország hatályos alkotmánya az Alaptörvény (2011. április 25.),²³⁸ amelyet a magyar Országgyűlés 2011. április 18-án fogadott el, és amely 2012. január 1-én lépett hatályba.²³⁹ Magyarország 1990-ben lett az Európa Tanács tagállama és 1992-ben ratifikálta az EJEE-t, 2001-ben az Aarhusi Egyezményt, valamint 2009-ben annak kijevi jegyzőkönyvét is. 1996 óta az OECD, valamint 2004 óta az Európai Unió tagja.

Magyarország Alaptörvényét „zöld alkotmánynak” is szokták nevezni, mivel több, újszerű, a jövő nemzedékek érdekeit figyelembe vevő környezetvédelmi rendelkezést tartalmaz.²⁴⁰ A jövő nemzedékekre való tekintettel Magyarország Alaptörvénye már a Nemzeti Hitvallásban kimondja, hogy: „Felelősséget viselünk utódainkért, ezért alanyi, szellemi és természeti erőforrásaink gondos használatával védelmezzük az utánunk jövő nemzedékek életfeltételeit.” A fenntartható fejlődés kifejezetten is megjelenik a Q cikkben az alapvetések között: „Magyarország a béke és a biztonság megteremtése és megőrzése, valamint az emberiség fenntartható fejlődése érdekében együttműködésre törekszik a világ valamennyi népével és országával.”²⁴¹

Szintén az alapvetések között, a magyar alkotmány a P) cikkben szabályozza a természeti erőforrások és a termőföld védelmét. Az egészséges környezethez való jog szempontjából kifejezetten a P) cikk (1) bekezdése érdemel kitüntetett figyelmet, ahol a kulturális örökség és a természet védelme alkotmányosan védett értéknek jelenik meg. „A természeti erőforrások, különösen a termőföld, az erdők és a vízkészlet, a biológiai sokféleség, különösen a honos növény- és állatfajok, valamint a kulturális értékek a nemzet közös örökségét képezik, amelynek védelme, fenntartása és a jövő nemzedékek számára való megőrzése az állam és mindenki kötelessége.”²⁴² Az Alaptörvény alapján a védelem és a fenntartás kötelezettsége nemcsak az állam és a magyar állampolgárok, hanem „mindenki” kötelezettsége. A védelem a természeti

---

²³⁸ Az Alaptörvény szövegét lásd: http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1100425.ATV (2016. február 16.).

²³⁹ Az alkotmányozási folyamatról, valamint az Alaptörvény nemzetközi fogadtatásáról bővebben lásd: Raisz Anikó: *A Constitution's Environment, Environment in the Constitution – Process and Background of the New Hungarian Constitution*. Revu Est Europa, numéro spécial 1, 2012. 37-70 o.

²⁴⁰ Raisz Anikó: *A Constitution's Environment, Environment in the Constitution*. i. m. 43. o.

²⁴¹ Magyarország Alaptörvénye Q) cikk (1) bekezdés.

²⁴² Magyarország Alaptörvénye P) cikk (1) bekezdés.

erőforrásokra, a biológiai sokféleségre, valamint a kulturális értékekre terjed ki. Ezen elemek a nemzet közös örökségét képezik, mint nemzeti vagyon. Fontos megemlíteni, hogy a föld méhének kincsei természetes előfordulási helyükön; a felszín alatti vizek és annak természetes víztartó képződményei; a folyóvíz és természetes tavak elhagyott medre és a folyóvízben, valamint a természetes tavakban újonnan keletkezett sziget; jogszabályban meghatározott csatornák, tárolók, árvízvédelmi fővédvonalak és egyéb vízi létesítmények; valamint az állami tulajdonban álló vízi közművek, valamint barlangok a nemzeti vagyonról szóló 2011. évi CXCVI. törvény alapján²⁴³ a nemzeti vagyonba tartoznak. Érdeemes még kiemelni a nevezett cikk „nemzet közös öröksége” fordulatát. Ezt a meglehetősen új koncepciót, ahogyan láttuk, Európában, az alkotmányos rendelkezések között, a Magyar Alaptörvényen kívül csak a francia Környezetvédelmi Charta tartalmazza. Ahogyan arra Raisz Anikó rámutat, az emberiség közös öröksége koncepció alapvetően a *res communis omnium usus* elvét váltotta fel annak érdekében, hogy az alacsonyabb gazdasági potenciállal rendelkező államokat előnyösebb helyzetbe kerüljenek. Ezt leszámítva azonban a nevezett koncepció tartalma még nem világos.²⁴⁴

Az Alaptörvény harmadik módosítása egy második bekezdéssel egészítette ki a P) cikket, amely egyben a sarkalatos törvények körét is kibővítette. Ezen új bekezdés alapján a „termőföld és az erdők tulajdonjogának megszerzése, valamint hasznosítása (1) bekezdés szerinti célok eléréséhez szükséges korlátait és feltételeit, valamint az integrált mezőgazdasági termelés-szervezésre és a családi gazdaságokra továbbá a mezőgazdasági üzemekre vonatkozó szabályokat sarkalatos törvény határozza meg.”²⁴⁵ A termőföldről szóló 1994. évi LV. törvény alapján termőföldnek minősül az a földrészlet, amely a település külterületén fekszik, és azt ingatlan-nyilvántartásban szántó, szőlő, gyümölcsös, kert, rét, legelő, nádas, erdő, vagy

---

²⁴³ 2011. évi CXCVI. törvény a nemzeti vagyonról, 4-5. cikk.

²⁴⁴ Raisz Anikó: *Water as the Nation's Common Heritage in the Frame of the Common Heritage of Mankind*. In: Greksza Veronika & Szabó Marcel (eds.): *Rights to Water and the Protection of Fundamental Right in Hungary*. PTE ÁJK Európa Központ STUDIA EUROPAEA sorozat része, Pécs 2013, 88-89. o.

²⁴⁵ Alaptörvény P) cikk (2) bekezdés.

fásított terület művelési ágban, illetve halastóként tartják nyilván.²⁴⁶ Az erdőről, az erdő védelméről és az erdőgazdálkodásról szóló 2009. évi XXXVII. törvény alapján az erdő egyrészt az Országos Erdőállomány Adattárban erdőként nyilvántartott terület, valamint a meghatározott fa- és cserjefajokból álló faállomány, amelynek területe a szélső fák töben mért távolságát tekintve átlagosan legalább húsz méter széles, természetbeni kiterjedése az ötezer négyzetmétert eléri, és az átlagmagassága a két métert meghaladja.

A P) cikkben védett értékek jövő nemzedékek számára történő megőrzése, védelme, és fenntartása mindenki kötelessége, melyet az Alaptörvény a 30. cikk²⁴⁷ közvetítésével az alapvető jogok biztosának a jövő nemzedékek érdekvédelmére létrehozott helyettese által intézményesen is elősegíti.²⁴⁸

Az Alaptörvény az alapvetések után a *Szabadság és felelősség* cím alatt a XXI. cikk (1) bekezdésében *expressis verbis* elismeri az egészséges környezethez való jogot: „Magyarország elismeri és érvényesíti mindenki jogát az egészséges környezethez.” Az Alaptörvény e rendelkezése szó szerint megegyezik a korábbi Alkotmány²⁴⁹ általános rendelkezéseket tartalmazó I. fejezetének 18. §-val.

Az Alkotmányhoz képest többletként jelenik meg az Alaptörvényben a környezetben okozott kár esetén a károkozó felelősségére való utalás, valamint a szennyező hulladék - elhelyezés érdekében - országba való behozatalának tilalma.²⁵⁰ Az Alaptörvény a XXI. cikk (2) bekezdése ugyanis alkotmányi szintre emeli a szennyező-fizet elvét, miszerint a környezeti károkozás esetén a károkozót helyreállítási kötelezettség terheli. „Aki a környezetben kárt okoz, köteles azt –

---

²⁴⁶ 1994. évi LV. törvény a termőföldről, 4-8. cikk.

²⁴⁷ Magyarország Alaptörvénye 30. cikk: Az alapvető jogok biztos

„(1) Az alapvető jogok biztosja alapjogvédelmi tevékenységet lát el, eljárását bárki kezdeményezheti. (2) Az alapvető jogok biztosja az alapvető jogokkal kapcsolatban tudomására jutott visszasságokat kivizsgálja vagy kivizsgáltatja, orvoslásuk érdekében általános vagy egyedi intézkedéseket kezdeményez. (3) Az alapvető jogok biztosát és helyetteseit az Országgyűlés az országgyűlési képviselők kétharmadának szavazatával hat évre választja. A helyettesek a jövő nemzedékek érdekeinek, valamint a Magyarországon élő nemzetiségek jogainak védelmét látják el. Az alapvető jogok biztosja és helyettesei nem lehetnek tagjai pártnak, és nem folytathatnak politikai tevékenységet. (4) Az alapvető jogok biztosja évente beszámol tevékenységéről az Országgyűlésnek. (5) Az alapvető jogok biztosára és helyetteseire vonatkozó részletes szabályokat törvény határozza meg.”

²⁴⁸ Árva Zsuzsa: Kommentár Magyarország Alaptörvényéhez, 2013, 61.o.

²⁴⁹ 1949. évi XX törvény a Magyar Köztársaság Alkotmányáról.

²⁵⁰ 3114/2016. (VI. 10.) AB Határozat 42. pont.

törvényben meghatározottak szerint – helyreállítani vagy a helyreállítás költségét viselni.” Ez előrelépést jelent a korábbi Alkotmányhoz képest, mivel itt már a környezet megóvásának mindenki számára kötelező konkrét kötelezettségei is kifejezésre kerülnek.²⁵¹ Az említett XXI. cikk harmadik és egyben utolsó bekezdése valamint kimondja, hogy „elhelyezés céljából tilos Magyarország területére szennyező hulladékot behozni.” Az elhelyezés céljából való hulladék behozatalának alkotmányos tiltása szintén túlmutat a környezet megóvásának pusztá deklarációján. Ez alapján a XXI. cikk második és harmadik bekezdése összekapcsolható a P) cikkben kifejtettekkel is.²⁵²

Az egészséges környezethez való jogot az Alkotmánybíróság jogfejlesztő joggyakorlatának köszönhetően töltötte meg tartalommal. Az Alaptörvény sokat emlegetett negyedik módosítása (2013. március 25.) következtében azonban az Alaptörvénybe bekerült a következő fordulat: „Az Alaptörvény hatálybalépése előtt meghozott alkotmánybírósági határozatok hatályukat veszítik. E rendelkezés nem érinti az ezen határozatok által kifejtett joghatásokat.”²⁵³ Az Alkotmánybíróság e jogfolytonossági problémát a 13/2013 (VI. 17.) AB határozatában oldotta fel, amelyben kimondta, hogy az AB újabb ügyekben vizsgálandó alkotmányjogi kérdések kapcsán felhasználhatja a korábbi határozataiban kidolgozott érveket, jogelveket és alkotmányossági összefüggéseket, amennyiben:

- az Alaptörvény adott szakaszának az Alkotmánnyal fennálló tartalmi egyezése,
- az Alaptörvény egészét illető kontextuális egyezősége,
- az Alaptörvény értelmezési szabályainak figyelembevétele és
- a konkrét ügy alapján a megállapítások alkalmazhatóságának nincs akadálya, és
- szükségesnek mutatkozik azoknak a meghozandó döntése indokolásába történő beillesztése.²⁵⁴

Az Alkotmánybíróság a fenti tesztet alkalmazva az egészséges környezethez való joggal kapcsolatban arra jutott, hogy az egészséges környezethez való jogra

---

²⁵¹ Árva Zsuzsa: i. m. 183.o.

²⁵² Árva Zsuzsa: i. m. 183.o.

²⁵³ Magyarország Alaptörvénye, Záró és vegyes rendelkezések, 5. cikk.

²⁵⁴ 13/2013. (VI. 17.) AB Határozat, indokolás 32. pont.

vonatkozó alaptörvényi rendelkezés célja nem változott az Alkotmányban megállapított célhoz képest, a Nemzeti Hitvallás pedig nem tartalmaz olyan iránymutatást, amit az Alkotmánybíróság a vizsgálat során az alaptörvényi rendelkezés értelmezésénél figyelembe vehetne, így az Alkotmánybíróság felhasználhatja a korábbi vonatkozó határozataiban szereplő érveket az egészséges környezethez való joggal kapcsolatban.²⁵⁵

Az Alkotmánybíróság releváns határozatai közül elsősorban a 28/1994. (V.20.) AB határozat érdemel kitüntetett figyelmet, az Alkotmánybíróság ugyanis itt értelmezte először az egészséges környezethez való jogot. Az ekkor lefektetett elvek a mai napig kiindulópontját jelentik az Alkotmánybíróság előtt folyó, környezetvédelemmel kapcsolatos ügyeknek, és alapvető fontosságúvá vált más szervek tevékenysége során is. A határozat indokolásában az AB az egészséges környezethez való jogot egyértelműen alkotmányos alapjognak minősíti, ami biztosítja e jog számára a legerősebb védelmet az alkotmányvédelem rendszerében. Az említett AB határozat a rendelkező rész 1. pontjában kimondja, hogy „az egészséges környezethez való jog a Magyar Köztársaságnak azt a kötelezettségét is magában foglalja, hogy az állam a természetvédelem jogszabályokkal biztosított szintjét nem csökkentheti, kivéve, ha ez más alapjog vagy alkotmányos érték érvényesítéséhez elkerülhetetlen. A védelmi szint csökkentésének mértéke az elérni kívánt célhoz képest ekkor sem lehet aránytalan.” Tehát a természetvédelem egyszer már elért, jogszabályok által biztosított szintjét az állam főszabály szerint nem csökkentheti, ami egyfajta „természetvédelmi *status quo*”²⁵⁶ lefektetése. Az AB a határozat indoklásának III. pontjában kifejti, hogy az egészséges környezethez való jog nem sorolható a klasszikus, védelmi jellegű alapjogok közé. Az egészséges környezethez való jogot az alanyi jogokhoz való sajátos viszonya, valamint sajátos tárgya különbözteti meg a többi alapjogtól, mely nem alanyi alapjog, de nem is pusztán alkotmányos feladat vagy államcél.²⁵⁷ Az egészséges környezethez való jog elsősorban önállósult és önmagában vett intézményvédelem, azaz olyan sajátos alapjog, amelynek az

---

²⁵⁵ 3114/2016. (VI. 10.) AB határozat 43. pont.

²⁵⁶ Sólyom László: *Az alkotmánybíráskodás kezdetei Magyarországon*. Osiris Kiadó, Budapest, 2011, 153. o., 614. o.

²⁵⁷ 28/1994 (V.20.) AB határozat III. 2. a) pont.

objektív, intézményvédelmi oldala a túlnyomó és meghatározó. A környezethez való jog az állam környezetvédelemre vonatkozó kötelességei teljesítésének garanciáit emeli az alapjogok szintjére, beleértve a környezet elért védelme korlátozhatóságának feltételeit is. E jog sajátosságai folytán mindazokat a feladatokat, amelyeket másutt alanyi jogok védelmével teljesít az állam, itt törvényi és szervezeti garanciák nyújtásával kell ellátnia.²⁵⁸ Ezek az objektív állami kötelezettségek szélesebbek az élethez való alanyi jogok összességénél. Az egészséges környezethez való jog eloldja őket az élethez való alanyi jogtól, s ezzel megkönnyíti, hogy ez a jog további, más gyökerű, a feladat megvalósításához szükséges állami kötelezettségeket magába fogadjon, továbbá megkönnyíti a környezetvédelem sajátosságához való alkalmazásukat is.²⁵⁹ Az egészséges környezethez való jog a környezet védelmére és az élet természeti alapjának fenntartására vonatkozó állami kötelességet jelenti, ezért az intézményes védelmének mértéke nem tetszőleges. A védelem szintjét befolyásolja a környezetvédelem tárgya is: az élet természeti alapjainak véges volta és a természeti károk jelentős részének visszafordíthatatlansága, és végül az a tény, hogy mindezek az emberi élet fennmaradásának feltételei. Az egészséges környezethez való jog az emberi élethez való jog érvényesülésének fizikai feltételeit biztosítja. Mindez a környezethez való jog jogalkotással való védelmének különös, más jogokéhoz képest fokozottan szigorú voltát követeli meg.²⁶⁰

A 28/1994 (V.20.) AB határozat mellett még a 14/1998. (V. 8.) AB határozatot kell megemlíteni, amely egyrészt megismétli az 1994-es ABH-ban mondottakat, továbbá elismeri a fejlesztéspolitika szükségszerű velejárójaként a környezeti terhelést. Az AB hangsúlyozza, hogy „egyetlen fejlett ország sem képes arra, hogy differenciálás nélkül az ország egész területén garantálni tudja a környezet minimális terheltségét. Az emberi életkörülmények javítása, vagy akár csak szinten tartása elképzelhetetlen termelő beruházások, illetőleg az infrastruktúra fejlesztése nélkül, már pedig akár az

---

²⁵⁸ 28/1994 (V.20.) AB határozat III. 3.

²⁵⁹ 28/1994 (V.20.) AB határozat III. 3. a) pont.

²⁶⁰ 28/1994 (V.20.) AB határozat III.3. b-c) pont.

útépítés, akár a vasútépítés vagy a települések fejlesztése óhatatlanul növeli az adott térségben a korábbi környezet-terhelést.”²⁶¹

Az egészséges környezethez való jogra vonatkozó alkotmánybíróági értelmezés keretei (*ahogyan azt Alkotmánybíróság a 16/2015. (VI. 5.) AB határozatában összefoglalta*) a következők:

- az egészséges környezethez való jog objektív, intézményvédelmi oldala a meghatározó;
- a természetvédelem jogszabályokkal biztosított szintjét az állam nem csökkentheti, kivéve, ha ez más alkotmányos jog vagy érték érvényesítéséhez elkerülhetetlen;
- a védelmi szint csökkentésének mértéke az elérni kívánt célhoz képest ekkor sem lehet aránytalan;
- tilos a preventív védelmi szabályokról a szankcionáló jellegű szabályokra visszatérni, kivételt lehet tenni elkerülhetetlen szükségesség esetén, az arányosság követelményét betartva;
- a környezet terhelése a fejlesztéspolitika szükségszerű velejárója.

Az egészséges környezethez való jogot tehát az állam az objektív intézményvédelmi kötelezettsége körében köteles biztosítani. Az egyszer már elért környezetvédelmi szinttől való visszalépés főszabály szerint tilos. Ha ez mégis megtörténik, akkor azt az államnak a szükségesség és arányosság tekintetében más alapvető jog érvényesülésével kell indokolnia.²⁶²

c) Ausztria

Ausztria egy kilenc tartományból álló szövetségi köztársaság. Jelenleg hatályos szövetségi alkotmánya az 1945. évi *Bundes-Vervassungsgesetz (B-VG)*. Ausztria 1958-ban ratifikálta az EJEE-t, 2005-ben az Aarhusi Egyezményt, valamint 2010-ben annak Kijevi jegyzőkönyvét is. 1961 óta az OECD, valamint 1995 óta az Európai Unió tagja.

---

²⁶¹ 14/1998 (V. 8.) AB határozat 3. pont.

²⁶² 3114/2016 (VI. 10.) AB határozat 45. pont.

Az osztrák alkotmány²⁶³ nem tartalmaz kifejezett rendelkezést az egészséges környezethez való jogról. Az *átfogó környezetvédelem (Umfassender Umweltschutz)* igénye ugyanakkor többször is megjelenik az államcélok között, az állam és a kilenc tartomány közötti hatáskörmegosztás terén. Ausztria alkotmányának 10. cikk (1) bekezdésének 9. pontja értelmében környezeti hatásvizsgálat elvégzésére az állam rendelkezik hatáskörrel, ha az autópályák, vagy nagy sebességű vasutak nagy valószínűség szerint szignifikáns hatással vannak a környezetre. A 10. cikk (1) bekezdésének 12. pontja alapján az államnak továbbá akkor is hatásköre van, ha a levegő minőségére vonatkozó határértékek meghaladása miatt a környezet veszélyeztetettsége áll fenn; valamint ha a veszélyes hulladék kezelésben egységes előírások meghatározása szükséges. Az alkotmány 11. cikk (1) bekezdésének 7. pontja értelmében az EU környezeti hatásvizsgálati előírásainak megfelelő jogalkotási feladatok is szövetségi szinten helyezkednek el.

Az átfogó környezetvédelem ilyen jellegű alkotmányos megjelenítése nem keletkeztet alanyai jogot, egyéb kikényszeríthető egyéni jogállást, konkrét jogalkotási-, jogalkalmazói-, vagy egyéb végrehajtói kötelezettséget.²⁶⁴ Az átfogó környezetvédelem az osztrák alkotmányban az *emberi élet alapjainak (Lebensgrundlagen)* a káros hatásoktól való védelmét jelenti.²⁶⁵ Az osztrák alkotmány általában beszél az emberi élet feltételeiről az átfogó környezetvédelemmel kapcsolatban, amiből következik a jövő generációkért való felelősség is.²⁶⁶ Az osztrák alkotmány – oktatásról szóló – 14. cikkének (5a) bekezdése célként fogalmazza meg az önmagunkért, embertársainkért, a környezetért és a jövő nemzedékekért való felelősség viselését.

---

²⁶³ Ausztria alkotmánya egy alaptörvény, melyből a többi alkotmányos rendelkezés származtatható. Ausztria alkotmányjoga számos alkotmánytörvényből és alkotmánymódosító rendelkezést tartalmazó államszerződésből áll, valamint a kilenc tartomány is saját alkotmánnyal rendelkezik. – Fodor László: *Környezetvédelem az alkotmányban*, Gondolat Kiadó, Budapest, 2006, 29. o.

²⁶⁴ Heissl, Gregor: *Handbuch Menschenrechte*. Facultas Verlags- und Buchhandels AG, Bécs 2009, 497. o. 27/3. 2. mondat.

²⁶⁵ Heissl, Gregor: i. m. 500. o. 27/9.

²⁶⁶ Fodor László: *Környezetvédelem az Alkotmányban*. i. m. 30. o.

Az átfogó környezetvédelem állami célja egyrésztől vezérfonalként szolgál, másrésztől korlátokat is meghatároz az állam felé, nevezetesen, hogy a környezetvédelem egyszer már elért szintje nagy arányban nem csökkenhet. A környezetvédelem tehát nem csak az állami politika alapértéke, hanem egy alkotmányos programnorma is.²⁶⁷ Az átfogó környezetvédelem osztrák koncepciója egy jövőre irányuló célnorma, amely eljárási jogokban konkretizálódik, és intézményi garanciákkal egészül ki. Az átfogó környezetvédelem célját segítik elő és támogatják a joggyakorlatban például a környezeti hatásvizsgálat különböző formái, a részvételi jogok környezetre káros hatással járó eljárásokban, vagy az információs jogok. A környezetvédelem állami célja mind a három hatalmi ágat köti. A jogalkotónak optimalizálnia kell a környezeti szempontokat a jogalkotási intézkedések során. Ez az állami cél ugyanakkor nem tartalmaz konkrét jogalkotási kötelezettséget. Az osztrák legfelsőbb bíróság tehát nem marasztalhatja el a jogalkotót környezeti jogi norma megalkotásának elmulasztása miatt. Ennek ellenére ez az állami cél alkotmányos korlátokat határoz meg azon normák irányában, amelyek környezeti szempontok alapján nem elfogadhatóak, és így azzal járhatnak, hogy a környezetvédelem egyszer már elért szintje csökkenhet. A környezeti elvek konkretizálása tehát csak kezdetlegesen és csak igazodási pontként szolgál. Végeredményben a jogalkotó széles diszkrecionális jogkörrel rendelkezik, ami elég teret ad az érdekek kiegyenlítésére. Az alapvető jogok például elsőbbséget élveznek a környezetvédelem állami célja előtt.²⁶⁸

Nem csak a jogalkotó, de a jogalkalmazó és a végrehajtó hatalom is kötve van a környezetvédelem állami céljához. Ennek ellenére, a jogállamiság erős alkotmányos elve miatt, a végrehajtó hatalom nem hivatkozhat közvetlenül a környezetvédelemre, mint jogalapra. A végrehajtó hatalom ugyanakkor, állami célokat meghatározó normák alkalmazása során, diszkrecionális jogkörén belül értelmezheti a nem egyértelmű jogi normákat és ebben az esetben a környezetvédelem állami célja közvetlenül befolyásolhatja a jogértelmezést. Ha van egy közérdek, amit figyelembe kell venni, akkor az átfogó környezetvédelmet (*mint közérdeket*) szintén figyelembe

---

²⁶⁷ Heissl, Gregor: i. m. 498. o., 27/4.

²⁶⁸ Heissl, Gregor: i. m. 498-500 o., 27/5-6.

kell venni.²⁶⁹ Az átfogó környezetvédelem így alapja lehet közérdek, illetve alapjog korlátozásnak, törvényértelmezésnek, valamint azt is magában foglalja, hogy az állam a környezetvédelmi szabályozás elért szintjét nem csökkentheti.²⁷⁰

Az osztrák jogdoktrína következetesen elutasítja egy környezethez való alapjog létét. A környezetvédelem az osztrák jogban egyértelműen állami célnak számít. Az egészséges környezethez való jog tehát a már létező alapjogi keretek között – az egyenlőség általános elve, élethez való jog, a tulajdon szentségéhez való jog, magán és családi élethez valamint az otthon tiszteletéhez való jog – nyer védelmet. A környezetvédelem állami célja továbbá korlátozható az egyenlőség elve, a tulajdon szentségéhez való jog, a gazdaság szabadságához való jog, valamint a művészet és a tudomány szabadsága által.²⁷¹

d) Franciaország

A Francia Köztársaság 1959. évi Alkotmányának (*Loi constitutionnelle du 3 juin 1958*) szerves részét képezi a 2004-es Környezeti Charta (*Charte de l'Environnement de 2004*), az 1946-os francia alkotmánynak a preambulum rendelkezései (*Préambule de la constitution du 27 octobre 1946*), valamint az Emberi és Polgári Jogok 1789-es Nyilatkozata (*Déclaration des droits de l'homme et du citoyen du 26 août 1789*). Franciaország, mint ET alapító állam 1974-ben ratifikálta az EJEE-t, 2002-ben az Aarhusi Egyezményt, valamint 2009-ben annak Kijevi jegyzőkönyvét is. 1961 óta az OECD tagja, az Európai Uniónak pedig alapító tagja.²⁷²

---

²⁶⁹ Heissl, Gregor: i. m. 27/7.

²⁷⁰ Fodor László: *Környezetvédelem az Alkotmányban*. i. m. 30. o.

²⁷¹ Heissl, Gregor: i. m. III.-IV.

²⁷² Szóhasználat: Az alkotmányok vizsgálatánál az Európai Unió kifejezés az integrációt jelöli a Párizsi Szerződés illetve később a Római Szerződések óta, annak ellenére, hogy az Európai Unió kifejezés, csak 1993 óta használatos: A ma ismert Európai Unió kialakulása felé vezető út első meghatározó lépése az Európai Szén-és Acélközösség, melynek alapító szerződését a „Hatok” (*Franciaország, Németország, Olaszország, és a BENELUX államok*) 1951. április 18-án Párizsban írták alá, 1952-től 2002-ig terjedő ötven éves időszakra. A Párizsi Szerződés (*ESZAK Szerződés*) 1952. július 25-én lépett hatályba. 1957. március 25-én az ESZAK hat alapító tagállama Rómában aláírta az Európai Gazdasági Közösség (*EGK*) és az Európai Atomenergia Közösség (*Euratom*) alapító szerződéseit. 1958. január 1-től (*Római Szerződések hatályba lépésétől*) 1993. november 1-ig (*Maastrichti Szerződés hatálybalépéséig*)

Az 1958. évi francia alkotmány preambuluma első bekezdése alapján a francia nép elismeri (*proclame son attachement*) a 2004-es Környezeti Chartában foglalt jogokat és kötelezettségeket, melyet egy szinten említ a francia emberi jogi alapokat jelentő 1789-es Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozatával. A francia alkotmány szövege tehát nem tartalmaz az egészséges környezethez való jogra vonatkozóan rendelkezéseket, azonban az alkotmány szerves részét képező Környezeti Charta már annál inkább.

A francia Környezeti Charta egy viszonylag rövid, 10 cikkből álló dokumentum, amelynek a preambulumban kifejezésre kerül, hogy a természeti erőforrások és a természeti egyensúly az emberiség fennmaradásának a feltétele, valamint az emberiség létezése és jövője elválaszthatatlanul össze van kötve a környezettel, ami az emberiség közös örökségét képezi (*le patrimoine commun des êtres humains*). A preambulum utolsó, hetedik bekezdésében továbbá a fenntartható fejlődés és a generációk közötti méltányosság céljai is megfogalmazásra kerülnek. A Környezeti Charta az érdemi részében deklarálja mindenki jogát, a kiegyensúlyozott, egészséget tiszteletben tartó környezethez (1. cikk), valamint a környezet megőrzésében való részvételt mindenki kötelezettségként tartja számon (2. cikk). A 3. cikk preventív szemléletet tükrözve kötelezettségként írja elő a környezeti károkozás megelőzését, míg a 4. cikk a szennyező-fizet elvét lefektetve kimondja, hogy mindenki köteles az általa okozott környezeti kár jóvátételében részt venni. Az 5. cikk alapján az állam hatáskörén belül köteles megelőzni a környezeti károkozást. A megelőzés elve alapján az államnak kockázat értékelési eljárásokat kell kialakítania, valamint az állam az arányosság elvét betartva ideiglenes intézkedéseket is hozhat annak érdekében, hogy elkerülje a környezeti károkozást. A közpolitikáknak a fenntartható fejlődés támogatása érdekében össze kell egyeztetniük a környezet védelmét és javítását a gazdasági fejlődéssel és a társadalmi haladással (6. cikk). A 7. cikk deklarálja a közintézmények birtokában lévő környezeti információhoz való jogot, valamint a döntéshozatalban való részvételt. A 8. cikk értelmében az oktatásnak hozzá kell járulnia a Környezeti Chartában foglalt jogok és kötelezettségek

---

Európai Közösségekről beszélünk. 1993. november 1-től (*Maastrichti Szerződés hatálybalépésétől*) 2009. december 1-ig (*Lisszaboni Szerződés hatálybalépéséig*) beszélünk a három pilléren álló Európai Unióról. A Lisszaboni Szerződés hatálybalépésétől (2009. december 1-től) beszélünk kizárólag Európai Unióról.

gyakorlásához, csakúgy, ahogy a kutatásnak is a környezet javítását és fejlesztését kell, hogy szolgálja (9. cikk).

A környezethez kapcsolódó emberi felelősség gondolata az 1958. évi francia Alkotmány első preambulum bekezdésében, valamint a Chartában több helyen a *kötelesség (devoir)* szóval van kifejezve. A kötelesség kifejezés annak ellenére szerepel a francia alkotmányjogban, hogy a francia jogdoktrína már többször is kifejezte, hogy egyrészt jogi megközelítésben egy jog ellentéte nem a kötelesség, hanem a kötelezettség; másrészt a kötelesség hangsúlyozása szükségtelen, mivel a *jogelismerés* önmagában etikai tartalommal bír. Mindezek ellenére a környezeti kérdésekben a kötelesség kifejezés a környezeti problémák velejárója, és mint ilyen, a Charta e kifejezést használva a már létező nemzeti²⁷³ és egyes nemzetközi²⁷⁴ környezetjogi dokumentumokra reflektál. A Charta kötelesség kifejezése egyrészt arra az etikai felelősségre utal, amely az emberiség közös örökségére vonatkozik, másrészt arra, hogy a felelősség a jövő nemzedékekre is kiterjed az egyes környezeti károkozások visszafordíthatatlan jellege okán.²⁷⁵

A Környezeti Charta 1. cikke deklarálja az egészséges környezethez való jogot, („Mindenkinek joga van ahhoz, hogy egy kiegyensúlyozott-, az egészséget tiszteletben tartó környezetben éljen.”) amely már a kollektív dimenziót is magában foglalja, hiszen az csak így felelhet meg a környezeti egyensúly védelmének, amit az emberiség közös öröksége jelent.²⁷⁶

A Charta 1. cikkében lefektetett jogot az egyéni és a kollektív dimenzió szoros kapcsolata jellemzi. Ez magyarázza azt a bizonytalanságot, hogy a Chartában található egészséges környezethez való jog az ún. *droit-créances* jogok (*állammal szembeni követeléshez való jog*) közé tartozik-e. Az 1. cikkben deklarált jog legegyszerűbben az objektív normaként (*norme-objectif*) határozható meg, amely

---

²⁷³ 1976. évi július 10-i norma a természet védelméről, 1995. évi február 2-i törvény a környezet védelem megerősítéséről (*Környezetvédelmi törvény – Code de l’environnement*).

²⁷⁴ Például: Riói Deklaráció (1992), Aarhusi Egyezmény (1998).

²⁷⁵ Renaux, Thierry S. & Villers, Michel de: *Code Constitutionnel*. 2011, Lexis Nexis SA, Paris, 2010, 16. o.: (2) *Contenu de l’exposé des motifs*.

²⁷⁶ Renaux, Thierry S. & Villers, Michel de: i. m. 386-387. o. (*Apport de l’article 1*).

környezeti politikában testet öltő közvetlen alkotmányi felhatalmazás. Így, az 1. cikk alapján a jogalkotótól függ, hogy olyan jogot alkosson, amely a legnagyobb mértékben biztosítja, hogy mindenki egy olyan kiegyensúlyozott környezetben élhessen, amely figyelemmel van az egészségre. A *travaux préparatoire*-ból kitűnik a környezethez való jog objektív norma szintjére csökkentésének szándéka, amely nem feltétlenül áll összhangban a Charta preambulumban található célokkal. A francia parlament szóvivője szerint „a környezet egészségre gyakorolt hatása epidemiológiai és statisztikai dimenziókban vizsgálendő és nem egyénileg. Az 1. cikk az egészséges környezet támogatását jelenti, és nem annak az illúzióknak a megteremtésére szolgál, hogy mindenki jogát védje mindenféle betegségektől, amelyek összekapcsolhatóak a környezettel.”²⁷⁷ A parlamenti jelentés alapján az egyének inkább a környezethez való jog kedvezményezettjei, sem mint címzettjei; továbbá a környezethez való jog csak állami hatóságok ellen hívható fel.²⁷⁸

Érdemes azonban az 1. cikk megszövegezését figyelembe venni, ami alapján látható, hogy a környezethez való jog nem egy egyszerű objektív norma. Az 1. cikk, csak úgy, mint egy klasszikus *droit créances* alanyi jogviszonyt is teremt. Egy teljesítményre vonatkozó jogot (*droit a prestations*), amely csak közhatalmak ellen hívható fel, nehéz itt azonosítani, kivéve, ha tág értelemben tekintünk az 1. cikkre, mint például környezetvédelem érdekében támogatások nyújtása esetében. A Charta 1. cikke egy védelmi jog alapját is jelentheti a környezet védelmének érdekében, közhatalmak vagy harmadik személyek felől érkező fenyegetések vonatkozásában. Ekkor az 1. cikk közvetlenül is felhívható, azaz közvetlenül is hatályos lehet. A kérdés az, hogy ki e jog kedvezményezettje, illetve címzettje, azt szem előtt tartva, hogy a preambulum értelmében, a védendő környezet nincs korlátozva az egyének hasznára, mivel az, az emberiség közös öröksége. A klasszikus *droit créances* típusú joggal ellentétben a környezethez való jog tehát nem alapít egyének számára jogviszonyt.²⁷⁹ Az egyén tehát, mint az 1. cikkben foglalt jog közvetlen alanya csak a közvetett kedvezményezettje a jognak, mivel a védelem közvetlen tárgya, a potenciális

---

²⁷⁷ 1595. számú jelentés, 77. o.

²⁷⁸ Renaux, Thierry S. & Villers, Michel de: i. m. 388. o.: *Norme-objectif*.

²⁷⁹ Renaux, Thierry S. & Villers, Michel de: i. m. 389. o.: *Fondement potentiel de situations subjectives*.

károsodás közvetlen áldozata, a természet.²⁸⁰ Az 1. cikk szóhasználata alapján a jog kedvezményezettje mindenki (*chacun*), míg a 2. cikk – mint a környezethez való jog ellen súlya – minden személynek (*toute personne*) a kötelességévé teszi a természet védelmében és megőrzésében való részvételt. A jog kedvezményezettjei így csak a természetes személyek, míg a kötelesség nem csak a természetes személyeken, hanem a jogi személyeken (*köz és magán egyaránt*) is áll.²⁸¹ A környezetvédő szervezetek ilyen mértékű kizárása a környezethez való jog előnyeiből nehezen igazolható.

Az 1. cikk közvetlen érdekeltséget kíván meg a természetes személyektől, azaz ahhoz, hogy felhívják az 1. cikket, be kell bizonyítaniuk, hogy az adott döntés közvetlenül veszélyezteti a jogukat egy kiegyensúlyozott, az egészséget tiszteletben tartó környezetben való élethez.²⁸² Ez alapján a bíróság kötve van az *érdek* klasszikus megközelítéséhez.

Az 1. cikk védelmi szintjének a meghatározásához meg kell különböztetni a környezet két védett minőségét, amely egyrésztől egy *kiegyensúlyozott környezet*, másrésztől egy *olyan környezet, ami figyelemmel van az egészségre*. A kiegyensúlyozott környezet és az egyén viszonya közötti kapcsolat sokkal absztraktabb, mint az *egészségre figyelemmel levő környezet* fordulat. Az egészséget veszélyeztető környezeti visszaélések elleni védelem esetében, már beszélhetünk klasszikus alapjogokról (*például egészséghez való jog*). Ennél fogva az egészséges környezethez való jog ilyen jellegű alkotmányba foglalása a francia jogrendszerben nem teremt hozzáadott értéket/védelmet.²⁸³

---

²⁸⁰ Renaux, Thierry S. & Villers, Michel de: i. m. 389. o.: *Titulaires du droit à l'environnement*.

²⁸¹ Renaux, Thierry S. & Villers, Michel de: i. m. 389-390. o.: *Exclusion des personnes morales*.

²⁸² Így például azok az lakosok, akik megóvnák a helyi nemzeti parkot, és ezért megtámadnák a helyi önkormányzat azon döntését, miszerint az eladja a nemzeti park közvetlen közelében lévő területeket, nem meríti ki kérelmezők irányában fennálló közvetlen veszély kategóriáját. Ehhez kapcsolódóan a Conseil d'État 1986-os döntése kimondta, hogy az 1976. évi július 10-i természet védelméről szóló norma 1. cikke (*ami kimondja, hogy mindenki kötelessége, hogy gondoskodik azon örökség védelméről, ahol lakik*) nem tartalmazza a lakosok jogát ahhoz, hogy minden olyan közigazgatási döntés ellen, amely alkalmas a környezet veszélyeztetésére, bírósághoz forduljon személyes érdek hiányában.

²⁸³ Renaux, Thierry S. & Villers, Michel de: i. m. 390. o.: *Appréciation stricte de l'intérêt à agir des personnes physiques*.

A francia jogalkotó már 1976-ban mindenki kötelességéként határozta meg, hogy gondoskodjon annak az örökségnek a védelméről, amelyben él.²⁸⁴ A Charta 2. cikke ezt a kötelességet alkotmányosítja, amikor kimondja, hogy mindenki kötelessége, hogy a természet megóvásában és fejlesztésében részt vegyen. A 2. cikknek az 1. cikkhez képest tágabb az alanyi köre. A 2. cikk – mint az 1. cikk ellentéte – minden személy (*toute personne*) kötelességéről szól, beleértve a természetes és jogi, a köz- és magánszemélyeket egyaránt, így keletkeztetve horizontális hatályt.²⁸⁵ Az alkotmányozó által a 2. cikkben foglalt kötelesség nem egy minden jogi jelentés nélküli, egyszerű morális kötelezettségként értelmezhető, hanem egy olyan alkotmányos értéknek, amely implementálási kötelezettséget teremt a jogalkotó számára a *minden személy* megfogalmazás ellenére.²⁸⁶

e) Németország

Németország egy tizenhat tartományból álló szövetségi köztársaság, amelynek alkotmánya az 1949. évi Alaptörvény (*Grundgesetz-GG*), amely 1990. október 3-án lett az egyesült Német Szövetségi Köztársaság alkotmánya. Németország 1952-ben ratifikálta az EJEE-t, 2000-ben az Aarhusi Egyezményt, valamint 2007-ben annak Kijevi jegyzőkönyvét is. 1961 óta az OECD, valamint alapító tagja az Európai Uniónak.²⁸⁷

---

²⁸⁴ A természet védelméről szóló 1976. évi július 10-i francia norma 1. cikke kimondja, hogy „mindenki kötelezettsége, hogy gondoskodjon annak az örökségnek a védelméről, amelyben él” (*„Il est du devoir de chacun de veiller à la sauvegarde du patrimoine dans lequel Il vit.”*) Az 1995. évi február 2-i francia Környezetvédelmi törvény (*Code de l’environnement*) e kötelességet – mint a környezetjog általános elveinek egyikét – a 2. cikkében jeleníti meg, miszerint mindenki kötelessége, hogy a környezetvédelemben való részvétel és az arról való gondoskodás. (*„Il est du devoir de chacun de veiller à la sauvegarde et de contribuer à la protection de l’environnement.”*).

²⁸⁵ Ez a horizontális hatály az EJEB gyakorlatából is ismerős lehet, mivel a strasbourgi bíróság már kidolgozta az ember kötelességeinek doktrínáját, és ezáltal a bíróság az EJEB aláíró államait kötelezi, hogy az Egyezmény által tiszteletben tartott jogokat az egyén-egyen viszony szintjéig garantálják. Az Aarhusi Egyezmény is privilegizálja az állami kötelességet, de nem utasítja el az ember kötelességét sem. Az Arhusi Egyezményben foglalt eljárási jogok nemcsak mindenki jogát védik ahhoz, hogy egy egészséges környezetben éljen, hanem kimondja, hogy mindenkinek *„mind egyénileg, mind pedig másokkal együttesen kötelessége a környezet védelme és javítása a jelenlegi és jövőbeli generációk javára”* (Aarhusi Egyezmény, *preambulum* 7. pont).

²⁸⁶ Renaux, Thierry S. & Villers, Michel de: i. m. 393-394. o.

²⁸⁷ Lásd a 272. lábjegyzetet a szóhasználatról.

A német alaptörvény 20a. cikke az élet természeti alapjainak- valamint az állatok védelmét rögzítve kimondja, hogy az állam a jövő nemzedékek iránti felelősségét is figyelembe véve, az alkotmányos rend keretein belül, jogalkotással, valamint, a joggal és jogérvényesüléssel összhangban, végrehajtói és bírói intézkedésekkel védi az élet természeti alapjait és az állatokat.²⁸⁸ A német alaptörvény idézett rendelkezésének tárgya nem általában a környezet, hanem az *állatok* és a *természeti erőforrások*, amelyek többek között a jövő generációk iránt érzett felelősség miatt esnek védelem alá. A német alkotmány 20a. cikkének megközelítése kifejezetten antropocentrikus. A környezet védelme nem a környezet önmagából fakadó értéke miatt védendő a német alaptörvényben, hanem az emberi lét fenntartása érdekében. Ugyanakkor a környezet védelme nem kizárólag a már megszületett emberek érdekében kötelezettség, hanem a fenntartható fejlődés alkotmányos elvének érvényesítése érdekében is. A fenntartható fejlődés alapján a természeti erőforrások felhasználását és a gazdasági fejlődést a jelen generációnak úgy kell véghezvinnie, hogy az ne akadályozza a jövő generációit saját szükségleteik kielégítésében. Mivel azonban a releváns szükségleteket nagyon nehéz meghatározni, így az alaptörvény 20a. cikkében jelentős a mozgástér. Az azonban biztos, hogy a hatásvizsgálatoknál a hosszú távú hatásokat is figyelembe kell venni, mely vonatkozik különösen a hosszú távú környezeti kockázatokra, ha a beavatkozás a környezetben jelentős környezeti kockázatokat jelenthet. A jövő nemzedékek iránti felelősség eredménye a természeti erőforrások általános megőrzésére vonatkozó kötelezettség, különösen a nem megújuló energiaforrásokra tekintettel.²⁸⁹

Természetesen a fauna is a természeti alapok része. A 20a. cikk a védelmet nem egyes állatokra, hanem egyes állatfajokra és azok természetes élőhelyére terjeszti ki.²⁹⁰ Ez a rendelkezés nem jelent minden állatfajra minden körülmények között védelmet. A védelem szintjén különbséget kell tenni a szerint, hogy melegvérű állatokról, gerincesekről vagy gerinctelenekről van-e szó. A 20a. cikk értelmében az állatkísérletek illetve a haszonállatok leölése élelmiszerek vagy egyéb áruk

---

²⁸⁸ Németország 1949. évi Alaptörvénye, 20a. cikk.

²⁸⁹ Huster & Rux: Beck'scher Online Kommentar GG, 26. kiadás (2015. március 1.), Art. 20a, 7-17. pont.

²⁹⁰ Huster & Rux: i. m. 18 pont.

előállítására céljából nem alkotmányellenesek. Ugyanakkor az alkotmány megköveteli az állatok e tevékenységek során átélt szenvedésének az abszolút szükséges minimumra csökkentését.²⁹¹

A 20a cikkben rögzített két cél, nevezetesen a természeti erőforrások védelme, valamint az állatvédelem, különböznek a klasszikus állami céloktól. A nevezett cikk alapján az állam kötelezettsége az élet természeti alapjainak megőrzése.²⁹² A védelmi szintet természetesen nehéz meghatározni, hiszen a természet nem egy statikus entitás, hanem egy összetett, dinamikus rendszer, amely emberi ráhatás nélkül is állandó változásban van. Így nem beszélhetünk egy adott *status quo*-ról, amelyet minden áron védeni kell. Az állam feladata az élet természeti alapjainak védelmével kapcsolatban így egyrésztől információ szolgáltatása arról, hogy az állami hatóságok adott tevékenysége hogyan, és milyen mértékben fogja befolyásolni a környezetet. Azt, hogy az államnak egy adott intézkedést meg kell tennie, vagy el kell kerülnie, egy összetett mérlegeléstől függ. A mérlegelés eredményeként kapott információk és az intézkedés által elérni kívánt célt kell kapcsolatba állítani a visszafordíthatatlan vagy súlyos környezeti károkozással az élet természeti alapjaiban.²⁹³

Mint minden alkotmányos rendelkezés, a 20a. cikk is elsősorban a jogalkotónak címzett, akinek a feladata, hogy a 20a. cikkben foglalt védelmet konkretizálja. Az élet természeti alapjainak védelme és az állatvédelem, a jogalkalmazónak és a végrehajtónak is kötelessége. A jogalkotási kötelezettségek között kiemelt fontossággal bír az ökológiai kompenzáció és a stratégiai környezeti tervezés bevezetése. A jogalkotónak tehát kötelessége a természeti erőforrásokat érő hatások figyelembevétele az általános hatásvizsgálat során. Ez természetesen nem csak a közvetlen káros beavatkozás lehetőségét zárja ki. A jogalkotásnak közvetett negatív hatása sem lehet a védelem tárgyaira nézve. Amennyiben az ilyen hatás elkerülhetetlen, akkor meghatározott kiegyenlítő intézkedésekre van lehetőség, ahol

---

²⁹¹ Huster & Rux: i. m. 26. pont.

²⁹² Huster & Rux: i. m. 21. pont.

²⁹³ Huster & Rux: i. m. 22-23. pont.

a jogalkotónak már széleskörű mérlegelési lehetősége van, és így a releváns kötelezettségek gyakorlatilag nem perelhetőek.²⁹⁴

A 20a. cikk esetében a jogalkalmazás különösen meghatározó azokban az esetekben, amikor a jogalkalmazónak nem teljesen körülhatárolt jogi koncepciókat kell alkalmaznia, vagy ahol méltányossági jogkörrel beszélhetünk. Kétséges, hogy figyelembe kell-e vennie a jogalkalmazónak mérlegelése során a természeti alapok védelmét, illetve az állatvédelmet, ha a jogalkotó nem szabályozta ezeket, mint az adott eljárás releváns tényezőit. A német joggyakorlat úgy véli, hogy ha ezek a célok az egyedi döntésekben figyelmen kívül hagyhatóak lennének, akkor a jogalkotó nem emelte volna őket az alkotmányos államcélok közé. Még ha a környezet és az állatvédelem a releváns szabályozás hatályán belül nem is bír meghatározó jelentőséggel, ez nem jelenti azt, hogy a természeti alapok védelmét és az állatvédelmet teljesen figyelemmel kívül lehet hagyni.²⁹⁵

A természeti erőforrások felelősségteljes használata megfelelő tudást feltételez arról, hogy az ember tevékenységei hogyan és milyen hatással lehetnek a környezetre. Ez alapján az állam 20a. cikkből fakadó kötelezettsége, hogy a környezetvédelemmel kapcsolatos közsférából származó információhoz való jogot biztosítsa. A 20a. cikk nem csak felhatalmazza, de egyenesen kötelezi az államot, a környezetbarát viselkedés népszerűsítésére, illetve a környezeti oktatásra.²⁹⁶

Az élet természeti alapjainak az elsődleges védelmi eszköze a fenntartható fejlődés politikája, amely az adott esetben határon átnyúló is lehet. Ennek a magyarázata az, hogy a nem megújuló erőforrások kihasználásának rohamos növekedése (*népesség exponenciális növekedésével egyenes arányban*) Ázsiában, Afrikában vagy Latin Amerikában; csak úgy, mint az éghajlatváltozáshoz hozzájáruló szennyező anyagok kibocsátása, szintén hatással van a németországi életkörülményekre. Ebből kifolyólag az államnak kötelessége a természeti erőforrások fenntartható védelme, valamint, a népesség növekedési ütemének visszaszorításán, és az erőforrás-

---

²⁹⁴ Huster & Rux: i. m. 27-30. pont.

²⁹⁵ Huster & Rux: i. m. 32-33. pont.

²⁹⁶ Huster & Rux: i. m. 34-35. pont.

megtakarító technikák terjesztésén való munkálkodás. E célok megvalósítása érdekében olyan eszközök is az állam rendelkezésére állnak, amelyek nem kötődnek szorosan a környezetvédelemhez.²⁹⁷

A német alaptörvény 20a. cikke természetesen nem értelmezhető az alaptörvényben lefektetett alapjogoktól és többi állami céltól elvontan. Az élet természeti alapjainak védelme, valamint az állatvédelem a többi állami céllal főszabály szerint egyenrangú. Emellett, ha az egyes állami célok csak a 20a. cikk védendő értékeinek csorbításával valósulhatnak meg, akkor az *(élet természeti alapjainak a védelme, állatvédelem)* adott esetben korlátozható. Mindenesetre, ahol lehetséges, a környezet- és állatvédelmet figyelembe kell venni. A 20a. cikkben kifejezett céllal rangban egyenlő a jóléti állam, illetve az alapvető jogok védelmének céljai. A természeti erőforrások védelme, valamint az állatvédelem adott esetben legitimálja az alapvető jogok sérelmét. A jogalkotónak tehát az elsődleges feladatai közé tartozik, hogy az alapvető jogok releváns korlátozásait szabályozza.

A környezetvédelem lehet továbbá a gazdasági növekedés gátja, ha ez utóbbi csak visszafordíthatatlan környezeti károkozással valósulhat meg. A jog által védett érdekek ütközése esetén, az egyensúly megteremtésére a jogalkotónak széles diszkrecionális jogkör áll a rendelkezésére. E mérlegelési jogkör a jogalkalmazót is megilleti, hiszen a környezet és állatvédelemi szempontok figyelembe vétele nem egy feltétlen szabály.²⁹⁸

f) Svájc

Svájc egy 26 kantonból álló szövetségi köztársaság, bár a hivatalos latin neve *Confoederatio Helvetica*, német neve pedig *Schweizerische Eidgenossenschaft*. Svájc 1974-ben ratifikálta az EJEE-t, 2014-ben az Aarhusi Egyezményt, 2007-ben annak Kijevi jegyzőkönyvét is, valamint 1961 óta az OECD tagja. Svájc nem tagja az Európai Uniónak, valamint az ENSZ-hez is csak 2002-ben csatlakozott.

Svájc alkotmánya (*Bundesverfassung der Schweizerischen Eidgenossenschaft*) nem tartalmazza az egészséges környezethez való jogot, azonban külön fejezetet szán a

---

²⁹⁷ Huster & Rux: i. m. 37-38. pont.

²⁹⁸ Huster & Rux: i. m. 40-44. pont.

környezettel és a területrendezéssel kapcsolatos rendelkezéseknek.²⁹⁹ A preambulumban megjelenik a jövő generációk iránti felelősség elve, miszerint Svájc népe és a kantonok tudatában vannak a jövő nemzedékekért fennálló felelősségüknek. E preambulumban a rendelkezés összekapcsolja a jelent a múlttal és a jövővel, rámutatva, hogy a jelen jelentős politikai döntései – melyek szükségszerűen a nemzet hagyományain és a történelmén alapulnak – hatással vannak a nemzet jövőjére is. Ezen okból kifolyólag e preambulumban a bekezdés jelentős értéket képvisel a svájci jogalkotásban.³⁰⁰

A preambulumban, az általános rendelkezések között (2. cikk) állami célként szerepel a fenntartható fejlődés előmozdítása,³⁰¹ valamint az élet természeti alapjainak (*natürlichen Lebensgrundlagen*) hosszútávú megőrzése.³⁰² Az élet természeti alapjainak védelme a természetes erőforrások védelmét jelenti, amely cél támogatásának kötelezettsége újra megjelenik az állam külügyi tevékenységeire vonatkozó 54. cikk (2) bekezdésében. Eszerint az állam biztosítja Svájc függetlenségének és jólétének megőrzését; segít a világban a szükségletek és a szegénység enyhítésében; valamint támogatja az emberi jogok és a demokrácia tiszteletét, a népek békés egymás mellett élését, és a természeti erőforrások megőrzését. E bekezdés nem taxatív felsorolását adja azoknak az állami céloknak, amelyeket az államnak a külügyi tevékenysége során is biztosítani kell. Az állami célok sorrendje nem tetszőlegesen megválasztott, hanem a hagyományokat követi: első helyen szerepel Svájc függetlenségének és jólétének biztosítása, mint abszolút

---

²⁹⁹ 4. fejezet: Környezet és területrendezés; 73. cikk: Fenntartható fejlődés, 74. cikk: A környezet védelme, 75. cikk: Területrendezés, 76. cikk: Víz, 77. cikk: Erdők, 78. cikk: Természeti és kulturális örökség védelme, 79. cikk: Horgászat és vadászat, 80. cikk: Állatvédelem.

³⁰⁰ Ehrenzeller, Bernhard & Mastronardi, Philippe & Schweizer, Rainer J. & Vallender, Klaus A. (eds.): *Die schweizerische Bundesverfassung Kommentar*, 2. kiadás, Dike Verlag AG, 2008, 26. bekezdés.

³⁰¹ A fenntartható fejlődés bővebben kifejtésre kerül az alkotmány 54. cikk (2) bekezdésében, a 73., 74., 104., és 126. cikkeken.

³⁰² Svájc Köztársaság Alkotmánya, 2. cikk.

cél. Ugyanakkor a sorrend nincs túlértékelve a svájci alkotmányjogban, ami azt jelenti, hogy a felsorolt államcélok nincsenek alárendelve egymásnak.³⁰³

A környezettel kapcsolatos rendelkezéseket tartalmazó 4. fejezet a fenntartható fejlődés elvével kezdődik. A 73. cikk alapján az államnak és a kantonoknak kiegyensúlyozott és fenntartható kapcsolatot kell biztosítaniuk a természet, annak megújulási képessége, valamint a polgárok igényei között. A 73. cikkben szereplő védendő érték tehát a természet megújuló képessége, amit a jövő generációk érdekében a preambulumbal összhangban védeni szükséges. Ez a védelem a természet megújuló képességének védelmében és a polgári igények kiegyenlítésében fejeződik ki.³⁰⁴ A fenntartható fejlődés magában foglalja az élet természeti, szociális és gazdasági alapjainak védelmét is.³⁰⁵ A fenntarthatóság a svájci alkotmányban nem elvként, hanem célként jelenik meg. A fenntartható fejlődés alapvetően egyenlő státuszt élvez a többi alkotmányos elvvel. A svájci alkotmány a fenntarthatóságra való törekvést egy soha véget nem érő folytatólagos feladatnak tekinti.³⁰⁶ A fenntartható fejlődés állami céljának a címzettjei az állam, valamint a kantonok; első sorban a politikai hatalom (*parlament és a kormány*), és csak másodsorban – a hatáskörükön belül, és az alkotmánnyal összefüggésben – a hatóságok. Az alkotmány 73. cikke közvetlenül nem alkalmazható, így az megmarad a programnorma szintjén, amely vezérfonalként szolgál a releváns környezetjog esetében.

A fenntartható fejlődés után, a 74. cikkben találjuk a környezetvédelemre vonatkozó általános rendelkezéseket. A 74. cikk (1) bekezdése rendelkezik az állam jogalkotási kötelezettségéről, hogy az megvédje a népeiséget és a természeti környezetet a károsodás és egyéb ártalmak ellen. A 74. cikk (2) bekezdése a szennyező-fizet elvét fekteti le, míg a (3) bekezdés a kantonok implementálási kötelezettségét írja elő.

---

³⁰³ Biaggini, Giovanni: *Bundesverfassung der Schweizerischen Eidgenossenschaft (BV)*. In: *BV Kommentar Bundesverfassung der Schweizerischen Eidgenossenschaft und Auszüge aus der EMRK, den UNO Pakten sowie den BGG*. Orell Füssli Verlag AG, 2007, 17-19. bekezdések.

³⁰⁴ Biaggini, Giovanni: i. m. 2. bekezdés.

³⁰⁵ Häferlin, Ulrich & Haller, Walter & Keller, Hellen: *Schweizerisches Bundesstaatsrecht*. 8. kiadás, 2012, 190. bekezdés.

³⁰⁶ Biaggini, Giovanni: i. m. 4. bekezdés.

A 74. cikk (1) és (3) bekezdése nem keletkeztet egyéni jogot, különösen nem környezet védelméhez való jogot.³⁰⁷ Ez a cikk képezi a jogalapját az 1983. október 7-ei Környezet védelméről szóló Szövetségi Törvénynek, amely egyúttal a legfontosabb implementációja is e cikknek.³⁰⁸ A nevezett törvény többek között rendelkezik általános környezetvédelmi elvekről és fogalmakról (1. cím); környezetszennyezést a forrásnál csökkentő intézkedésekről (11. cikktől), hulladéklerakók javításáról (16. cikk - 32c cikk), zajvédelemről (19. cikk), környezetre veszélyes anyagok kezeléséről (26. cikk - 29. cikk), hulladék csökkentéséről és ártalmatlanításáról (30. cikk), valamint talajszennyezés elleni védelemről (33. cikk). A környezet védelme az emberek, és azok természeti környezetének védelmét jelenti a káros hatásoktól és károkozásoktól. Ez a megközelítés inkább antropocentrikus, mint ököcentrikus. Az 1983-as svájci Környezetvédelmi Törvény alapján káros hatás alatt értendő a légszennyezés, zaj, rezgés, sugárzás, vízszennyezés, talajszennyezés, szerves anyagok genetikai anyagának megváltoztatása, valamint a biológiai sokszínűség megváltoztatása. A 74. cikk nem terjed ki a természetes okok által okozott károkra, illetve a természeti katasztrófákra. A hatások alatt a 74. cikk (csakúgy, mint a 75., 76. és a 77. cikk) olyan károkat és hatásokat ért, melyek hátrányosak az érintett egyénre. A 74. cikk főleg a közvetett hatások elleni védelemre terjed ki, mint amilyen a légszennyezés is.³⁰⁹ A 74.

---

³⁰⁷ Biaggini, Giovanni: i. m. 3. bekezdés.

³⁰⁸ Federal Act on the Protection of the Environment (*Environmental Protection Act, EPA; SR 814.01*) of 7 October 1983. A nevezett törvény 1985. január 1-től van hatályban. E törvény mellett meg kell még említeni a következő rendeleteket:

- Rendelet a környezetre káros anyagokról (*Stoffverordnung, StoV, SR 814.013*);
- Rendelet a súlyos balesetek elleni védelemről (*Störfallverordnung, StFV, 814.012*);
- Zajcsökkentési rendelet (*Lärmschutz-Verordnung, LSV; SR 814.41*);
- Levegőtisztasági rendelet (*Luftreinhalte-Verordnung, LRV; SR 814.318.142.1*);
- Környezeti hatásvizsgálatról szóló rendelet (*Umweltverträglichkeitsprüfungs-Verordnung, UVPV, SR 814.011*);
- Hulladékról szóló technikai rendelet (*Technische Verordnung über Abfälle, TVA; SR 814.600*); Italcsomagolásról szóló rendelet (*Getränkeverpackungs-Verordnung, VGV; SR 814. 621*);
- Szennyezett területek helyreállításáról szóló rendelet (*Altlasten-Verordnung, AltIV; SR 814.680*);
- Környezetbe történő kibocsátásról szóló rendelet (*Freisetzungsverordnung, FrSV; SR 814.911*);
- Nem ionizáló sugárzás elleni védelemről szóló rendelet (*Verordnung über den Schutz vor nichtionisierender Strahlung, NISV; SR 814.710*).

³⁰⁹ Biaggini, Giovanni: i. m. 3-5. bekezdések.

cikk (2) bekezdése rendelkezik a szennyező-fizet elvéről, amely inkább értelmezhető iránymutatásként, mint alkotmányos elvként. A (2) bekezdés nem közvetlenül alkalmazható, ennek ellenére a jogalkotónak (*kantoni szinten is*) figyelembe kell vennie ezt az elvet. Az alkotmányos szennyező-fizet elv jelenik meg a már említett svájci Környezetvédelmi Törvény 1. cikk (2) bekezdésében is.³¹⁰

A svájci alkotmány 76-80 cikkei esetében a környezet egy-egy eleméhez – a víz (76. cikk), az erdők (77. cikk), a természetes és kulturális örökség (78. cikk), a horgászat és vadászat (79. cikk) és végül az állatvédelemhez (80. cikk) – kapcsolódó feladatokra vonatkozó (az államot, valamint a kantonokat illető) hatásköri szabályokat találunk. A vízről szóló cikk alapján az államnak többek között hatáskörén belül biztosítania kell a víz gazdasági felhasználását, a vízi erőforrások védelmét, valamint védelmet kell nyújtania a víz káros hatásai ellen. Ez elsősorban jogalkotási kötelezettséget jelent, csakúgy, mint a 77. cikk esetében, mely alapján az államnak biztosítania kell, hogy az erdők képesen legyenek betölteni védelmi, kereskedelmi és közjóléti funkcióikat.

A természeti és kulturális örökség védelme az alkotmány 78. cikke értelmében a kantonok hatáskörébe tartozik. Az állam közérdekből köteles a kantonokat e tevékenységükben támogatni, különös tekintettel a vidék, az építészeti-, a történelmi-, a természetes- és a kulturális érdekek védelmére és megőrzésére. Az állam szerződéses jogviszonyban, vagy akár kisajátítás útján is támogathatja a természeti és kulturális örökség védelme érdekében tett erőfeszítéseket, valamint a nemzeti fontosságú tulajdonmegőrzést. Az államnak továbbá jogalkotási kötelezettsége van az állat és növényvédelem, valamint a biológiai sokszínűség megőrzése terén.

Az alkotmány alapján a különös szépséggel és nemzeti fontossággal bíró mocsarak és lápok is védelem alatt állnak. Az ebbe a kategóriába tartozó területek megváltoztatása, akár ráépítéssel is tilos (az e területek védelmét és megőrzését szolgáló építményeket leszámítva).

Az államnak, csakúgy, mint a vízi erőforrások és az erdők esetében, alapelveket kell lefektetnie a horgászatra/halászátra és vadászatra vonatkozóan, a halfajok, a vadonélő emlősök és madarak sokszínűségének megőrzése érdekében. A 79. cikkhez

---

³¹⁰ Biaggini, Giovanni: i. m. 9-13. bekezdések.

szorosan kapcsolódik a 80. cikk, amely az állatvédelemről szól. A 80. cikk értelmében az államot az állatvédelem terén jogalkotási kötelezettség terheli. A jogalkotási kötelezettség kiterjed különösen az állatgondozásra, az állatkísérletekre és az élő állatokon folytatott eljárásokra, az állathasználatra, az állatok és állati eredetű termékek importjára, állat kereskedelemre és szállításra, valamint az állatok levágására. Ezen szabályok végrehajtása főszabály szerint a kantonok feladata.

Bár az alkotmányi rendelkezések között nem találunk kifejezetten az egészséges környezethez való jogot, Svájc részletes környezetvédelmi szabályozással bír alkotmányi szinten, valamint az állam pozitív védelmi kötelezettsége egyes alapjogokból (*mint pl. 10. cikk – élethez és személyes szabadsághoz való jog*) levezethető.³¹¹ A Svájcban működő közvetlen demokráciának köszönhetően továbbá a döntéshozatalban való részvétel és az ehhez kapcsolódó információhoz való jog, valamint az igazságszolgáltatáshoz való jog is igen hatékonyan működik.

g) Egyesült Királyság

Az Egyesült Királyság, a *common law* jogrendszerének köszönhetően nem rendelkezik a kontinentális jog értelmében vett írott alkotmánnyal. A Nagy Britanniából (*Anglia, Skócia, Wales*), valamint Észak Írországból álló Egyesült Királyság alkotmányát³¹² (*alkotmányi corpusát*) egy több száz oldalas normaanyag képezi.³¹³ Az Egyesült Királyság, mint ET alapító állam 1951-ben ratifikálta az EJEE-t, 2005-ben az Aarhusi Egyezményt, valamint 2009-ben annak Kijevi jegyzőkönyvét. 1961 óta OECD-, valamint 1973 óta az Európai Unió tagja.³¹⁴

---

³¹¹ Rhinow, René & Schefer, Markus: *Schweizerisches Verfassungsrecht*. 2. kiadás, 2009, 232-233. bekezdések.

³¹² Annak ellenére, hogy az Egyesült Királyság alkotmánya nem írott, a vonatkozó szabályozásra az alkotmány kifejezést használom.

³¹³ Az Egyesült Királyság alkotmányjogi corpusát a következő normaanyagok képezik: Magna Carta (1297), The Petition of Right (1628), Habeas Corpus Act (1679), Bill of Rights (1689), Act of Settlement (1701), Union with Scotland Act (1706), Union with Ireland Act (1800), Parliament Acts (1911 & 1949), Life Peerages Act (1958), European Communities Act (1972), Senior Courts Act (1981), Northern Ireland Act (1998), Scotland Act (1998), Human Rights Act (1998), House of Lords Act (1999), Constitutional Reform Act (2005), Government of Wales Act (2006), Fixed-term Parliaments Act (2011).

³¹⁴ Lásd a 272. lábjegyzetet a szóhasználatról.

Az Egyesült Királyság alkotmányi szinten nem rendelkezik az egészséges környezethez való jogról. A környezeti eljárási jogokat olyan, az alkotmánynál alacsonyabb szintű normák védik, mint az információ szabadságáról szóló 2000 évi norma (*Freedom of Information Act 2000*), vagy a környezeti hatásvizsgálatról szóló norma (*Environmental Impact Assessment Directive*), amely a részvételi jogokat erősíti.

Precedenst teremtett a környezetvédelmi esetek tekintetében a *Berkely kontra Secretary of State for the Environment és mások ügy*,³¹⁵ amelyben Lord Hoffmann kiemelte, hogy az eljárási jogok biztosítása még abban az esetben is létfontosságú, amikor azok egy döntés kimenetelét nem szükségszerűen befolyásolják. Az *R (Greenpeace Ltd.) kontra Secretary for the State and Industry ügy*³¹⁶ esetében kiemelésre került, hogy az Aarhusi Egyezmény értelmében a környezeti politikában való részvételt biztosítani kell, mivel az nem egy előjog, amelyet a végrehajtó hatalom kedve szerint adományozhat vagy elvehet.

Az Egyesült Királyság precedensrendszerére természetesen az Emberi Jogok Európai Egyezménye is hatással van, már csak azért is, mert ez utóbbi az Egyesült Királyság belső joga részéhez tartozik.³¹⁷ Az EJEE 8. cikkének (*magán- és családi élet tiszteletben tartásához való jog*) sérelme, valamint ezzel együtt egy kártérítési igény volt a kérdés a *Dennis kontra Ministry of Defence* ügyben.³¹⁸ A kérelmező itt azt állította, hogy a lakása szomszédságában zajló Harrier Jet típusú repülőgépek gyakorlatozása olyan mértékű zajjal jár, ami sérti az EJEE 8. cikkében foglalt magán- és családi élet tiszteletben tartásához való jogát, továbbá erre alapozva kártérítést kért. A döntésben kimondásra került, hogy a kártérítési kérelem – mivel a kérelmező tulajdonosi

---

³¹⁵ *Berkely kontra Secretary of State for the Environment és mások ügy* (Egyesült Királyság, *House of Lords*, 2000. július 6.). A *Berkely kontra Secretary of State for the Environment és mások* ügyet lásd:

<http://www.publications.parliament.uk/pa/ld199900/ldjudgmt/jd000706/berk-1.htm> (2016. április 13.).

³¹⁶ *R (Greenpeace Ltd.) kontra Secretary for the State and Industry ügy* (Egyesült Királyság, 2007 EWHC 311 (Admin), CO/8197/2006, *High Court of Justice, Administrative Court*). Az *R (Greenpeace Ltd.) kontra Secretary for the State and Industry* ügyet lásd:

<http://www.greenpeace.org.uk/MultimediaFiles/Live/FullReport/ERJRSullivanJudgement.pdf> (2016. április 13.) 49. pont.

³¹⁷ Stephen C. Neff: *United Kingdom*. In: Dinah Shelton (ed.): *International Law and Domestic Legal Systems – Incorporation, Transformation, and Persuasion*, Oxford University Press, 2011, 620-621 o.

³¹⁸ *Dennis kontra Ministry of Defence* (Egyesült Királyság, 2003, EWHC 793 (QB), 02/TLQ/0970, *High Court of Justice*). Az ítéletet lásd: <http://www.bailii.org/cgi-bin/markup.cgi?doc=/ew/cases/EWHC/OB/2003/793.html> (2016. április 13.).

státusszal bír – megállja a helyét, azonban a 8. cikk sérelme nem került különösebb vizsgálatra. Az ügyben döntő bíró kiemelte, hogy a megítélt kártérítés az emberi jogi viszonylatban használt igazságos elégtételnek is megfelel. Az ítélet arra is kitért, hogy a kérelmező *feleségének* lenne joga az EJEE 8. cikkére hivatkozni, mivel az ő esetében nem beszélhetünk tulajdonosi státuszról és így kártérítési igényről sem. Azaz a kérelmező feleségének annak ellenére sem lehet kártérítési és így igazságos elégtételre vonatkozó igénye, hogy sérült a 8. cikkben foglalt joga, mivel nem bír tulajdonosi státusszal.

Hasonló döntések születtek a *Marcic kontra Thames Water Utilities Ltd.*, valamint a *R. (Hardy) kontra Milford Haven Port Authority* ügyekben, ahol a hatóságoknak a környezetszennyezés által okozott egyéni jogsérelmek, illetve a közösségi érdek között kellett egyensúlyt teremteniük.³¹⁹ A leghíresebb környezetjogi ügy, amely a strasbourgi bíróságig is eljutott, és kétség kívül befolyásolta az Egyesült Királyság precedensrendszerét, a *Hatton és mások kontra Egyesült Királyság ügy*³²⁰ volt, melynek kifejtésére részletesebben a harmadik fejezetben kerül sor. Annyit azonban itt is meg kell jegyezni, hogy az EJEB ezen üggyhöz kapcsolódó ítéletében kimondta, hogy a brit kormány a mérlegelési jogkörén belül jogosan eljárva helyesen mérlegelte az egyéni jogok védelmét és a közösségi érdeket, amikor kimondta, hogy a kérelmező EJEE 8. cikkében foglalt jogát (*magán- és családi élet tiszteletben tartásához való jog*) nem sértette a Heathrow repülőtér éjszakai járatai által okozott zajszennyezés. Az EJEB rámutatott, hogy a 8. cikkben foglalt jogok sérelméhez a környezeti tényezőknek *közvetlen módon és komoly mértékben* kell befolyásolniuk a magán- és családi életet, illetve otthont. Az államnak a mérlegelési jogkörébe tartozik, hogy kiegyensúlyozza az egymásnak feszülő egyéni és közösség érdekeket. Ez a döntés értelmezhető úgy is, hogy az EJEB mintegy jóváhagyta az Egyesült Királyság azon gyakorlatát, miszerint ha az egyéni jogsérelem oka a közérdek kielégítésével járó környezetszennyezés,

---

³¹⁹ *Marcic kontra Thames Water Utilities Ltd. ügy* (Egyesült Királyság, House of Lords, 2003 UKHL 66). *Marcic kontra Thames Water Utilities Ltd. ügyet* lásd:

<http://www.bailii.org/uk/cases/UKHL/2003/66.html> (2016. április 13.); az *R. (Hardy) kontra Milford Haven Port Authority ügy* (Egyesült Királyság, Supreme Court of Judicature Court of Appeal, Civil Division, Administrative Court, 2007, EWCA Civ 1403). *R. (Hardy) kontra Milford Haven Port Authority ügyet* lásd: <http://www.bailii.org/ew/cases/EWCA/Civ/2007/1403.html> (2016. április 13.).

³²⁰ *Hatton és mások kontra Egyesült Királyság (EJEB ítélet: 2003. július 8., ügyszám: 36022/97).*

akkor az érdekek mérlegelésénél a közérdek nagy valószínűség szerint nyomósabb, mint az egyéni érdek.

Az Egyesült Királyság egészséges környezethez való joghoz való hozzáállását jól szemlélteti az a tény, hogy bár ratifikálta a környezeti eljárásjogokat deklaráló Aarhusi Egyezményt, ahhoz azonban hozzáfűzött egy nyilatkozatot. Az Aarhusi Egyezmény aláírásakor az Egyesült Királyság delegációja egy olyan nyilatkozatot csatolt az Aarhusi Egyezményhez, miszerint az Egyesült Királyság a nevezett egyezmény 7. preambulumbékezdését, valamint az 1. cikkét, amely minden személy egészséges környezethez való jogát deklarálja, egyfajta törekvésként kezeli, amely az államokat motiválta ezen egyezmény megalkotásakor. Az Egyesült Királyság nem fogadta el magára nézve kötelezőnek az egészséges környezethez való jog alanyai oldalának védelmét. Ez a hozzáállás ismétlődött meg 2008-ban, amikor az Alsó és Felső Ház Közös Emberi Jogi Bizottsága (*House of Lords, House of Commons Joint Committee on Human Rights*) benyújtott egy javaslatot az *egészséges és fenntartható környezethez való jog*nak brit Bill of Rights-ba foglalásáról, amely nem vezetett sikerre. A javaslat alapján a jog a következőképpen lett megfogalmazva: „Mindenkinek joga van egy olyan környezethez, amely nem káros az egészségére. Mindenki rendelkezik információhoz való joggal, mely alapján fel tudja mérni a környezetéből adódó egészségére vonatkozó kockázatokat. Mindenkinek joga van a jogalkotó és egyéb intézkedések által biztosított magas szintű környezetvédelemre a jelen és a jövő generációk érdekében, amely megelőzi a környezetszennyezést és az ökológiai rombolást, és támogatja a környezet megóvását, valamint amely biztosítja, hogy a gazdasági fejlődés és a természeti erőforrások használata fenntartható legyen.”³²¹ Ezzel párhuzamosan az Észak-Írországi Emberi Jogi Bizottság is javasolta – sikertelenül – az egészséges környezethez való jognak észak-írországi Bill of Rights-

---

³²¹ House of Lords and House of Commons Joint Committee on Human Rights: *A Bill of Right for the UK? 2007-2008-as ülészakasz 29. javaslata*, HL 165-1, HC 151-1, 2008. A javaslat szövege: „*Everyone has the right to an environment that is not harmful to their health. Everyone has the right to information enabling them to assess the risk to their health from their environment. Everyone has the right to a high level of environmental protection for the benefit of present and future generations, through reasonable legislative and other measures that Prevent pollution and ecological degradation, Promote conservation and Ensure that economic development and use of natural resources are sustainable.*”

ba foglalását³²² a következő szöveggel: „Mindenkinek joga van egy védett környezethez, amely elősegíti a jelen és jövő generációk egészségét és jólétét. A hatóságoknak jogi és egyéb intézkedéseket kell hoznia annak érdekében, hogy a) korlátozzák a szennyezést és az ökológiai romlást, b) támogassák a megőrzést és a biológiai sokféleséget, c) biztosítsák a fenntartható fejlődést és a természeti erőforrások (*fenntartható*) használatát.”

Az Egyesült Királyság nem követi a környező országok példáját és nem rendeli az egészséges környezetet alkotmányosan védett értéké. Az egészséges környezethez való jog három eljárási jogát azonban az Aarhusi Egyezmény és az EU környezetjogi rendelkezései implementálásának köszönhetően védelemben részesíti.³²³

h) Olaszország

Az eddig vizsgált államok ellensúlyaként érdemes Olaszország alkotmányos szabályozására is kitérni, amely meglehetősen szűkszavú környezeti rendelkezések terén. Az 1946-ban létrejött demokratikus Olasz Köztársaság alkotmánya (*Constituzione della Repubblica Italiana*) 1948-ban lépett hatályba. Olaszország, mint ET alapító állam 1955-ben ratifikálta az EJEJ-t, és 2001-ben az Aarhusi Egyezményt. 1962 óta az OECD, valamint 1958 óta az Európai Unió tagja.³²⁴ Az Aarhusi Egyezmény Kijevi jegyzőkönyvét Olaszország még nem ratifikálta.

Olaszország alkotmányában nem találunk utalást a jövő generációkért érzett felelősségre, vagy a generációk közötti összetartozás elvére, valamint az alapjogok között sem szerepel az egészséges környezethez való jog. Az olasz alkotmány alapelvei között (9. cikk) mindamellett szerepel a természeti táj védelmének elve. Ez alapján az állam köteles védeni a kulturális örökség javait, valamint a környezetet, annak érdekében, hogy elősegítse az ember kulturális és szellemi fejlődését.³²⁵

---

³²² Northern Irish Human Rights Commission (*NIHRC*): *A Bill of Rights for Northern Ireland*. December 2008.

³²³ Egyesült Királyság és az egészséges környezethez való jog viszonyáról bővebben lásd: Pedersen, Ole W.: *A Bill of Rights, Environmental Rights and the UK Constitution*. Newcastle University, 2010. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1673122 .

³²⁴ A szóhasználatról kapcsolatban lásd a 272. lábjegyzetet.

³²⁵ Vergittini, Giuseppe de: *Diritto costituzionale*. Hetedik kiadás, Padova, 2010, 387-390. o.

Az alkotmányosan védett alapjogok közül a 32. cikkben lefektetett egészséghez való jog érdemel figyelmet, mivel az a káros környezeti hatások megelőzésére is kiterjed. E jogon keresztül közvetve az egészséges környezethez való jog is védelemben részesül. Az olasz alkotmánybíróság 1463/1979 számú határozatában kimondta, hogy a 32. cikk nem pusztán program norma, hanem magában hordozza az egészséghez való jogot, amely egyéni alapjog és általános közérdek is egyben. Ugyanennek a bíróságnak az 5172/1979 számú határozata már az egészséghez való jog elemeit taglalta. Ez a határozat kimondta, hogy az emberi egészség védelme nem merül ki az ember fizikális sérthetlenségében, hanem a védelemnek biztosítania kell a társasági létben való részvételt is. Az egészséghez való jog tehát nem csupán a pusztán élethez való jogot és fizikai sérthetlenséget jelenti, hanem már kifejezi az egészséges környezethez való jogot is. Ezt a meggyőződést erősítette meg az olasz alkotmánybíróság 210/1987 számú határozata, amely először mondta ki, hogy a környezet védelme alapjog, valamint a közösség alapvető érdeke is egyben, amelyet intézményi szinten védeni kell. Az olasz alkotmánybíróság 641/1987 számú határozata ezen az úton továbbhaladva leszögezi, hogy az egészséges környezethez való jog alapjog, amely bíróság előtt kikényszeríthető.³²⁶ E határozat kimondja, hogy a környezet a minőségi élet döntő eleme, amelynek védelme az ember természeti környezet iránti szükségét fejezi ki. Az alkotmányos egészséghez való jog tehát az egészséges környezethez való jogot is magában foglalja. Az olasz jogdoktrína alapján az egészséges környezethez való jog nem csak egy jogos érdek, hanem az egyén sérthetetlen és abszolút alanyi joga, amely magában foglalja a környezet elemeinek megőrzését és ésszerű használatát. Az egészséges környezethez való jog védi az egyént a környezeti károkozástól. A környezeti károkozás az olasz jogdoktrínában a természeti erőforrásokban bekövetkezett minden jelentős és mérhető közvetlen vagy közvetett idegen eredetű változást jelent. Az alkotmányos szabályozás kibontásaképpen az olasz Polgári Törvénykönyv (*Codice Civile*) 2043. cikkében megjelenik a szennyező-fizet elve, valamint a megelőzés követelménye. Az 152/2006. számú törvényerejű rendelet 311. cikke tartalmazza a kompenzációs köteleességet az állam felé környezeti polgári jogi károkozás esetén. Amennyiben a környezeti

---

³²⁶ Vergittini, Giuseppe de: i. m. 387-390. o.

károkozás más személyeknek kárt okoz, akkor a kompenzációra a kártérítési jog alapján van lehetőség (317. cikk (7) bekezdés).³²⁷

Az olasz alkotmány 117. cikkének s) pontja továbbá kimondja, hogy környezetvédelemmel, ökoszisztémával, valamint a kulturális örökség védelmével kapcsolatban az állam rendelkezik kizárólagos jogalkotási hatáskörrel.

Látható tehát, hogy az olasz alkotmány bár kifejezetten nem rendelkezik a környezethez való jogról, az olasz alkotmánybíróság az alkotmány evolutív értelmezéssel levezette az egészséges környezethez való jogot. Az olasz jog alapján az egészséges környezethez való jog az egészséghez való jog szerves része, mely nem csak jogos érdek, hanem egyéni alapjog és alapvető közérdek is egyben.

2.2.3. Az Európai Unió releváns szabályozása

Az ET 47 tagállami alkotmányának vizsgálatát követően érdemes az Európai Unió releváns szabályozását is górcső alá venni. Az EU 28 tagállamának belső jogát ugyanis jelentősen alakítja az EU jog, valamint a strasbourgi és a luxemburgi bíróság kölcsönösen figyelemmel kísérik egymás ítélkezési gyakorlatát.

Az Európai Unió, mint regionális, nemzetek feletti szervezet 2005-ben lett az Aarhusi Egyezmény részes fele. Egy évvel később, 2006-ban az egyezmény Kijevi Jegyzőkönyvét is ratifikálta. Bár a Római Szerződések eredetileg nem rendelkeztek sem alapjogvédelemről, sem környezetvédelemről, azok az integráció előrehaladásával fontos jogforrási elemekké váltak. Az Európai Unió jelenleg nagy hangsúlyt fektet a környezetvédelemre, valamint az alapvető jogok és szabadságok érvényesítésére.

a) Környezetvédelem

A környezetvédelem az Unió megosztott hatáskörébe tartozó terület, azaz e területen mind az Unió, mind pedig a tagállamok alkothatnak és elfogadhatnak kötelező erejű jogi aktusokat. A tagállamok e hatáskörüket csak olyan mértékben gyakorolhatják,

---

³²⁷ Bartole, Sergio & Bin, Roberto: *Commentario breve alla Costituzione*. Második kiadás, Wolters Kluwer Italia, Padova, 2008. 76-78. o., 323-324. o.

amilyen mértékben az Unió hatáskörét nem gyakorolta. A tagállamok olyan mértékben gyakorolhatják újra a hatáskörüket, amilyen mértékben az Unió úgy határozott, hogy lemond hatáskörének gyakorlásáról.³²⁸ Természetesen a környezetvédelem területére is érvényesek a szubszidiaritás és az arányosság elvei, mint az uniós jogalkotás és hatáskör-gyakorlás két korlátja. A szubszidiaritás elvét a Maastrichti Szerződés vezette be az alapító szerződésekbe, míg az arányosság elve már 1993 előtt is általános jogelvként érvényesült az Európai Bíróság gyakorlatának köszönhetően. A Lisszaboni Szerződéssel módosított, hatályos primer uniós jog a szubszidiaritást az arányosság elvével együtt az uniós hatáskörök gyakorlása során követendő elvként határozza meg. „A szubszidiaritás elvének megfelelően azokon a területeken, amelyek nem tartoznak kizárólagos hatáskörébe, az Unió csak akkor és annyiban jár el, amikor és amennyiben a tervezett intézkedés céljait a tagállamok sem központi, sem regionális vagy helyi szinten nem tudják kielégítően megvalósítani, így azok a tervezett intézkedés terjedelme vagy hatása miatt az Unió szintjén jobban megvalósíthatók.”³²⁹ Az arányosság elve alapján „az Unió intézkedése sem tartalmilag, sem formailag nem terjedhet túl azon, ami a Szerződések célkitűzéseinek eléréséhez szükséges.”³³⁰

Az Unió környezeti politikájában érvényesülő célok először 1973-ban az Első Környezeti Akcióprogramban lettek lefektetve, és az idő, valamint az igények előrehaladásával folyamatosan bővültek. Az EUSz. a 3. cikkében, az EUMSz. pedig a 191. cikkében rögzíti az Unió általános és speciális környezeti céljait. Általános cél a fenntartható fejlődés és a környezetvédelem magas szintje. Fenntarthatónak hívjuk azt a fejlődést, amely kielégíti a jelen nemzedék szükségleteit, anélkül, hogy veszélyeztetné a jövő generáció képességét saját szükségleteinek kielégítésére.³³¹ A *védelem magas szintjének követelménye* alapján, az általában magas szintű környezetvédelemmel rendelkező tagállamok környezetvédelmi szabályozása a követendő példa. A tagállamok továbbá a belső piaci jogharmonizáció kapcsán (*EUMSz. 114. cikk*) bevezethetnek az uniós szabályozásnál szigorúbb

---

³²⁸ EUMSz. 2. cikk (2) bekezdés.

³²⁹ EUSz. 5. cikk (3) bekezdése.

³³⁰ EUSz. 5. cikk (4) bekezdés.

³³¹ Közös Jövönk Jelentés 2. rész (1) bekezdés.

környezetvédelmi intézkedéseket. Az EU speciális céljai között szerepel a környezet minőségének megőrzése, védelme és javítása; az emberi egészség védelme; a természeti erőforrások körültekintő és ésszerű hasznosítása; a regionális vagy világméretű környezeti problémák leküzdése, valamint az éghajlatváltozás elleni küzdelemre irányuló intézkedések ösztönzése nemzetközi szinten.

A környezetvédelem alapelveit és követelményeit, különösen a fenntartható fejlődés előmozdítására tekintettel, be kell illeszteni az uniós politikák és tevékenységek meghatározásába és végrehajtásába. Az uniós környezetvédelem alapelvei, a célokhoz hasonlóan, az első környezeti akcióprogrammal kerültek lefektetésre, és az igények előrehaladásával fokozatosan kerültek bővítésre. Jelenleg a hetedik „Jólét bolygónk felélése nélkül” című, a 2020-ig tartó időszakra szóló környezeti cselekvési program van érvényben, amely a következő célokat határozza meg:

- az Unió természeti tőkéjének védelme, megőrzése és növelése;
- az Unió erőforrás-hatékony, zöld és versenyképes, alacsony szén-dioxid kibocsátású gazdasággá történő átalakítása;
- az uniós polgárok megóvása a környezettel kapcsolatos terhelésektől, valamint az egészségüket és jólétüket fenyegető kockázatoktól;
- a környezetre vonatkozó uniós szabályozás előnyeinek maximalizálása a végrehajtás javításával;
- az uniós környezetpolitika ismeret- és tudományos alapjának bővítése;
- a környezet- és éghajlat-politikával összefüggő beruházások feltételeinek javítása és a környezeti externáliák kezelése;
- a környezetvédelem integrációjának és a szakpolitikák koherenciájának növelése;
- az uniós városok fenntarthatóságának javítása;
- a nemzetközi környezettel és éghajlattal kapcsolatos kihívások hatékonyabb uniós kezelése.³³²

---

³³² Az Európai Parlament és a Tanács 1386/2013/EU határozata (2013. november 20.) a „Jólét bolygónk felélése nélkül” című, a 2020-ig tartó időszakra szóló általános uniós környezetvédelmi cselekvési programról, 2. cikk (1) bekezdés.

Az említett célok közül kiemelésre érdemes a környezetvédelem integrációjának a célja, mely kötelezettségként az Európai Unió működéséről szóló szerződés 11. cikkében is megjelenik: „A környezetvédelmi követelményeket különösen a fenntartható fejlődés előmozdítására tekintettel be kell illeszteni az uniós politikák és tevékenységek meghatározásába és végrehajtásába.”³³³ A környezeti követelmények az EU környezeti politikáját irányító céljait, alapelveit, valamint azokat a körülményeket jelenti, amelyeket az Uniónak környezeti politikája során figyelembe kell vennie. Ez a kötelezettség az EU intézményeit terheli az uniós politikák és tevékenységek meghatározásakor és végrehajtásakor, valamint a tagállamokra nézve is kötelezettséget keletkeztet, mivel ők a felelősek az uniós jogszabályok végrehajtásáért.³³⁴

Az EU elsődleges jogforrásaira visszatérve, az EUMSz. 191. cikkének (2) bekezdése alapján öt alapelvet különböztethetünk meg. A célok között már említésre került a *környezetvédelem magas szintje*, azonban ez alapelveként is szolgál, mint ahogy azt az Európai Unió Bírósága több ítéletében is megfogalmazta. A *megelőzés elve* alapján a környezeti kár bekövetkezése vagy súlyosbodása előtt kell a szükséges korrekciós és megelőző intézkedéseket megtenni. A megelőzés elve a korai szakaszban teszi lehetővé, vagy követeli meg a cselekvést, így az olcsóbb és előnyösebb. Az *elővigyázatosság elve* alapján megelőző intézkedésekre van szükség akkor, amikor ésszerű alapja van annak az aggodalomnak, hogy egy tevékenység károsodást idézhet elő a környezetben. A *károk forrásánál történő helyreállítása*, mint elv azt jelenti, hogy a környezeti károknak a forrásnál történő megakadályozása a cél és nem a kár bekövetkezése utáni ellensúlyozás. Végül, a *szennyező-fizet* alapelveit kell még megemlíteni, mely szerint a környezeti ártalmak megakadályozásának és megszüntetésének költségeit főszabályként a szennyezőnek kell viselnie.

Az uniós politikák meghatározásakor és végrehajtásakor figyelembe kell venni továbbá a környezeti hatásokat; a természeti erőforrások ésszerű hasznosítását; a tudomány és technika környezetvédelmi célú fejlesztését; azt az elvet, hogy egyik

---

³³³ EUMSz. 11. cikk.

³³⁴ Horváth Zsuzsanna: *A környezeti integráció alapelve - gondolatok az EU 7. környezeti cselekvési programja kapcsán*. Pro Futuro – A jövő nemzedékek joga. 2013/ 1, 31. & 51. o.

állam sem okozhat környezeti kárt a másik államnak; a fejlődő országok érdekeit; az unió és a tagállamok regionális és nemzetközi együttműködését; a környezetvédelem oktatását; a környezeti cselekvés megfelelő szintjének meghatározását; a tagállamok környezeti politikájának összehangolását és harmonizálását; a környezeti követelmények más politikai területekbe való integrációját; valamint a szubszidiaritás elvét.³³⁵

b) Alapjogvédelem

Az uniós³³⁶ alapjogvédelemnek három bázisát különböztethetjük meg:

- az uniós jog általános elveinek részét képező alapjogokat,
- általános jogelvek, melynek forrása az Emberi Jogok Európai Egyezménye és az Egyezmény betartását védeni hivatott Emberi Jogok Európai Bíróságának joggyakorlata, valamint
- az elsődleges jogforrási ranggal bíró Európai Unió Alapjogi Chartáját.

A Római Szerződések eredetileg nem rendelkeztek alapjogvédelemről, mivel az integráció céljai alapvetően gazdasági jellegűek voltak. Az alapjogvédelmi kérdések azonban a gazdasági területeken is felmerültek, hiszen az olyan alapjogok, mint például a tulajdonhoz való jog összefüggésbe kerültek az akkori Közösségek által szabályozott gazdasági tevékenységekkel. A joghézagot az Európai Unió Bírósága (*a továbbiakban: EUB, vagy luxemburgi bíróság*), mint jogalkalmazó töltötte ki az akkori

---

³³⁵ Greksza Veronika – Mohay Ágoston: *Bevezetés az Európai Unió jogába*. Publikon Kiadó, 2014, Pécs, 94-95. o.

³³⁶ Szóhasználat: Az integráció előrehaladásával változnak az integrációt jelölő kifejezések. 1958. január 1-től (*Római Szerződések hatályba lépésétől*) 1993. november 1-ig (*Maastrichti Szerződés hatálybalépéséig*) beszélünk *Európai Közösségekről*, mely az ESZAK, az EGK és Euratom közösségeket foglalja magában. 1993. november 1-től (*Maastrichti Szerződés hatálybalépésétől*) 2009. december 1-ig (*Lisszaboni Szerződés hatálybalépéséig*) beszélünk a három pilléren álló Európai Unióról. Erre az időszakra használjuk az *Európai Közösség* vagy röviden a *Közösség* kifejezést is, mely az első – azaz a közösségi – pillért jelöli, és amely 1993. november 1. előtt még *Európai Gazdasági Közösség (EGK)* névre hallgatott. A Lisszaboni Szerződés hatálybalépésétől (2009. december 1-től) beszélünk kizárólag *Európai Unióról*, mivel a pillérrendszer megszűnt, és a jogutód az Európai Unió lett, mint a nemzetközi jog önálló jogalanya. A fentiekkel összhangban amennyiben az értekezésben 1958. január 1-től 2009. december 1-ig terjedő, első pilléres integrációs joganyagra utalok, úgy a *közösségi jog* kifejezést használom. 2009. december 1-el kezdődően az integrációs joganyagra történő utaláskor már az *uniós jog* a használt terminus.

közösségi jog értelmezése által. Az uniós alapjogvédelem kialakulásában tehát az Európai Bíróság jogértelmezési gyakorlatának kiemelt szerepe volt/van. A luxemburgi bíróság a 26/69. számú *Stauder-ügyben*³³⁷ mondta ki először, hogy az alapjogok a közösségi jog általános jogelveinek részét képezik, melyeket a Bíróság védelemben részesít.³³⁸

A luxemburgi bíróság, amikor a közösségi/uniós jogot értelmezte/értelmezi az alapjogok tartalmának megállapítása érdekében, akkor a közös alkotmányos hagyományokra, valamint nemzetközi emberi jogi egyezményekre támaszkodik. 1970-ben a 11/70. számú *Internationale Handelsgesellschaft-ügyben*³³⁹ az EUB kimondta, hogy a közösségi jog értelmezésénél az alapjogokkal kapcsolatban a közös alkotmányos hagyományok ihlették. Négy évvel később a luxemburgi bíróság a 4/73. számú *Nold-ügyben*³⁴⁰ már lefekteti, hogy azon nemzetközi emberi jogi egyezmények, amelyeknek a tagállamok aláírói, követendő iránymutatást adnak a közösségi jogban is.

A luxemburgi bíróság az Emberi Jogok Európai Egyezményét kiemelten figyelembe vette/veszi a közösségi jog/uniós jog értelmezésénél. Az EJEE-t az EUB először a 36/75. számú *Rutili-ügyben*³⁴¹ nevesíti, 1975-ben. Előrelépést a közösségi/uniós

---

³³⁷ 26/69. számú *Stauder kontra* Ulm városa ügy (EUB, 1969): Egy 1969-es Európai Bizottsági határozat lehetővé tette meghatározott szociális ellátásokra jogosult személyek számára, hogy kedvezményes áron jussanak vajhoz. A határozat nyelvi változatai eltérőek voltak, és a német változat kifejezetten „nevet tartalmazó szelvényt” említett, míg a többi nyelvi változat értelmében a jogosultak név szerinti megjelölése nélkül valamilyen „személyüket azonosító utalvány” felmutatásával juthattak kedvezményes áru vajhoz. A felperes német állampolgárságú Eric Stauder úgy érvelt, hogy a nevezett határozat ellentétes a német Alaptörvény emberi méltóság sérthetlenségét védő rendelkezésével. EUB tehát közösségi jogszabályt értelmezett, amikor válaszolt arra a jogi kérdésre, hogy a kedvezményes vaj vásárlására jogosult személy nevét fel kell tüntetni azon a szelvényen, amellyel az áru megvásárolható. A *Stauder-ügyben* érvényesült az alapjogok tiszteletben tartásának követelménye, mint értelmezést szolgáló elv egy közösségi aktus tekintetében. A Bíróság a következőket mondta ki: „Így értelmezve a kérdéses rendelkezést, az nem tartalmaz semmit, ami alkalmas lenne a közösségi jog általános elvei közé tartozó, és a Bíróság által védett alapvető jogok megsértésére.” (7. pont) A Bíróság tehát megállapította, hogy az alapjogok a közösségi jog általános jogelveinek részét képezik, melyeket a Bíróság védelemben részesít. A Bíróság által adott értelmezés tehát nem áll szemben a közösségi jog általános elvei közé tartozó alapvető emberi jogokkal.

³³⁸ Greksza Veronika – Mohay Ágoston: i. m. 23-25. o.

³³⁹ 11/70. számú *Internationale Handelsgesellschaft mbH kontra* Einfuhr- und Vorratsstelle für Getreide und Futtermittel ügy (EUB, 1970).

³⁴⁰ 4/73. számú *Nold KG kontra* Bizottság ügy (EUB, 1974).

³⁴¹ 36/75. számú *Rutili kontra* Ministre de l'intérieur ügy (EUB, 1975).

alapjogvédelem terén az Egységes Európai Okmány és a Maastrichti Szerződés hozott. Az előbbi preambulumban már szerepel alapjogvédelem, míg a Maastrichti Szerződésben már tételes rendelkezést is találunk rá.³⁴²

Az Amszterdami és Nizzai Szerződések az akkori EUSz. 6. cikkében (*jelenlegi EUSz. 2. cikk*) megerősítették az Európai Unió Bíróságának létező esetjogát, amelyben az EUB a jogértelmezési feladatkörének keretei között már lefektette a közösségi/uniós alapjogvédelem alapjait. A jelenleg hatályos EUSz. 2. cikke kimondja, hogy az „Unió az emberi méltóság tiszteletben tartása, a szabadság, a demokrácia, az egyenlőség, a jogállamiság, valamint az emberi jogok – ideértve a kisebbségekhez tartozó személyek jogait – tiszteletben tartásának értékein alapul. Ezek az értékek közösek a tagállamokban (...)”

Az integráció mélyülésével (*a hatáskörök bővülnek és az együttműködés szorosabbá válik*) a tagállamok számára nyilvánvalóvá vált, hogy a Közösségnek szüksége van egy alapjogi katalógusra. Felmerült az Emberi Jogok Európai Egyezményéhez való csatlakozás, azonban erre a Közösségnek hatáskör hiányában nem volt lehetősége. Megoldásként a nizzai csúcstalálkozón, 2000. december 7-én került elfogadásra a Közösségnek egy „saját” alapjogi katalógusa, az akkor még jogi kötőerővel nem bíró Alapjogi Charta.

A közösségi/uniós alapjogvédelemben a Lisszaboni Szerződés által módosított EUSz 6. cikke hozott fordulatot. Az említett cikk (1) bekezdése szerződési rangra emelte az Alapjogi Chartát, így ruházva fel jogi kötőerővel. 2009. december 1-től, a Lisszaboni Szerződés hatályba lépésével az Alapjogi Charta az elsődleges jog részét képezi. Az EUSz. 6. cikk (1) bekezdése értelmében az „Unió elismeri az Európai Unió Alapjogi Chartájának 2000. december 7-i, Strasbourgban 2007. december 12-én kiigazított szövegében foglalt jogokat, szabadságokat és elveket; e Charta ugyanolyan jogi kötőerővel bír, mint a Szerződések. A Charta rendelkezései semmilyen módon nem terjesztik ki az Uniónak a Szerződésekben meghatározott hatásköreit.” Az EUSz. 6. cikk (2) bekezdése továbbá előírja az immáron jogi személy Európai Uniónak, hogy csatlakozzon az Emberi Jogok Európai Egyezményéhez. E lépés elsődleges célja az,

---

³⁴² Greksza Veronika – Mohay Ágoston: i. m. 23-25. o.

hogyan az Európai Unió egy külső emberi jogi standardnak vesse alá magát. Az EUSz. 6. cikk (2) bekezdése értelmében „Az Unió csatlakozik az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló európai egyezményhez. Ez a csatlakozás nem érinti az Uniónak a Szerződésben meghatározott hatásköreit.” Az EUSz. 6. cikk (3) bekezdése alapján – amit az EUB több évtizedes ítélkezési gyakorlata is tanúsít – az alapvető jogok az uniós jogrend részét képezik, mint annak általános elvei: „Az alapvető jogok, ahogyan azokat az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló európai egyezmény biztosítja, továbbá ahogyan azok a tagállamok közös alkotmányos hagyományaiból következnek, az uniós jogrend részét képezik, mint annak általános elvei.”³⁴³ Az „íratlan alapjogok” így párhuzamosan léteznek a már kötelező Chartával.

Az uniós jogban biztosított alapjogok védelme csak a Szerződés (*az Európai Unióról szóló szerződés és az Európai Unió működéséről szóló szerződés*) alkalmazási körében, az uniós tevékenység határai között érvényesül. A Szerződés és az Alapjogi Charta nem terjeszti ki az uniós hatásköröket oly módon, hogy általában biztosítaná az alapjogok védelmét.³⁴⁴ A luxemburgi bíróság továbbá nem rendelkezik hatáskörrel olyan szabályozás tekintetében, amely nem tartozik az uniós jog keretei közé, és ahol a jogvita tárgya semmilyen módon nem kapcsolódik a Szerződés rendelkezéseinek hatálya alá tartozó egyik helyzethez sem. Ebből következik, hogy az olyan tagállami intézkedéseket, amelyek az uniós jog alkalmazására, végrehajtására hoztak; illetve amelyekkel a tagállam az uniós jortól jogszerűen eltér, a luxemburgi bíróság alapjogi kontroll alá vethet.³⁴⁵

---

³⁴³ EUSz. 6. cikk (3) bekezdés.

³⁴⁴ Az uniós alapjogvédelem határainak kérdését érintette a magyar érdekeltségű Vajnai-ügy (C-328/04). A magyar Fővárosi Bíróság előzetes döntéshozatal iránti kérelmet terjesztett elő az Európai Unió Bíróságához Vajnai Attila ellen indított büntetőeljárás keretében. A Fővárosi Bíróság azt a kérdést intézte az Európai Bírósághoz, hogy az a magyar jogszabály (*Btk. 269/B. cikk*) amely büntetendőnek nyilvánítja az „önkéntes jogvesztés” nagy nyilvánosság előtti használatát, összhangban van-e meghatározott közösségi jogi normákkal. Az Európai Bíróság kimondta, hogy nincs hatásköre a Fővárosi Bíróság által feltett kérdés megválaszolására, ugyanis a Bíróság nem rendelkezik előzetes döntéshozatali hatáskörrel olyan szabályozás tekintetében, amely nem tartozik a közösségi jog keretei közé, és ahol a jogvita tárgya semmilyen módon nem kapcsolódik a Szerződés rendelkezéseinek hatálya alá tartozó egyik helyzethez sem.

³⁴⁵ Greksza Veronika - Mohay Ágoston: i. m. 27-29. o.

Az Európai Uniónak az EJEE-hez történő csatlakozása immáron az Egyezmény által is lehetséges. Az EJEE – 14. kiegészítő jegyzőkönyve által módosított – 59. cikk (2) bekezdése ugyanis előírja, hogy az „Európai Unió csatlakozhat ehhez az Egyezményhez.”³⁴⁶ Az Egyezmény 14. jegyzőkönyve tehát megnyitotta a kapukat az EU előtt. Az érem másik oldalán az EUSz. 6. cikk (2) bekezdése *előírja* az immáron jogi személy Európai Uniónak, hogy csatlakozzon az Emberi Jogok Európai Egyezményéhez. A csatlakozáshoz természetesen egy nemzetközi megállapodásra van szükség. Egy csatlakozási tervezet el is készült. Az Európai Unió Bírósága – az EUMSz. 218. cikk (11)³⁴⁷ bekezdésén alapuló véleményezési lehetőséggel élve – 2014. évi december 18-i véleményében³⁴⁸ azonban megállapította, hogy az nem egyeztethető össze az EU joggal.³⁴⁹ Az Európai Unió annak ellenére tehát, hogy 2009 óta kötelezi magát a csatlakozásra, még mindig nem részese az EJEE-nek. Az EUMSz. értelmében, tekintettel a luxemburgi bíróság kedvezőtlen véleményére, a csatlakozásról csak akkor lehet újra beszélni, ha az összeegyeztetlenség kiküszöbölésre kerül, azaz ha a csatlakozási szerződés tervezetét megfelelően módosítják, vagy maguk az EU Szerződések kerülnek felülvizsgálatra.

Az uniós alapjogvédelem harmadik bázisa az Európai Unió Alapjogi Chartája (*a továbbiakban: Charta*), amely ugyanolyan jogi kötőerővel bír, mint az EU szerződései. Bár a Charta az emberi jogok egyik legbővebb és legmodernebb katalógusát adja, az nem terjeszti ki az uniós hatásköröket oly módon, hogy általában biztosítaná az alapjogok védelmét. Rendelkezéseinek címzettjei az uniós intézmények, szervek és hivatalok, valamint a tagállamok annyiban, amennyiben uniós jogot hajtanak végre.

---

³⁴⁶ EJEE 59. cikk (2).

³⁴⁷ EUMSz. 218. cikk (11): „Egy tagállam, az Európai Parlament, a Tanács vagy a Bizottság kérheti a Bíróság véleményét a tervezett megállapodásnak a Szerződésekkel való összeegyeztettségéről. Ha a Bíróság véleménye kedvezőtlen, a tervezett megállapodás csak akkor léphet hatályba, ha azt módosítják, vagy a Szerződések felülvizsgálják.”

³⁴⁸ Az EUB 2/13 számú tanácsadó véleményét lásd: <http://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?num=C-2/13> (2016. április 15.).

³⁴⁹ A tanácsadó véleményről bővebben lásd: Mohay Ágoston: *Back to the Drawing Board? Opinion 2/13 of the Court of Justice on the Accession of the EU to the ECHR - Case note*. In: Pécs Journal of International and European Law, Vol. 2015, no. 1. 28-36. o.

A Charta célja, hogy a címzettjei alapjogi kötöttségnek vessék alá magukat, rendelkezései így csak az uniós tevékenység körében alkalmazhatóak, és nem beszélhetünk visszamenőleges hatályról. Az elsődleges címzett maga az EU, amely saját maga számára határozott meg egy magas szintű emberi jogi standardot. Az uniós tagállamok szintén kötelesek a Chartában foglaltaknak megfelelni az uniós jog végrehajtása tekintetében. A Charta nem jelenti ugyanakkor az Unió hatásköreinek kiterjesztését, továbbá az alapjogok védelmére nem hoz létre külön eljárást sem: a Chartában foglalt jogok megsértésére a rendelkezésre álló jogorvoslati eljárások keretében lehet hivatkozni – nincs tehát önálló végrehajtási mechanizmus. A Charta megsértése estén az EUB semmissé nyilvánítási eljárás keretében az uniós jogi aktusok érvénytelenségét állapítja meg.³⁵⁰

c) Egészséges környezethez való jog

A Charta bár szól a környezetvédelemről, az egészséges környezethez való jogot nem deklarálja. A Charta 37. cikke alapján a „magas színvonalú környezetvédelmet és a környezet minőségének javítását be kell építeni az uniós politikákba, és a fenntartható fejlődés elvével összhangban biztosítani kell megvalósulásukat.” A Charta idézett rendelkezése az Európai Unióról szóló szerződés 3. cikkéből kiindulva, mindössze a környezetvédelem magas szintje, és a fenntartható fejlődés általános céljait mondja ki.³⁵¹ Ludwig Krämer szerint ezzel a meglehetősen félrevezető rendelkezéssel a Charta nem hozta létre a tiszta környezethez való jogot.³⁵² Anja Käller érvelése is hasonló eredményre jut, miszerint a szóban forgó cikk nem ad kikényszeríthető jogot az egyénnek, amely garantálná a környezetvédelem magas szintjét, illetve a környezeti minőség javításának figyelembevételét az uniós politikák kereteiben. Még kevésbé jelent a nevezett rendelkezés kifejezett jogot az egészséges környezethez. A leírtakból következik, hogy a 37. cikk nem alapjog, hanem az Európai Unió egyik célkitűzése.³⁵³

---

³⁵⁰ Greksza Veronika - Mohay Ágoston i. m. 87-88. o.

³⁵¹ Forrás, valamint bővebb információ: Osztoivits András (szerk.): *Az Európai Unióról és az Európai Unió működéséről szóló szerződések magyarázata*. Complex, 2011, 2508-2511. o.

³⁵² Krämer, Ludwig: *Az Európai Unió környezeti joga*. Dialóg Campus, Budapest-Pécs, 2012, 150. o.

³⁵³ Schwarze, Jürgen (Hrsg.): *EU- Kommentar*. 3. Auflage 2012. Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden 2012, 2708. o.

Az alapjogi katalógus a környezeti eljárási jogokról sem szól. Azokat főképpen a másodlagos jogforrások között kell keresni.

i. Információhoz való jog

Az EU-jog jelenleg hatályos rendszerében a nyilvánosság környezeti információhoz való jogával kapcsolatban a következő másodlagos jogforrásokat kell kiemelni:

- 1049/2001 rendelet³⁵⁴ az Európai Parlament, a Tanács és a Bizottság dokumentumaihoz való nyilvános hozzáférésről;
- 2003/4 irányelv³⁵⁵ a környezeti információkhoz való nyilvános hozzáférésről és a 90/313/EGK irányelv hatályon kívül helyezéséről;
- 1367/2006 rendelet³⁵⁶ a környezeti ügyekben az információhoz való hozzáférésről, a nyilvánosságnak a döntéshozatalban történő részvételéről és az igazságszolgáltatáshoz való jog biztosításáról szóló Aarhusi Egyezmény rendelkezéseinek a közösségi intézményekre és szervekre való alkalmazásáról.

A 2003/4 irányelv 1. cikke alapján e jogforrás célja, hogy a hatóságok (*közhatóság vagy bármely, közigazgatási funkciót betöltő személy*) a birtokukban lévő (*vagy számukra tárolt*) környezeti információkhoz jutás jogát biztosítsák. A környezeti információkat a nyilvánosság számára továbbá hozzáférhetővé kell tenni és terjeszteni kell annak érdekében, hogy a környezeti információk a nyilvánosság számára a lehető legszélesebb körben hozzáférhetőek legyenek.

Az irányelv alanyi köre tekintetében emberi jogi kontextusról beszélhetünk, hiszen környezeti információt bármely természetes vagy jogi személy kérelmezhet.³⁵⁷ Az

---

³⁵⁴ Az Európai Parlament és a Tanács 1049/2001/EK rendelete (2001. május 30.) az Európai Parlament, a Tanács és a Bizottság dokumentumaihoz való nyilvános hozzáférésről.

³⁵⁵ Az Európai Parlament és a Tanács 2003/4/EK irányelve (2003. január 28.) a környezeti információkhoz való nyilvános hozzáférésről és a 90/313/EGK irányelv hatályon kívül helyezéséről.

³⁵⁶ Az Európai Parlament és a Tanács 1367/2006/EK rendelete (2006. szeptember 6.) a környezeti ügyekben az információhoz való hozzáférésről, a nyilvánosságnak a döntéshozatalban történő részvételéről és az igazságszolgáltatáshoz való jog biztosításáról szóló Aarhusi Egyezmény rendelkezéseinek a közösségi intézményekre és szervekre való alkalmazásáról.

³⁵⁷ 2003/4 EK irányelv 2. cikk (5) bekezdés.

alanyi kör tehát nem korlátozódik az EU polgáira. Az irányelv *nyilvánosság* alatt egy vagy több természetes vagy jogi személyt, továbbá a nemzeti joggal vagy gyakorlattal összhangban azok szövetségeit, szervezeteit és csoportjait érti.³⁵⁸

A *környezeti információ* tág fogalomként jelentik meg. Az irányelv környezeti információnak nevez minden olyan írásbeli, vizuális, szóbeli, elektronikus vagy bármilyen más materiális formában lévő információt, amely a környezeti elemek állapotára; a különböző anyagok környezetbe történő kibocsátására; olyan intézkedésekre és tevékenységekre melyek hatással vannak vagy lehetnek a környezetre, a környezetvédelmi jogszabályok végrehajtására; a környezettel kapcsolatos költséghatékonysági és más gazdasági elemzések és feltevésekre, valamint az emberi egészség és biztonság állapotára vonatkozik.³⁵⁹

Bár elsőre az irányelv spektruma tágak tűnhet, az irányelv alapján a hatóságok csak a *rendelkezésre álló* információ szolgáltatására kötelesek, azaz az információ gyűjtésére nem. Az irányelv 4. cikke alapján az információ megtagadható, ha:

- a hatóság nem rendelkezik a kért információval;
- a kérés ésszerűtlen vagy túlságosan általános jellegű;
- a kérés befejezetlen, lezáratlan vagy feldolgozatlan információt érint; vagy ha
- a kérés belső közleményeket érint.

A tagállamok továbbá ugyanezen cikk (2) bekezdése értelmében visszautasíthatják a kérést, ha az hátrányosan befolyásolná

- a hatóságok tanácskozásainak titkos jellegét;
- a nemzetközi kapcsolatokat, a közbiztonságot vagy a honvédelmet;
- a folyamatban lévő bírósági eljárásokat;
- bármely személy jogosultságát ügyének tisztességes tárgyalására, vagy hatóság azon jogosultságát, hogy bűnügyi vagy fegyelmi vizsgálatot folytasson;
- meghatározott üzleti vagy üzemi titkot;
- a szellemi tulajdonjogokat;

---

³⁵⁸ 2003/4 EK irányelv 2. cikk (6) bekezdés.

³⁵⁹ 2003/4 EK irányelv 2. cikk (1) bekezdés.

- meghatározott személyi adatok és/vagy természetes személyre vonatkozó akták bizalmas jellegét;
- bármely olyan személy érdekét vagy védelmét, aki a kért információt önként szolgáltatta, anélkül, hogy erre törvény kötelezné, illetve törvény által kötelezhetnék;
- azon környezet védelmét, amelyre ezen információ vonatkozik, mint például a ritka fajok lelőhelye.

A kivételek között a magától értetődő elemek (*mint például a közbiztonság vagy a nemzet védelem*) mellett vannak nehezen értelmezhető kivételek is, mint például a befejezetlen vagy lezáratlan dokumentumok, belső közlemények, vagy a folyamatban levő bírósági eljárások. Krämer kiemeli, hogy az ilyen nehezen értelmezhető kivételeknek a hatóságok általi tág értelmezése számos visszaélésre ad okot. Annak ellenére, hogy minden személynek joga lenne ezen irányelv alapján meghatározott környezeti információhoz, a gyakorlatban ez sokszor megfizethetetlenül magas eljárási díjakkal párosul, amely természetesen megkérdőjelezi a hatékonyságot.³⁶⁰

Az irányelv rendelkezik továbbá az információhoz való jog sérülése esetén az igazságszolgáltatáshoz való jogról is. Az irányelv 6. cikk (1) bekezdése értelmében a tagállamoknak biztosítaniuk kell minden kérelmezőnek – aki úgy ítéli meg, hogy információkérésével nem vagy nem megfelelően foglalkoztak, azt alaptalanul utasították el, vagy arra nem kielégítő választ adtak – egy olyan eljárás lehetőségét, amelynek során az érintett hatóság intézkedése illetve mulasztása közigazgatási eljárásban felülvizsgálatra kerül. A felülvizsgálati hatóságnak jogszabály által létrehozott független és pártatlan testületnek kell lennie. Ezt az eljárást gyorsan kell lefolytatni, és vagy díjmentesnek, vagy alacsony költségűnek kell lennie.

Az EUMSZ. 15. cikk (3) bekezdése alapján „bármely uniós polgár, valamint valamely tagállamban lakóhellyel, illetve létesítő okirat szerinti székhellyel rendelkező természetes vagy jogi személy jogosult az Unió intézményeinek, szerveinek és hivatalainak dokumentumaihoz hozzáférni az e bekezdésnek megfelelően

---

³⁶⁰ Krämer, Ludwig: i. m. 151-152. o.

meghatározandó elvek és feltételek szerint.” Ezt az elsődleges jogforrást egészíti ki az 1049/2001 rendelet az EP, a Tanács és a Bizottság dokumentumaihoz való nyilvános hozzáférésről, valamint az 1367/2006 rendelet az Aarhusi Egyezmény rendelkezéseinek uniós intézményeire és szerveire való alkalmazásáról. Ez a két rendelet tehát már nem a tagállamok információszolgáltatásáról, hanem az EU jogalkotó triászának kötelezettségeiről szól.

Az 1049/2001 rendelet alapján minden uniós polgár, valamint valamely tagállamban lakóhellyel rendelkező természetes vagy jogi személy jogosult az intézmények dokumentumaihoz hozzáférni.³⁶¹ Ez a jogforrás tehát csak az EU polgárainak, illetve az állandó lakosainak biztosítja a dokumentumokhoz való nyilvános hozzáférést. Az 1367/2006 a rendelet ezzel szemben kérelmezőnek tekint minden természetes vagy jogi személyt. A 2006-os rendeletnek nem csak az alanyi köre, de a tárgya is tágabb, ugyanis az már *mindenki* számára hozzáférést biztosít, minden olyan dokumentumhoz, amely *bármely* uniós intézmény vagy szerv *birtokában* van. Azaz azokra a dokumentumokra is kiterjed e rendelet hatálya, amelyeknek adott esetben a szerzői a tagállamok vagy más személyek, amennyiben azok uniós intézmény vagy szerv birtokában vannak.

A rendeletek által védett jogok megtagadhatóak, ha a közzététel kedvezőtlenül befolyásolná a közbiztonság, védelmi és katonai ügyek, nemzetközi kapcsolatok; az Unió vagy valamely tagállam pénzügyi, monetáris vagy gazdaságpolitikájának; valamint a személyiség és a magánszemély becsületének védelmét. Az információ továbbá akkor is megtagadható, ha a közzététel hátrányosan befolyásolná természetes vagy jogi személy kereskedelmi érdekeit, beleértve a szellemi tulajdont is; a bírósági eljárások és jogi tanácsadást; az ellenőrzések, vizsgálatok és könyvvizsgálatok célját; kivéve, ha a közzétételhez nyomós közérdek fűződik.³⁶² A jog egyéb alapon történő megtagadását minden esetben az adott dokumentum nyilvánosságra hozatalához fűződő közérdekekkel szemben kell mérlegelni. Visszaélésről itt is lehet beszélni, amikor a Bizottság az 1049/2001 rendeletben

---

³⁶¹ 1049/2001 EK rendelet 2. cikk (1) bekezdés.

³⁶² 1049/2001 EK rendelet 4. cikk (1)-(2) bekezdés; 1367/2006 EK rendelet 6. cikk.

található ellenőrzések, vizsgálatok és könyvvizsgálatok kivételt alkalmazza, hogy megtagadjon adott dokumentumokhoz való hozzáférést.³⁶³

ii. Döntéshozatalban való részvétel

A nyilvánosság döntéshozatalban való részvételével kapcsolatban a két legfontosabb uniós jogforrás kétségtelenül a már említett 1367/2006-os rendelet, valamint a 2003/35 irányelv a nyilvánosság részvételéről a környezettel kapcsolatos egyes tervek és programok kidolgozásánál.³⁶⁴

A döntéshozatalban való részvétel tagállami vonatkozásairól az említett irányelv szól, amely alapján a tagállamok biztosítják, hogy a nyilvánosság kellő időben hatékony lehetőséget kapjon meghatározott tervek és programok előkészítésében és módosításában, illetve felülvizsgálatában.³⁶⁵ Ez az irányelv nem biztosít az egyéneknek általános részvételi jogot a környezeti döntéshozatalban való részvételre, valamint nem fog át minden környezeti ügyben történt döntéshozatalt, mindössze meghatározott tervekre és programokra vonatkozik. Az irányelv az *érintett nyilvánosságról* is csak általánosságban beszél. Az, hogy ez a fogalom milyen mértékű érintettséget vár el, és kik tartoznak a *részvételre jogosult nyilvánosság* fogalma alá, annak meghatározását az uniós jog ez esetben a tagállamokra hagyja.³⁶⁶

Az irányelv itt is rendelkezik a részvételi jog sérülése esetén az igazságszolgáltatáshoz való jogról.³⁶⁷ Ez alapján a tagállamoknak biztosítaniuk kell, hogy az érintett nyilvánosság azon tagjai, akik kellő mértékben érdekeltek, vagy jogsérelemre hivatkoznak (*amennyiben a tagállam közigazgatási eljárásjoga ezt előfeltételként írja elő*), azok a bíróság vagy a törvény értelmében létrehozott, más független és pártatlan testület előtt felülvizsgálati eljáráshoz fordulhassanak a

---

³⁶³ Krämer, Ludwig: i. m. 154. o.

³⁶⁴ Az Európai Parlament és a Tanács 2003/35/EK irányelve (2003. május 26.) a környezettel kapcsolatos egyes tervek és programok kidolgozásánál a nyilvánosság részvételéről, valamint a nyilvánosság részvétele és az igazságszolgáltatáshoz való jog tekintetében a 85/337/EGK és a 96/61/EK tanácsi irányelv módosításáról.

³⁶⁵ 2003/35/EK irányelv 2. cikk (2) bekezdés.

³⁶⁶ 2003/35/EK irányelv 2. cikk (3) bekezdés.

³⁶⁷ Pontosabban: megfelelően módosítja (*kiegészíti*) a 96/61/EK irányelvet.

határozatok, jogi aktusok és mulasztások anyagi vagy eljárási jogszerűségének kifogásolása céljából. Az eljárásnak igazságosnak, méltányosnak és gyorsnak kell lennie, és nem lehet mértéktelenül drága. Annak a meghatározását, hogy mi minősül *kellő mértékű érdekeltiségnek és jogsérelemnek*, az irányelv a tagállamokra hagyja.³⁶⁸

A már említett 1367/2006 rendelet az EU intézményeire és szerveire vonatkozóan itt is releváns. A rendelet 9. cikk (1) bekezdése alapján az uniós szervek és intézmények biztosítják, hogy a nyilvánosság kellő időben hatékony lehetőséget kapjon a részvételre a környezetet érintő tervek és programok előkészítésénél, módosításánál vagy felülvizsgálatánál, amikor még valamennyi lehetőség nyitva áll. Amennyiben a Bizottság javaslatot készít elő egy ilyen tervre vagy programra vonatkozóan, és azt döntéshozatal céljából benyújtja egyéb uniós intézményekhez vagy szervekhez, akkor a javaslatok előkészítő szakaszában a Bizottságnak gondoskodnia kell a nyilvánosság részvételéről. A rendelet azonban nem definiálja, hogy mit kellene tennie az EU intézményeinek és szerveinek a nyilvánosságtól kapott információival. A rendeletben csak annyit találunk, hogy intézményeknek és szerveknek *kellőképpen figyelembe kell venniük* a nyilvánosság részvételéből származó eredményeket.³⁶⁹ A rendelet a részvételt inkább a konzultáció szinonimájaként használja.³⁷⁰ Ez a típusú részvétel is korlátozott, a nyilvánosság döntéshozatalban való részvétele korlátozva van a pénzügyi és költségvetési tervekkel és programokkal kapcsolatban, ami ellentmond az Aarhusi Egyezmény szellemének.

A nyilvánosság döntéshozatalban való általános részvételével kapcsolatban meg kell még említeni az európai polgári kezdeményezés részvételi demokrácián alapuló intézményét, amelyet a 2009. december 1-én hatályba lépett Lisszaboni szerződés vezetett be. Az EUSz. 11. cikk (4) bekezdése értelmében „Legalább egymillió uniós polgár, akik egyben a tagállamok jelentős számának állampolgárai, kezdeményezheti, hogy az Európai Bizottság – hatáskörén belül – terjesszen elő megfelelő javaslatot azokban az ügyekben, amelyekben a polgárok megítélése szerint a Szerződések végrehajtásához uniós jogi aktus elfogadására van szükség.” Több mint 1,6 millió polgár aláírásával került benyújtásra az első ilyen európai polgári

---

³⁶⁸ A 2003/5 irányelv által módosított 96/61/EK irányelv 15a. cikke.

³⁶⁹ 1367/2006/EK irányelv 9. cikk (5) bekezdés.

³⁷⁰ Krämer, Ludwig: i. m. 158. o.

kezdeményezés 2013. december 20-án, „Minden embernek joga van a vízhez és a megfelelő higiénés körülményekhez! A víz közjő, nem árucikk!” (a továbbiakban: „Right2Water”) elnevezéssel. A „Right2Water” céljai között szerepel a vízhez és a szennyvízhálózathoz való hozzáférés garantálása az Unióban, a piaci érdekek helyett az emberi jogok előtérbe helyezése, valamint az egyetemes hozzáférés a vízhez és a szennyvízhálózatokhoz. A kezdeményezés egyik konkrét célja az volt, hogy a Bizottság „terjesszen elő jogalkotási javaslatot a vízhez és szennyvízhálózathoz való alapjog végrehajtására, illetve a vízellátás és a szennyvízhálózat mindenki számára elérhető közszolgáltatássá tételére.”³⁷¹ A kezdeményezés továbbá arra irányult, hogy az EU hatáskörén belül biztosítsa a vízhez és szennyvízhálózathoz való jogot; azt hogy a vízszolgáltatás és a vízkészlet-gazdálkodás ne tartozzon a belső piaci szabályok hatálya alá; a vízszolgáltatásokat liberalizációból való kizárását. A kezdeményezéssel továbbá a civilek az iránti igényüket is megfogalmazták, hogy az Unió törekedjen a vízhez és a megfelelő higiénés körülményekhez való univerzális hozzáférés megvalósítására.³⁷² A Bizottság válaszában kinyilvánította, hogy többek között megerősíti a vízminőségre vonatkozó uniós jogszabályok végrehajtását, és kiáll amellett, hogy a jövőbeni fenntartható fejlesztésre vonatkozó célok keretében a biztonságos ivóvízhez és megfelelő higiénés körülményekhez való egyetemes hozzáférés prioritási területként legyen meghatározva.³⁷³ A Bizottság a polgári kezdeményezés hatására egy nyilvános konzultációt is indított az ivóvízre vonatkozó, jelenleg hatályos 98/83/EK európai uniós irányelv felülvizsgálatával kapcsolatban, mely eredményének figyelembevételével a Bizottság megvizsgálja, hogy indokolt-e módosítani a nevezett irányelvet. 2015. szeptember 8-án az Európai Parlament megszavazta, hogy a Bizottság készítsen konkrét jogalkotási javaslatot a

---

³⁷¹ A „Right2Water” kezdeményezés teljes szövegét lásd: <http://right2water.eu/> (2014. július 30.).

³⁷² Greksza Veronika: *The Right to Water – A Specific Environmental Issue in need of a Comprehensive European System of Guarantees*. In: Greksza Veronika & Szabó Marcel (szerk.): *Right to Water and the Protection of Fundamental Rights in Hungary*. PTE ÁJK Európa Központ, Pécs 2013, 194-211. o.

³⁷³ ENSZ Közgyűlés A/RES/64/292 számú határozata.

vízhez való jogról, ahogyan azt az ENSZ is elismeri.³⁷⁴ A Bizottság ezt a kézirát lezárásáig nem tette meg.

A „Right2Water” kezdeményezés rámutat a civil szféra magas fokú érzékenységre a környezetvédelmi kérdések tekintetében. Ez azt is bizonyítja, hogy a civil szerepvállalás erősítése jövőbe mutató trend lehet, az egészséges környezethez való jog hatékonyabb szabályozásának érdekében.

iii. Igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés

Igazságszolgáltatáshoz való jogról beszélhetünk az információhoz való joggal, és a döntéshozatalban való részvétellel összefüggésben. Az igazságszolgáltatáshoz való jog azonban – amint az már az Aarhusi Egyezmény elemzésénél is kifejtésre került – önálló jogként is funkcionál. Ezen önálló jogi vonatkozásban az uniós jog még nem teljes. A Bizottság már 2003-ban javasolta egy igazságszolgáltatáshoz való hozzáférésről szóló irányelvtervezet elfogadását.³⁷⁵ A javaslat a környezetvédő szervezeteket *locus standi*-val ruházta volna fel, az EU környezeti jogának megsértése esetén. Ez a javaslat, bár az Európai Parlament támogatását élvezte, nem lett sikeres, mivel az a Tanácsban jelentős ellenállásba ütközött.

Bár az igazságszolgáltatáshoz való jog önálló jogként az uniós jogban még nem teljes, a már sokat említett 1367/2006 rendelet e vonatkozásban is jelentős. E rendelet 10. cikk (1) bekezdése előírja, hogy bármely környezetvédő szervezet jogosult belső felülvizsgálat iránti kérelmet benyújtani azon uniós intézményhez vagy szervhez, amely a környezetvédelmi jog alapján igazgatási aktust fogadott el, vagy el kellett volna fogadnia. Ha ez a jog sérül, akkor életbe lép az EUMSZ 263. cikk (4) bekezdése, amely alapján a magánszemélyek uniós bírósághoz fordulhatnak, ha az uniós intézkedést nekik címezték, vagy ha az intézkedés őket *közvetlenül és személyesen* érinti. A közvetlen és személyes érintettség e kívánalma gyakorlatilag lehetetlen helyzetbe hozza a környezetvédő NGO-kat. Jelenleg a környezetvédő szervezetek és

---

³⁷⁴ Az EP döntéséről bővebben lásd:

<http://www.europarl.europa.eu/news/en/news-room/20150903IPR91525/Right2water-citizens%E2%80%99-initiative-Commission-must-act-say-MEPs> (2016. június 22.).

³⁷⁵ Európai Bizottság irányelvjavaslata az igazságszolgáltatáshoz való hozzájárulásról. COM (2003) 624, 2003. október 22.

az uniós polgárok nagy része gátolva van abban, hogy uniós bírósághoz forduljanak. Az EU belső felülvizsgálati eljárása nem felel meg az Aarhusi Egyezménynek. A nevezett egyezmény 9. cikk (3) és (4) bekezdései alapján ugyanis a tagállamoknak biztosítania kell a nyilvánosság számára – *akik megfelelnek a nemzeti jogrendszerben esetlegesen lefektetett kritériumoknak* – a közigazgatási és bírói eljárásokhoz való hozzáférést, hogy megtámadhassák magánszemélyek és hatóságok olyan lépéseit és mulasztásait, amelyek ellentmondanak a környezetre vonatkozó nemzeti jog rendelkezéseinek. Ez az eljárás elégséges és hatékony jogorvoslást kell, hogy biztosítson méltányos, időszerű és nem kizáró módon költséges eljárást követve (és *amennyiben szükséges a vitatott tevékenység felfüggesztése árán*). Az Aarhusi Egyezmény Megfelelési Bizottsága az „*akik megfelelnek a nemzeti jogrendszerben esetlegesen lefektetett kritériumoknak*” fordulattal kapcsolatban kimondta,³⁷⁶ hogy a szerződő felek nem kötelesek *actio popularis* bevezetésére, de arra sem jogosultak, hogy olyan szigorú feltételeket vezessenek be vagy tartsanak fenn, hogy ténylegesen megakadályozzanak minden (*vagy majdnem minden*) környezetvédő szervezetet abban, hogy a környezetre vonatkozó, nemzeti jogba ütköző aktusokat vagy mulasztásokat megtámadják.³⁷⁷ Az Aarhusi Egyezmény a 9. cikk (2) bekezdése továbbá követelményként írja elő, hogy a felek biztosítsák a hozzáférést az igazságszolgáltatáshoz, a nyilvánosság azon tagjai számára, akik „*kellő érdekeltséggel rendelkeznek a döntésben, vagy jogaik sérülését állítják, amennyiben a fél közigazgatási eljárási törvénye ennek fennállását előfeltételként szabja.*” Az

---

³⁷⁶ Aarhusi Egyezmény Megfelelési Bizottsága Belgium megfeleléséről (Doc. ACCC/C/2005/11, 2006. április 26.), Draft Findings par. 34: „*While referring to “the criteria, if any, laid down in national law”, the Convention neither defines these criteria nor sets out the criteria to be avoided. Rather, the Convention is intended to allow a great deal of flexibility in defining which environmental organizations have access to justice. On the one hand, the Parties are not obliged to establish a system of popular action (“action popularis”) in their national laws with the effect that anyone can challenge any decision, act or omission relating to the environment. On the other hand, the Parties may not take the clause “where they meet the criteria, if any, laid down in its national law” as an excuse for introducing or maintaining so strict criteria that they effectively bar all or almost all environmental organizations from challenging act or omissions that contravene national law relating to the environment.*”

³⁷⁷ Az Európai Unió és az Aarhusi Egyezmény viszonyáról bővebben lásd: Krämer, Ludwig: *Az Európai Unió környezeti joga*. i. m. 149-162. o.; Pánovics Attila: *Az Aarhusi Egyezmény hatása az EU jogára, különös tekintettel az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférésre*. In: Pánovics Attila & Glied Viktor (szerk.): *...Cselekedj lokálisan! Társadalmi részvétel környezeti ügyekben*. Pécs, Publikon Kiadó, 2012, 181-197. o.

Európai Unióról szóló szerződés 263. cikkében előírt közvetlen és személyes érintettség nem felel meg az Aarhusi Egyezménynek. Krämer szavaival élve szinte „semmilyen uniós rendelkezés nincs a nemzeti bíróságokhoz vagy az EU bíróságaihoz fordulásról környezeti ügyekben.”³⁷⁸

2.3. Összegzés

E fejezet célja azon kérdéseknek a megválaszolása volt, hogy önálló jog-e az egészséges környezethez való jog, mi a jog védendő értéke/tárgya, az alanyi köre, illetve, hogy melyek e jog tartalmi elemei. A releváns jogelméletet és joggyakorlatot tanulmányozva a következő válaszokra jutottam.

Az egészséges környezethez való jog megfeleltethető az emberi jogi kategóriának, annak általános célja ugyanis az emberi méltóság védelméhez köthető, speciális célja pedig megfeleltethető egy alapvető emberi szükségletnek. Az e jog mögött meghúzódó legerősebb szükséglet az az igény, hogy a környezet elemei ne legyenek károsak az emberi egészségre, illetve ne veszélyeztessék azt. Az ember ugyanis csak egészséges környezetben képes megfelelő életközeghez, levegőhöz, vízhez jutni. Az egészséges környezet így segíti elő az emberi élet fenntartását és így kapcsolódik egyszerre a biológiai szükségletekhez és a méltóság morális normájához. Az egészséges környezethez való emberi jog a környezetet nem önmagából fakadó értéke miatt védi, hanem annyiban, amennyiben az az emberi méltóság biztosításához szükséges. Az egészséges környezethez való jog speciális célja a környezetnek, mint az emberi létfenntartás feltételének a védelme, speciális tárgya pedig a környezet. Mivel az egészséges környezethez való jog speciális tárgya a környezet, és az az alapvető szükségletekhez kötődik, e jogra alkalmazandó a generációk közötti méltányosság elve, mint a fenntartható fejlődés *sine qua non* eleme (*egy generációnak úgy kell kielégíteni a szükségleteit, hogy az ne veszélyeztesse a rákövetkező generációt, saját szükségleteinek kielégítésében*). Az egészséges környezethez való jog nem csak jogokkal, de kötelezettségekkel is felruházza a jelen generációt (*kollektíva*), melyek a generációk közötti méltányosság elvéből fakadnak. A jövő generáció továbbá (*mint kvázi kollektíva*) érdekelt a környezet védelmében, ami az egészséges

---

³⁷⁸ Krämer, Ludwig: i. m. 160. o.

környezethez való jog tárgya. Mivel a generáción belüli méltányosság a generációk közötti méltányosság szerves része, ebből következik, hogy az egyén rendelkezik a generáción belüli méltányosságon alapuló környezeti jogokkal és kötelezettségekkel. Az egészséges környezethez való jog tehát egy olyan kiemelkedő jelentőségű emberi jog, melynek az alanyi köre elméletileg nem csak az egyén, hanem a kollektíva is.

A környezetszennyezés sérthet bizonyos emberi jogokat: az élethez való jogot, az egészséghez való jogot, a magán és családi élethez való jogot vagy a tulajdonjogot. Fontos ezért elhatárolni az egészséges környezethez való jog sérelmét, a környezetszennyezés által más emberi jogokban bekövetkezett sérelmekről. A környezethez való jog tárgya ugyanis nem az élet, az egészség, a magán- és családi élet, vagy a tulajdon, hanem a környezet. Az egészséges környezethez való jog speciális célja a környezetnek, mint az emberi élet természeti alapjainak a védelme. Egészséges környezethez való jog helyett így pontosabb a *környezet védelméhez való jog* kifejezés. A környezet védelméhez való jognak azonban nincs egy klasszikus értelemben vett alanyi jogi része, mivel e jog tárgya nem köthető kifejezetten egy jogalanyhoz (*egy egyénhez vagy egy kollektívához*). A környezet védelméhez való jog *kvázi* alanyi oldala a környezet védelme, a környezetszennyezés megelőzése, valamint a természeti erőforrások racionális használatának biztosítása, mint állami kötelezettségek. Ezen kötelezettségek a környezet védelméhez való jog eljárási jogaival kényszeríthetők ki.

Az egészséges környezethez való jog *eljárási oldala* alapján a jog alanyai rendelkeznek információhoz való joggal, döntéshozatalban való részvételi joggal, valamint igazságszolgáltatáshoz való joggal. Az információhoz való jog alapján a jog alanyainak joguk van meghatározott környezeti információhoz hozzáférni. A környezeti információ fogalmát a lehető legtágabban, míg a megtagadást a lehető legszűkebben érdemes értelmezni. Az államnak nem csak kérés esetén, de meghatározott időközönként kérés nélkül is nyilvánosságra kell hoznia adott környezeti információt, valamint az információ gyűjtésére is köteles.

A *döntéshozatalban való részvételhez való jog* a jogosultaknak kellő időben valódi lehetőséget biztosít a részvételre, a környezetre jelentős hatást gyakorló tevékenységek, környezettel kapcsolatos tervek, programok, politikák, és a

környezetvédelem szempontjából jelentős végrehajtó jellegű szabályok, illetőleg az általánosan körtelező érvényű szabályozó eszközök előkészítésénél, módosításánál vagy felülvizsgálatánál. A döntéshozatalban való részvétel valódi lehetőségét a konzultáció nem meríti ki.

Az *igazságszolgáltatáshoz való jog* környezeti kérdések esetében egy különálló jogként funkcionál, valamint magában foglalja az információhoz való jog és a döntéshozatalban való részvétel jogának a kikényszeríthetőségét is. Az igazságszolgáltatáshoz való jog (*mint önálló eljárási jog*) alanya megtámadhatja a magánszemélyek és hatóságok olyan lépéseit és mulasztásait, amelyek sértik az egészséges környezethez való jogból származó kötelezettségeket.

Az egészséges környezethez való jog alanyi körét úgy kell meghatározni, hogy az a jog teljes spektrumát – fiziológiai szükségletek védelmét, generációkon belüli és generációk közötti méltányosságot – lefedje. Éppen ezért, az egészséges környezethez való jog nemcsak egyéni, de kollektív jogvédelmet is biztosít. Az egészséges környezethez való jognak az alanyai nemcsak az egyének és az egyének csoportjai, hanem az NGO-k is, mint a jelen, és a jövő nemzedékek érdekvédői. A jelen generáció érdekvédelme mellett a jövő generáció érdekvédelme szükségszerű, mivel a jövő generáció érdekelt a környezet (*egészséges környezethez való jog tárgya*) védelmében így a generációk közötti méltányosság szorosan kapcsolódik az egészséges környezethez való joghoz. Az NGO-k azonban *érdekvédelmi tevékenységük során* kizárólag az egészséges környezethez való jog eljárási jogainak tekintetében élveznek alanyi státuszt, azaz az NGO-k érdekvédelmi tevékenysége kizárólag a három környezeti eljárásjogon keresztül tud megvalósulni.

Ezen elméleti fejezetben a morális szemlélethez kapcsolódási pontokat keresve válaszok után kutattam az egészséges környezethez való jog mibenlétére. Az elért eredmény egy lehetséges megoldás, amely realista és nem opportunista felfogásként nem lépi át teljesen az antropocentrizmus határait. A kapott eredményeket felhasználva a következő fejezetben azt vizsgálom meg, hogy az egészséges környezethez való jog fentiekben levezetett célja, tárgya, alanyi köre, és tartalmi elemei milyen mértékben és milyen minőségben élveznek védelmet az Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlatában.

3. Az egészséges környezethez való jog jogállása az EJEJ joggyakorlatában

3.1. AZ EJEJ jelentősége a környezetvédelemben

A második világháború eseményei után Európa a világ leghatékonyabb emberi jogi rendszerét alakította ki.³⁷⁹ Winston Churchill 1946. szeptember 19-én elmondott zürichi beszéde méltó összefoglalása volt a nemzetközi közösség maradandó béke utáni vágyának, amelynek az első lépése az európai egység újbóli megteremtése volt.³⁸⁰ A méltán híres zürichi beszédet, és az 1948-ban Hágában megrendezésre került Európa-kongresszust követően 1949. május 5-én Belgium, Dánia, Egyesült Királyság, Franciaország, Hollandia, Írország, Luxembourg, Norvégia, Olaszország és Svédország részvételével megalakult az Európa Tanács (*a továbbiakban: ET*). Az időközben 47 tagúra duzzadt ET a legrégebbi regionális emberi jogokat védő szervezet, valamint Európa második világháború utáni történelmének első nagy nemzetközi szervezete.

Az Európa Tanács célja az Alapszabályának értelmében, hogy „szorosabb egységet teremtsen a tagjai között avégből, hogy biztosítsa és előmozdítsa a közös örökségüket alkotó eszményeket és elveket, és könnyítse gazdasági és szociális haladásukat;”³⁸¹ továbbá az egyéni és politikai szabadság, a jogállamiság, valamint a

---

³⁷⁹ Henderson, Conway W.: i. m. 308. o.

³⁸⁰ Churchill, Winston: 1946. szeptember 19., Zürich: „*We must re-create the European Family in a regional structure called, it may be, the United States of Europe. And the first practical step would be to form a Council of Europe. If at first all the States of Europe are not willing or able to join the Union, we must nevertheless proceed to assemble and combine those who will and those who can. The salvation of the common people of every race and of every land from war or servitude must be established on solid foundations and must be guarded by the readiness of all men and women to die rather than submit to tyranny. In all this urgent work, France and Germany must take the lead together. Great Britain, The British Commonwealth of Nations, mighty America and I trust Soviet Russia - for: then indeed all would be well - must be the friends and sponsors of the new Europe and must champion its right to live and shine. Therefore I say to you: let Europe arise!*” A teljes beszéd szövegét lásd: http://europa.eu/about-eu/eu-history/founding-fathers/pdf/winston_churchill_en.pdf (2016. június 23.).

³⁸¹ Európa Tanács Alapszabálya, 1. cikk (a) bekezdés.

népek közös örökségét alkotó szellemi és erkölcsi értékek általános érvényesítésére való törekvés.³⁸² Az ET a demokrácia, a jogállamiság és az emberi jogok védelmének hármas pillérére épül, így legfőbb céljának ezek védelmét, biztosítását és fejlesztését tekinti, mely érdekében az ET égisze alatt már több mint 200 nemzetközi egyezmény jött létre.³⁸³ E szerződések közül vitathatatlanul a legjelentősebb, emberi jogokat védeni hivatott egyezmény az Emberi Jogok Európai Egyezménye. Az EJEE-t aláíró felek biztosítják a joghatóságuk alatt álló minden személy számára az Egyezményben foglalt – főként első generációs, azaz polgári és politikai jellegű – jogokat és szabadságokat.

Európa Tanács tag csak olyan állam lehet, amely csatlakozik az Egyezményhez, annak ratifikálásával és az egyéni panaszjog, valamint az Egyezményben és az ahhoz kapcsolódó jegyzőkönyvekben vállalt kötelezettségek tiszteletben tartásának biztosítása céljából létrehozott Emberi Jogok Európai Bíróság joghatóságának elismerésével együtt. Az Egyezmény és a strasbourgi bíróság joghatóságának kiterjesztése az ET meghatározó, ellenőrizhető és számon kérhető eszközévé vált az új tagállamok integrálását követően. Az Emberi Jogok Európai Egyezményének így ma már 47 ET tagállam a részese. Az Egyezmény 48. aláírója az Európai Unió lehet, ugyanis – ahogyan az a 2. fejezetben kifejtésre került – az Uniónak az Egyezményhez való csatlakozását az EJEE 14. kiegészítő jegyzőkönyve megengedi, az EUSz. pedig a Lisszaboni Szerződés 2009. december 1-i hatálybalépése óta az Unió kötelezettségként fogalmazza meg.

Az emberi jogok szűk katalógusát adó EJEE-ben és az ahhoz csatolt jegyzőkönyvekben vállalt kötelezettségek tagállamok általi tiszteletben tartásának biztosítása céljából jött létre az állandó jelleggel működő Emberi Jogok Európai Bírósága, Strasbourg székhellyel. Az Egyezmény a kiemelkedő hatékonyságát nagymértékben az EJEB eljárási mechanizmusának is köszönheti. Az EJEB eljárásának sikerét mutatja roppant ügyterhe is, mely 1990-től megsokszorozódott. Magyarországgal az élen Kelet-Európa államai csatlakoztak az Egyezményhez, és a

---

³⁸² Európa Tanács Alapszabálya, preambulum (3) bekezdés.

³⁸³ Szalayné Sándor Erzsébet: *Az egyén jogi helyzete az Európai Unióban*. PTE ÁJK Európa Központ, Nemzetközi- és Európaijogi Tanszék, valamint Babes-Boyai Tudományegyetem, Kolozsvár, 2010, 119. o.

„kelet-közép-európai államok nemzeti igazságszolgáltatásával szembeni bizalmatlanság az egyéni panaszok számának exponenciális növekedéséhez vezetett.”³⁸⁴ Sem a 11., sem a 14. Kiegészítő Jegyzőkönyv nem tudta maradéktalanul megoldani a strasbourgi jogorvoslati rendszer átalakítását és egyszerűsítését, annak ellenére, hogy minkét jegyzőkönyv az általuk bevezetett eljárási reformokkal gyorsította és egyszerűsítette az eljárást, ezzel könnyítve a Bíróság ügyterhén. Elmondható, hogy a strasbourgi bíróság Európa „kvázi alkotmánybíróságaként” az egész régióban egy közös alapjogvédelmi normarendszert teremt.³⁸⁵

Az Emberi Jogok Európai Egyezménye az emberi jogok védelmének alapvető védőbástyája, melyet minden emberi jog esetében – így az egészséges környezethez való jog esetében is – számításba kell venni. Az Egyezmény és a hozzá csatolt jegyzőkönyvek az emberi jogok szűk katalógusát adják. Maga az Egyezmény a következő emberi jogokat nevesíti:

- élethez való jog (2. cikk);
- kínzás tilalma (3. cikk);
- rabszolgaság és kényszermunka tilalma (4. cikk);
- szabadsághoz és biztonsághoz való jog (5. cikk);
- tisztességes tárgyaláshoz való jog (6. cikk);
- *nulla poena sine lege* (7. cikk);
- magán- és családi élet tiszteletben tartásához való jog (8. cikk);
- gondolat-, lelkiismeret- és vallásszabadság (9. cikk);
- véleménynyilvánítás szabadsága (10. cikk);
- gyülekezés és egyesülés szabadsága (11. cikk);
- házasságkötéshez való jog (12. cikk); valamint a
- hatékony jogorvoslathoz való jog (13. cikk).

---

³⁸⁴ Szalayné Sándor Erzsébet: *Interlaken-Izmir-Brighton: a strasbourgi jogorvoslati rendszer átalakítása*. Közjogi Szemle, 2013. március, 2. o.

³⁸⁵ Henderson, Conway W.: i. m. 308. o.

Ezen jogok kiegészülnek továbbá az Egyezményhez csatolt jegyzőkönyvekben foglalt alábbi jogokkal:

- tulajdon védelme (1. Kiegészítő Jegyzőkönyv 1. cikk);
- oktatáshoz való jog (1. Kiegészítő Jegyzőkönyv 2. cikk);
- szabad választásokhoz való jog (1. Kiegészítő Jegyzőkönyv 3. cikk);
- adóságokért való szabadságelvonás tilalma (4. Kiegészítő Jegyzőkönyv 1. cikk);
- mozgásszabadság (4. Kiegészítő Jegyzőkönyv 2. cikk);
- saját állampolgárok kiutasításának tilalma (4. Kiegészítő Jegyzőkönyv 3. cikk);
- külföldiek kollektív kiutasításának tilalma (4. Kiegészítő Jegyzőkönyv 4. cikk);
- halálbüntetés eltörlése (6. Kiegészítő Jegyzőkönyv 1. cikk);
- külföldiek kiutasításának eljárási garanciái (7. Kiegészítő Jegyzőkönyv 1. cikk);
- fellebbezéshez való jog büntető ügyekben (7. Kiegészítő Jegyzőkönyv 2. cikk);
- kártalanításhoz való jog bírói hiba esetén (7. Kiegészítő Jegyzőkönyv 3. cikk);
- *ne bis in idem* (7. Kiegészítő Jegyzőkönyv 4. cikk);
- házastársak egyenjogúsága (7. Kiegészítő Jegyzőkönyv 5. cikk);
- megkülönböztetés általános tilalma (12. Kiegészítő Jegyzőkönyv 1. cikk);
- halálbüntetés tilalma (13. Kiegészítő Jegyzőkönyv 1. cikk).

Bár az egészséges környezethez való jog nem szerepel *expressis verbis* e szűk katalógusban, ez nem jelenti azt, hogy egyes elemeit a strasbourgi bíróság ne védené. Az EJEB az Egyezmény dinamikus értelmezése által, az EJEE egyes rendelkezéseiből már levezette és védi az egészséges környezethez való jog egy-egy elemét. Az Egyezmény tehát a Bíróság értelmezésének köszönhetően már biztosítja az egészséges környezethez való jog egy bizonyos szintű védelmét. A kérdés csak az, hogy az előző fejezetben feltárt tényezők közül mennyit fed le ez a típusú közvetett védelem. A Bíróság az egészséges környezethez való jog védelmével kapcsolatban a következő jogokból indul ki:

- élethez való jog (2. cikk);
- tisztességes tárgyaláshoz való jog (6. cikk);
- magán- és családi élet tiszteletben tartásához való jog (8. cikk);
- véleménynyilvánítás szabadsága (10. cikk);
- hatékony jogorvoslathoz való jog (13. cikk); valamint
- tulajdonhoz való jog (1. Kiegészítő Jegyzőkönyv 1. cikk).

Az alábbiakban e jogok mentén elemzem az EJEB egészséges környezethez való védelmi szintjét.³⁸⁶

3.2. Élethez való jog

Az EJEE 2. cikke alapján: „(1) A törvény védi mindenkinek az élethez való jogát. Senkit nem lehet életétől szándékosan megfosztani, (...). (2) Az élettől való megfosztást nem lehet e cikk megsértéseként elkövetettnek tekinteni akkor, ha az a feltétlenül szükségesnél nem nagyobb erőszak alkalmazásából ered: a) személyek jogtalan erőszakkal szembeni védelme érdekében; b) törvényes letartóztatás foganatosítása vagy a törvényesen fogva tartott személy szökésének megakadályozása érdekében; c) zavargás vagy felkelés elfojtása céljából törvényesen tett intézkedés esetén.”³⁸⁷

Az élethez való jog a keresztény kultúrkörben az egyik legfőbb emberi jog.³⁸⁸ Ennek megfelelően a nevezett jog az Egyezményben is a legalapvetőbb jogként szerepel, amely ugyanakkor az Egyezményben lefektetett jogok viszonylatában nem a leggyakrabban sérülő jog.³⁸⁹ Az EJEB ítélezési gyakorlatából a 2. cikk és az egészséges környezethez való jog kapcsolatára nézve a következő jogesetek a legrelevánsabbak:

---

³⁸⁶ E fejezethez a *kiindulópontot* a következő „kvázi elsődleges” források jelentették:

- Az Európa Tanács által kiadott 195 oldalas kimerítő összefoglaló kézikönyv az EJEB környezeti ítélezési gyakorlatáról: *Manual on Human Rights and the Environment*, Council of Europe Publishing, 2. kiadás, Strasbourg, 2012. – A kézikönyvet lásd: http://www.echr.coe.int/LibraryDocs/DH_DEV_Manual_Environment_Eng.pdf (2016. június 23.);
- EJEB által folyamatosan frissített *factsheet* az EJEB környezettel kapcsolatos ítélezési gyakorlatáról, amely a legrelevánsabb, és a legfrissebb ügyek összefoglalóját adja. A legfrissebb összefoglalót lásd: http://www.echr.coe.int/Documents/FS_Environment_ENG.pdf (2016. június 23.).
- San José, Daniel García: *Environmental Protection and the European Convention on Human Rights*. Council of Europe Publishing, 2005.

³⁸⁷ EJEE 2. cikk, élethez való jog.

³⁸⁸ Raisz Anikó: *Az emberi jogok fejlődése az Emberi Jogok Európai és Amerikaközi Bíróságának kölcsönhatásában*. i. m. 111. o.

³⁸⁹ Az Egyezmény és annak kiegészítő jegyzőkönyveiben foglalt jogok és szabadságok megsértése államokra és cikkekre lebontva 1959 és 2015 között:

http://www.echr.coe.int/Documents/Stats_violation_1959_2015_ENG.pdf (2016. június 23.).

· *L.C.B. kontra Egyesült Királyság*³⁹⁰

A kérelmező édesapja az 1950es években a Királyi Légierőnél szolgált a Karácsony szigeteken, mint felszolgáló, ahol nukleáris tesztek zajlottak. A kérelmezőt négyéves korában leukémiával diagnosztizálták. A kérelmező azt sérelmezte, hogy a brit hatóságok nem tájékoztatták a szüleit a nukleáris tesztekben való részvétel lehetséges egészségre gyakorolt hatásairól. A Bíróság kimondta, hogy az államoknak a 2. cikk alapján kötelezettségük megtenni a megfelelő lépéseket a joghatóságuk alá tartozó emberek védelme érdekében. Mivel azonban a brit hatóságoknak nem állt az adott időben olyan információ a birtokában, amely alapján elvárható lett volna a hatóságoktól, hogy lépéseket tegyenek, így nem sérült a 2. cikk.

· *Öneryildiz kontra Törökország*³⁹¹

Egy önkormányzati használatban lévő hulladéklerakó telepen történt metánrobbanás tíz, a telep köré illegálisan épített házat pusztított el. Az eset következtében harminckilenc ember életét veszítette, köztük a kérelmező kilenc családtagja is. Az eset előtt 2 évvel készült szakértői jelentés felhívta az önkormányzat figyelmét egy lehetséges metánrobbanás veszélyére. A hatóságok semmilyen intézkedést nem tettek a robbanás megelőzése érdekében, annak ellenére, hogy szakértői jelentés birtokában tisztában voltak a veszéllyel. A Bíróság megállapította a 2. cikk sérelmét, mivel a hatóságok tudták, – tudniuk kellett – hogy a hulladéklerakó mellett élő embereket valós és közvetlen veszély fenyegeti, mégsem hoztak megelőző intézkedéseket az ott élő emberek életének védelme érdekében. Az államok 2. cikkel kapcsolatos védelmi kötelezettsége ugyanis veszélyes tevékenységekre is kiterjed.

· *Budayeva és mások kontra Oroszország*³⁹²

Tyrnauz városa 2000 júliusában egy sárlavina következtében jelentős károsodást szenvedett. A katasztrófát követő napon a város lakói visszatérhettek

---

³⁹⁰ *L.C.B. kontra Egyesült Királyság (ítélet: 1998. június 9., ügyszám: 23413/94).*

³⁹¹ *Öneryildiz kontra Törökország (ítélet: 2004. november 30., ügyszám: 48939/99).*

³⁹² *Budayeva és mások kontra Oroszország (ítélet: 2008. március 20., ügyszámok: 15339/02, 21166/02, 20058/02, 11673/02 és 15343/02).*

otthonaikba, amikor is egy újabb sárlavina pusztította a várost. A „kettős” természeti katasztrófa következtében nyolc ember életét veszítette, közöttük az első számú kérelmező férje is. A kérelmezők amellet, hogy elveszítették az otthonaikat, számos sérülést szenvedtek és súlyos traumát éltek át. A kérelmezők azt állították, hogy az állam nem figyelmeztette a lakókat a potenciális veszélyre, nem segített a menekülésben, nem enyhítette a földcsuszamlás okozta következményeket, valamint nem folytatott le megfelelő bírói vizsgálatot. A Bíróság megállapította a 2. cikk alanyi oldalának sérelmét, mivel az állam nem védte meg a kérelmezőket és Tyrnauz lakóit a sárlavinától, annak ellenére, hogy a 2. cikk alapján az állam védelmi kötelezettsége természeti katasztrófa esetén is fenn áll. A város nem rendelkezett megfelelő területrendezési tervvel, valamint kivételes intézkedéseket sem rendelt el, annak ellenére, hogy a város veszélyes területen fekszik. A katasztrófa után semmilyen bírói vizsgálat nem történt, a hatóság felelősségének kérdésében.

A Bíróság az említett ügyekben az Egyezmény 2. cikkét értelmezvén hangsúlyozta, hogy az élethez való jog az államra nemcsak negatív kötelezettséget, de pozitív kötelezettséget is ró. Az államoknak a 2. cikk alapján nem csak az élet szándékos, és jogtalan elvételétől kell tartózkodniuk (*negatív kötelezettség*), de megfelelő lépéseket is kell tenniük (*pozitív kötelezettség*), a joghatóságuk alá tartozó emberek védelme érdekében.³⁹³ Az államnak tehát nem csak azt kell garantálnia, hogy a hatóságok nem sértik az élethez való jogot, hanem azt is, hogy ezt más magánszemély sem teszi meg. Az államok pozitív védelmi kötelezettsége veszélyes tevékenységekre (*nukleáris kísérletek, vegyi gyárak mérgező anyag kibocsátása, hulladéklerakó telepek*) is kiterjed.³⁹⁴ Az állami kötelezettség mértéke a meghatározott veszélyes tevékenység káros hatásával, valamint élet veszélyeztetettségének előreláthatóságával függ össze.³⁹⁵

Az állam pozitív védelmi kötelezettsége természeti katasztrófa esetén is fennáll. Az államnak mindenekelőtt meg kell előznie a természeti katasztrófák során

---

³⁹³ L.C.B. ítélet: i. m. 36. pont.

³⁹⁴ Önergyildiz ítélet: i. m. 71. pont.

³⁹⁵ Önergyildiz ítélet: i. m. 73. pont.

bekövetkezett haláleseteket, valamint megfelelő figyelmeztetési és védekezési mechanizmusokat kell kiépítenie.³⁹⁶

Az állam pozitív védelmi kötelezettsége veszélyes tevékenységek és természeti katasztrófák esetén is magában foglalja meghatározott szabályok megalkotását az engedélyezéssel, a beállításokkal, a működéssel, a biztonsággal és a felügyelettel kapcsolatban. Szintén a pozitív kötelezettséghez tartozik a nyilvánosság információhoz való jogának biztosítása, valamint megfelelő eljárások biztosítása, amelyek lehetővé teszik a hiányosságok és hibák felfedését.³⁹⁷ Természeti (*nem ember által okozott*) katasztrófák esetén az államoknak szélesebb mérlegelési jogkörük van (*megelőzés és elhárítás vonatkozásában*) a veszélyes tevékenységek szabályozásához képest, mivel a természeti katasztrófák kívül esnek az emberi irányításon.³⁹⁸

A Bíróság azt is hangsúlyozta, hogy ahol egy haláleset az élethez való jog megsértésének a következménye, ott a hatóságoknak megfelelő választ kell adniuk. Meg kell győződnie arról, hogy a jogalkotói és adminisztratív keretek megfelelően implementálva vannak és az élethez való jog megsértése megfelelően büntetett.³⁹⁹ Az állam jogsértésre történő reagálásának magába kell foglalnia egy független és pártatlan nyomozást.⁴⁰⁰ Ha a jogsértés nem volt szándékos, akkor elegendő lehet a polgári jogi vagy közigazgatási eljárás lefolytatása. Veszélyes tevékenység esetén azonban, amikor a hatóságok tudatában voltak a lehetséges következményeknek, a büntetőeljárás is helyénvaló lehet.⁴⁰¹

Az EJEE 2. cikke tehát kötelezi az államokat a környezeti károkozások által az emberi életben okozott közvetlen hatások megelőzésére, valamint a bekövetkezett kár csökkentésére a joghatóságuk alatti egyének életének védelme érdekében.

---

³⁹⁶ Budayeva ítélet: i. m. 135. pont.

³⁹⁷ Önerýildiz ítélet: i. m. 129-132. pontok.

³⁹⁸ Budayeva ítélet: i. m. 134-135. pontok, valamint Szemei Sándor: *Környezetvédelmi kérdések az Emberi Jogok Európai Bírósága gyakorlatában*. In Raisz Anikó (szerk): *A nemzetközi környezetjog aktuális kihívásai*. Miskolci Egyetem, 2012, 180.o.

³⁹⁹ Önerýildiz ítélet: i. m. 91. pont.

⁴⁰⁰ Önerýildiz ítélet: i. m. 94. pont; Budayeva ítélet i. m. 138. pont.

⁴⁰¹ Önerýildiz ítélet: i. m. 92-93. pontok.

3.3. Magán- és családi élet tiszteletben tartásához való jog

Az EJEE 8. cikke értelmében „(1) Mindenkinnek joga van arra, hogy magán- és családi életét, lakását és levelezését tiszteletben tartsák. (2) E jog gyakorlásába hatóság csak a törvényben meghatározott, olyan esetekben avatkozhat be, amikor az egy demokratikus társadalomban a nemzetbiztonság, a közbiztonság vagy az ország gazdasági jóléte érdekében, zavargás vagy bűncselekmény megelőzése, a közegészség vagy az erkölcsök védelme, avagy mások jogainak és szabadságainak védelme érdekében szükséges.”⁴⁰²

A magán és családi élet tiszteletben tartásához való jog az EJEE legrelevánsabb cikke az egészséges környezethez való joggal kapcsolatban, ugyanis a nevezett jog nem csak a „fizikai értelemben vett lakás sért(het)etlenségét, de a lakókörnyezet lehetőségekhez képest zavartalan élvezetét is jelenti.”⁴⁰³ Míg az élethez való jog szélsőséges esetekben hívható fel, amely ritkán fordul elő; addig a 8. cikk egy érzékenyebb mércét képvisel. Az EJEB ítélkezési gyakorlatából a 8. cikk és az egészséges környezethez való jog kapcsolatára nézve a következő jogesetek a legrelevánsabbak:⁴⁰⁴

· *Powell és Rayner kontra Egyesült Királyság*⁴⁰⁵

A kérelmezők a Heathrow repülőtér közelében éltek, és a repülőgépek által okozott zajszennyezés befolyásolta őket otthonuk kényelmének élvezetében. A kérelmezők azt kifogásolták, hogy a hatóságok által megengedett zajszint elfogadhatatlan, valamint a hatóságok által, a zajszint csökkentése érdekében megtett intézkedések nem elegendőek. A Bíróság megállapította, hogy a

---

⁴⁰² EJEE 8. cikk.

⁴⁰³ Szemesi Sándor: i. m. 181. o.

⁴⁰⁴ Lásd még: Vilnes és mások kontra Norvégia (ítélet: 2013. december 5., ügyszámok: 52806/09, 22703/10); Bor kontra Magyarország (ítélet: 2013. június 18., ügyszám: 50474/08); Dzemyuk kontra Ukrajna (ítélet: 2014. szeptember 4., ügyszám: 42488/02); Brincat és mások kontra Málta (ítélet: 2014. július 24., ügyszámok: 60908/11 62110/11 62129/11 62312/11 62338/11); Borysiewicz kontra Lengyelország (ítélet: 2008. július 1., ügyszám: 71146/01); Leon és Agnieszka Kania kontra Lengyelország (ítélet: 2009. július 21., ügyszám: 12605/03); Bacila kontra Románia: (ítélet: 2010. március 30., ügyszám: 19234/04); Ledyayeva és mások kontra Oroszország (ítélet: 2006. október 26., ügyszámok: 53157/99 53247/99 56850/00 53695/00); Öçkan és mások kontra Törökország (ítélet: 2006. március 28., ügyszám: 46771/99).

⁴⁰⁵ Powell és Rayner kontra Egyesült Királyság (ítélet: 1990. február 21., ügyszám: 9310/81).

repülőgépek által okozott zaj valóban negatív hatással van az otthon élvezetére. Ugyanakkor az olyan nemzetközi repülőterek, mint amilyen a Heathrow repülőtér is, napjainkban egy ország gazdasági jólétéhez elengedhetetlenek. Mivel a hatóságok a mérlegelési jogkörükben eljárva számos zajcsökkentő intézkedéssel biztosították a magánérdek és a közérdek méltányos egyensúlyát, ezért nem sérült a 8. cikk.

· *López Ostra kontra Spanyolország*⁴⁰⁶

A kérelmező lakásának szomszédságában egy hulladék-feldolgozó üzem helyezkedett el. A telep működése során keletkező zaj és mérgező gázok elviselhetetlenné tették az üzem körüli életkörülményeket. A zaj és a füst negatív hatással volt a kérelmező életminőségére, és akadályozta otthona élvezetében. A Bíróság elmarasztalta Spanyolországot, mert az nem tette meg a megfelelő intézkedéseket. A Bíróság ugyanis megállapította, hogy a súlyos környezetszennyezés hatással lehet az egyének jólétére, és olyan módon akadályozhatja őket lakásuk élvezetében, amely hátrányos lehet a magán- és családi életükre még akkor is, hogyha a környezetszennyezés nem veszélyezteti súlyosan az egészségüket.

· *Guerra és mások kontra Olaszország*⁴⁰⁷

Egy műtrágyát előállító olasz gyárban többször fordult elő baleset üzemzavar miatt. A legsúlyosabb baleset, egy robbanás, 1976-ban történt, amikor nagy mennyiségű, arzén trioxidot is tartalmazó, kálium-karbonát és hidrogén-karbonát oldat szabadult ki. A kérelmezők, akik a gyár közvetlen közelében éltek azt állították, hogy a hatóságok nem tették meg a megfelelő intézkedéseket annak érdekében, hogy csökkentsék a szennyezési szintet, és a balesetveszélyt. A hatóság e mulasztásának köszönhetően, sérült a kérelmezők élethez és fizikai integritáshoz való joga. A kérelmezők információhoz való joguk megsértésére is hivatkoztak. Azt állították, hogy a hatóságok elmulasztották tájékoztatni a nyilvánosságot a veszélyről. A Bíróság nem a 2. cikk, hanem a 8. cikk sérelmét állapította meg, mivel a hatóságok nem teljesítették a magán-és családi élet

---

⁴⁰⁶ López Ostra kontra Spanyolország (ítélet: 1994. december 9., ügyszám: 16798/90).

⁴⁰⁷ Guerra és mások kontra Olaszország (ítélet: 1998. február 19, ügyszám: 14967/89).

tiszteletben tartásához való jogból fakadó kötelezettségeit. A Bíróság kiemelte ugyanis, hogy a környezetszennyezés olyan mértékben akadályozhatja az egyént otthona élvezetében, hogy az sértheti a 8. cikket. Továbbá az állam a 8. cikkből fakadó tájékoztatási kötelezettségének sem tett eleget, így a gyár közelében lakók nem tudták mérlegelni, milyen veszélyekkel jár, ha a gyár közelében laknak.

· *Chapman kontra Egyesült Királyság*⁴⁰⁸

A kérelmező 1985-ben vett egy földterületet Hearthforshire zöldövezetében, ahol elhelyezte a lakókocsiját, noha nem rendelkezett előzetes építési engedéllyel. A hatóságok elutasították az előzetes építési engedélyt mind lakókocsira, mind bungaló építésére. A kérelmező folytatta életvitelszerű tartózkodását a lakókocsiban gyerekeivel, férjével és édesapjával. A kérelmező állítása szerint a hatósági intézkedések diszkriminatívak voltak, és sértették a magán- és családi élethez való jogát. A Bíróság megállapította, hogy a hatósági intézkedések valóban befolyásolták a kérelmező magán- és családi életét, azok azonban nem voltak jogszerűtlenek. A kérelmező a lakókocsit egy olyan zöldövezetben állította fel, amelyre nem volt megengedett sem lakókocsi sem bungaló elhelyezése. A kérelmező viselkedése továbbá környezetvédelmi szempontból erősen kifogásolható volt, mivel a földhasználat magasan felülmúlta az egyéni érdekeket. A Bíróság kimondta, hogy a 8. cikk nem fektet le otthonhoz való jogot. A Bíróság a 14. cikkel kapcsolatban sem talált jogsértést, mivel a hatósági intézkedések arányosak voltak a környezetvédelem jogok céljával. Az EJEB úgy találta, hogy a tulajdon védelméhez való jog sem sérült, mivel az egyéni és a közérdek megfelelően ki lett egyensúlyozva.

· *Kyrtatos kontra Görögország*⁴⁰⁹

A kérelmezők tulajdonában álló terület (*amely a görög Tinos sziget délkeleti részén helyezkedett el, és egy mocsaras részt is magában foglalt*) közvetlen közelében városfejlesztés történt. A kérelmezők magántulajdona melletti területre

---

⁴⁰⁸ Chapman kontra Egyesült Királyság (ítélet: 2001. január 18, ügyszám: 27238/95).

⁴⁰⁹ Kyrtatos kontra Görögország (ítélet: 2003. május 22., ügyszám: 41666/98).

vonatkozó építési engedélyt a hatóságok semmisnek nyilvánították, ennek ellenére az építkezések folytatódtak. A kérelmezők azt állították, hogy a szomszédjukban zajló városfejlesztés a fizikai környezetük pusztításához vezetett, ami negatív hatással volt a magánéletükre. A hatóságok továbbá elmulasztották kikényszeríteni az építkezési engedélyre vonatkozó megsemmisítő döntést. A Bíróság megállapította, hogy nem sérült a 8. cikk, mivel a mocsár élővilágának a befolyásolása nem érinti közvetlenül a kérelmezők magán- és családi életét. A Bíróság nem látta bizonyítottnak a közvetlen összefüggést az építkezés által a környezetben okozott károk, valamint a kérelmezők magán- és családi életének tiszteletben tartása között, mivel az építkezés által a környezetben okozott károk nem érték el a súlyosságnak azt a fokát, amely a 8. cikk sérelmét eredményezné. A Bíróság azonban kimondta a 6. cikk (1) bekezdésének a sérelmét, mivel a hatóságok több mint hét évig nem kényszerítették ki az építési engedélyt megsemmisítő határozatokat, valamint a kérelmezők panaszát nem kezelték ésszerű időn belül.

· *Hatton és mások kontra Egyesült Királyság*⁴¹⁰

A kérelmezők a Heathrow nemzetközi repülőtér közvetlen közelében éltek. A repülőgépek által okozott zajszennyezés befolyásolta az ott élők magán- és családi életét. A kérelmezők azt állították, hogy a Heathrow nemzetközi repülőtér éjszakai járatai által okozott zajszennyezés miatt az éjszakai pihenés szinte lehetetlen, és ez sérti a magán- és családi élet tiszteletben tartásához való jogukat. A kérelmezők továbbá azt is sérelmezték, hogy nemzeti szinten nem létezik olyan hatékony jogorvoslat, ahol kikényszeríthetnék a 8. cikkben lefektetett jogaikat. A Bíróság megállapította, hogy bár a tevékenységet magánfelek fejtették ki, a 8. cikk mégis alkalmazandó, mert az állam kötelessége, hogy intézkedéseket hozzon annak érdekében, hogy a zajszennyezést kizárja vagy csökkentse a magántársaságok ipari tevékenységének megfelelő szabályozása által. A Bíróság ugyanakkor nem állapította meg a 8. cikk sérelmét, mivel az állam mérlegelési jogkörén belül

---

⁴¹⁰ Hatton és mások *kontra* Egyesült Királyság (ítélet: 2003. július 8., ügyszám: 36022/97).

számos zajszintcsökkentő intézkedéssel egyensúlyt teremtett a magán- és a közérdek között. A Bíróság ugyanakkor megállapította a 13. cikk sérelmét, mivel a nemzeti bíróságoknak nem állt rendelkezésére elegendő idő annak megállapítására, hogy a hatóságok valóban irracionálisan, jogtalanul, vagy nyilvánvalóan ésszerűtlenül jártak-e el. A nemzeti bíróságok így nem tudták megállapítani, hogy vajon az éjszakai járatok által okozott zajszennyezés a 8. cikk jogos korlátozását jelenti-e a közérdekre való tekintettel.

· *Moreno Gómez kontra Spanyolország*⁴¹¹

A kérelmező szomszédságában üzemelő éjszakai klubok által okozott zajszennyezés évek óta befolyásolta a kérelmezőt az otthona élvezetében. A kérelmező azt sérelmezte, hogy a spanyol hatóságok nem kényszerítik ki megfelelően a zajszennyezés jogszabályok által előírt szintjét, így az éjszakai klubok által keltett zaj sérti a 8. cikkben foglalt magán- és családi élethez való jogát. A Bíróság kimondta, hogy bár az éjszakai zajszennyezéssel kapcsolatban létezik megfelelő szabályozás, azt a spanyol állam nem kényszeríti ki megfelelően. A spanyol hatóságok ugyanis már évek óta tolerálják a szabályozott maximális zajszennyezés túllépését, így az állam nem teljesíti a 8. cikkből származó pozitív kötelezettségét. A Bíróság így megállapította a 8. cikk sérelmét.

· *Taşkin és mások kontra Törökország*⁴¹²

Egy Bergama közelében működő aranybánya a kitermeléshez ciánlúgozási technológiát használt. Az illetékes hatóságok bár engedélyezték a bánya működését, a működési engedélyt a török Legfelsőbb Közigazgatási Bíróság megsemmisítette 1997-ben, a környező lakók élethez való jogára és egészséges környezethez való jogára, valamint arra hivatkozva, hogy a működési engedély nem szolgált közérdeket. A bánya azonban csak a megsemmisítő ítélet után 10 hónappal lett bezárva. A bánya 2001 áprilisában (*működési engedély nélkül*) ismét üzemelni kezdett. 2002 márciusában a török Miniszterek Tanácsa egy nem

---

⁴¹¹ Moreno Gómez kontra Spanyolország (ítélet: 2004. november 16., ügyszám: 4143/02).

⁴¹² Taşkin és mások kontra Törökország (ítélet: 2004. november 10., ügyszám: 46117/99).

nyilvános döntésben jóváhagyta a bánya további üzemelését. A kérelmezők, akik a nevezett aranybánya közelében éltek, azt állították, hogy az állam megsértette a 8. cikkben foglalt jogait azzal, hogy engedélyezte, majd jóváhagyta egy olyan bánya működését, amely ciánlúgozási technikával dolgozott. A bánya illegális működésének jóváhagyása továbbá a nyilvánosság számára átláthatatlan döntési folyamat eredményeként született meg, amely szintén sérti a 8. cikket. A Bíróság kimondta a 8. cikk sérelmét, mivel a török állam nem teljesítette az e jogból származó kötelezettségeit, mivel a bánya a működési engedélyt megsemmisítő bírósági ítélet után még tíz hónapig zavartalanul működhetett. A 8. cikk sérelmét jelentette továbbá az átláthatatlan eljárás is, amelynek következtében a bánya újra rendelkezett működési engedéllyel. Ezen eljárás ugyanis semmilyen eljárási garanciát nem nyújtott a kérelmezők számára. Ez utóbbi kitételrel összefüggésben a Bíróság a 6. cikk (1) bekezdésének a sérelmét is megállapította. A *Taşkin* ítélet mintájára született döntés a *Lemke kontra Törökország* ügyben,⁴¹³ valamint az *Öçkan és mások kontra Törökország* ügyben.⁴¹⁴ Ezekben az ügyekben is a Bergama közelében működő és cianidos technológiát használó aranybánya működése volt kérdéses. A Bíróság mindkét esetben megállapította a 8. cikk sérelmét.

· *Fadeyeva kontra Oroszország*⁴¹⁵

A kérelmező egy olyan acélipari üzem szomszédságában élt, amelynek a mérgező anyag kibocsátása meghaladta az nemzeti szabványok biztonsági szintjét. A kérelmező egészségi állapota a környezetszennyezés következtében romlott. A kérelmező azt állította, hogy a szomszédságában elhelyezkedő acélipari üzem olyan mértékben légszennyező, hogy az sérti a magán- és családi élet tiszteletben tartásához való jogát. A Bíróság kimondta, hogy egy környezeti ártalom akkor sérti az egyén 8. cikkben foglalt jogát, ha az ártalom olyan súlyos, hogy az tényleges beavatkozást jelent az egyén *magánszférájába*. Az adott ügyben a Bíróság megállapította, hogy a kérelmező háza közelében a levegő mérgezőanyag-koncentrációja olyan sokáig fennállt, hogy az jelentős mértékben

---

⁴¹³ *Lemke kontra Törökország* (ítélet: 2007. június 5., ügyszám: 17381/02).

⁴¹⁴ *Öçkan és mások kontra Törökország* (ítélet: 2006. március 28., ügyszám: 46771/99).

⁴¹⁵ *Fadeyeva kontra Oroszország* (ítélet: 2005. június 9., ügyszám: 55723/00).

meghaladta a biztonsági szintet. A kérelmező egészségi állapota azért romlott, mert hosszú időn keresztül ki volt téve az acélmű által kibocsátott ipari szennyezőanyagoknak. A Bíróság ezért úgy találta, hogy a kérelmező egészségi állapotának és jólétének tényleges károsodása elérte azt a *küszöbszintet*, amely már a 8. cikk hatálya alá esik.

· *Giacomelli kontra Olaszország*⁴¹⁶

A kérelmező egy hulladéklerakó és feldolgozó telep közvetlen közelében lakott, ahol veszélyes hulladékokkal is foglalkoztak. A telep időközben engedélyt kapott bővítésre, és veszélyes hulladék ártalmatlanítására. A kérelmező azt állította, hogy az állandó zaj és károsanyag-kibocsátás súlyosan veszélyezteti a környezetét és folyamatos kockázatot jelent az egészségre és az otthonára. A Bíróság megállapította a 8. cikk megsértését, mivel a hatóságok nem egyenlítették ki az ütköző érdekeket: mégpedig a hulladékfeldolgozó működésében rejlő közérdeket a magán- és családi élet tényleges élvezetéhez fűződő egyéni érdekekkel. A hulladékfeldolgozótól a hatóságok csak az üzemelés kezdetétől számított hét év elteltével kértek környezeti hatásvizsgálatot. Az üzem működése továbbá nem felelt meg a nemzeti környezetvédelmi szabályozásnak az üzem elhelyezkedésére és a helyi lakosok egészségre gyakorolt hatására vonatkozóan.

· *Brândușe kontra Románia*⁴¹⁷

A börtön mellett, ahol a kérelmező a büntetését töltötte, egykoron egy hulladéklerakó telep működött, ami folyamatosan ontotta magából az elviselhetetlen bűzt. A kérelmező azt állította, hogy ez a bűz negatív hatással van az életminőségére és jólétére. A Bíróság megállapította a 8. cikk megsértését, mivel a hatóságok, bár tudatában voltak a problémának, nem tették meg a megfelelő intézkedéseket annak megoldása érdekében. A környezeti hatásvizsgálatot, – amely kimutatta, hogy a lerakó nem felel meg a környezeti szabályozásnak – csak késve végezték el. A hulladéklerakót továbbá

---

⁴¹⁶ *Giacomelli kontra Olaszország* (ítélet: 2006. november 2., ügyszám: 59909/00).

⁴¹⁷ *Brândușe kontra Románia* (ítélet: 2009. április 7., ügyszám: 6586/03).

nem zárta el rendesen a hatóság, annak ellenére, hogy az már hivatalosan üzemben kívül volt, így az elviselhetetlen szag továbbra is ellehetetlenítette a közelben élőket.

· *Tătar kontra Románia*⁴¹⁸

A Tătar ügy Magyarországot is nagymértékben érintő, 2000 évi Tiszai cianiszennyezéssel volt kapcsolatos. Itt is, csakúgy, mint a Taşkin ügyben, egy cianid technológiával működő aranybánya volt a középpontban. Az aranybányában 2000 januárjában egy végzetes gátszakadás következtében 100 000 m³ cianiddal szennyezett zagy került a természetbe. A kérelmezők (*apa és fia*) azt állították, hogy a bánya tevékenysége, valamint a nevezett természeti katasztrófa káros az egészségükre és a környezetükre. Bár többször fordultak panasszal a bánya majd a hatóságok felé, a Román állam nem tett semmit a bánya egészségre és környezetre gyakorolt káros tevékenységének megakadályozása, valamint a kár enyhítése érdekében. A Bíróság ebben az ítéletében számos elvet lefektetett illetve megerősített. A Bíróság kimondta, hogy az államnak kötelezettsége lett volna felmérni, hogy milyen veszélyekkel jár a bánya tevékenysége a magán- és családi életre. Az államnak a 8. cikk alapján kötelezettsége megtenni a megfelelő intézkedéseket a magán- és családi élet, illetve tágabb értelemben az *egészséges és védett környezethez való jog* védelme érdekében. Az állam köteles megfelelő intézkedésekkel védeni a joghatósága alá tartozó egyének környezetét és egészségét. Az állam ezenfelül köteles biztosítani a nyilvánosság döntéshozatalban való részvételhez való jogát. Mindezen kötelezettségeknek a Román állam nem tett eleget, így a Bíróság megállapította a 8. cikk sérelmét.

· *Deés kontra Magyarország*⁴¹⁹

A magyar érdekeltségű Deés ügy esetében a közúti zajszennyezés tipikus példáját láthatjuk. A kérelmező otthona közvetlen közelében elhelyezkedő közúton áthaladó nagy forgalom (*főleg kamionforgalom*) olyan mértékű zaj- és légszennyezéssel járt, amely szinte élhetetlenné tette a kérelmező otthonát

---

⁴¹⁸ Tătar kontra Románia (ítélet: 2009. január 27., ügyszám: 67021/01).

⁴¹⁹ Deés kontra Magyarország (ítélet: 2010. november 9., ügyszám: 2345/06).

(házának falai megrepedeztek, és az állandó zajtól és szagtól az otthona szinte lakhatatlanná vált). A Bíróság egyhangú ítéletében megállapította, hogy az államnak nem sikerült megfelelően kiegyenlíteni az ütköző érdekeket. A környezetszennyezés által okozott kár közvetlen és elég súlyos volt ahhoz, hogy az már a magán- és családi élethez való jog sérelmét jelentse. Mindezek alapján a Bíróság megállapította a 8. cikk sérelmét. A környezetszennyezés nem okozott viszont olyan mértékű kárt a magántulajdonban, hogy az sértette volna a tulajdon védelméhez való jogot.⁴²⁰

· *Dubetska és mások kontra Ukrajna*⁴²¹

A Dubetska ügy esetében egy állami szénbánya tevékenysége volt kérdéses. A kérelmezők azt állították, hogy az otthonaik közelében elhelyezkedő bánya üzemelése hosszú évek óta károsítja az otthonukat és a környezetüket, az állam mégsem teszi meg a megfelelő lépéseket, illetve nyújt jogorvoslatot. A Bíróság megállapította a 8. cikk sérelmét, mivel az Ukrán állam tudatában volt a bánya környezetre gyakorolt káros hatásának, mégsem tette meg a megfelelő lépéseket a környezeti terhelés mérséklésére. A 8. cikk sérelmét jelentette továbbá az is, hogy a kérelmezők ügyében a hatóságok 12 évig nem nyújtottak érdemi jogorvoslatot.

· *Grimkovskaya kontra Ukrajna*⁴²²

A kérelmező azt sérelmezte, hogy az otthona közelében fekvő utat autóúttá építették át, melynek köszönhetően a településen áthaladó tetemes forgalom ellehetetleníti az otthonának élvezetét. A Bíróság kimondta, hogy önmagában nagyobb forgalom lakóterületen történő átengedése nem sért alapjogot. A Bíróság azért állapította meg a 8. cikk sérelmét, mert az állam nem végzett előzetes környezeti hatásvizsgálatot, és a kérelmezőnek nem állt rendelkezésére megfelelő jogorvoslati eszköz az adott hatósági döntés megtámadására.

---

⁴²⁰ A Deés ügyről bővebben lásd: Fodor László: *Az Emberi Jogok Európai Bíróságának ítélete a zajterhelés csökkentésére tett intézkedésekről és a bírósági eljárás időtartamáról*. JeMa 2011/3, 86-92. o.; Kecskés Gábor: *Deés v. Magyarország ügy az Emberi Jogok Európai Bírósága előtt*. Jogi Iránytű 2011/1.

⁴²¹ *Dubetska és mások kontra Ukrajna (ítélet: 2011. február 10., ügyszám: 30499/03)*.

⁴²² *Grimkovskaya kontra Ukrajna (ítélet: 2011. július 21., ügyszám: 38182/03)*.

A felsorolt ügyek ítéleteiben a Bíróság kimondta, hogy a 8. cikk a magánélet minőségének, valamint a privátszféra (*private sphere*) és az élettér (*l'espace de vie*)⁴²³ élvezetének tiszteletben tartását is magában foglalja.⁴²⁴ Az EJEB rámutatott, hogy a magán és családi élet, az otthon, valamint a magánszféra fogalmi szorosan kapcsolódnak egymáshoz. Az otthon a Bíróság joggyakorlatában azt a fizikailag definiálható területet jelenti, ahol a magán és a családi élet kialakul.⁴²⁵ A környezetszennyezés ugyanakkor nem jelenti egyértelműen a 8. cikk sérelmét, mivel az nem tartalmaz kifejezett jogot a környezetvédelemre.⁴²⁶ Ahhoz, hogy a 8. cikk sérüljön, a környezeti hatásoknak *közvetlenül* és *súlyosan* kell befolyásolniuk a magán- és családi életet vagy az otthonot. Az adott tevékenységnek és a negatív hatásnak tehát okozati összefüggésben kell állniuk egymással, valamint a kárnak el kell érnie egy meghatározott súlyossági fokot (*küszöb-szabály*). A kár akkor elég súlyos, ha az akadályozza az egyént magán-, vagy családi életének élvezetében.⁴²⁷ Ennek a megállapításához természetesen az ügy összes körülményeit figyelembe kell venni, mint például az általános környezeti összefüggéseket, a kár intenzitását és fennállási idejét, valamint a kár következtében beálló fizikai és mentális hatásokat.⁴²⁸ A Bíróság azt is kiemelte, hogy a környezet általános védelmét az Egyezménynél célszerűbben látja el a nemzeti jogalkotás, valamint meghatározott nemzetközi normák. Az Egyezmény célja ugyanis az egyéni emberi jogok védelme, mint például az otthon tiszteletének védelme, és nem az általános törekvések vagy közösség igényeinek, érdekeinek védelme. Sem a 8. cikk, sem az Egyezmény más cikke nem a környezet általános védelmét hivatott szolgálni.⁴²⁹ Ugyanakkor a Bíróság azt is kimondta, hogy a súlyos környezetszennyezés, mint például a zajszennyezés,⁴³⁰ a veszélyes gáz,⁴³¹ vagy mérgező anyag kibocsátás⁴³² sértheti az egyént, otthonának békés

---

⁴²³ Brândușe ítélet: i. m. 64. pont.

⁴²⁴ Powell ítélet: i. m. 40. pont.

⁴²⁵ *Human Rights and the Environment kézikönyv*: i. m. 45. o.

⁴²⁶ Fadeyeva ítélet: i. m. 68. pont; Kyrtatos ítélet: i. m. 52. pont; Dubetska ítélet: i. m. 105. pont.

⁴²⁷ Grimkovskaya ítélet: i. m. 58. pont.

⁴²⁸ Fadeyeva ítélet: i. m. 69. pont.

⁴²⁹ Kyrtatos ítélet: i. m. 52. pont.

⁴³⁰ Hatton ítélet: i. m.

⁴³¹ López Ostra ítélet: i. m.

⁴³² Guerra, Tătar és Fadeyeva ítéletek: i. m.

élvezetében.⁴³³ A küszöb-szabállyal kapcsolatban a Bíróság azt is megállapította, hogy az olyan környezeti veszélyek elhanyagolhatónak tekinthetők, amelyek például egy modern város mindennapi velejárói.⁴³⁴

Az Egyezményben tehát nincs egy kifejezett jog az egészséges környezethez, ugyanakkor, ahol az egyént közvetlenül és súlyosan érinti a környezetszennyezés, ott a 8. cikk szóba jöhet. A 8. cikk alapján tehát az állam pozitív (*tevéleges*) kötelezettsége, hogy megfelelő és kielégítő intézkedéseket hozzon az egyének magánéletének és otthonának tiszteletben tartása érdekében. Itt a Bíróság külön hozzáteszi, hogy a magánélet és az otthon védelme általánosságban magában foglalja az egészséges, védett környezetet.⁴³⁵ Az állam 8. cikkel kapcsolatos pozitív kötelezettségébe⁴³⁶ az elővigyázatosság elve is beletartozik, azonban a küszöb szabály miatt pusztán az elővigyázatosság elvének megsértése nem jelent jogsértést.

A 8. cikk alapvetően az egyéneket védi az állami hatóságok önkényes beavatkozásaitól. Ezzel együtt azonban a 8. cikk alapján a hatóságok pozitív kötelezettsége megfelelő intézkedéseket hozni e jog védelme érdekében.⁴³⁷ Ez a kötelezettség nem csak a hatóságok ellen okozott környezeti kárra terjed ki, de a magánszféra tevékenységére is.⁴³⁸ A magánvállalkozások megfelelő szabályozásának elmulasztása így megalapozhatja az állami felelősséget a 8. cikk megsértéséért.⁴³⁹ A hatóságoknak tehát meg kell győződnie arról, hogy az általuk hozott intézkedések megfelelően implementálásra, végrehajtásra kerültek.⁴⁴⁰ Szintén a 8. cikkel kapcsolatos állami kötelezettség, hogy a hatóságoknak informálniuk kell a nyilvánosságot az esetleges környezeti kockázatokról.⁴⁴¹ E pozitív kötelezettség a 8.

---

⁴³³ *Human Rights and the Environment* kézikönyv: i. m. 46. o.

⁴³⁴ Dubetska ítélet: i. m. 105. pont.

⁴³⁵ Tătar ítélet: i. m. 107. pont.

⁴³⁶ Tătar ítélet: i. m. 120. pont.

⁴³⁷ Guerra ítélet: i. m. 58. pont.

⁴³⁸ Hatton ítélet: i. m. 98. pont, Tătar ítélet: i. m. 87. pont, Deés ítélet: i. m. 21. pont.

⁴³⁹ Fadeyeva ítélet: i. m. 89. pont.

⁴⁴⁰ Moreno Gómez ítélet: i. m. 61. pont.

⁴⁴¹ Guerra ítélet: i. m. 60. pont, Tătar ítélet: i. m. 88. pont, Lemke ítélet: i. m. 41. pont.

cikk mindkét bekezdése esetében fennáll, tekintettel arra, hogy az alkalmazott elvek majdnem azonosak.⁴⁴²

Azon hatósági döntéseknek, amelyek olyan mértékben hatással vannak a környezetre, hogy azok sértik az egyén magán- és családi életét vagy otthonát, kizárólag akkor nem jelentik a 8. cikk sérelmét, ha azok megfelelnek a második bekezdésben foglalt feltételeknek.⁴⁴³ Az ilyen hatósági döntések megfelelő joggalappal kell, hogy rendelkezzenek; valamint törvényes célt kell, hogy kövessenek, mint például az ország gazdasági jólétének, vagy mások jogainak védelme. Az ilyen hatósági döntéseknek továbbá arányban kell állniuk az elérni kívánt céllal. Az államnak mérlegelnie kell a felmerülő érdekeket. Általában egyéni érdek feszül a közérdeknek, amit az államnak egyensúlyban kell tartania. Az államnak e tevékenységében széles mérlegelési lehetőség áll a rendelkezésére, mivel az adott hatóság van a legjobb helyzetben arra, hogy eldöntse mi a legjobb lépés az érdekek kiegyenlítésére.⁴⁴⁴ A 8. cikk esetében az érdekek ütközésének másik oldala, amikor az egyén magán- és családi élethez való jogának a védelme, a környezetvédelem közérdekével ütközik. Ahogyan a Bíróság erre rávilágított, a környezet védelme adott esetben számíthat olyan törvényes célnak, amely igazolja a 8. cikk sérelmét.⁴⁴⁵

A 8. cikk tehát nem védi automatikusan az egyént a környezeti károkozástól. A 8. cikk csak akkor sérül, ha a környezeti kár közvetlenül és súlyosan befolyásolja a magán és családi életet, amely kategóriába az otthon is beletartozik. Ennek a megállapításához szükséges az okozati összefüggés megléte, valamint a kárnak át kell lépnie egy adott súlyossági fokot (*küszöb szabály*). A hatóságoknak továbbá pozitív kötelességük meghozni a megfelelő intézkedéseket, és biztosítani, hogy nem csak a köz-, de a magán szféra is implementálja ezeket. Érdekek ütközése esetén az államnak széles mérlegelési lehetősége van, hogy biztosítsa az egyéni és a közérdek tisztességes egyensúlyát. Nem csak más jogok biztosítása, vagy gazdasági jólét, de a környezetvédelem is lehet adott esetben törvényes érdek a 8. cikkel szemben.

---

⁴⁴² Guerra ítélet: i. m. 60. pont; *Human Rights and the Environment* kézikönyv: i. m. 49-51. o.

⁴⁴³ Hatton ítélet: i. m. 98. pont.

⁴⁴⁴ López Ostra ítélet: i. m. 51. pont, Öckan ítélet: i. m. 43. pont, Powell ítélet: i. m. 44. pont, Giacomelli ítélet: i. m. 80. pont, Hatton ítélet: i. m. 97-100. pontok.

⁴⁴⁵ Chapman ítélet: i. m. 82. pont; *Human Rights and the Environment* kézikönyv: i. m. 54-59. o.

3.4. Tulajdonhoz való jog

Az egészséges környezethez való joggal kapcsolatban az élethez való jogon, valamint a család- és magán élet tiszteletben tartásához való jogon kívül a legmeghatározóbb szerepe a tulajdonhoz való jognak van. A tulajdonhoz való jogot az Egyezmény 1. Kiegészítő Jegyzőkönyvében találjuk meg. A nevezett Jegyzőkönyv 1. cikke alapján: „Minden természetes vagy jogi személynek joga van javai tiszteletben tartásához. Senkit sem lehet tulajdonától megfosztani, kivéve, ha ez közérdekből és a törvényben meghatározott feltételek, valamint a nemzetközi jog általános elvei szerint történik. Az előző bekezdésben foglaltak nem korlátozzák az államok jogát olyan törvények alkalmazásában, melyeket szükségesnek ítélnék ahhoz, hogy a javaknak a köz érdekében történő használatát szabályozhassák, illetőleg az adók, más közterhek vagy bírságok megfizetését biztosítsák.”⁴⁴⁶

Az EJEB ítélkezési gyakorlatából a tulajdon védelme és az egészséges környezethez való jog kapcsolatára nézve a már említett jogeseteket tekintve a *Budayeva ügy*, a *Chapman ügy*, a *Taşkin ügy*, valamint az *Öneryildiz ügy* a releváns. Ezekon kívül a következő jogeseteket kell még megemlíteni:⁴⁴⁷

· *Fredin kontra Svédország No. 1.*⁴⁴⁸

A kérelmező azt sérelmezte, hogy az illetékes hatóság környezetvédelmi indokokra hivatkozva visszavonta a földjén elhelyezkedő kavicsbányának az engedélyét. A Bíróság megállapította, hogy az engedély visszavonása bár beavatkozást jelentett a kérelmező tulajdonhoz való jogába, az mégsem sértette az Egyezmény Első Kiegészítő Jegyzőkönyvének 1. cikkét. Az engedély visszavonása ugyanis arányos volt az elérni kívánt törvényes céllal, a környezet védelmével (*mint közérdekkal*).

---

⁴⁴⁶ EJEE Első Kiegészítő Jegyzőkönyv 1. cikk.

⁴⁴⁷ Lásd még: *Iatridis kontra Görögország* (ítélet: 1999. március 25., ügyszám: 31107/96); *Papastavrou és mások kontra Görögország* (ítélet: 2003. április 10., ügyszám: 46372/99); *Kapsalis és Nima-Kapsali kontra Görögország* (döntés: 2004. szeptember 23., ügyszám: 20937/03); *Kopecky kontra Szlovákia* (ítélet: 2004. szeptember 28., ügyszám: 44912/98); *N.A. és mások kontra Törökország* (ítélet: 2005. október 11., ügyszám: 37451/97).

⁴⁴⁸ *Fredin kontra Svédország No. 1.* (ítélet: 1991. február 18., ügyszám: 12033/86).

· *Pine Valley Developments Ltd és mások kontra Írország*⁴⁴⁹

A kérelmező gazdasági társaság azt sérelmezte, hogy a társaság által megvásárolt építési terület építési engedélyét az illetékes hatóságok környezetvédelmi indokokra hivatkozva visszavonták. A kérelmező szerint az állam e döntése a tulajdon védelméhez való jogának sérelmét eredményezte. A Bíróság nem állapította meg az Egyezmény Első Kiegészítő Jegyzőkönyvének 1. cikkének sérelmét, mivel az állam lépése (*építési engedély visszavonása, mint a tulajdonjog korlátozása*) arányos volt az elérni kívánt céllal (*környezet védelme, mint közérdek*).

· *Hamer kontra Belgium*⁴⁵⁰

A kérelmező tulajdonában álló birtokon a fák kivágása sértette az erdőszabályozási előírásokat, ezenkívül a területen elhelyezkedő nyaraló építési engedély nélkül épült. A hatóságok ezek alapján, környezetvédelmi érdekek okán, kötelezték a kérelmezőt a birtok eredeti állapotba való visszaállítására, ami a kérelmező szerint sértette a tulajdon védelméhez való jogát. A Bíróság úgy találta, hogy a kérelmező joga nem sérült, mivel az állam arányosan járt el az érdekek kiegyenlítésében. A kérelmező nem szenvedett aránytalan hátrányt a környezetvédelem, mint egyre fontosabb közérdek érdekében.

· *Depalle kontra Franciaország*⁴⁵¹

A francia hatóságok környezetvédelmi okokra hivatkozva arra kötelezték a kérelmezőket, hogy a jogosan megvásárolt, tengerparti ingatlanukat (*mely közterületen állt*) önköltségen és kompenzáció nélkül bontsák le. A kérelmezők azt sérelmezték, hogy a hatóságok e döntése ellentétes a tulajdon védelméhez való jogukkal. A Bíróság nem állapította meg a tulajdon védelméhez való jog sérelmét, mivel a bontás nem jelent aránytalan megterhelést az elérni kívánt célhoz képest, ami a tengerparti környezet védelme és megőrzése volt. A Bíróság kiemelte, hogy a környezet megőrzése érdekében (*közérdek*) a tulajdon védelméhez való jog arányos mértékben korlátozható. A Depalle ügy

---

⁴⁴⁹ Pine Valley Developments Ltd és mások kontra Írország (1991. november 29., ügyszám: 12742/87).

⁴⁵⁰ Hamer kontra Belgium (ítélet: 2007. november 27., ügyszám: 21861/03).

⁴⁵¹ Depalle kontra Franciaország (ítélet: 2010. március 29., ügyszám: 34044/02).

megegyezett a *Brosset-Triboulet és mások kontra Franciaország ügy*⁴⁵² tényállásával, mely ügyben az EJEJ szintén nem állapított meg jogsértést.

A tulajdonhoz való jog alapján az egyének jogosultak a tulajdonuk békés élvezetére, és védelemben részesülnek a tulajdonuktól való jogtalan megfosztástól. Főszabály szerint az Egyezmény Első Kiegészítő Jegyzőkönyvének 1. cikke nem garantálja a tulajdon egészséges környezetben való élvezetét. Bizonyos környezeti károkozások ugyanakkor súlyosan csökkenthetik a tulajdon értékét, ami lehetetlenné teszi az eladást. Ez olyan súlyos arányokat is ölthet, ami már részleges elsajátításhoz, vagy a tulajdon használatának korlátozása miatt *de facto* elsajátításhoz vezet.⁴⁵³ A tulajdon békés használatát az államnak adott esetben tevőlegesen is elő kell mozdítania és megfelelő környezeti standardokat kell biztosítania. Különösen olyan esetekben áll fenn az államnak ez a pozitív kötelezettsége, ahol az egyén ezt jogosan várja el a hatóságoktól, a tulajdonhoz való jogának hatékony gyakorlása érdekében. A *Taşkin ügy* esetében például fennállt ez a pozitív kötelezettség, mivel az ipari és várostervezés állami hatáskörben van, ezért az államnak hatáskörén belül mindent meg kellett volna tennie a magántulajdon védelme érdekében. A *Budayeva ügyben* ugyanakkor a Bíróság kimondta, hogy a természeti katasztrófák következtében károsodott tulajdonnal kapcsolatban nem szükségszerűen áll fenn az állam tulajdonvédelmi pozitív kötelezettsége, mivel a természeti katasztrófák az emberi irányításon kívül állnak. Természeti katasztrófák esetében ugyanis az állam elsősorú kötelessége az emberi élet védelme.⁴⁵⁴ Az állam pozitív kötelezettsége persze bizonyos mértékben természeti katasztrófák esetében is fennáll, ez azonban nem mindig szükségszerű (*élet védelme elsőbbséget élvez*); valamint az államot nem lehet kötelezni a teljes piaci érték megtérítésére, amennyiben a tulajdon természeti katasztrófa következtében károsodott.⁴⁵⁵

---

⁴⁵² Brosset-Triboulet és mások *kontra* Franciaország (ítélet: 2010. március 29., ügyszám: 34078/02).

⁴⁵³ Taşkin ítélet: i. m. „jog” rész.

⁴⁵⁴ Budayeva ítélet: i. m. 175. pont.

⁴⁵⁵ Budayeva ítélet: i. m. 182. pont.

Az állami hatóságok ugyanakkor korlátozhatják a tulajdon élvezetének jogát közérdek miatt.⁴⁵⁶ A környezet védelme, amely egyre fontosabb szerepet tölt be, ilyen közérdek lehet.⁴⁵⁷ A tulajdonhoz való jog tehát nem egy abszolút jog. A korlátozás lehetséges, annak azonban – csakúgy, mint a 8. cikk esetében – törvényesnek és arányosnak kell lenni az elérni kívánt céllal.⁴⁵⁸ Az állam kötelessége a megfelelő, és tisztességes egyensúly megteremtése a közérdek és az egyéni érdekek között.⁴⁵⁹ Az államnak széles mérlegelési jogköre van a végrehajtásban, valamint annak eldöntésében, hogy a végrehajtás következményeit igazolja-e a közérdek.⁴⁶⁰ A Bíróság többször kifejtette, hogy a környezetvédelem, mint közérdek egyre fontosabb szerepet tölt be, és az érdekek ütközésénél a gazdasági érdekeknek vagy más emberi jogoknak (*mint például a tulajdonhoz való jog*) nincs automatikus elsőbbségük a környezetvédelemmel szemben.⁴⁶¹ Adott esetben még a tulajdonhoz való jog súlyos megsértését is igazolhatja a környezetvédelmi érdek.⁴⁶²

Az Egyezmény Első Kiegészítő Jegyzőkönyvének 1. cikke tehát nem biztosítja a tulajdonhoz való jog egészséges környezetben való gyakorlását. Környezeti károkozás ugyanakkor veszélyeztetheti ezt a jogot. Az államnak ezért biztosítani kell a minimum környezeti standardokat annak érdekében, hogy a tulajdon környezeti károkozás miatt ne veszítsen olyan mértékben az értékéből, hogy az a kisajátítás kategóriájába essen. Mindazonáltal a tulajdonhoz való jogot akár nagymértékben is lehet korlátozni a környezetvédelem érdekében. Ez esetben azonban a jogkorlátozásnak meg kell felelnie a szükségesség – arányosság tesztnek, és az államnak minden esetben biztosítani kell az érdekek tisztességes egyensúlyát.

---

⁴⁵⁶ Pine Valley ítélet: i. m. 57. pont.

⁴⁵⁷ Fredin ítélet: i. m. 41. pont.

⁴⁵⁸ Chapman ítélet: i. m. 120. pont.

⁴⁵⁹ Brosset-Triboulet ítélet: i. m. 80. pont.

⁴⁶⁰ Fredin ítélet: i. m. 51. pont, Depalle ítélet: i. m. 83. pont.

⁴⁶¹ Hammer ítélet: i. m. 79-80. pont.

⁴⁶² Depalle és Brosset-Triboulet ítéletek: i. m.; *Human Rights and the Environment* kézikönyv: i. m. 62-63.; 71-73. o.

3.5. Környezeti eljárási jogok

3.5.1. Információhoz való jog

Az EJEE 10. cikke alapján: „(1) Mindenkinek joga van a véleménynyilvánítás szabadságához. Ez a jog magában foglalja a véleményalkotás szabadságát és az információk, eszmék megismerésének és közlésének szabadságát országhatárookra tekintet nélkül és anélkül, hogy ebbe hatósági szerv beavatkozhasson. Ez a cikk nem akadályozza, hogy az államok a rádió, televízió vagy mozgókép vállalatok működését engedélyezéshez kössék. (2) E kötelezettségekkel és felelősséggel együtt járó szabadságok gyakorlása a törvényben meghatározott, olyan alakszerűségeknek, feltételeknek, korlátozásoknak vagy szankcióknak vethető alá, amelyek szükséges intézkedéseknek minősülnek egy demokratikus társadalomban a nemzetbiztonság, a területi sértetlenség, a közbiztonság, a zavargás vagy bűnözés megelőzése, a közegészség vagy az erkölcsök védelme, mások jó hírneve vagy jogai védelme, a bizalmas értesülés közlésének megakadályozása vagy a bíróságok tekintélyének és pártatlanságának fenntartása céljából.”⁴⁶³

A véleménynyilvánítás szabadsága a demokrácia sarokköve, melynek köszönhetően lehetséges a gondolatok és információk szabad cseréje, amely lehetővé teszi egy megalapozott döntés meghozatalát.

Ahogy azt Szemesi Sándor is kiemeli a 10. cikk tekintetében a „Bíróság nem rendelkezik igazán értékelhető esetjoggal – jóllehet az eljárásjogi kérdések vonatkozásában az információs jogok biztosítását feltétlenül hangsúlyosnak érezhetjük.”⁴⁶⁴ E minimális esetjogból a környezeti információhoz való joggal kapcsolatban a már tárgyal jogesetek közül a *Guerra ügy*, az *Öneryildiz ügy*, a *Budayeva ügy*, valamint a *Brândușe ügy* a releváns. Ezeken kívül a következő jogeseteket kell még feltétlenül megemlíteni:⁴⁶⁵

---

⁴⁶³ EJEE 10. cikk: véleménynyilvánítás szabadsága.

⁴⁶⁴ Szemesi Sándor: i. m. 184. o.

⁴⁶⁵ Láds még: *Tătar kontra Románia (ítélet: 2009. január 27., ügyszám: 67021/01)*; *Roche kontra Egyesült Királyság (ítélet: 2005. október 19., ügyszám: 32555/96)*; *Giacomelli kontra Olaszország (ítélet: 2006.*

· *McGinley és Egan kontra Egyesült Királyság*⁴⁶⁶

A brit kormányzat nukleáris kísérleteket hajtott végre a Csendes-óceán területén, ahol a kérelmezők katonai szolgálatot teljesítettek. A kérelmezők azt állították, hogy a hatóságok nem hozták nyilvánosságra a kísérletekkel kapcsolatos dokumentumokat, így nem lettek informálva a kísérletek egészségükre gyakorolt hatásairól. A Bíróság megállapította a 8. cikk alkalmazhatóságát, mivel az adott információ eloszlathatta volna a kérelmezők félelmeit, vagy lehetővé tette volna számukra a veszély mérlegelését. A Bíróság kiemelte, hogy a 8. cikk alapján az állam pozitív kötelezettsége, az egészséget potenciálisan károsítható veszélyes tevékenységek esetén – hatékony és mindenki számára hozzáférhető eljárás keretében – a releváns és szükséges információ biztosítása. A Bíróság azt is kiemelte, hogy az adott dokumentumok kikérésére létezett egy állam által biztosított eljárás, a kérelmezők azonban elmulasztották megtenni a szükséges lépéseket. Ennek következtében az EJEB nem állapította meg a 8. cikk sérelmét, mivel az állam eleget tett a rá háruló pozitív kötelezettségeknek.

· *Verein gegen Tierfabrikern kontra Svájc*⁴⁶⁷

A kérelmező állatvédő civil szervezet által készített – házisertések ketreces tartása elleni – reklámfilm sugárzását a svájci Kereskedelmi Televízió Társaság megtagadta, annak politikai karakterére hivatkozva (*a reklámfilm azzal a felszólítással ér véget, hogy „Egyen kevesebb húst, az egészsége, az állatok, valamint a környezete érdekében!”*). A civil szervezet hiába fordult bírósághoz jogorvoslatért. A kérelmező így az EJEB előtt a véleménynyilvánítás szabadságához való jogának megsértését állította. A Bíróság megállapította a 10. cikk megsértését, mivel bár a korlátozásra a jog lehetőséget ad (*jog által előírt*), és a korlátozás mások jogainak védelme érdekében történt (*jogos cél által vezérelt*), az nem volt szükséges egy demokratikus társadalomban. Svájc ugyanis nem tudta bizonyítani, hogy a jogkorlátozás nyomós társadalmi igényt elégített volna ki. Bár az EJEB

---

november 2., ügyszám: 59909/00); *Lemke kontra Törökország* (ítélet: 2007. június 5., ügyszám: 17381/02); *Observer és Guardian kontra Egyesült Királyság*; (ítélet: 1991. november 26., ügyszám: 13585/88).

⁴⁶⁶ *McGinley és Egan kontra Egyesült Királyság* (ítélet: 1998. június 9., ügyszámok: 21825/93, 23414/94).

⁴⁶⁷ *Verein gegen Tierfabrikern kontra Svájc* (ítélet: 2001. június 28., ügyszám: 24699/94).

kimondta a 10. cikk megsértését, Svájc nem tett eleget az ítéletnek, és a civil szervezet által készített reklámfilm levetítését továbbra sem engedélyezte. Az EJEB így a *Verein gegen Tierfabrikern kontra Svájc Nr. 2 ügyben*⁴⁶⁸ újra megállapította a 10. cikk sérelmét.

· *Vides Aizsardzibas Klubs kontra Lettország*⁴⁶⁹

A kérelmező környezetvédelmi NGO egy állásfoglalást küldött az illetékes hatóságoknak, amelyben meghatározott partmenti dűnék megóvásával kapcsolatos aggodalmaknak adott hangot. Ez az állásfoglalás később egy helyi újságban is megjelent, amelynek következtében a polgármester rágalmozásért feljelentette az NGO-t. A helyi bíróság elmarasztalta a környezetvédő civil szervezetet, mondván, hogy az állásfoglalásban szereplő megállapításokat nem támasztotta alá megfelelően. A helyi bíróság az NGO-t hivatalos bocsánatkérésre és kártérítésre kötelezte. A kérelmező az EJEB előtt a véleménynyilvánítás szabadsághoz való jogának (*különösen az információ terjesztéséhez való jogának*) megsértését állította. Az EJEB megállapította a 10. cikk megsértését, mivel az NGO véleménynyilvánítási szabadságának leírt mértékű korlátozása nem állt arányban az elérni kívánt céllal (*hírnév védelme*). A Bíróság kiemelte, hogy a kérelmező egyértelmű szándéka az volt, hogy felhívja a nyilvánosság figyelmét egy érzékeny, közérdeket érintő ügyre. A Bíróság általánosságban megjegyezte, hogy a civil szervezetek egyfajta „watchdog” szerepet látnak el, amely nélkülözhetetlen egy demokratikus társadalomban.

· *Steel és Morris kontra Egyesült Királyság*⁴⁷⁰

A kérelmezők egy környezetvédő civil szervezet részeként részt vettek egy a Greenpeace által szervezett, McDonald's gyorséttermi lánc ellen irányuló kampányban. A kampány részeként egy hat oldalas brosúra jelent meg „What's wrong with McDondald's” címmel. A brosúrában többek között olyan állítások szerepeltek, hogy az említett gyorséttermi lánc egészségtelen ételt népszerűsít,

---

⁴⁶⁸ Verein gegen Tierfabrikern kontra Svájc Nr. 2 (ítélet: 2009. június 30., ügyszám: 32772/02).

⁴⁶⁹ Vides Aizsardzibas Klubs kontra Lettország (ítélet: 2004. május 27., ügyszám: 57829/00).

⁴⁷⁰ Steel és Morris kontra Egyesült Királyság (ítélet: 2005. február 15., ügyszám: 68416/01).

kihasználja a dolgozóit, valamint a tevékenysége hátrányosan érinti a szegény országokat és káros a környezetre. A McDonald's rágalmozásért feljelentette a kérelmezőket. A kérelmezők tagadták, hogy a brosúrát ők adták volna ki, valamint azt is, hogy a brosúra tartalma alkalmas lett volna rágalmozásra, mivel azok igaz tényeken alapultak. A tárgyalások során a kérelmezők nem kaptak kirendelt jogi segítséget, így – egy-két önkéntes ügyvédet leszámítva – magukat kellett képviselniük a McDonald's jogi gépezetével szemben. A tárgyalássorozat végén, amely több mint két évig tartott, a nemzeti bíróság a McDonald's-nak adott igazat, elutasítva a kérelmezők fellebbezését. A kérelmezők az EJEB előtt többek között azt állították, hogy sérült a véleménynyilvánítás szabadságához való joguk. A Bíróság a tisztességes eljárás hiánya miatt megállapította az EJEE 10. cikkének, valamint a 6. cikk (1) bekezdésének a sérelmét. A Bíróság kihangsúlyozta, hogy erős közérdek áll az olyan csoportok vagy egyének véleménynyilvánítási szabadsága mellett, amelyek hozzájárulnak a közérdeket érintő vitákhoz (*mint az egészség vagy a környezet*).

Az előzőekben már tárgyalt élethez való jognak, valamint a magán- és családi élet tiszteletben tartásához való jognak vannak környezeti eljárásjogi vonatkozásai is. Mind a 2. cikk, mind a 8. cikk pozitív kötelezettséget ró az államokra, hogy meghatározott körülmények között, környezettel kapcsolatos kérdésekben biztosítsák az információhoz való hozzáférést.⁴⁷¹ Az egyének számára történő információbiztosítás elengedhetetlen, mert csak az információ tudja eloszlatni a félelmeket és lehetővé tenni, hogy az egyén felmérje azt a környezeti veszélyt, amelynek ki van téve.⁴⁷² Ez a kötelezettség általában kiegészül az információ kifejezett biztosításával azon egyének irányába, akik élete a 2. cikk alapján, valamint család- és magánélete, illetve otthona a 8. cikk alapján veszélyeztetve van. Az információ biztosítása különösen azon veszélyes tevékenységekre érvényes, amelyek állami felelősség alá esnek.⁴⁷³ Az állam köteles megfelelő információt biztosítani minden életet fenyegető veszélyről, a természeti katasztrófákat is beleértve.⁴⁷⁴ Az

---

⁴⁷¹ Önerýildiz ítélet: i. m. 90. pont, Guerra ítélet: i. m. 60. pont.

⁴⁷² *Human Rights and the Environment kézikönyv*: i. m. 83. o.

⁴⁷³ Önerýildiz ítélet: i. m. 90. pont.

⁴⁷⁴ Budayeva ítélet: i. m. 131. pont.

államnak továbbá, amikor olyan veszélyes tevékenységet folytat, amelyről tudja, hogy káros egészségügyi kockázatokkal jár, hatékony és hozzáférhető eljárást kell biztosítani az egyéneknek ahhoz, hogy hozzáférjenek a releváns információhoz.⁴⁷⁵ Amennyiben az állam e tevékenysége körében környezeti hatásvizsgálatot is végzett, akkor azt hozzáférhetővé kell tenni a nyilvánosság számára.⁴⁷⁶

Az EJEJ 10. cikkben deklarált véleménynyilvánítás szabadsága magában foglalja az információ megszerzéséhez valamint továbbításához való jogokat. Különösen környezeti kérdésekben a Bíróság kiemelte, hogy meghatározó közérdek kapcsolódik ahhoz, hogy egyének és kollektívák (*groups*) részt vegyenek a nyilvános vitákban, ami többek között információ és gondolatok terjesztésével érhető el az általános közérdekkel kapcsolatos kérésekben.⁴⁷⁷ Ennek ellenére, az információ megszerzéséhez való jog nem értelmezendő úgy, hogy a hatóságok általános értelemben hivatalból kötelezve lennének a környezeti információ gyűjtésére, feldolgozására és terjesztésére.⁴⁷⁸

A véleménynyilvánítás szabadsága, és így az információ fogadása és továbbadása nem abszolút jogok, azok a törvény által és jogos érdeket követve korlátozhatóak. Az információ megismerése és közlése hatóság általi korlátozásának azonban arányban kell állnia az elérni kívánt törvényes céllal. Az államnak biztosítani kell továbbá a megfelelő egyensúlyt az egyéni érdek és a közösség egészének érdeke között.⁴⁷⁹ A véleménynyilvánítás korlátozásának minden esetben ki kell állnia a demokratikus mérce szükségszerűségi tesztjét.⁴⁸⁰ A véleménynyilvánítás korlátozásának feltételei tehát a következők: a korlátozás jog által előírt, jogos cél által vezérelt, valamint szükséges egy demokratikus társadalomban.⁴⁸¹ A korlátozást előíró normának

---

⁴⁷⁵ McGinley ítélet: i. m. 97., 101. pontok.

⁴⁷⁶ Brândușe ítélet: i. m. 63. pont; *Human Rights and the Environment* kézikönyv: i. m. 81-85. o.

⁴⁷⁷ Steel és Morris ítélet: i. m. 89. pont, Vides Aizsardzibas Klubs ítélet: i. m. 40. pont.

⁴⁷⁸ Guerra ítélet: i. m. 51. pont; *Human Rights and the Environment* kézikönyv: i. m. 78-80. o.

⁴⁷⁹ Vides Aizsardzibas Klubs ítélet: i. m. 40. pont.

⁴⁸⁰ *Human Rights and the Environment* kézikönyv: i. m. 62-63.; 77-78. o.

⁴⁸¹ Verein gegen Tierfabriken ítélet: i. m. 48-49. pontok.

precíznek, és hozzáférhetőnek, valamint előreláthatónak kell lennie.⁴⁸² A demokratikus államban a *szükségszerű* kitétel nyomós társadalmi igényt jelent.⁴⁸³

A Bíróság több ítéletében is kifejezésre juttatta a civil szervezetek nélkülözhetetlen szerepét egy demokratikus államban. A nem-kormányzati szervezetek (*NGO-k*) ugyanis egy kifejezett területre specializálódnak, és egy érzékeny jelzőrendszerként szolgálnak a környezeti visszaélések tekintetében. A Bíróság értelmezéséből kivehető, hogy az információhoz való jog nincs lekorlátozva az egyénekre, ugyanis a Bíróság gyakorlata az, hogy egy demokratikus társadalomban mindenki fel kell, hogy tudja hívni a nyilvánosság figyelmét a jogtalan helyzetekre.⁴⁸⁴

Az Egyezmény tehát három csatornán keresztül védi az információhoz való jogot. Egyrészt a 2. cikk és a 8. cikk értelmében az államnak biztosítania kell meghatározott környezeti információhoz való hozzáférést. Másrészt azoknak az egyéneknek, akik élete (*2. cikk*) valamint magán- és családi élete vagy otthona (*8. cikk*) veszélyeztetve van, környezeti információt kell biztosítani. A 2. cikk értelmében pedig az államnak veszélyes tevékenysége esetén, megfelelő eljárás keretében biztosítania kell az egyéneknek az információhoz való hozzáférést. Ha az állam veszélyes tevékenységéről környezeti hatásvizsgálat is készült, akkor azt a nyilvánosság számára hozzáférhetővé kell tenni. A harmadik csatorna pedig az Egyezmény 10. cikke, amely védi az információ megszerzéséhez, valamint továbbításához való jogokat. Ez utóbbi esetben a véleménynyilvánítás szabadsága korlátozható közérdekre való tekintettel, az érdekek igazságos (*megfelelő*) kiegyenlítését figyelembe véve akkor, ha a korlátozás jog által előírt, az jogos cél által vezérelt, valamint szükséges egy demokratikus társadalomban.

3.5.2. Döntéshozatalban való részvétel

Az EJEB ítélkezési gyakorlatában a döntéshozatalban való részvétel az egyik leggyengébben védett szelvényjoga az egészséges környezethez való jognak, annak

---

⁴⁸² Verein gegen Tierfabriken ítélet: i. m. 55-57. pontok.

⁴⁸³ Verein gegen Tierfabriken ítélet: i. m. 67. pont; *Human Rights and the Environment* kézikönyv: i. m. 62-63.; 77-78. o.

⁴⁸⁴ Verein gegen Tierfabriken ítélet: i. m.

ellenére, hogy az egészséges környezethez való jog kifejezés a *Tătar ügyben*⁴⁸⁵ például a döntéshozatalban való részvételhez kötődve merült fel. A döntéshozatalban való részvétel tekintetében a legrelevánsabb (és a 8. cikk esetében már tárgyalt) jogesetek a következők: *Chapman ügy*, *Hatton ügy*, *Taşkin ügy*, *Giacomelli ügy*, *Tătar ügy*, valamint a *Dubetska ügy*.⁴⁸⁶

A Bíróság kimondta, hogy az érintett egyének érdekét figyelembe kell venni a környezetet érintő döntések esetén, és a nyilvánosságnak tudnia kell képviseltetnie magát a hatóságok előtt.⁴⁸⁷ Ahol a hatóságoknak komplex környezeti és gazdasági kérdésekről kell döntést hoznia, ott a döntéshozatal alatt megfelelő kutatást kell végezni és tanulmányokat kell készíteni, annak érdekében, hogy előre meg lehessen állapítani a lehetséges környezeti hatásokat, valamint, hogy az ütköző érdekeket ki lehessen egyenlíteni.⁴⁸⁸ Ez azonban nem jelenti az, hogy egy döntés csak akkor hozható meg, ha minden részkérdésről elegendő információ áll a rendelkezésre.⁴⁸⁹ A döntéshozatal során keletkezett kutatások és tanulmányok anyagához továbbá hozzáférést kell biztosítani a nyilvánosság számára.⁴⁹⁰

A *Hatton ügyben* a 8. cikkel kapcsolatban a Bíróság kifejtette, hogy a döntéshozatal során az állam kötelessége biztosítani, hogy a különböző érdekek megfelelő súllyal számításba legyenek véve. Szintén a 8. cikk megsértését jelenti a döntéshozatalban való részvétel vonatkozásában, ha az érintett egyén nem tudja megtámadni a döntést Bíróság vagy egyéb független szerv előtt, amikor meggyőződése, hogy az érdekei nem lettek megfelelően számításba véve.⁴⁹¹

---

⁴⁸⁵ *Tătar* ítélet: i. m. 112. pont.

⁴⁸⁶ Lásd még: *Grimkovskaya kontra Ukrajna* (ítélet: 2011. július 21., ügyszám: 38182/03); *Lemke kontra Törökország* (ítélet: 2007. június 5., ügyszám: 17381/02); *Brândușe kontra Románia* (ítélet: 2009. április 7., ügyszám: 6586/03); *McMichael kontra Egyesült Királyság* (ítélet: 1995. február 24., ügyszám: 16424/90); *McGinley és Egan kontra Egyesült Királyság* (ítélet: 1998. június 9., ügyszámok: 21825/93, 23414/94).

⁴⁸⁷ *Hatton* ítélet: i. m. 99., 128. pontok; *Chapman* ítélet: i. m. 92. pont.

⁴⁸⁸ *Hatton* ítélet: i. m. 128. pont; *Taşkin* ítélet: i. m. 119.pont.

⁴⁸⁹ *Hatton* ítélet: i. m. 128. pont; *Giacommelli* ítélet: i. m. 82. pont.

⁴⁹⁰ *Taşkin* ítélet: i. m. 119. pont.

⁴⁹¹ A *Hatton* ítéletben lefektetett környezeti eljárási elvek szó szerint ismétlődnek a következő ügyekben: *Giacomelli* ítélet: i. m. 82-84. pontok; *Lemke* ítélet: i. m. 41. pont; *Tătar* ítélet: i. m. 88., 101.,

Az Egyezmény tehát a 8. cikk alkalmazásával védi az egyének azon jogát, hogy környezetet befolyásoló kérdések esetében a döntéshozatal során keletkezett tanulmányokhoz, környezeti hatásvizsgálat során készült anyagokhoz hozzáférhessenek. Szintén a 8. cikk alapján az államnak biztosítania kell, hogy az egyének hatékony módon megtámadhassák a hatósági döntést.⁴⁹² Annak ellenére tehát, hogy a 8. cikk nem tartalmaz kifejezett eljárási garanciákat, a döntéshozatali eljárásnak biztosítania kell a döntéssel érintettek érdekeinek kellő súllyal történő figyelembevételét.⁴⁹³ A Bíróság a *Tătar ügyben* kimondta, hogy a hatóságoknak kötelességük előzetesen kielégítően megvizsgálni a tevékenységük lehetséges kockázatait és megfelelő intézkedéseket kell tenniük annak érdekében, hogy megvédjék a magán és családi életet, vagy általánosságban szólva az egészséges és védett környezet élvezetéhez való jogot.⁴⁹⁴

3.5.3. Igazságszolgáltatáshoz való jog

Az EJEB ítélkezési gyakorlatában az igazságszolgáltatáshoz való hozzáféréssel kapcsolatban a már megvizsgált jogesetek közül a *Hatton ügy*, a *Taşkin ügy*, az *Öneryıldız ügy*, valamint a *Grimkovskaya ügy* a releváns. Ezenkívül meg kell még említeni a következő jogeseteket:⁴⁹⁵

- *Balmer-Schafroth és mások v Svájc* (ítélet: 1997. augusztus 26., ügyszám: 22110/93): A kérelmezők egy atomerőmű közelében laktak, és sérelmezték, hogy a hatóság

---

113. pontok; *Taşkin* ítélet: i. m. 118-119. pontok; *McMichael* ítélet: i. m. 89. pont; *Brândușe* ítélet: i. m. 62-63. pontok; *Dubetska* ítélet: i. m. 66-69. pontok; *Grimkovskaya* ítélet: i. m. 66-69. pontok.

⁴⁹² *Dubetska* ítélet: i. m. 143-144. pontok.

⁴⁹³ *Tătar* ítélet: i. m. 88. pont, *Taşkin* ítélet: i. m. 118. pont.

⁴⁹⁴ *Tătar* ítélet: i. m. 112.pont.

⁴⁹⁵ Lásd még: *Golder kontra Egyesült Királyság* (ítélet: 1975. február 21., ügyszám: 4451/70); *Klass és mások kontra Németország* (ítélet: 1978. szeptember 6., ügyszám: 5029/71); *Silver és mások kontra Egyesült Királyság* (ítélet: 1983. március 25., ügyszámok: 5947/72, 6205/73, 7052/75, 7061/75, 7107/75, 7113/75, 7136/75); *Fredin kontra Svédország* No. 1. (ítélet: 1991. február 18., ügyszám: 12033/86); *Ortenberg kontra Ausztria* (ítélet: 1994. november 25., ügyszám: 12884/87); *Hornsby kontra Görögország* (1997. március 19., ügyszám: 18357/91); *Athanassoglou és mások kontra Svájc* (ítélet: 2000. április 6., ügyszám: 27644/95); *Keenan kontra Egyesült Királyság* (ítélet: 2001. április 3., ügyszám: 27229/95); *Kyrtatos kontra Görögország* (ítélet: 2003. május 22., ügyszám: 41666/98); *Giacomelli kontra Olaszország* (ítélet: 2006. november 2., ügyszám: 59909/00); *Lemke kontra Törökország* (ítélet: 2007. június 5., ügyszám: 17381/02); *Budayeva és mások kontra Oroszország* (ítélet: 2008. március 20., ügyszámok: 15339/02, 21166/02, 20058/02, 11673/02 és 15343/02).

meghosszabbította az erőmű működési engedélyét. Azt állították, hogy az erőmű működési engedélyének a meghosszabbítása veszélyezteti az élethez, a testi épséghez, és a tulajdon védelméhez fűződő jogait, mivel az atomerőmű nem felel meg a nemzeti biztonsági előírásoknak. A kérelmezők panasszal fordultak az illetékes szervhez, amely azonban megalapozatlanságra hivatkozva elutasította azt. Az EJEB előtt a kérelmezők azt kifogásolták, hogy nem élhetnek jogorvoslattal a működési engedélyt meghosszabbító határozat ellen. A Bíróság megállapította, hogy nem történt jogsértés mivel a svájci hatóság határozata, és a kérelmezők által érvényesíteni kívánt jog közötti összefüggés túl távoli volt.

· *Gorraiz Lizarraga és mások kontra Spanyolország*⁴⁹⁶

A Gorraiz ügyben kérelmezői oldalon öt természetes személy és egy civil szervezet állt (*melynek mind az öt egyén a tagja volt*). Az öt természetes személy Navarrához tartozó Itoiz-i lakos volt. A kérelmezők egy gát megépítése ellen tiltakoztak, amely három természetvédelmi terület és több település (*köztük Itoiz*) elárasztását eredményezné. A kérelmezők elérték a munkálatok felfüggesztését, azonban Navarra autonóm tartományi döntésének köszönhetően a gát építése tovább folytatódott. A fellebbviteli bíróság a gát méretének csökkentését írta elő. Mivel ezt az illetékes hatóságok kivitelezhetetlennek tartották, az ügyben sor került egy előzetes döntéshozatali eljárásra, mely során a kérelmezők nem nyújthattak be észrevételeket. Ez utóbbi fordulatot sérelmezve a kérelmezők a 6. cikk (1) bekezdésben foglalt tisztességes tárgyaláshoz való joguk megsértését állították. A Bíróság nem állapította meg a 6. cikk sérelmét, mivel az eljárás alatt minden érdek figyelembe lett véve, és az a tény, hogy a kérelmezők nem nyújtottak be észrevételt, nem befolyásolta érdemben az eljárás kimenetelét. Fontos megemlíteni, hogy a Bíróság csak az öt természetes személy esetében állapította meg a kérelem elfogadhatóságát és vizsgálta az ügyet érdemben. Az EJEB ugyanis csak a természetes személyek áldozati státuszát látta érintettség okán bizonyítottnak. A Bíróság nem állapította meg a 6. cikk megsértését.

---

⁴⁹⁶ Gorraiz Lizarraga és mások kontra Spanyolország (*ítélet: 2004. április 27., ügyszám: 62543/00*).

Az igazságszolgáltatáshoz való jog védelmének érdekében egyrészt a tisztességes eljáráshoz való jogot biztosító 6. cikk, másrészt a hatékony jogorvoslatot biztosító 13. cikk alkalmazható. A Bíróság továbbá levezette az igazságszolgáltatáshoz való jogot a már említett élethez-, magán- és családi élet tiszteletben tartásához-, és a tulajdonhoz való jogokból, amelyek természetesen környezettel kapcsolatos esetekben is alkalmazhatóak.⁴⁹⁷

Az EJEE 6. cikkének (1) bekezdése alapján: „Mindenkinek joga van arra, hogy ügyét a törvény által létrehozott független és pártatlan bíróság tisztességesen, nyilvánosan és ésszerű időn belül tárgyalja, és hozzon határozatot polgári jogi jogai és kötelezettségei tárgyában, illetőleg az ellene felhozott büntetőjogi vádak megalapozottságát illetően. Az ítéletet nyilvánosan kell kihirdetni, a tárgyalóterembe történő belépést azonban meg lehet tiltani a sajtónak és a közönségnek a tárgyalás teljes időtartamára vagy egy részére annyiban, amennyiben egy demokratikus társadalomban ez az erkölcsök, a közrend, illetőleg a nemzetbiztonság érdekében szükséges, ha e korlátozás kiskorúak érdekei vagy az eljárásban részt vevő felek magánéletének védelme szempontjából szükséges, illetőleg annyiban, amennyiben ezt a bíróság feltétlenül szükségesnek tartja, mert úgy ítéli meg, hogy az adott ügyben olyan különleges körülmények állnak fenn, melyek folytán a nyilvánosság az igazságszolgáltatás érdekeit veszélyeztetné.”⁴⁹⁸

A 6. cikk által biztosított tisztességes tárgyaláshoz való jog a kérelmekben leggyakrabban hivatkozott cikk. Nem véletlen ez, hiszen a 6. cikk a jogbiztonság és így a jogállamiság egyik alappillére. A környezetvédelmi ügyek tekintetében az idézett első bekezdés jön szóba, amely alkalmazási területe alapvetően mind polgári, mind büntetőügyekre kiterjed,⁴⁹⁹ míg a 6. cikk második és harmadik bekezdése csak büntető ügyek esetében alkalmazható. Ahhoz, hogy egy ügy polgári besorolást kapjon, és így alkalmazható legyen rá a 6. cikk első bekezdése, a következő kritériumoknak kell megfelelnie: a nemzeti jog által elismert polgári jog vagy

---

⁴⁹⁷ *Human Rights and the Environment kézikönyv*: i. m. 94-95. o.

⁴⁹⁸ EJEE 6. cikk (1) bekezdés: tisztességes tárgyaláshoz való jog.

⁴⁹⁹ A büntető ügyek és a polgári ügyek besorolása a bíróság joggyakorlatában az ún. *Engel kritériumok* alapján történik. Az Engel kritériumokat használva a bíróság figyelembe veszi a nemzeti jogot, a kérdéses eljárás természetét, valamint a büntetés természetét és súlyosságát.

kötelezettség a vita tárgya, e joggal vagy kötelezettséggel kapcsolatban alakult ki a vita (*dispute*), valamint az eljárás kimenetele ezt a polgári jogot közvetlenül befolyásolja. Ha ez a három feltétel teljesül, akkor polgári jogi ügyről van szó, és elméletileg alkalmazható rá a 6. cikk első bekezdése, amely a következő elemeket foglalja magában:

- *Bírósághoz fordulás joga*: a bírósághoz fordulás jogi (és fizikai) korlátoktól mentes, jog a döntés megtámadásához, valamint jogsegélyhez való jog.
- *Tisztességes tárgyaláshoz való jog*: kontradiktórius eljárás, lehetőség minden bizonyíték bemutatására és igény ismertetésére, valamint lehetőség minden terhelő bizonyíték megismerésére és az azokra való reagálásra.
- *Bizonyítékok elfogadhatósága*: a nemzeti bíróságok feladata jogszerűen és tisztességes módon meghatározni, hogy egy bizonyíték mikor elfogadható, és e szerint eljárni.
- *„Hallgatáshoz való jog”*: A vádlottból kényszerrel vagy akarata ellenére szerzett bizonyíték nem vehető figyelembe.⁵⁰⁰
- *Fegyveregyenlőség*: minden fél megfelelő lehetőséget kell, hogy kapjon ügyének prezentálására olyan körülmények között, amelyek nem helyezik rosszabb helyzetbe a másik félhez képest. Minden félnek lehetőséget kell biztosítani arra, hogy reagáljon a másik fél által előterjesztett bizonyítéokra.
- *Nyilvános tárgyaláshoz és ítélethez való jog*: szóbeli tárgyaláshoz való jog egy fokon legalább egyszer (*kivételes körülmények esetén mellőzhető szabály*). E jogról le lehet mondani, ha a nyilvános tárgyaláshoz nem fűződik közérdek.
- *Ésszerű időn belül tartott tárgyaláshoz való jog*: nincs egy egzakt módon meghatározott időtartam. Az ésszerű időkeretet az eljárás összes körülményeinek figyelembevételével kell megállapítani. Polgári ügyek

---

⁵⁰⁰ Nem abszolút jog, kivételt képeznek azok a bizonyítékok, amelyek a vádlott akaratától függetlenek, mint például az engedéllyel szerzett dokumentumok, vizelet, vérvétel, DNS teszt... stb.

esetében az idő az eljárás kezdetétől, míg büntető ügyek esetében a vádtól fut.⁵⁰¹

- *Jog által felállított független és pártatlan bírósághoz való jog:* a bíróság (*tribunal*) alatt olyan intézményt ért az EJEB, amely képes jogerős ítéletek meghozatalára és jogi szabályozás által lett felállítva. Függetlenségi teszt alapján a szempontok a következők: bírósági tagok kijelölésének menete, hivatali idő, külső befolyás/nyomás elleni garanciarendszer léte, nem csak a felektől, de a végreható hatalomtól is független, a befolyásolhatóságnak még a látszata sem merül fel. A pártatlanság két eleme: a bíróságnak és a tagjainak mentesnek kell lenni mindenféle előítélettől és objektív szemléletet kell képviselniük.

Az igazságszolgáltatáshoz való joggal kapcsolatban a 6. cikk első bekezdéséből a bírósághoz fordulás joga a releváns. Ahhoz, hogy a 6. cikk első bekezdése polgári ügyek esetében felhívható legyen, egy polgári jognak vagy kötelezettségnek kell, hogy a vita tárgya legyen. A vitának valósnak és komolynak kell lennie, valamint az eljárás kimenetele közvetlenül kell, hogy befolyásolja e jogot, vagy kötelezettséget. A Bíróság kimondta, hogy ha a nemzeti jog tartalmaz ilyen rendelkezést, akkor az egészséges környezethez való jog polgári jognak számít, amely esetében felhívható a 6. cikk első bekezdése.⁵⁰² Ha a kérelmező egy alkotmányos jogra alapítja a kérelmét, az az adott esetben felhívhatja a bírósághoz fordulás jogát.⁵⁰³ A 6. cikk azonban nem alkalmazható akkor, ha a kérelmező pusztán közigazgatási normán alapuló eljárási jogra alapítja a kérelmét, amely nincs kapcsolatban semmilyen polgári joggal.⁵⁰⁴

A tisztességes eljárás és a bírósághoz fordulás joga a bírósági döntések végrehajtását is magában foglalja. A *Taşkin* ügyben például a Bíróság azért állapította meg a 6. cikk (1) bekezdésének a megsértését, mert a török hatóságok nem hajtották végre ésszerű időn belül a közigazgatási bíróság ítéletét.⁵⁰⁵

---

⁵⁰¹ Vád: hivatalos értesítés átadása az illetékes hatóságtól a vádlottnak, mely tartalmazza a vádat.

⁵⁰² Balmer-Schafroth ítélet: i. m. 33. cikk.

⁵⁰³ Öçkan ítélet: i. m. 52. pont; Taşkin ítélet: i. m. 130-134. pontok.

⁵⁰⁴ Ünver ítélet: „jog” rész.

⁵⁰⁵ Taşkin ítélet: i. m. 135., 138. pontok; *Human Rights and the Environment kézikönyv*: i. m. 94-97. o.

A bírósághoz fordulás joga csak akkor alkalmazható, ha kellően közvetlen a kapcsolat a kérdéses környezeti probléma és a felhívott polgári jog között. A távoli kapcsolat nem elegendő a 6. cikk felhívásához. A 6. cikk súlyos, specifikus és fenyegető környezeti kockázat esetén hívható fel akkor, ha a veszély eléri a valószínűségnek azt a fokát, amely az eljárás kimenetelét a szóban forgó polgári jogra közvetlenül meghatározóvá teszi.⁵⁰⁶

A környezetvédő civil szervezetek, amelyek a nemzeti jog alapján *locus standival* rendelkeznek annak érdekében, hogy megvédjék tagjaik érdekeit, adott esetben felhívhatják a bírósághoz fordulás jogát. Ez akkor lehetséges, ha tagjaik gazdasági érdekeit szeretnék megvédeni.⁵⁰⁷ Ha azonban a szélesebb közérdek védelmében fordulnának a bírósághoz, akkor általában nem alkalmazható a 6. cikk. Akkor lehetne mégis a 6. cikket alkalmazni, ha egy konkrét polgári jog sérelme a kérdés, ami egyébként kapcsolatban áll a környezetvédelemmel, mint közérdekkel.⁵⁰⁸

Ahogy a döntéshozatalhoz való jog esetében kiemelt, a hatóságoknak komplex környezeti kérdésekről való döntések során biztosítaniuk kell, hogy a döntéshozatal alatt a 2. és 8. cikkben foglalt érdekek megfelelő súllyal mérlegelésre kerüljenek. A 2. és 8. cikkek alapján védett döntéshozatalban való részvétel jogának megsértése esetén is fennáll a bírósághoz fordulás joga. A Bíróság a 6. cikk felhívásához nem tűzi feltételül, hogy az adott döntés meghatározó legyen a kérelmező jogaira nézve, vagy, hogy fennálljon súlyos veszély esélye.⁵⁰⁹ Kiemelésre érdemes, hogy a Bíróság kifejezetten figyelembe veszi az Aarhusi Egyezményt, annak megállapításában, hogy az adott állam megfelelő panaszeljárást biztosít-e.⁵¹⁰

A bírósághoz fordulás joga mellett az Egyezmény a 13. cikkben garantálja, a hatékony jogorvoslathoz való jogot minden egyén számára, aki azt állítja, hogy az Egyezményben foglalt jogait és szabadságait megsértették.⁵¹¹ Az EJEJ 13. cikke

---

⁵⁰⁶ Balmer-Schafroth ítélet: i. m. 40. pont, Taşkin ítélet: i. m. 130. pont.

⁵⁰⁷ Gorraiz Lizarraga ítélet: i. m. 46-47. pontok.

⁵⁰⁸ *Human Rights and the Environment kézikönyv*: i. m. 99-100. o.

⁵⁰⁹ Öçkan ítélet: i. m. 39. pont; Tâtar ítélet: i. m. 88., 109. pont.

⁵¹⁰ Grimkovskaya ítélet: i. m. 69-72. pontok.

⁵¹¹ Leander *kontra* Svédország (ítélet: 1987. március 26., ügyszám: 9248/81), 77. pont.

kimondja: „Bárkinek, akinek a jelen Egyezményben meghatározott jogait és szabadságait megsértették, joga van ahhoz, hogy a hazai hatóság előtt a jogsérelem hatékony orvoslását kérje az esetben is, ha e jogokat hivatalos minőségben eljáró személyek sértették meg.”⁵¹² Azon kérelmezők tehát, akiknek az élethez való joga, a magán- és családi élet vagy otthon tiszteletben tartásához való joga, vagy a tulajdonjoga sérült környezetet érintő ügyek során, azok a 13. cikk alapján jogosultak jogorvoslathoz való jogra. Az idézett 13. cikk nem határozza meg a jogorvoslat formáját, így az államnak széles mérlegelési jogköre van e kötelezettségét illetően. A szóban forgó jog természete persze kihat az állam által biztosítandó jogorvoslat típusára. Ahol például a 2. cikkben foglalt jog megsértése a tárgy, ott az államnak vagyoni és nem vagyoni kárra vonatkozó kompenzációra vonatkozó eljárást is biztosítania kell. Azonban sem a 13. cikk, sem az Egyezmény más cikke nem biztosít jogot a jogsértő felelősségre vonására.⁵¹³

A környezetvédelmi vonatkozások továbbá az 5. cikkel kapcsolatban is felmerülhetnek. Az 5. cikk (*szabadsághoz és a biztonsághoz való jog*) a fogva tartás és a letartóztatás szabályait fekteti le.⁵¹⁴ E tekintetben a legrelevánsabb ítélet a *Mangouras*

---

⁵¹² EJEE 13. cikk: hatékony jogorvoslathoz való jog.

⁵¹³ Önerýildiz ítélet: i. m. 147. cikk; *Human Rights and the Environment* kézikönyv: i. m. 103-107. o.

⁵¹⁴ EJEE 5. cikk: „(1) Mindenkinek joga van a szabadságra és a személyi biztonságra. Szabadságától senkit sem lehet megfosztani, kivéve az alábbi esetekben és a törvényben meghatározott eljárás útján:

a) törvényes őrizetben tartás az illetékes bíróság által történt elítélést követően;

b) olyan személy törvényes letartóztatása vagy őrizetbe vétele, aki nem tesz eleget a bíróság törvényes rendelkezésének, illetőleg a törvény által megállapított kötelezettség teljesítésének biztosítása céljából történő letartóztatás vagy őrizetbe vétel;

c) törvényes letartóztatás vagy őrizetbe vétel abból a célból, hogy e bűncselekmény elkövetése alapos gyanúja miatt az illetékes hatóság elé állítsák, vagy amikor ésszerű oknál fogva szükséges, hogy megakadályozzák bűncselekmény elkövetésében vagy annak elkövetése után a szökésben;

d) a kiskorú őrizetbe vétele törvényes rendelkezés alapján nevelési felügyelet céljából vagy törvényes őrizetben tartása az illetékes hatóság elé állítás céljából;

e) törvényes őrizetbe vétel fertőző betegségek terjedésének megakadályozása céljából, valamint elmebeteg, alkoholisták, kábítószer-élvezők vagy csavargók őrizetbe vétele;

f) törvényes letartóztatás vagy őrizetbe vétel az országba való jogtalan belépés megakadályozása céljából vagy olyan személy törvényes letartóztatása vagy őrizetbe vétele, aki ellen intézkedés van folyamatban kiutasítása vagy kiadatása céljából.

(2) Minden letartóztatott személyt haladéktalanul tájékoztatni kell az általa értett nyelven letartóztatása okairól és az ellene felhozott vádról.

(3) E Cikk 1. c) bekezdésének rendelkezésével összhangban letartóztatott vagy őrizetbe vett minden személyt haladéktalanul bíró, vagy a törvény által bírói hatáskörrel felruházott más tisztségviselő elé kell állítani, és a

kontra Spanyolország ügyben született.⁵¹⁵ A kérelmező a Prestige nevű hajó kapitánya volt. A hajótest szivárgása miatt 70 000 tonna gázolaj ömlött az óceánba. A környezeti katasztrófa következtében jelentősen sérült a tengeri flóra és fauna. A katasztrófa káros következményei a francia partvidéket is érintette. A bűnügyi nyomozás alatt a hajó kapitánya (*a kérelmező*) 83 napig volt őrizetben, amikor is a hajótulajdonos biztosítója kifizette a hárommillió euró óvadékot. A kérelmező az óvadék rendkívüli magas összegét sérelmezte, amely nem volt figyelemmel az anyagi helyzetére. A Bíróság nem állapította meg az 5. cikk (3) bekezdésének a megsértését, mivel súlyos környezeti bűntettek esetén erős a jogos közérdek a felelős elleni vádemelés tekintetében. A Bíróság rámutatott a környezeti kötelezettségek kikényszerítése érdekében Európában és nemzetközi szinten egyaránt használt büntetőjogi eszközök emelkedő tendenciájára is.⁵¹⁶ E tendenciát figyelembe véve a Bíróság az 5. cikket úgy értelmezte, miszerint környezeti kár igazolható fogva tartást, letartóztatást, valamint magas óvadékot. Az Egyezménynek EJEJ általi ilyen dinamikus értelmezése annak köszönhető, hogy a Bíróság figyelembe veszi, hogy a környezet védelme egyre növekvő érdeke mind Európának, mind a nemzetközi közösségnek.⁵¹⁷

3.6. Jogérvényesítés

Ha valaki úgy ítéli meg, hogy egy Egyezményben részes fél megsértette az EJEJ-ben (*és kiegészítő jegyzőkönyveiben*) foglalt jogainak egyikét, akkor kérelmével a strasbourgi bírósághoz fordulhat. A kérelem beadásától az érdemi ítéletig azonban hosszú az út.

---

letartóztatott vagy őrizetbe vett személynek joga van arra, hogy ésszerű időhatáron belül tárgyalást tartsanak ügyében vagy a tárgyalásig szabadlábra helyezték. A szabadlábra helyezés olyan feltételekhez köthető, melyek biztosítják a tárgyaláson való megjelenést.

(4) Szabadságától letartóztatás vagy őrizetbe vétel folytán megfosztott minden személynek joga van olyan eljáráshoz, melynek során őrizetbe vételének törvényességéről a bíróság rövid határidőn belül dönt, és törvényellenes őrizetbe vétele esetén szabadlábra helyezését rendeli el.

(5) Mindenkinek, aki e Cikk rendelkezéseinek megsértésével végrehajtott letartóztatás vagy őrizetbe vétel áldozata, joga van kártalanításra.”

⁵¹⁵ Mangouras *kontra* Spanyolország (ítélet: 2010. szeptember 28., ügyszám: 12050/04).

⁵¹⁶ Mangouras ítélet: i. m. 41., 44., 81. pontok.

⁵¹⁷ *Human Rights and the Environment* kézikönyv: 107-109. o.

Az alábbiakban ezt az egyéni kérelemre induló eljárást⁵¹⁸ mutatom be különös tekintettel az egészséges környezethez való jogra, az Egyezmény, valamint a Bírósági Szabályzat (*Rules of Court*) alapján.⁵¹⁹

3.6.1. A kérelem beadása és a 47-es szabály

Egyéni kérelmet alapvetően bármely személy, személyek csoportja, illetve nem-kormányzati szervezet benyújthat, ha úgy ítéli meg, hogy egy Egyezményben részes fél megsértette az Egyezményben, valamint annak kiegészítő jegyzőkönyveiben foglalt valamely jogát, illetve szabadságát. A Bírósági Szabályzat 47. cikke határozza meg, hogy a kérelemnek milyen alapvető elemeket kell tartalmaznia ahhoz, hogy az egyáltalán regisztrálva legyen és bíró/bírók elé kerüljön. Ha a kérelem nem felel meg ennek az ún. *47-es szabálynak* akkor az a regisztrálásig sem jut el. A kérelmet kötelezően a Bíróság honlapján található formanyomtatványon⁵²⁰ kell benyújtani, amelynek a kötelező tartalmi elemei a következők:

- felek alapvető adatai;
  - A rész: kérelmező adatai;
  - B rész: azon állam adatai, amely ellen a kérelem irányul;
  - C rész: kérelmező egyén képviselőjének (ha van) adatai;
  - D rész: kérelmező szervezet képviselőjének (ha van) adatai;
- tények (E rész: maximum 3 oldal);
- állított jogsértést/jogsértések és a releváns érvek (F rész: maximum 2 oldal);

---

⁵¹⁸ A kérelmek között megkülönböztetünk Egyezményben részes felek kérelmeit (*egyelőre csak állami kérelmek*), illetve egyéni kérelmeket. Az állami kérelmek (*EJEE 33. cikk*) államok közötti ügyeket jelentenek, amelyek elenyészőek az EJEB ügyterhében. Az EJEB előtti ügyek meghatározóan egyéni kérelmek (*EJEE 34. cikk*) alapján indulnak.

⁵¹⁹ Az EJEB előtti eljárás megértéséhez és e fejezet felépítéséhez nagy segítséget nyújtott a 2015. március 17-18-án Strasbourgban megtartott „How to litigate before the European Court of Human Rights” c. ERA konferencia. Különösen Roberto Spano bíró (*bevezető előadás*), Adam Craig Weiss (*European Roma Rights Centre, jogász, ügyvezető igazgató – előadás címe: „Representing an Applicant before the ECHR-A User’s Guide”*), és Pamela McCormick (*jogász, EJEB Hivatal, előadás címe: „Practical advice on communication with the Registry”*) gyakorlati előadásai kerültek feldolgozásra e fejezetben.

⁵²⁰ A formanyomtatványt lásd:

http://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=applicants/forms&c=#n14525302412866418000011_pointeur (2016. június 9.).

- azon tények, amelyek alapján megállapítható, hogy a kérelmező megfelel az elfogadhatósági feltételeknek (*G rész: maximum 1 oldal*);
- információ más nemzetközi bíróság előtt folyó eljárásról, ha van ilyen (*H rész*);
- csatolt dokumentumok dátum és eljárás szerinti listázása (*I rész*); és végül
- a kérelmező aláírása.

A kérelemben közölt információnak elegendőnek és teljesnek kell lennie ahhoz, hogy a kérelem jellege és hatálya egyértelmű legyen a Bíróság számára. Ha feltétlenül szükségesnek ítéli, akkor lehetőség van a formanyomtatványt 20 további oldallal kiegészíteni. Ez azonban nem a kérelem folytatásának az eszköze, ugyanis a kérelemnek önállóan is kerek egésznek kell alkotnia. A 20 kiegészítő oldal lehetőség egy-egy indok, érv vagy tény bővebb kifejtésére.

A kérelemnek eredeti dokumentumokat kell tartalmaznia, valamint a kérelmezőnek a formanyomtatványt alá kell írnia akkor is, ha képviselővel jár el. Az eredeti aláírás ugyanolyan fontos, mint bármelyik másik formai kritérium.⁵²¹ A kérelmet az eredeti dokumentumokkal együtt postai úton a Bíróság Hivatalához (*Registrar*) kell eljuttatni.⁵²²

A Hivatal, a kérelem kézhez vétele után megvizsgálja, hogy az megfelel-e a már említett *47-es szabálynak*. Amennyiben a kérelem megfelel a kritériumoknak, az a bíró(k)hoz kerül, elfogadhatósági vizsgálatra. Ha a kérelem nem felel meg a 47-es szabálynak, akkor nem kerül regisztrálásra. A 47-es szabály egy 2014. január 1-től működő jogintézmény, melynek célja, hogy filterként megtegye az első, formai szűrést, mielőtt a kérelem bíró(k)hoz kerülne, így tehermentesítve a közismerten jelentősen túlterhelt Bíróságot.

---

⁵²¹ A Bíróságnak valószínűleg az a szándéka ezzel a kritériummal, hogy kiszűrje az *actio popularis* szándékkal beadott kérelmeket.

⁵²² A kérelmet postai úton a következő címre kell eljuttatni: The Registrar; European Court of Human Rights; Council of Europe; F-67075 Strasbourg cedex.

3.6.2. Elfogadhatósági vizsgálat

Ha a kérelem átment a formai *47-es szűrőn*, akkor egy újabb még alaposabb *érdemi* filter következik: az elfogadhatósági vizsgálat.⁵²³ Az elfogadhatósági vizsgálat alapján már bíró(k) ellenőrzi(k), hogy az adott kérelem megfelel-e az EJEE 34. és 35. cikkeiben foglalt kritériumoknak. E feltételek alapján egy kérelem akkor elfogadható, ha:

- a kérelem kompatibilis a 47-es szabállyal (*ha egy kérelem névtelen vagy egyéb okból hibásan lett benyújtva, és valami oknál fogva mégis regisztrálva lett, akkor törlésre kerül az ügylistáról és nem születik határozat az elfogadhatatlanságról*);
- a nemzeti jogorvoslati lehetőségeket kimerítették;
- az utolsó, végleges nemzeti szintű döntéstől 6 hónap még nem telt el;
- a kérelem tárgya az EJEE vagy az ahhoz csatolt kiegészítő jegyzőkönyv rendelkezéseinek a megsértése;
- fennáll az áldozati státusz;
- a kérelem nem *res iudicata* (*ha az ügy res iudicata, akkor azt kihúzzák az ügylistáról és nem születik határozat az elfogadhatatlanságról*);
- a kérelmező jelentős hátrányt szenvedett;
- a kérelem nem nyilvánvalóan alaptalan;
- a kérelem nem jelenti az egyéni kérelmezői joggal való visszaélést.

Az *egyéni kérelem tárgya* az Egyezményben vagy ahhoz kapcsolódó jegyzőkönyvben biztosított jogok és szabadságok valamely szerződő fél részéről történő megsértése kell, hogy legyen.⁵²⁴ Az egyéni kérelmet csak akkor lehet benyújtani, ha a *hazai jogorvoslati lehetőségeket kimerítette* a kérelmező. E kritériumnak az a célja, hogy megadja az adott államnak a lehetőséget a kérdéses döntés korrigálására. Ahogyan a Bíróság fogalmaz, ez a kitétel bár aranyszabály, az nincs kőbe vésve, így a Bíróság azt

---

⁵²³ A kérelmek EJEB előtti elfogadhatóságáról bővebben lásd: Practical Guide on Admissibility Criteria, http://www.echr.coe.int/Documents/Admissibility_guide_ENG.pdf (2016. június 9.).

⁵²⁴ EJEE 34. cikk. Ezen elfogadhatósági kritérium alapján utasította el a bíróság a következő kérelmeket: X kontra Németország (döntés: 1976. május 13., ügyszám: 7407/76), Leveau és Fillon kontra Franciaország (döntés: 2005. szeptember 6., ügyszámok: 63512/00, 63513/00).

szükséges rugalmassággal kezeli.⁵²⁵ A Bíróság nem teszi kötelezővé olyan jogorvoslati lehetőségek kimerítését, amelyek nem gyakorlatiak vagy nem jelentenek valódi jogorvoslati lehetőséget. Első körben az állam oldalán van a bizonyítási teher annak alátámasztására, hogy egy ki nem használt jogorvoslati lehetőség valódi jogorvoslatot jelent-e. Amennyiben ezt az állam sikeresen bizonyítja, a bizonyítási teher megfordul, és a kérelmezőnek kell indokolnia, hogy az adott ügy összes körülményeit figyelembe véve, miért nem számít valódi jogorvoslati lehetőségnek a kérdéses fórum.⁵²⁶ Azt, hogy egy adott fórumot valódi jogorvoslati lehetőségnek tekint-e a Bíróság vagy sem, az ügy összes körülményeitől függ, és többek között attól, hogy az adott fórum elérhető-e az egyének számára. Ez alapján például Németország, Spanyolország vagy Csehország esetében a kérelem elfogadhatósága érdekében az alkotmánybíróságig kell mennie a kérelmezőnek. Grúzia, Olaszország vagy akár Magyarország esetében azonban az alkotmányjogi panasz nem számít valódi jogorvoslati lehetőségnek.⁵²⁷ A hazai jogorvoslati lehetőségek kimerítésénél természetesen a hazai szabályozást és határidőket kell figyelembe venni azzal, hogy csak egy típusú jogorvoslati lehetőséget kell kimeríteni. Ez utóbbi kitétel alapján általánosságban elmondható, hogy az ombudsman intézménye (*természetesen a hatáskörétől függően*) általában nem számít valódi jogorvoslati lehetőségnek, így még ha ombudsman előtt is van egy adott ügy, előfordulhat, hogy a jogorvoslati lehetőségeket már kimerítette a kérelmező. Ez kifejezetten a hat hónapos határidő

---

⁵²⁵ Admissibility guide 24. o. 64. pont: „*The exhaustion rule may be described as one that is golden rather than cast in stone.*”

⁵²⁶ Selmouni kontra France (ítélet: 1999. július 28., ügyszám: 25803/94), 76. pont: „*Article 35 provides for a distribution of the burden of proof. It is incumbent on the Government claiming non-exhaustion to satisfy the Court that the remedy was an effective one available in theory and in practice at the relevant time, that is to say, that it was accessible, was one which was capable of providing redress in respect of the applicant's complaints and offered reasonable prospects of success. However, once this burden of proof has been satisfied it falls to the applicant to establish that the remedy advanced by the Government was in fact exhausted or was for some reason inadequate and ineffective in the particular circumstances of the case or that there existed special circumstances absolving him or her from the requirement.*”

⁵²⁷ Magyarországon az alkotmányjogi panasz nem irányulhat egy bírói döntés jogszerűségének felülvizsgálatára, mivel az Alkotmánybíróság a konkrét ügyben nem jogorvoslati fórumként jár el.

szempontjából fontos: a határidő lejárhat adott esetben annak ellenére, hogy az adott ügyet az ombudsman vizsgálja-e vagy sem.⁵²⁸

Az ügyet csak attól az időponttól számított *hat hónapon belül* lehet a strasbourgi bíróság elé terjeszteni, amikor a hazai végleges határozatot meghozták.⁵²⁹ A hat hónapos határidőt következetesen és szigorúan alkalmazza a Bíróság, így ha kétség merül fel például az irányban, hogy a hazai jogorvoslati lehetőségek kimerítésre kerültek-e, akkor érdemes a kérelmet beadni. Legfeljebb elfogadhatatlan lesz, de új kérelmet még be lehet nyújtani. Amennyiben az egyén elmulasztotta a határidőt (*és nem folytatólagos jogsérelemről van szó*), akkor a kérelem már biztosan nem lesz elfogadható. Folytatólagos jogsértés esetén (*continuing violations*) a hat hónapos határidő nem alkalmazandó, hiszen a határidő számításának kezdete minden nappal újratekődik. Ennek ellenére a kérelmet ésszerű időn belül kell benyújtani, azaz akkor, amikor a kérelmező számára világossá vált a jogsértés. Fontos továbbá azt is megjegyezni, hogy maga a kérelem beadása nem állítja meg a hat hónapos határidőt. Ezért is jelentős a 47-es szabálynak és az elfogadhatatlansági kritériumoknak való megfelelés. Kevés az esély ugyanis arra, hogy ha a kérelem nem felel meg a 47-es kritériumnak, vagy egyéb okból elfogadhatatlan, akkor még van idő új kérelem benyújtására. Főszabály szerint a kérelem beadásának a dátuma a postai bélyegzőn szereplő dátum. A 15. Kiegészítő Jegyzőkönyv hatályba lépése esetén a féléves határidő négy hónapra fog csökkenni, vélhetően a Bíróság ügyterhének csökkentése végett.

A strasbourgi bírósághoz az EJEE 34. cikke értelmében kérelemmel fordulhat bármely természetes személy, nem-kormányzati szervezet, vagy személyek csoportja, akik vagy amelyek azt állítják, hogy az Egyezményben és/vagy az ahhoz csatolt jegyzőkönyvekben foglalt jogaik megsértésének az áldozatai. A kérelmezőnek tehát áldozati státusszal kell bírnia. Áldozati státusszal bír maga az áldozat, a potenciális áldozat, és a közvetett áldozat. Az *áldozatot* magát nem kell, hogy

---

⁵²⁸ A hazai jogorvoslati lehetőségek kimerítésének hiánya miatt lettek például a következő környezettel kapcsolatos kérelmek elutasítva: Murillo Saldias és mások *kontra* Spanyolország (döntés: 2006. november 28., ügyszám 76973/01), Viviani és mások *kontra* Olaszország (döntés: 2015. március 24., ügyszám: 9713/13).

⁵²⁹ EJEE 35. cikk (1) bekezdés.

kifejezett kár érje. Ha mégis károkozás történt, akkor az áldozat igényelhet igazságos jóvátételt. *Potenciális áldozatok* azok, akiket nem ért jogsértés, de az bármikor bekövetkezhet. Tipikusan potenciális áldozatnak számítanak például azok a homoszexuális személyek, akik hazájában kriminalizálják a homoszexualitást; vagy migrációs ügyek esetében azok az egyének, akiket olyan helyre küldenek, ahol halál, kínzás, vagy embertelen, megalázó bánásmód fenyegeti őket. Nem számít ugyanakkor potenciális áldozatnak az *actio popularis* szándékkal beadott kérelem kérelmezője. *Közvetett áldozatnak* számítanak azok az egyének, akiket befolyásolt más jogának megsértése. Tipikus közvetett áldozatok a családtagok. Az áldozati státuszt el lehet veszíteni az állam (*jogalkotó vagy jogalkalmazó*) valamely intézkedésével. Ez esetben a kérelem tárgyát képező probléma megoldódott, így az áldozati státusz is megszűnik. Ha egy kérelmező a kérelem benyújtása után veszti el áldozati státuszát, az a kérelem elfogadhatatlanságát fogja eredményezni (*és az esetek döntő többségében a költségeket a kérelmező viseli*).

Az államnak lehetősége van a jogsértést ún. *egyoldalú aktussal* jóvátenni, amely alapján az államnak el kell ismernie a jogsértést és megfelelő jóvátételt kell nyújtania.⁵³⁰ Az ilyen egyoldalú aktust a Bíróság, valamint a kérelmező is visszautasíthatja. Ha a Bíróság elfogadná az egyoldalú aktust az egyéni kérelmező ellenben nem, akkor nehéz meggyőzni a Bíróságot, hogy az állam által ajánlott megegyezés nem kielégítő.

A kérelem elfogadhatatlan, ha „az lényegileg azonos egy olyan ügygel, amelyet a Bíróság már megvizsgált, illetve amelyet már más nemzetközi vizsgálat vagy elintézési eljárás alá bocsátottak és az nem tartalmaz az ügyre vonatkozó új adatokat.”⁵³¹ A más nemzetközi vizsgálat vagy elintézési eljárás fogalmát tipikusan az olyan fórumok merítik ki, melyek befogadnak egyéni kérelmet, mint például az ENSZ Emberi Jogi Bizottságának, vagy a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (ILO) eljárása.

---

⁵³⁰ Bírósági Szabályzat 62. pont.

⁵³¹ EJEE 35. cikk (2) bekezdés b. pont.

A kérelem akkor is elfogadhatatlan, amennyiben a kérelmező nem szenvedett jelentős hátrányt. A 14. Kiegészítő Jegyzőkönyv bővítette ki e *de minimis* kitételrel az elfogadhatatlansági kritériumok körét. Kivételt képez ez alól, ha az adott ügyet a hazai bíróság nem vizsgálta meg megfelelően.⁵³²

Nyilvánvaló alaptalanság miatt nyilvánítja a Bíróság a kérelmeket elfogadhatatlannak, ha azok bár az Egyezménybe foglalt jogot érintenek, de jogsértést a beadott kérelem alapján nem lehet megállapítani. A kérelmek nagy többségének elfogadhatatlansága mögött ez a kritérium áll.⁵³³

3.6.3. Az eljárás érdemi szakasza

A strasbourgi bíróság 47 bírója négy lehetséges bírói formációban dönt az adott ügyről: három formációban születhet meg az elfogadhatósági döntés, és szintén három formációban születhet meg az ítélet maga. Beszélhetünk egyes bíróról, háromtagú bírói tanácsról, hét bíróból álló kamaráról és tizenhét bíróból álló nagykamaráról. Az egyes bíró kihúzhat ügyet az ügylistáról, illetve elfogadhatatlannak ítéelhet meg egy kérelmet, mely határozat végleges. A háromtagú bírói tanács egyhangú döntéssel kihúzhatja az adott ügyet az ügylistáról, illetve elfogadhatatlannak nyilváníthatja a kérelmet, mely határozat szintén végleges. A tanács ugyanakkor *jól megalapozott esetjogba* (*well established case law* – „WECL-case”) illő kérelem esetén elfogadhatónak nyilváníthatja a kérelmet és arról ítéelkezhet is. Mind az elfogadhatósági határozat, mind az ítélet – amely akár magát az elfogadhatósági döntést is tartalmazhatja – jogerős. Hét bíróból álló kamara dönthet az elfogadhatóságról és ítéelkezhet érdemben, ha azt az egyesbíró (*elfogadhatatlansági határozat*) vagy a tanács (*elfogadhatatlansági határozat; elfogadhatósági határozat és ítélet*) még nem tette meg. A kamara által érdemben eldöntött ügyet a nagykamara elé lehet

---

⁵³² A bíróság úgy ítéelte meg, hogy a kérelmezők nem szenvedtek jelentős hátrányt, ezért elfogadhatatlanság miatt elutasította a következő kérelmeket: *Chiş kontra Románia* (döntés: 2014. szeptember 9., ügyszám: 55396/07).

⁵³³ Nyilvánvaló alaptalanság miatt utasította el a bíróság például a következő kérelmeket: *Smaltini kontra Olaszország* (döntés: 2015. március 24., ügyszám: 43961/09); *Luginbühl kontra Svájc* (döntés: 2006. január 3., ügyszám: 42756/02); *Fägerskiöld kontra Svédország* (döntés: 2008. február 26., ügyszám: 37664/04); *Greenpeace e.V. és mások kontra Németország* (döntés: 2009. május 12., ügyszám: 18215/06); *Valico SRL kontra Olaszország* (döntés: 2006. március 21., ügyszám: 70074/01).

terjeszteni. A kamara továbbá átadhatja a hatáskörét a nagykamarának egy, még el nem döntött ügyel kapcsolatban. A nagykamarához tehát csak a kamarán keresztül kerülhetnek ügyek. Vagy úgy, hogy a kamara még bármilyen döntése előtt átadja a hatáskörét a nagykamarának; illetve egy, már a kamara által megítélt ügyet a felek valamelyike a nagykamara elé terjeszthet. Mindkét esetre akkor van lehetőség, ha az ügy az Egyezmény értelmezésének és alkalmazásának komoly kérdéseit veti fel. Az Egyezmény értelmezésével illetve alkalmazásával kapcsolatos kérdésekben tehát csak egy tizenhét tagú nagykamara foglalhat állást.

A Bíróság előtti ügybe harmadik fél beavatkozhat. Az egyéneknek és a szervezeteknek 12 hét áll a rendelkezésükre ahhoz, hogy engedélyt kérjenek a Bíróságtól beavatkozni, onnantól számítva, hogy az adott államot a Bíróság értesítette a kérelemről.⁵³⁴ A harmadik félnek nem szükséges, hogy érintett legyen, sőt. Tipikus beavatkozók a civil szervezetek, NGO-k. A leghatékonyabb beavatkozás az adott állammal kapcsolatban összehasonlító esetjogi tájékoztató nyújtása, mivel előfordulhat, hogy a Bíróságnak nincs speciális ismerete az adott ügygel kapcsolatos állami gyakorlatról. Ilyenkor a harmadik fél beavatkozása kifejezetten hasznos.

A felek az eljárás bármely szakaszában egyezségekre léphetnek, amelyet a Bíróság kifejezetten támogat, és mediátor szerepben tevékenykedik. A felek a kérelem benyújtását követően ugyanis nem közvetlenül kommunikálnak egymással, hanem a Bíróságon keresztül. Amennyiben megállapodásra kerül sor, úgy az ügy ki lesz húzva az ügylistáról. A megállapodás végrehajtását (*csak úgy, mint az ítéletben foglaltak végrehajtását is*) a Miniszterek Tanácsa kíséri figyelemmel. Ezek a megállapodások a Bíróság online adatbázisában ugyanúgy megtekinthetőek, mint az egyéb határozatok illetve döntések. Általánosságban elmondható, hogy ha a kérelmező nem megy bele az állam által ajánlott egyezségbe, akkor azzal kockázatot vállal. Lehet ugyanis, hogy az állam az egyezség elutasítását követően egyoldalú aktussal orvosolja a problémát, így a kérelmező elveszíti áldozati státuszát, amely a kérelem elfogadhatatlanságához, vagy az ügy az ügylistáról történő kihúzásához vezethet. Azok az NGO-k tehát, akik elvekért harcolnak az adott kérelmező java

---

⁵³⁴ Bírósági Szabályzat 44. pont.

helyett, nehéz helyzetben vannak: a strasbourgi bíróság az egyéni kérelmeket dönti el, és nem elvek felett ítélezik.

A tárgyukban hasonló ügyekről a Bíróság vagy rendes eljárásban háromtagú tanácsban ítélezik (*jól megalapozott esetjog: WECL-cases*), vagy pedig ún. „*pilot-judgment*” eljárásban. Jól megalapozott esetjogba illeszkedő ügyek esetében már egy kialakult joggyakorlatról beszélhetünk az adott ügy tárgyát képező kérdésről. Pilot-judgment eljárás esetében több egymásnak tárgyukban megfeleltethető kérelem van a Bíróság előtt, mely kérelmeket a Bíróság összevontan egy eljárásban ítélt meg. Ebben az eljárásban az összevont ügyek közül a Bíróság kiválaszt egyet vagy többet és arról/azokról hoz ítéletet. Az eljárásba bevont összes többi ügyre ez a bizonyos *pilot case* ítélet lesz az irányadó.

Amennyiben sérült a kérelmező Egyezményben és/vagy annak kiegészítő jegyzőkönyveiben foglalt joga(i), továbbá ha a kérelmezőt e sérelem folytán vagyoni és/vagy nem vagyoni kár is érte, és e kárra vonatkozóan az adott állam belső joga csak részleges jóvátételt tesz lehetővé, akkor a kérelmezőnek igazságos elégtételre van lehetősége.⁵³⁵

A strasbourgi bíróság ítéletei kötelező érvényűek, melyek végrehajtása felett a Miniszterek Tanácsa őrködik.

3.7. Összegzés

Az egészséges környezethez való jog nem szerepel az Emberi Jogok Európai Egyezményében, amely az emberi jogok európai védelmi rendszerének bázisa. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a strasbourgi bíróság ne védené valamilyen szinten a nevezett jog egyes elemeit. Az Egyezmény a Bíróság értelmezésének köszönhetően már biztosítja az egészséges környezethez való jog meghatározott szintű védelmét.

A Bíróság értelmezése szerint a 2. cikk alapján az Egyezményben részes feleknek biztosítaniuk kell, hogy sem az állami hatóságok sem más magán személy nem sérti környezeti károkozással az élethez való jogot. Az államok ezen védelmi kötelezettsége kiterjed különösen a veszélyes tevékenységekre, továbbá természeti

---

⁵³⁵ EJEE 41. cikk.

katasztrófa esetén is fennáll. Az államnak meg kell előznie a természeti katasztrófák során bekövetkezett haláleseteket, valamint megfelelő figyelmeztetési és védekezési mechanizmusokat kell kiépítenie. Mind veszélyes tevékenységek, mind természeti katasztrófák esetén az állam kötelezettsége meghatározott (jog)szabályok meghozatala. Szintén a pozitív kötelezettséghez tartozik a nyilvánosság információhoz való jogának biztosítása, valamint megfelelő eljárások biztosítása, amelyek lehetővé teszik a hiányosságok és hibák felfedését. Az államnak meg kell győződnie arról, hogy a jogalkotói és adminisztratív keretek megfelelően implementálásra kerültek, és az élethez való jog megsértése megfelelően büntetett. Az állam jogsértésre történő reagálásának magába kell foglalnia egy független és pártatlan nyomozást is.

A Bíróság kimondta, hogy a 8. cikk tartalmazza a magán- és családi élet, valamint az otthon védelmét környezeti károkozástól. Az államnak megfelelő intézkedések meghozatalával és ezek végrehajtásával kell védenie a magán- és családi életet a közvetlen és súlyos környezeti károkozástól (*küszöb-szabály*). Ez mind a magán, mind a közsféra tevékenységére kiterjed. A hatóságoknak informálniuk kell a nyilvánosságot az esetleges környezeti kockázatokról. A hatóságok adott esetben a környezet védelme érdekében (*mint törvényes célt követve*) korlátozhatják a magán és családi élet tiszteletben tartásához való jogot. Ezen döntések azonban megfelelő jogalappal kell, hogy rendelkeznek, valamint arányban kell állniuk az elérni kívánt céllal. Az államnak mérlegelnie kell és egyensúlyban kell tartania az adott érdekeket, mely tevékenységében széles mérlegelési jogkör áll a rendelkezésére.

A Bíróság az *Első Kiegészítő Jegyzőkönyv 1. cikkével* kapcsolatban kimondta, hogy a tulajdon védelmet élvez környezeti károkozástól, és adott esetben természeti katasztrófától; valamint a tulajdonjog korlátozása lehetséges a környezet védelme érdekében. Az egyének bár jogosultak a tulajdonuk békés élvezetére, és védelemben részesülnek a tulajdonuktól való jogtalan megfosztástól, ez azonban nem garantálja a tulajdon egészséges környezetben való élvezetét. A tulajdon békés használatát az államnak hatáskörén belül tevőlegesen is elő kell mozdítania és megfelelő környezeti standardokat kell biztosítania annak érdekében, hogy a tulajdon ne veszítsen olyan mértékben az értékéből, hogy az a kisajátítás kategóriájába essen. A természeti

katasztrófák következtében károsodott tulajdonnal kapcsolatban nem szükségszerűen áll fenn az állam tulajdonvédelmi pozitív kötelezettsége. Természeti katasztrófák esetében ugyanis az állam elsősorú kötelessége az emberi élet védelme. Az állami hatóságok korlátozhatják a tulajdon élvezetének jogát a környezet védelme, mint közérdek miatt, e korlátozásnak azonban törvényesnek és arányosnak kell lenni az elérni kívánt céllal. Az állam kötelessége a közérdek és az egyéni érdekek közötti egyensúly megteremtése. Az államnak széles mérlegelési jogköre van a végrehajtásban, valamint annak eldöntésében, hogy a végrehajtás következményeit igazolja-e a közérdek. Az érdekek ütközésénél a gazdasági érdekeknek vagy más emberi jogoknak (*mint például a tulajdonhoz való jog*) nincs automatikus elsőbbségük a környezetvédelemmel szemben.

Az Egyezmény az egészséges környezethez való jog eljárási oldalát is védi egy adott szinten. Az *információhoz való jog* három csatornán keresztül élvez védelmet. A 2. cikk és a 8. cikk alapján az állam kötelezettsége meghatározott körülmények között a környezettel kapcsolatos kérdésekben az információhoz való hozzáférést biztosítani. Az állam köteles az információt kifejezetten biztosítani azon egyének számára, akik élete, család- és magán élete, valamint otthona veszélyeztetve van. Az információ biztosítása különösen azon veszélyes tevékenységekre érvényes, amelyek állami felelősség alá esnek. Az információ biztosítására vonatkozó kötelezettség minden életet fenyegető veszélyre kiterjed, a természeti katasztrófákat is beleértve. Az érintett egyének információhoz való joggal rendelkeznek az állam olyan veszélyes tevékenységeivel kapcsolatban, amelyről az állam tudja, hogy káros egészségügyi kockázatokkal jár. Amennyiben az állam e tevékenységének körében környezeti hatásvizsgálatot is végzett, akkor azt hozzáférhetővé kell tenni a nyilvánosság számára. Az államnak továbbá biztosítani kell az információ megszerzéséhez, valamint továbbításához való jogokat, mind az egyének, mind a kollektívák számára a 10. cikk alapján. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a hatóságok hivatalból kötelezve lennének a környezeti információ gyűjtésére, feldolgozására és terjesztésére. A 10. cikkben lefektetett információhoz való jog korlátozható, ha a korlátozás jog által előírt (*pontos, hozzáférhető, valamint előrelátható*), jogos cél által vezérelt, valamint szükséges egy demokratikus társadalomban (*nyomós társadalmi igény*).

A *döntéshozatalban való részvételhez való jog* alapján az államnak kellő súllyal figyelembe kell venni az érintett egyének érdekét a környezetet érintő döntések esetén. A nyilvánosságnak tudnia kell képviseltetnie magát a hatóságok előtt. Ahol a hatóságoknak komplex környezeti és gazdasági kérdésekről kell döntést hoznia, ott megfelelő kutatást kell végezni és tanulmányokat kell készíteni annak érdekében, hogy előre meg lehessen állapítani a lehetséges környezeti hatásokat, valamint, hogy az ütköző érdekeket ki lehessen egyenlíteni. A döntéshozatal során keletkezett kutatások és tanulmányok anyagához továbbá hozzáférést kell biztosítani a nyilvánosság számára. A döntéshozatal alatt az állam kötelessége biztosítani, hogy a különböző érdekek megfelelő súllyal számításba legyenek véve. Minden érintett joga a döntést bíróság vagy egyéb független szerv előtt hatékony módon megtámadni, amikor az egyén meggyőződése, hogy az érdekei nem lettek megfelelően számításba véve.

Az *igazságszolgáltatáshoz való joggal* kapcsolatban a Bíróság kimondta, hogy ha az állam nemzeti jogrendszerében megtalálható az egészséges környezethez való jog (*mely jogot a bíróság polgári jogként kezel*), akkor e jog megsértése esetén az állam köteles biztosítani az igazságszolgáltatáshoz való jogot (6. cikk (1) bekezdés). Ehhez a vitának valósnak és komolynak kell lennie; valamint az eljárás kimenetele közvetlenül kell, hogy befolyásolja e jogot, vagy kötelezettséget (*kellően közvetlen a kapcsolat a kérdéses környezeti probléma és a felhívott polgári jog között*). Az igazságszolgáltatáshoz való jog, a 6. cikk első bekezdése alapján, a bírósági döntések végrehajtását is magában foglalja. Azon környezetvédő civil szervezeteket, amelyek a nemzeti jog alapján *locus standival* rendelkeznek, adott esetben megilleti a bírósághoz fordulás joga annak érdekében, hogy megvédjék *tagjaik* érdekeit (*közérdek védelmében általában nem alkalmazható a 6. cikk*). A 2. és 8. cikkek alapján védett döntéshozatalban való részvétel jogának megsértése esetén is fennáll a bírósághoz fordulás joga. Ehhez nem feltétel a súlyos veszély, vagy az, hogy az adott döntés meghatározó legyen a kérelmező jogaira nézve. Az államnak biztosítania kell minden egyén számára a hatékony jogorvoslathoz való jogot, akiknek az élethez való joga, a magán- és családi élethez való joga, vagy a tulajdonhoz való joga sérült környezetet érintő ügyek során.

Az az egyén, egyének csoportja, illetve nem-kormányzati szervezet, amely úgy ítéli meg, hogy egy Egyezményben részes fél a fenti jogainak egyikét megsértette, bírósághoz fordulhat ha: a nemzeti jogorvoslati lehetőségeket kimerítette; ha a végleges nemzeti szintű döntéstől 6 hónap még nem telt le; ha ő maga az áldozat (*áldozat, közvetlen áldozat, potenciális áldozat*) és jelentős hátrányt szenvedett; a kérelem nem *res iudicata*; valamint a kérelme nem jelent joggal való visszaélést.

A Bíróság következetesen kizár minden *actio popularis* jellegű kezdeményezést, mivel az Egyezmény rendszere kifejezetten az egyéni jogérvényesítésre lett kialakítva. Egy NGO kérelme csak akkor lesz elfogadható, ha az a szervezet által elszenvedett jogsértéssel áll összefüggésben. Ha az NGO kizárólag tágabb közérdeket akar érvényesíteni, a kérelem elfogadhatatlan lesz áldozati státusz híján. Az NGO-k szerepe így az Egyezmény rendszerében akkor a leghatékonyabb, ha egy-egy kérelem esetében beavatkozóként segítik a kérelmezőt és a Bíróságot.

4. Konklúzió

Az emberi jogok és a környezet védelme közötti kapcsolat kiindulópontja az a tény, hogy a környezeti károkozás sérthet meghatározott emberi jogokat, valamint az egészséges környezet elősegíti bizonyos emberi jogok élvezetét. E komplex összefüggérendszerrel kapcsolatos nézetek alapvetően két véglet körül és között helyezkednek el.

Az egészséges környezethez való jog klasszikus felfogása szerint (*antropocentrikus megközelítés*) bizonyos, már elismert és védett első generációs polgári és politikai jogokon keresztül (*élethez való jog, a magán- és családi élet tiszteletben tartásához való jog, valamint a tulajdonhoz való jog*) védhetőek a környezeti eljárási jogok is. A környezeti eljárási oldal erősítése által az államok védelemben tudják részesíteni az egyén életét, magánéletét és tulajdonát a környezeti károkozással szemben. Ez a nézet nem tekinti önálló emberi jognak az egészséges környezethez való jogot. Az antropocentrikus felfogás ellenpólusa, az *ökocentrikus megközelítés*, amely az egészséges környezethez való jogot szolidaritási jogként képzei el, és amelynek alanya inkább a kollektíva, mint az egyén. E megközelítés a védelmi kört már a lehető legjobban kiterjeszti: önálló jogként kezeli az egészséges környezethez való jogot, amely alanyi jogként is megjelenik a már jól ismert eljárási jogok mellett. E nézőpont a környezetre az emberi közösséget körülvevő, önmagából fakadó értéknek tekint. A leírtakkal párhuzamosan az emberi jogi fórumok ítélkezésében a környezeti kérdések az emberi életminőség és a környezet viszonyrendszerében jelent meg. Az a felfogás, miszerint az emberi jogok tényleges élvezete csak egy, az emberi életminőség biztosítására alkalmas környezetben teljesülhet, fokozatosan nyert általános elfogadást.⁵³⁶

---

⁵³⁶ Kecskés Gábor: *A környezetvédelem és a kapcsolódó környezeti kérdések megjelenése a nemzetközi bírói fórumok gyakorlatában*. Kül-Világ, a Nemzetközi Kapcsolatok Folyóirata, VIII. évfolyam, 2011/1-2, 112. o.

E megközelítések alapján az egészséges környezethez való jog elméletének központi kérdéskörei a következők: önálló emberi jogként való elismerés, a jog mögött meghúzódó védendő érték (*tárgy*), a jog alanyi köre, valamint a jog tartalmi elemei.

4.1. Egészséges környezethez való jog, mint emberi jog

Emberi jog-e az egészséges környezethez való jog? E kérdés megválaszolásához a következő emberi jogi fogalomból indultam ki: az emberi jogok olyan alapvető morális jogok, amelyek kölcsönös jogokat és kötelezettségeket keletkeztetve egyenlő morális státuszt biztosítanak alanyaik számára, ezáltal védve az emberi méltóságot. Az emberi méltóság védelme így az emberi jogok absztrakt/általános célja, amely eléréséhez vezető megvalósítási mód a jog előtti egyenlőség biztosítása. A méltóság arra vonatkozóan ad támaszpontot, hogy milyen vonatkozásokban szükséges az egyenlőség biztosítása.

A nemzetközi jog által eddig védelem alá vont emberi jogok tárgyai természetükben eltérőek, e jogokat az emberi méltóság köti össze. Az emberi méltóság sérelme nem minden esetben idéz elő emberi jogi sérelmet, valamint nem minden – az emberi méltósággal összefüggésbe hozható – élethelyzet fedhető le egy emberi joggal. Ennek értelmében meg kellett találnom azt a filtert, amely a méltósággal kapcsolatos viszonyokból kiszűri azokat, amelyek alkalmasak emberi jogvédelemre. Ehhez a nemzetközi jog által már elismert emberi jogok szűk értelemben vett tárgyaiból indultam ki (*szabadság, biztonság, jogalanyiség, jogorvoslat, tisztességes tárgyalás, állampolgárság, házasság, tulajdon, munka, pihenés, oktatás, egészség, kultúra, tudomány, művelődés, stb.*), melyek végső soron egy-egy szükségletet jelölnek, így biztosítva a méltóságot (*egyenlő morális státuszt*). A kutatásom során arra jutottam, hogy minden emberi jog megfeleltethető egy, vagy több szükségletnek, csak úgy, ahogyan minden szükséglet kifejezhető egy vagy több emberi joggal. Az emberi szükségletek tehát a méltóság bizonyos szintű leképezését jelentik. Az emberi jogok speciális tárgyai így hozzárendelhetőek egy-egy szükséglethez. A szükségletek tehát azok a tényezők, amelyek egyfajta filter-funkciót ellátva kiemelik a méltóság kategóriájából azokat az emberi méltósággal kapcsolatos élethelyzeteket, amelyek alkalmasak emberi jogvédelemre.

Emberi jog-e ezek alapján az egészséges környezethez való jog? Kötődik-e a kérdéses jog egy szükségleti kategóriához, védve ezáltal az emberi méltóságot? Az egészséges környezethez való jog egy olyan környezet iránti igényt fejez ki, amelyben biztosított az egészségre nem káros étel, víz, levegő, valamint életkörnyezet. Ez az igény egyértelműen a biológiai szükségletekhez kötődik. E jog mögött meghúzódó legerősebb szükséglet ugyanis annak az igénye, hogy a környezet elemei ne legyenek károsak az ember egészségére, illetve ne veszélyeztessék azt. Magától értetődő, hogy ha egy egyén olyan környezetben él, amelyben nem képes egészséges vízhez, vagy ételhez hozzájutni, vagy a levegő olyan mértékben szennyezett, hogy az veszélyezteti az egészséget, az nem egyeztethető össze az emberi méltósággal. Az egészséges környezethez való jog általános célja tehát a méltóság védelme, míg speciális célja a környezet védelme.

4.2. Az egészséges környezethez való jog alanyi köre

A kutatásom során a következő megválaszolendő elméleti kérdés az egészséges környezethez való jog alanyi köre volt. E kérdés megválaszolásához a fenntartható fejlődés fogalmából indultam ki. A fenntartható fejlődés egy olyan fejlődés kívánalma, amely kielégíti a jelen szükségleteit anélkül, hogy veszélyeztetné a jövő generációk képességét saját célkitűzéseinek kielégítésére. A fenntartható fejlődés fogalmával egybevégt a generációk közötti méltányosság, amely azt fejezi ki, hogy egy generációnak úgy kell kielégíteni a szükségleteit, hogy az ne veszélyeztesse a rákövetkező generációt, saját szükségleteinek kielégítésében. Egy fejlődés csak akkor fenntartható, ha a generációk közötti méltányosság biztosított. A generációk közötti méltányosság tehát *sine qua non* eleme a fenntartható fejlődésnek.

A generációk közötti méltányosság nem egyenlő a generáción belüli méltányossággal, amely egy adott generáción belüli, a méltányosságból fakadó jogokat és kötelezettségeket jelenti. A generációk közötti méltányosság, a generáción belüli méltányosság nélkül nem valósulhat meg. A jelen generáció, mint kollektíva, a generációk közötti méltányosságon alapuló környezeti jogokkal és kötelezettségekkel rendelkezik, míg az egyén joga a generáción belüli méltányosságból eredeztethető. A generáción belüli és a generációk közötti méltányosságból adódóan a jelen

generációnak meg kell őriznie a természeti erőforrásokat, fenn kell tartania a környezet minőségét, és lehetővé kell tennie a jövő generációk számára, hogy hozzáférjenek ehhez az örökséghez. E kötelezettség pozitív oldala a környezet minőségének megőrzése, negatív oldala pedig a környezetszennyezés és a környezeti károsodás megelőzése. Az egészséges környezethez való jog tehát nem csak a jelen generáció, de a jövő generáció érdekeit is védi, azonban csak a jelen generáció esetében beszélhetünk jogról. A jövő generáció esetében, jogalany híján csak az egészséges környezethez fűződő érdekről, és így érdekérvényesítésről lehet beszélni.

Az egészséges környezethez való jog a környezetet emberi jogi eszközökkel védi, így az szükségképpen korlátozott. A környezet az egészséges környezethez való jog alapján nem önmagából fakadó értéke miatt részesül védelemben, hanem azért, mert az az emberi élet alapját képezi, és így az emberi méltóság biztosításához elengedhetetlen. Az egészséges környezethez való jog speciális tárgya a potenciális károsodás közvetlen áldozata, a környezet, mint az emberi létfenntartás feltétele/az emberi élet természeti alapja, és célja ezek védelme. Ez a tárgy megfeleltethető egy emberi szükségletnek (*biológiai szükséglet*), amely alkalmassá teszi arra, hogy a nemzetközi jog, az egészséges környezethez való jogot önálló emberi jogként védelem alá vonja.

4.3. Az egészséges környezethez való jog tartalmi elemei

Az egészséges környezethez való jog tartalmi elemeinek a feltárásához a legrelevánsabb nemzetközi, Európai Unió, és nemzeti szintű jogforrásokat vizsgáltam meg. A megvizsgált nemzetközi jogi jogforrásokból látható, hogy a nemzetközi közösség már el/felismerte az egészséges környezethez való jogot. Annak védelmét azonban inkább kívánatos célként, semmint klasszikus védelmi jellegű alanyi jogként kezeli. Az egészséges környezethez való jog eljárási oldala már dinamikusabb képet mutat. A környezeti eljárási jogok védelme terén a legnagyobb előrelépést az Aarhusi Egyezmény jelenti, amely egyúttal a környezeti eljárásjogok európai védelmi rendszerének a legmagasabb védelmi standardját adja (*47 részes félből 41 európai állam, valamint maga az EU is szerződő fele az Aarhusi Egyezménynek*). Az Aarhusi Egyezmény a leghatékonyabb megoldásokat felhasználva, a környezeti

információhoz való jog, a döntéshozatalban való részvétel, valamint az igazságszolgáltatáshoz való jog részletes szabályait adja.

Az információhoz való jog alapján:

- a hatóságok *kérés esetén (meghatározott környezeti információkatérés nélkül is) a nyilvánosság* rendelkezésére kell, hogy bocsátsák a kért környezeti információt;
- az információ meghatározott esetekben megtagadható (*szűk értelmezés*);
- az információhoz való jog megsértése esetén, lehetőség van a törvény által létrehozott független és pártatlan testület előtt felülvizsgálati eljárást kérni.

A döntéshozatalban való részvétel joga alapján:

- az *érintett nyilvánosságot*, a környezeti döntéshozatali folyamat korai fázisában, megfelelően, időszerűen és hatékonyan tájékoztatni kell a javasolt tevékenység, illetve döntés részleteiről;
- az érintett nyilvánosság számára biztosítani kell az ehhez szükséges összes releváns, és rendelkezésre álló információba való betekintés lehetőségét;
- a nyilvánosság részvételét biztosítani kell a döntéshozatal korai fázisban, amikor az összes választási lehetőség még nyitott és lehetővé kell tenni, a nyilvánosság számára, hogy előterjessék megjegyzéseiket, információikat, elemzéseiket vagy véleményüket;
- ezen eredményeket megfelelő mértékben figyelembe kell venni, majd a döntés kimeneteléről a nyilvánosságot tájékoztatni kell;
- a döntéshozatalban való részvétel jogának csorbulása esetén, *az érintett nyilvánosság* azon tagjai számára, akik *kellő érdekeltséggel* bírnak a szóban forgó döntésben, független és pártatlan testület előtt felülvizsgálati eljárásra jogosultak.

Az igazságszolgáltatáshoz való jog alapján a *nyilvánosság* számára, akik megfelelnek a *nemzeti jogrendszerben esetlegesen lefektetett kritériumoknak*, biztosítani kell a közigazgatási és bírói eljárásokhoz való hozzáférés jogát, hogy megtámadhassák magánszemélyek és hatóságok olyan lépéseit és mulasztásait, amelyek ellentmondanak a környezetre vonatkozó *nemzeti jog* rendelkezéseinek. Itt az önálló igazságszolgáltatáshoz való jogot látjuk, amely már nincs érintettséghez kötve, így az a környezetvédő civil szervezetek számára is nyitott. Az állam a jogrendszerében

lefektethet bizonyos kritériumokat, tekintve, hogy az Aarhusi Egyezménynek nem célja az *actio popularis* biztosítása. Ugyanakkor az állam nem határozhat meg olyan szigorú feltételeket, hogy az gyakorlatilag lehetetlen helyzetbe hozza a civil szervezeteket. Maga az Európai Unió is csatlakozott az Aarhusi Egyezményhez. Ennek ellenére az EU környezeti eljárásjoga hiányos, mivel nem biztosítja az önálló igazságszolgáltatáshoz való jogot. Az EU-jog az egészséges környezethez való jogot, mint alanyi jogot sem szabályozza. A nemzetközi és EU jogforrásokat tekintve eddig tehát csak az egészséges környezethez való jog eljárási oldala nyert teret.

Nemzetközi szintről a nemzeti szintre áttérve kimutattam, hogy az Európa Tanács 47 tagállamának alkotmányban a következő elemek találhatóak meg az egészséges környezethez való joggal kapcsolatban:

- környezeti eljárási jogok;
- jövő generációkért érzett felelősség;
- környezetvédelem, mint állami cél/feladat, állampolgári kötelezettség, vagy mint más alkotmányos jogok korlátozási alapja;
- természeti erőforrások racionális használata;
- kompenzáció/szennyező-fizet elve;
- környezeti károsítás tilalma;
- megelőzés/elővigyázatosság elve.

Az ET államok többsége rendelkezik az egészséges környezethez való jogról, a generációk közötti méltányosságról, valamint az állam kötelességévé teszi a környezet védelmét. A környezet védelme, a generációk közötti méltányosság illetve az egészséges környezethez való jog maga az ET államok többségében alkotmányos érték. 47 államból 30 állam alkotmányában található meg a környezet védelme, mint érték, vagy kötelezettség; 25 alkotmányban az egészséges környezethez való jog maga; valamint szintén 25 állam alkotmányában a generációk közötti méltányosság elve. Európa polgárainak közel 2/3-át olyan alkotmány védi, amely nemcsak a környezet védelmére van tekintettel, de az egészséges környezethez való jogra, és a generációk közötti méltányosságra is. Egyes alkotmányok részletesebb vizsgálatánál látszik, hogy attól, hogy egy alkotmány kifejezetten tartalmazza az egészséges környezethez való jogot, netán alkotmányos alapjognak is minősíti azt, az nem feltétlenül jelenti e jog klasszikus védelmi jellegű alanyi jogként való kezelését

(Magyarország). Ugyanakkor egyes államok alkotmánya bár nem tartalmazza e jogot, az alkotmányos szabályozás mégis olyan magas és komplex szintet ér el, hogy az egészséges környezethez való jog egyes elemei gyakorlatilag védelmet nyernek (Svájc). Más államok esetében bár csekély számú környezetvédelmi rendelkezést találunk az alkotmányban, de a bírói gyakorlat levezette az egészséges környezethez való jogot az alkotmány más rendelkezéseiből (Olaszország).

A környezetszennyezés sérthet bizonyos emberi jogokat: az élethez való jogot, az egészséghez való jogot, a magán- és családi élet tiszteletben tartásához való jogot vagy a tulajdonjogot. Fontos elhatárolni az egészséges környezethez való jog sérelmét, a környezetszennyezés által más emberi jogokban bekövetkezett sérelmekről. A környezethez való jog tárgya ugyanis nem az élet, az egészség, a magán- és családi élet, vagy a tulajdon, hanem a környezet. Az egészséges környezethez való jog speciális célja a környezetnek, mint az emberi élet természeti alapjainak a védelme. Egészséges környezethez való jog helyett így pontosabb a *környezet védelméhez való jog* kifejezés. A környezet védelméhez való jognak azonban nincs egy klasszikus értelemben vett alanyi jogi része, mivel e jog tárgya nem köthető kifejezetten egy jogalanyhoz (*egy egyénhez vagy egy kollektívához*). A környezet védelméhez való jog *kvázi* alanyi oldala a környezet védelme, a környezetszennyezés megelőzése, valamint a természeti erőforrások racionális használatának biztosítása, mint állami kötelezettségek. Ezen kötelezettségek a környezet védelméhez való jog eljárási jogaival kényszeríthetőek ki.

A környezet védelméhez való jog az eljárási oldal alapján tartalmazza a környezeti információhoz való jogot, a döntéshozatalban való részvételhez való jogot, és az igazságszolgáltatáshoz való jogot is. Ezen három eljárásjog segítségével biztosítható az emberi élet alapjainak védelme, a jelen és a jövő generációk érdekében. E három eljárási jog mindenkit megillet. Az egyéneket azért, mert ők a jelen generáció megtestesítői. A környezetvédelmi nem-kormányzati szervezeteket pedig azért, mert ők egyszerre képviselik a jelen és a jövő generációit. Az NGO-k érdekvédő szervezetek lévén, rendelkeznek azzal a potenciállal, hogy ellássák a jelen és a jövő nemzedékek érdekeinek érvényesítését is, amely a generációk közötti méltányosság miatt szükséges, és amit csak úgy lehet elérni, ha mind a jelen, mind a jövő

nemzedékek érdekvédelme biztosított. A jelen generáció egyénei sokszor nincsenek tisztában a jogsértéssel, ezért szükséges az ő érdekeiket is garanciálisan becsatornázni. A környezet védelméhez való jog védendő köre továbbá a jövő generációi is. A jövő generációk nem lehetnek jogalanyok, így a jövő generációk környezet védelméhez való jogáról nem is beszélhetünk, kizárólag a jövő generációk egészséges környezethez fűződő érdekéről. Ezen érdek pedig az eljárásjogokon keresztül védhető. Az NGO-k az érdekvédelmi tevékenységüket is csak a három környezeti eljárásjogon keresztül tudják ellátni.

A környezeti eljárási jogok alapján mindenkinek joga van meghatározott környezeti információhoz hozzáférni. A környezeti információ fogalmát a lehető legtágabban, míg a megtagadást a lehető legszűkebben kell értelmezni. Az államnak nem csak kérés esetén, de meghatározott időközönként kérés nélkül is nyilvánosságra kell hoznia meghatározott környezeti információt, valamint információ gyűjtésére is köteles. A *döntéshozatalban való részvételhez való jog* alapján a jogosultak kellő időben valódi lehetőséget kell, hogy kapjanak a részvételre, a környezetre jelentős hatást gyakorló tevékenységek, környezettel kapcsolatos tervek, programok, politikák, és a környezetvédelem szempontjából jelentős végrehajtó jellegű szabályok, illetőleg az általánosan körtelező érvényű szabályozó eszközök előkészítésénél, módosításánál vagy felülvizsgálatánál. Az *igazságszolgáltatáshoz való jog* környezeti kérdések esetében egy különálló jogként funkcionál, valamint magában foglalja az információhoz való jog és a döntéshozatalban való részvétel jogának a kikényszeríthetőségét is. Az igazságszolgáltatáshoz való jog (*mint önálló eljárási jog*) alanya megtámadhatja a magánszemélyek és hatóságok olyan lépéseit és mulasztásait, amelyek ellentétesek az egészséges környezethez való jogból származó kötelezettségekkel.

4.4. Egészséges környezethez való jog és az EJEE/EJEB

Hogyan védi ehhez képest az EJEB az egészséges környezethez való jogot/környezet védelméhez való jogot? Az EJEE védelmi rendszerében beszélhetünk egyrésről aktív védelemről, elsősorban az élethez való jog vonatkozásában; passzív

védelemről, egyes jogok korlátozásával összefüggésben; illetve eljárási védelemről, a három környezeti eljárásjog vonatkozásában.⁵³⁷

Az EJEB joggyakorlatában az élet, a magán- és családi élet, valamint a tulajdon élvez védelmet a környezeti károkozástól. Az Egyezmény 2. cikke alapján az államnak biztosítania kell, hogy környezeti károkozás (*beleértve a természeti katasztrófát*) nem sérti az élethez való jogot. A 8. cikk alapján az államnak megfelelő intézkedések meghozatalával és ezek végrehajtásával védenie kell a magán- és családi életet a közvetlen és súlyos környezeti károkozástól (*küszöb-szabály*). Ez mind a magán, mind a közsféra tevékenységére kiterjed. A hatóságoknak informálniuk kell a nyilvánosságot az esetleges környezeti kockázatokról. A hatóságok adott esetben a környezet védelme érdekében (*mint törvényes célt követve*) korlátozhatják a magán és családi élet tiszteletben tartásához való jogot. Ezen döntések azonban megfelelő jogalappal kell, hogy rendelkeznek, valamint arányban kell állniuk az elérni kívánt céllal. Az államnak mérlegelnie kell és egyensúlyban kell tartania az adott érdekeket, amely tevékenységében széles mérlegelési jogkör áll a rendelkezésére. A magán- és családi élet, valamint az otthon tiszteletéhez való jog ugyanakkor korlátozható a környezet védelme tekintetében.

Az *Első Kiegészítő Jegyzőkönyv* 1. cikke értelmében a tulajdon védelmet élvez a környezeti károkozástól, és adott esetben a természeti katasztrófáktól; valamint a tulajdonjog korlátozása lehetséges a környezet védelme érdekében. Az egyének bár jogosultak a tulajdonuk békés élvezetére, és védelemben részesülnek a tulajdonuktól való jogtalan megfosztástól, ez azonban nem garantálja a tulajdon egészséges környezetben való élvezetét. A tulajdon békés használatát az államnak hatáskörén belül tevőlegesen is elő kell mozdítania és megfelelő környezeti standardokat kell biztosítania, annak érdekében, hogy a tulajdon ne veszítsen olyan mértékben az értékéből, hogy az a kisajátítás kategóriájába essen. A természeti katasztrófák következtében károsodott tulajdonnal kapcsolatban nem szükségszerűen áll fenn az állam tulajdon védelmi pozitív kötelezettsége. Természeti katasztrófák esetében ugyanis az állam elsősorú kötelessége az emberi élet védelme. Az állami hatóságok

---

⁵³⁷ Szemei Sándor: i. m. 184. o.

korlátozhatják a tulajdon élvezetének jogát a környezet védelme, mint közérdek miatt. E korlátozásnak azonban törvényesnek és arányosnak kell lenni az elérni kívánt céllal. Az állam kötelessége a közérdek és az egyéni érdekek közötti egyensúly megteremtése. Az államnak széles mérlegelési jogköre van a végrehajtásban, valamint annak eldöntésében, hogy a végrehajtás következményeit igazolja-e a közérdek. Az érdekek ütközésénél a gazdasági érdekeknek vagy más emberi jogoknak (*mint például a tulajdonhoz való jog*) nincs automatikus elsőbbségük a környezetvédelemmel szemben.

Sem az Egyezmény, sem a bírói gyakorlat nem teszi az állam kötelezettségévé a környezet védelmét, vagy a környezetvédelem biztosítását. A környezeti károkozás tilalmát sem találjuk meg az Egyezmény rendszerében. A jövő nemzedékekért érzett felelősség, a szennyező-fizet elve és a megelőzés elve sem élvez védelmet, azonban a környezetvédelmi célok és alapelvek már megjelennek az ítélkezési gyakorlatban, a közös értékekre való utalásként.

A Bíróság az eljárási oldalt is védi bizonyos szinten: a 2. cikk alapján az állam kötelezettsége, hogy biztosítsa az információhoz való hozzáférést meghatározott körülmények között. Az állam köteles az információt kifejezetten biztosítani azon egyének számára, akik élete veszélyeztetve van. Az államnak továbbá a 10. cikk alapján biztosítani kell az információ megszerzéséhez, valamint továbbításához való jogokat mind az egyének, mind a kollektívák számára. Ez nem jelenti azt, hogy a hatóságok hivatalból kötelezve lennének a környezeti információ gyűjtésére, feldolgozására és terjesztésére. A 10. cikkben lefektetett információhoz való jog korlátozható, ha a korlátozás jog által előírt (*precíz, hozzáférhető, valamint előrelátható*), jogos cél által vezérelt, valamint szükséges egy demokratikus társadalomban (*nyomós társadalmi igény*).

A *döntéshozatalban való részvételhez való jog* alapján az államnak kellő súllyal figyelembe kell venni az érintett egyének érdekét a környezetet érintő döntések esetén. A nyilvánosságnak tudnia kell képviseltetnie magát a hatóságok előtt. Ahol a hatóságoknak komplex környezeti és gazdasági kérdésekről kell döntést hoznia, ott a döntéshozatal alatt megfelelő kutatást kell végezni és tanulmányokat kell készíteni, annak érdekében, hogy előre meg lehessen állapítani a lehetséges környezeti hatásokat, valamint, hogy az ütköző érdekeket ki lehessen egyenlíteni. A

döntéshozatal során keletkezett kutatások és tanulmányok anyagához továbbá hozzáférést kell biztosítani a nyilvánosság számára. A döntéshozatal alatt az állam kötelessége biztosítani, hogy a különböző érdekek megfelelő súllyal számításba legyenek véve. Minden érintett joga a döntést bíróság vagy egyéb független szerv előtt hatékony módon megtámadni, amikor az egyén meggyőződése, hogy az érdekei nem lettek megfelelően számításba véve.

Az igazságszolgáltatáshoz való joggal kapcsolatban a Bíróság kimondta, hogy ha az állam nemzeti jogrendszerében megtalálható az egészséges környezethez való, akkor e jog megsértése esetén az állam köteles biztosítani az igazságszolgáltatáshoz való jogot. Ehhez a vitának valósnak és komolynak kell lennie; valamint az eljárás kimenetele közvetlenül kell, hogy befolyásolja e jogot, vagy kötelezettséget. A környezetvédő civil szervezetek, amelyek a nemzeti jog alapján *locus standi* rendelkeznek, akkor rendelkeznek a bírósághoz fordulás jogával, ha áldozati státuszban vannak. A közérdek védelmében tett *actio popularis* kísérleteket a Bíróság elfogadhatatlannak nyilvánítja. A 2. cikk alapján védett döntéshozatalban való részvétel jogának megsértése esetén is fennáll a bírósághoz fordulás joga. Ehhez nem feltétel, hogy az adott döntés meghatározó legyen a kérelmező jogaira nézve, vagy, hogy súlyos veszély álljon fenn. Az államnak biztosítania kell a hatékony jogorvoslathoz való jogot minden egyén számára, akiknek az élethez való joga sérült környezetet érintő ügyek során.

A legkiterjedtebb védelemmel tehát az információhoz való jog rendelkezik. A 10. cikk alapján ugyanis főszabály szerint nem csak az egyének, de a környezetvédő civil szervezetek joga is védve van. A döntéshozatalban való részvétel már nem élvez ennyire széles védelmet. Az államnak csak az a kötelessége, hogy az érintettek érdekeit kellő súllyal figyelembe vegye. Ezáltal az államnak nem kötelessége a közvetlen demokrácia eszközeivel a nyilvánosságnak döntési jogot adni, de még az érintettekkel sem köteles konzultációt lefolytatni. Az érdekek kiegyenlítésében az államnak széles a mérlegelési jogköre. Kiemelendő, hogy a Bíróság a gazdasági érdekeket, vagy egyéb emberi jogok védelmét nem tekinti egyértelműen előbbre való érdekeknek a környezetvédelemmel szemben. A Bíróság elismeri a környezetvédelem egyre erősödő fontosságát. Az Egyezmény által védett igazságszolgáltatáshoz való

jog természetesen csak az Egyezményben védett jogokhoz kapcsolódik, így az egészséges környezethez való jog egyéb elemeinek megsértése esetén az egyént csak akkor illeti meg az igazságszolgáltatáshoz való jog, ha a nemzeti jogrendszerben elismerést nyert ez a jog.

Az Egyezmény nemcsak, hogy nem védi az egészséges környezethez való jog/ környezet védelméhez való jog minden elemét, de a meglévő jogvédelemhez sem a legegyszerűbb hozzáférni. Az elfogadhatósági kritériumok szűkre szabják a potenciálisan elfogadható kérelmek körét. Az egészséges környezettel kapcsolatban a „legrelevánsabb” elfogadhatósági kritériumok az áldozati státusz és a jelentős hátrány kitétele. Egy egyén nagy valószínűséggel csak akkor fordul a strasbourgi bírósághoz, ha áldozatként jogai sérülését állítja. Az NGO-k azonban, amelyek az Egyezmény 34. cikke értelmében az egyének mellett szintén beadhatnak kérelmet, tipikusan közérdekeket szolgálnak, kollektív érdekeket juttatnak kifejezésre. Ennek ellenére a kollektív érdekek védelme már az elfogadhatósági szakasznál akadályba ütközik, mivel az NGO-nak is áldozati státusszal kell rendelkeznie. Magában az áldozati státusz sem elegendő, ugyanis az áldozati státuszban lévő egyéneknek vagy nem-kormányzati szervezeteknek jelentős hátrányt kell elszenvednie ahhoz, hogy a kérelem elfogadható legyen.

Bár az egészséges környezethez való jog/ környezet védelméhez való jog több eljárási elemét is védi az EJEB, átfogó védelemről nem beszélhetünk. Az eljárási jogok érvényesítése közvetlen érdekeltséghez kötött, az állam magasabb szintű környezetvédelmi kötelezettsége pedig teljesen hiányzik. Az Egyezmény kifejezetten nem tartalmazza a környezet védelméhez való jogot, csak közvetve említ pozitív kötelezettséget főleg a 2. cikkel és a 8. cikkel kapcsolatban. Az Egyezmény az egészség védelmét is csak közvetve tartalmazza, így abszolút hiányzik egy érzékeny mérce a környezet védelmével, illetve a környezeti károkozással kapcsolatban.

4.5. De lege ferenda

Az egészséges környezethez való jog átfogóbb védelme az EJEE rendszerében két úton érhető el: az Egyezmény dinamikus értelmezése, illetve egy – kifejezetten e jogra vonatkozó – kiegészítő jegyzőkönyv által.

Bár az Egyezmény 1953-ban lépett hatályba, a Bíróság értelmezési gyakorlatának köszönhetően a védelmi szint nem ragadt meg az 50-es években. A Bíróság az Egyezmény dinamikus értelmezésén keresztül igazítja az Egyezményt a mindenkori követelményekhez, és tartja fenn annak naprakész, „*living instrument*” karakterét. A Bíróság 1978-ban a *Tyrer kontra Egyesült Királyság ügyben*⁵³⁸ mondta ki először, hogy az Egyezményt mindig az *adott kor követelményeinek* fényében kell értelmezni, és az ítékezés során a társadalmi, tudományos, jogi és szociális fejlődés eredményeit valamint a közös európai standardokat figyelembe kell venni.⁵³⁹ Az Egyezmény csak a Bíróság dinamikus értelmezése útján képes elérni a célját, és ezáltal legitim eszköz maradni. A Bíróság legitimitását az Egyezmény evolutív értelmezésére egy adott kérdés tekintetében az európai konszenzus, a fennálló közös európai standardok adják, amely az alkotmányos hagyományokban és a közös nemzetközi elkötelezettségekben ölt testet.⁵⁴⁰ Ebből következik, hogy ha egy adott kérdésben hiányzik az európai konszenzus, akkor a Bíróság nem tud élni a dinamikus értelmezés eszközével.

Magától értetődő, hogy másfajta védelemre van napjainkban szükség például az adatvédelem terén, mint 60 évvel ezelőtt. Ugyanez a környezetvédelemre is vonatkozik. A nemzetközi környezetjogi szabályozás, és így az egészséges környezethez való jog is majd húsz évvel az Egyezmény hatálybalépése után kezdett el fejlődni. Európában a környezetvédelem egyre jelentősebb politikaformáló tényező. A Bíróság ezt felismerve gyakran hivatkozik egyéb nemzetközi jogi forrásokra, hogy alátámassza, a környezetvédelem közös értéként jelenik meg a 47 tagállam értékrendjében. A Bíróság a közös értékrend megállapítása érdekében nem köti magát kizárólag az ET dokumentumokhoz. Olyan jogforrásokra is előszeretettel hivatkozik, amelyek bár nem az ET égisze alatt születtek, de az Egyezményben

---

⁵³⁸ *Tyrer kontra Egyesült Királyság (ítélet: 1978, ügyszám: 5856/72).*

⁵³⁹ *Tyrer kontra Egyesült Királyság (ítélet: 1978, ügyszám: 5856/72).*

⁵⁴⁰ Az Egyezmény „*living instrument*” karakteréről, és a bíróság dinamikus értelmezési módszeréről bővebben lásd: George Letsas: *The ECHR as a living instrument: its meaning and legitimacy*. In: Andreas Føllesdal & Birgit Peters & Geir Ulfstein (szerk.): *Constituting Europe – The European Court of Human Rights in a National, European and Global content*. Cambridge University Press, 2013.; Kanstantsin Dzehtsiarou: *European Consensus and the Evolutive Interpretation of the European Convention on Human Rights*. *German Law Journal*. Vol. 12 No. 10., 1730-1745. o.

részes felek nagy száma implementálta azt. Ilyen jogforrás például az Aarhusi Egyezmény, amelyre a Bíróság már több ízben hivatkozott a környezeti eljárásjogok védelme tekintetében.⁵⁴¹ Nem az Aarhusi Egyezmény az egyetlen jogforrás, amelyre a Bíróság az egészséges környezethez való joggal kapcsolatban támaszkodik. Találunk hivatkozást a Stockholmi és a Riói Nyilatkozatokra,⁵⁴² NB ítéletre,⁵⁴³ EU-jogra,⁵⁴⁴ valamint általánosan az európai⁵⁴⁵ és a nemzetközi standardokra is.⁵⁴⁶

Az Egyezmény „*living instrument*” karakterének köszönhetően a Bíróság magasabbra emelhetné az állam pozitív védelmi kötelezettségét, az élethez való jogból (2. cikk), valamint a magán- és családi élet tiszteletben tartásához való jogból (8. cikk) kiindulva. E kötelezettségnek magában kell, hogy foglalja a környezet elemeinek védelmét és a természeti erőforrásokkal való racionális gazdálkodást. A Bíróság legitimitációját ehhez a lépéshez a közös alkotmányos hagyományok adnák, ugyanis az Európa Tanács 47 tagállamából 30 állam alkotmányában található meg a környezet védelme mit érték, vagy kötelezettség. Az ET polgárainak közel 2/3-át továbbá olyan alkotmány védi, amely tekintettel van a környezetvédelemre, az egészséges környezethez való jogra, valamint a generációk közötti méltányosságra. A Bíróság továbbá az eljárási jogok védelmi szintjét is ki tudná terjeszteni, ha vélelmezné a környezetvédelmi civil szervezetek érintettségét, és így a közvetett áldozati státuszt. A legitimitációt e lépéshez az a tény adná, hogy az ET 41 tagállama ratifikálta az Aarhusi Egyezményt, amely nemzetközi szerződés napjainkra a környezeti eljárás jogok legmagasabb szintű mércéjévé nőtte ki magát, és amely előírja, hogy egy állam nem határozhat meg olyan szigorú feltételeket, hogy az gyakorlatilag lehetetlen helyzetbe hozza a civil szervezeteket az érdekérvényesítés terén. Továbbá mind nemzeti és nemzetközi szinten a környezeti jogok szabályozásának exponenciális növekedése figyelhető meg, az egyre nagyobb méreteket öltő környezeti problémák jelentkezésével összefüggésben. A Bíróság

---

⁵⁴¹ Taşkin ítélet: i. m., Demir és Bayakara ítélet: i. m., Tătar ítélet: i. m., Grimkovskaya ítélet: i. m..

⁵⁴² Taşkin ítélet: i. m., Tătar ítélet: i. m., Okay és mások ítélet: i. m.

⁵⁴³ Tătar ítélet: i. m. Bős-Nagymaros hivatkozás.

⁵⁴⁴ Mangouras ítélet: i. m. 2004/35, valamint a 2005/35 irányelvekre utalás.

⁵⁴⁵ Öneriyildiz ítélet: i. m.

⁵⁴⁶ Borysiewicz ítélet: i. m.

azzal tudná megtartani az Egyezmény naprakész és hatékony jellegét, ha ezekre a faktorokra érdemben reagálna.

A dinamikus értelmezés eszköze természetesen korlátozott. Tisztább jogi megoldás lenne, ha a *környezet védelméhez való jog* kiegészítő jegyzőkönyv formájában az Egyezmény részét képezné. A környezet védelméhez való jog biztosítaná az eljárási oldal hiányzó elemeinek a védelmét, valamint állami kötelezettségként írná elő a környezet védelmét, a környezetszennyezés megelőzését, valamint a természeti erőforrások racionális használatának biztosítását. A kiegészítő jegyzőkönyvhöz azonban hiányzik a politikai elhivatottság: Az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlésének (*a továbbiakban: Parlamenti Közgyűlés*) ezen irányba tett mindhárom ajánlását elutasította a Miniszterek Tanácsa. 1999 novemberében a Parlamenti Közgyűlés az 1431. számú ajánlásának 8. pontjában kifejezte abbéli véleményét, hogy az Egyezménynek magába kellene foglalnia az egészséges és élhető környezethez való jogot, mint alapvető emberi jogot.⁵⁴⁷ Miután a Miniszterek Tanácsa elvetette az ajánlást, a Parlamenti Közgyűlés 2003-ban újra próbálkozott az 1614-es ajánlással, ami a Környezet és az Emberi jogok címet viselte. Az ajánlás a 3. pontjában kiemeli, hogy a nemzetközi jog fejlődésére, valamint az Emberi Jogok Európai Bíróságának az esetjogára tekintettel elérkezett az idő arra, hogy az emberi jogok védelmi rendszere hozzájáruljon a környezet védelméhez is. A Parlamenti Közgyűlés azt javasolta a tagállamoknak, hogy ismerjék el alkotmányos szinten az egészséges és élhető környezethez való emberi jogot, majd kéri a Miniszterek Tanácsát, hogy készítse az Egyezményhez egy kiegészítő jegyzőkönyvet, ami deklarálja az Aarhusi Egyezményben lefektetett környezeti eljárási jogokat.⁵⁴⁸ A Miniszterek Tanácsa ezt az ajánlást is elutasította. Hivatkozásának fő érvei szerint már több tagállam alkotmányában szerepel az egészséges környezethez való jog; az Egyezmény közvetetten már védi az egészséges környezethez való emberi jogot; valamint az Európai Unió Alapjogi Chartájának 37. cikke is deklarálja az egészséges

---

⁵⁴⁷ Európa Tanács Parlamenti Közgyűlésének 1431 (1999) számú ajánlása, 8. pont. Az ajánlás a következő címet viseli: Európa Tanács által meghozandó intézkedések a környezetvédelem terén (*Future action to be taken by the Council of Europe in the field of environment protection*).

⁵⁴⁸ Európa Tanács Parlamenti Közgyűlésének 1614 (2003) számú ajánlása, 3. és 10. pontok. Az ajánlás a következő címet viseli: Környezet és az emberi jogok (*Environment and human rights*).

környezethez való jogot.⁵⁴⁹ Ez utóbbira hivatkozni több szempontból is hibás. Az első és talán a legnyomósabb ok, hogy az EU Alapjogi Chartája, ahogyan az a 2.2.3. fejezetben bővebben kifejtésre került, nem tartalmazza az egészséges környezethez való jogot. Ha tartalmazná is, ez nem jelentene „felmentést” az EJEE rendszere számára, hiszen a Charta hatálya korlátozott, továbbá az az EU számára nem jelent „külső”, független mércét – arról nem is beszélve, hogy az EU és az ET tagállamok között csak részben van átfedés. 2009. szeptember 11-én a Parlamenti Közgyűlés újra benyújtott egy kiegészítő jegyzőkönyvről szóló ajánlást.⁵⁵⁰ Az ajánlás szól az egészséges környezethez való jog eddig elért nemzetközi, nemzeti és regionális szabályozásáról, majd rámutat arra, hogy az Egyezményből teljesen hiányzik egy ehhez hasonló jog. Annak ellenére, hogy az ajánlást egyhangú nyilatkozattal fogadta el a Parlamenti Közgyűlés, az Emberi Jogi Irányítóbizottság (*Steering Committee for Human Rights, CDDH*) a tervezet ellen szólt, ugyanazokat az ismert indokokat felsorakoztatva, amit a Miniszterek Tanácsa használt 2004-ben.⁵⁵¹ Ez előrevetítette a Miniszterek Tanácsának azon döntését, ami figyelmen kívül hagyva a Közgyűlés érveit, 2010 júniusában elutasította a tervezet elkészítését.⁵⁵² A Tanács válaszában kifejezte, hogy felismeri az egészséges és élhető környezet fontosságát, mint az emberi jogi védelem releváns tényezőjét, ám utal a 2003-as válaszára, és kijelenti, hogy álláspontja nem változott, miszerint: bár az Egyezmény kifejezetten nem ismeri

---

⁵⁴⁹ Doc. 10041, 21 January 2004, Reply from the Committee of Ministers, adopted at the 869th meeting of the Ministers’ Deputies, 2-5 pontok.

⁵⁵⁰ Európa Tanács Parlamenti Közgyűlésének 1885 (2009) számú ajánlása, amely a következő címet viseli: Az Emberi Jogok Európai Egyezményéhez csatolandó kiegészítő jegyzőkönyv készítése, az egészséges környezethez való jogról (*Drafting an additional protocol to the European Convention on Human Rights concerning the right to a healthy environment*).

⁵⁵¹ Steering Committee for Human Rights, DH-DEV(2010)03, 3. pont: „*In its comments to Recommendation 1614 (2003) on “Environment and human rights”, the CDDH recognised that neither the Convention nor its additional protocols expressly recognise a right to the protection of the environment, but also noted that the Convention system already indirectly contributes to the protection of the environment through existing Convention rights and their interpretation in the case-law of the European Court of Human Rights which shows that the Convention already offers a certain degree of protection in relation to environmental issues. That being so, the CDDH considered that it would not be advisable to draft an additional protocol on this subject. However, it recognised the merit in the idea of drafting an appropriate instrument and consequently, in 2006, this led to the adoption of a Manual on human rights and the environment.*” Az Emberi Jogokat Irányító Bizottság érvelésének teljes szövegét lásd:

http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/hrpolicy/DH-DEV/DH-DEV-docs/DH-DEV_2010_03_en.pdf (2016. augusztus 2.).

⁵⁵² CM Documents, [CM/AS\(2010\)Rec1883-1885-final](#) 18 June 2010 (2016. augusztus 2.).

az egészséges környezethez való jogot, de az egyezmény rendszere közvetetten már hozzájárul a környezetvédelemhez, a Bíróság jogértelmezési gyakorlata által.⁵⁵³

4.5. Zárszó

Miért szükséges a környezetet emberi jogi eszközökkel is védeni?

Általánosságban elmondható, hogy a környezet emberi jogi védelme által az államokon hatékonyabban lehetne számon kérni a belső jogban vállalt környezetvédelmi kötelezettségeik teljesítését.⁵⁵⁴

Ennél specifikusabban: mert a környezetvédelem legalább két okból emberi jogi kérdés is. Egyrészt az értekezés során bemutatott környezet védelméhez való jog önálló emberi jogként hozzájárul a környezetszennyezés megelőzéséhez és a természeti erőforrások racionális használatához. A környezetszennyezés másrészt sérthet olyan, a környezet védelméhez való jogon kívüli emberi jogokat is, mint az élethez való jog, a magán- és családi élet tiszteletben tartásához való jog, vagy a tulajdon védelméhez való jog. Ezen emberi jogok megfelelő védelme is hozzájárul a környezet védelméhez. Ezen párhuzamokat az Európa Tanács államainak nagy többsége már felismerte. Az Európa Tanács 47 tagállamának alkotmányos szabályozása, valamint az Aarhusi Egyezmény alapján egy olyan közös európai standard jött létre a környezethez való jog tekintetében, mely magasabb, mint a jelenleg fennálló strasbourgi jogvédelem. Annak érdekében, hogy az Egyezmény meg tudja őrizni e tekintetben a naprakész és hatékony jellegét, az Európa Tanács tagállamainak és/vagy a strasbourgi bíróságnak reagálnia kell e tendenciára.

---

⁵⁵³ CM/AS(2010)Rec1883-1885-final, 7-10. pontok.

⁵⁵⁴ Sulyok Katalin: *Az államok mozgásteret a környezetkárosítás elleni védelem meghatározásánál az Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlatában*. Jogi tanulmányok 2014, 494. o.

Outline of the Doctoral Dissertation

"Comprehensive Protection of the Right to a Healthy Environment in the Jurisdiction of the European Court of Human Rights"

The main question of this thesis is the following: How could the European Court of Human Rights ensure a more comprehensive protection of the right to a healthy environment?

The Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (*hereinafter Convention or ECHR*) is the most significant cornerstone of human rights protection in Europe. Despite the ongoing debate on the interdependent and indivisible relationship between human rights and the environment, the right to a healthy environment is not included explicitly among the human rights protected by the Convention. However, based on the living instrument character of the Convention, the European Court of Human Rights (*hereinafter ECtHR*) derived this right from other provisions of the Convention. Is this kind of indirect regulation of the right to a healthy environment sufficient in a Convention which represents the basis of European human rights protection? The ECtHR tries to "green" the existing rights as it already derived some aspects of this right from other provisions of the Convention such as the right to life (*article 2*) and the right to respect for private and family life (*article 8*). However, this method is still just "greening" the existing rights and not adding green rights to the existing system.

To see if this indirect protection is sufficient, the following questions should be answered:

- What is the content of the right to a healthy environment?
- Which aspects of the right to a healthy environment are protected by the ECtHR?
- Has the ECtHR reached its limits regarding the protection of the right to a healthy environment?
- Is there a possibility, under the aegis of the ECHR system, to have a more comprehensive protection of the right to a healthy environment?

The thesis consists of three main parts:

- The concept of the right to a healthy environment (*second chapter*);
- The legal status of the right to a healthy environment in the ECtHR's case law (*third chapter*); and
- Conclusions and de lege ferenda proposals (*fourth chapter*).

After the introductory part, in the second chapter (*first main part*), I give a detailed overview of the concept of the right to a healthy environment. I examine first the relationship between dignity, human rights and the quality of environment, to prove that the right to a healthy environment is a human right. Here, I also highlight the relationship between the environmental protection, the sustainable development and the human rights protection. Furthermore, I look at the practice of regulating the content of the right to a healthy environment. I work first mainly with UN documents as they form the basis of the debate on the right to a healthy environment. I have a closer look at the 47 constitutions of the member states of the Council of Europe too, to see if there is a general protection standard in the European region regarding the right to a healthy environment. At the end, I examine the relevant regulations of the European Union. In the third chapter (*second main part*), by using the results of the second chapter, I examine the legal status of the right to a healthy environment in the jurisdiction of the European Court of Human Rights to see, which aspects of the right to a healthy environment are already protected by the ECtHR. In the last chapter (*third main part*), after a short summary, I collect ideas for a more comprehensive protection of the right to a healthy environment in the ECHR system.

Ábrák jegyzéke

1. ábra: <i>A környezet és az ember kapcsolatát vizsgáló nézetek két pólusa</i>	13
2. ábra: <i>Antropocentrikus- és az ököcentrikus megközelítések összehasonlítása</i>	16
3. ábra: <i>Az emberi jogok ismérvei</i>	20
4. ábra: <i>Az emberi jogok, a szükségletek, az egyenlőség és a méltóság viszonya</i>	29
5. ábra: <i>Az egészséges környezethez való jog általános célja és speciális tárgya közötti kapcsolat</i>	32
6. ábra: <i>A méltóság, az emberi jogok, az egészséges környezethez való jog, és a környezet viszonya</i>	32
7. ábra: <i>Generációk közötti méltányosság</i>	36
8. ábra: <i>Az ET államainak alkotmányos rendelkezései</i>	87
9. ábra: <i>Jogok és kötelezettségek lefedettsége</i>	88
10. ábra: <i>Összehasonlító táblázat</i>	90

Jogesetek jegyzéke

1. Emberi Jogok Európai Bírósága

- Athanassoglou és mások *kontra* Svájc (ítélet: 2000. április 6., ügyszám: 27644/95)
- Bacila *kontra* Románia (ítélet: 2010. március 30., ügyszám: 19234/04)
- Balmer-Schafroth és mások *kontra* Svájc (ítélet: 1997. augusztus 26., ügyszám: 22110/93)
- Brândușe *kontra* Románia (ítélet: 2009. április 7., ügyszám: 6586/03)
- Brincat és mások *kontra* Málta (ítélet: 2014. július 24., ügyszámok: 60908/11 62110/11 62129/11 62312/11 62338/11)
- Bor *kontra* Magyarország (ítélet: 2013. június 18., ügyszám: 50474/08)
- Borysiewicz *kontra* Lengyelország (ítélet: 2008. július 1., ügyszám: 71146/01)
- Brosset-Triboulet és mások *kontra* Franciaország (ítélet: 2010. március 29., ügyszám: 34078/02)
- Budayeva és mások *kontra* Oroszország (ítélet: 2008. március 20., ügyszámok: 15339/02, 21166/02, 20058/02, 11673/02 és 15343/02)
- Chapman *kontra* Egyesült Királyság (ítélet: 2001. január 18., ügyszám: 27238/95)
- Deés *kontra* Magyarország (ítélet: 2010. november 9., ügyszám: 2345/06)
- Depalle *kontra* Franciaország (ítélet: 2010. március 29., ügyszám: 34044/02)
- Dubetska és mások *kontra* Ukrajna (ítélet: 2011. február 10., ügyszám: 30499/03)
- Dzemyuk *kontra* Ukrajna (ítélet: 2014. szeptember 4., ügyszám: 42488/02)
- Fadeyeva *kontra* Oroszország (ítélet: 2005. június 9., ügyszám: 55723/00)
- Fredin *kontra* Svédország No. 1. (ítélet: 1991. február 18., ügyszám: 12033/86)
- Giacomelli *kontra* Olaszország (ítélet: 2006. november 2., ügyszám: 59909/00)
- Golder *kontra* Egyesült Királyság (ítélet: 1975. február 21., ügyszám: 4451/70)

-
- Gorraiz Lizarraga és mások *kontra* Spanyolország (ítélet: 2004. április 27., ügyszám: 62543/00)
  - Grimkovskaya *kontra* Ukrajna (ítélet: 2011. július 21., ügyszám: 38182/03)
  - Guerra és mások *kontra* Olaszország (ítélet: 1998. február 19, ügyszám: 14967/89)
  - Hamer *kontra* Belgium (ítélet: 2007. november 27., ügyszám: 21861/03)
  - Hatton és mások *kontra* Egyesült Királyság (ítélet: 2003. július 8., ügyszám: 36022/97)
  - Hornsby *kontra* Görögország (1997. március 19., ügyszám: 18357/91)
  - Iatridis *kontra* Görögország (ítélet: 1999. március 25., ügyszám: 31107/96)
  - Mangouras *kontra* Spanyolország (ítélet: 2010. szeptember 28., ügyszám: 12050/04)
  - McGinley és Egan *kontra* Egyesült Királyság (ítélet: 1998. június 9., ügyszámok: 21825/93, 23414/94)
  - McMichael *kontra* Egyesült Királyság (ítélet: 1995. február 24., ügyszám: 16424/90)
  - Moreno Gómez *kontra* Spanyolország (ítélet: 2004. november 16., ügyszám: 4143/02)
  - N.A. és mások *kontra* Törökország (ítélet: 2005. október 11., ügyszám: 37451/97)
  - Klass és mások *kontra* Németország (ítélet: 1978. szeptember 6., ügyszám: 5029/71)
  - Kopecky *kontra* Szlovákia (ítélet: 2004. szeptember 28., ügyszám: 44912/98) – GC
  - Kyrtatos *kontra* Görögország (ítélet: 2003. május 22., ügyszám: 41666/98)
  - L.C.B. *kontra* Egyesült Királyság (ítélet: 1998. június 9., ügyszám: 23413/94)
  - Leander *kontra* Svédország (ítélet: 1987. március 26., ügyszám: 9248/81)
  - Ledyayeva és mások *kontra* Oroszország (ítélet: 2006. október 26., ügyszámok: 53157/99, 53247/99, 56850/00, 53695/00)
  - Lemke *kontra* Törökország (ítélet: 2007. június 5., ügyszám: 17381/02)
  - Leon és Agnieszka Kania *kontra* Lengyelország (ítélet: 2009. július 21., ügyszám: 12605/03)
  - López Ostra *kontra* Spanyolország (ítélet: 1994. december 9., ügyszám: 16798/90)

-
- *Observer és Guardian kontra Egyesült Királyság (ítélet: 1991. november 26., ügyszám: 13585/88)*
  - *Ortenberg kontra Ausztria (ítélet: 1994. november 25., ügyszám: 12884/87)*
  - *Öçkan és mások kontra Törökország (ítélet: 2006. március 28., ügyszám: 46771/99)*
  - *Öneryildiz kontra Törökország (ítélet: 2004. november 30., ügyszám: 48939/99) –GC*
  - *Papastavrou és mások kontra Görögország (ítélet: 2003. április 10., ügyszám: 46372/99)*
  - *Pine Valley Developments Ltd és mások kontra Írország (1991. november 29., ügyszám: 12742/87)*
  - *Powell és Rayner kontra Egyesült Királyság (ítélet: 1990. február 21., ügyszám: 9310/81)*
  - *Roche kontra Egyesült Királyság (ítélet: 2005. október 19., ügyszám: 32555/96)*
  - *Selmouni kontra France (ítélet: 1999. július 28., ügyszám: 25803/94)*
  - *Silver és mások kontra Egyesült Királyság (ítélet: 1983. március 25., ügyszámok: 5947/72, 6205/73, 7052/75, 7061/75, 7107/75, 7113/75, 7136/75)*
  - *Steel és Morris kontra Egyesült Királyság (ítélet: 2005. február 15., ügyszám: 68416/01)*
  - *Taşkin és mások kontra Törökország (ítélet: 2004. november 10., ügyszám: 46117/99)*
  - *Tătar kontra Románia (ítélet: 2009. január 27., ügyszám: 67021/01)*
  - *Tyrer kontra Egyesült Királyság (ítélet: 1978. április 25., ügyszám: 5856/72)*
  - *Verein gegen Tierfabrikern kontra Svájc (ítélet: 2001. június 28., ügyszám: 24699/94)*
  - *Verein gegen Tierfabrikern kontra Svájc Nr. 2 (ítélet: 2009. június 30., ügyszám: 32772/02)*
  - *Vides Aizsardzības Klubs kontra Lettország (ítélet: 2004. május 27., ügyszám: 57829/00)*
  - *Vilnes és mások kontra Norvégia (ítélet: 2013. december 5., ügyszámok: 52806/09, 22703/10)*

2. Egyéb jogesetek

- Bős-Nagymaros vízlépcső rendszerrel kapcsolatos ügy; Case concerning Gabčíkovo-Nagymaros Project, 1997. Szeptember 25.
- Berkely *kontra* Secretary of State for the Environment és mások ügy (*Egyesült Királyság, House of Lords, 2000. július 6.*)
- Dennis *kontra* Ministry of Defence (*Egyesült Királyság, 2003, EWHC 793 (QB), 02/TLQ/0970, High Court of Justice*)
- Marcic *kontra* Thames Water Utilities Ltd. ügy (*Egyesült Királyság, House of Lords, 2003 UKHL 66*)
- R (*Greenpeace Ltd.*) *kontra* Secretary for the State and Industry ügy (*Egyesült Királyság, 2007 EWHC 311 (Admin), CO/8197/2006, High Court of Justice, Administrative Court*)
- R. (*Hardy*) *kontra* Milford Haven Port Authority ügy (*Egyesült Királyság, Supreme Court of Judicature Court of Appeal, Civil Division, Administrative Court, 2007, EWCA Civ 1403*)
- 4/73. sz. Nold KG *kontra* Bizottság ügy (*EUB, 1974*)
- 36/75. sz. Rutili *kontra* Ministre de l'intérieur ügy (*EUB, 1975*)
- 26/69. sz. Stauder *kontra* Ulm városa ügy (*EUB, 1969*)
- 11/70. számú Internationale Handelgesellschaft mbH *kontra* Einfuhr- und Vorratsstelle für Getreide und Futtermittel ügy (*EUB, 1970*)
- C-328/04. sz. ügy – Vajnai Attila elleni büntetőeljárás (*EUB, 2005*)

Bibliográfia

1. Szakkönyvek, monográfiák, kommentárok, tanulmányok

Magyar nyelvű irodalom

- Ádány Róza: *Megelőző orvostan és népegészségtan*. Medicina Könyvkiadó Zrt., 2011, http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_524_Megelozo_orvostan_nepegeszsegtan/ch03s05.html (2016. augusztus 2.)
- Árva Zsuzsa: *Kommentár Magyarország Alaptörvényéhez*, 2013.
- Bándi Gyula: *Gondolatok a környezethez való jogról*. In: Raisz Anikó (szerk.): *A nemzetközi közjog aktuális kihívásai*. Miskolci Egyetem, Miskolc, 2012.
- Bándi Gyula: *A környezethez való jog aktualitása*. Rendészeti szemle, 57. évf. 1. sz. / 2009. 20. o.
- Bándi Gyula: *Környezetjog*. Szent István Társulat, Budapest, 2014. http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_539_Kornyezetjog/ch01.html (2016. január 24.).
- Fodor László: *Az Emberi Jogok Európai Bíróságának ítélete a zajterhelés csökkentésére tett intézkedésekről és a bírósági eljárás időtartamáról*. JeMa 2011/3, 86-92. o.
- Fodor László: *A környezethez való jog dogmatikája napjaink kihívásainak tükrében*. Miskolci Jogi Szemle, 2. évfolyam (2007) 1. szám. 5. o.
- Fodor László: *Fejezetek a Motivációkutatásból*. Gondolat Kiadói Kör, 2007.
- Fodor László: *Környezetvédelem az Alkotmányban*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2006.
- Fülöp Sándor: *Az Aarhusi Egyezmény eszméi*. in *Fundamentum* 2008/1 szám. 108. o.
- Greksza Veronika – Mohay Ágoston: *Bevezetés az Európai Unió jogába*. Studia Europaea sorozat, Publikon Kiadó, 2014, Pécs.
- Horváth Zsuzsanna: *A környezeti integráció alapelve - gondolatok az EU 7. környezeti cselekvési programja kapcsán*. Pro Futuro – A jövő nemzedékek joga. 2013/ 1, 31-51. o.

- Maslow, A. H.: *A lét pszichológiája felé*. Ursis Libris kiadó, Budapest, 2003.
- Maslow, A. H. & Assogoli, R. & Wilber, K.: *Bevezetés a transzperszonális pszichológiába – válogatás Abraham Maslow, Roberto Assogoli és Ken Wilber írásaiból*. Ursus Libris, 2013.
- Kardosné Kaponyi Erzsébet: *Az emberi jogok nemzetközi védelme*, doktori értekezés. http://phd.lib.uni-corvinus.hu/118/1/kaponyi_erszebet.pdf (2016. január 15.)
- Kecskés Gábor: *Deés v. Magyarország ügy az Emberi Jogok Európai Bírósága előtt*. Jogi Iránytű 2011/1.
- Kecskés Gábor: *A környezeti károkért való felelősség a nemzetközi jogban*, doktori értekezés. Széchenyi István Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola.
- Kecskés Gábor: *A környezetvédelem és a kapcsolódó környezeti kérdések megjelenése a nemzetközi bírói fórumok gyakorlatában*. Kül-Világ, a Nemzetközi Kapcsolatok Folyóirata, VIII. évfolyam, 2011/1-2, 112. o.
- Kovács Péter: *Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata kidolgozásának története és elfogadásának körülményei*. *Isustum Aequum Salutare* V. 2009/2., 66. o. <http://ias.jak.ppke.hu/hir/ias/20092sz/03.pdf> (letöltve 2016. január 15.)
- Osztoivits András (szerk.): *Az Európai Unióról és az Európai Unió működéséről szóló szerződések magyarázata* (Complex, 2011)
- Pánovics Attila: *Az Aarhusi Egyezmény hatása az EU jogára, különös tekintettel az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférésre*. In: Pánovics Attila & Glied Viktor (szerk.): *...Cselekedj lokálisan! társadalmi részvétel környezeti ügyekben*. Pécs, Publikon Kiadó, 2012.
- Raisz Anikó: *Az emberi jogok fejlődése az Emberi Jogok Európai és Amerikai Bíróságának kölcsönhatásában*. Novotni Kiadó, Miskolc, 2010.
- Sólyom László: *Az alkotmánybíráskodás kezdetei Magyarországon*. Osiris Kiadó, Budapest, 2011.
- Sulyok Katalin: *Az államok mozgásteret a környezetkárosítás elleni védelem meghatározásánál az Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlatában*. Jogi tanulmányok 2014, 494. o.
- Szalayné Sándor Erzsébet: *Az egyén jogi helyzete az Európai Unióban*. PTE ÁJK Európa Központ, Nemzetközi- és Európai Jogi Tanszék, valamint Babes-Boyai Tudományegyetem, Kolozsvár, 2010.

- Szalayné Sándor Erzsébet: *Interlaken-Izmir-Brighton: a strasbourgi jogorvoslati rendszer átalakítása*. Közjogi Szemle, 2013. március. 2. o.
- Szemesi Sándor: *Környezetvédelmi kérdések az Emberi Jogok Európai Bírósága gyakorlatában*. In: Raisz Anikó (szerk.): *A nemzetközi környezetjog aktuális kihívásai*. Miskolci Egyetem, Miskolc, 2012.

Idegen nyelvű irodalom

- Bartole, Sergio & Bin, Roberto: *Commentario breve alla Costituzione*. Második kiadás, Wolters Kluwer Italia, Padova, 2008. 76-78. o., 323-324. o.
- Besson, Samantha: *Justifications*. In: Moeckli, Daniel & Shah, Sangeeta & Sivakumaran, Sandesh (eds.): *International Human Rights Law*. Oxford University Press, second edition, 2014.
- Biaggini, Giovanni: *Bundesverfassung der Schweizerischen Eidgenossenschaft (BV)*. in: BV Kommentar Bundesverfassung der Schweizerischen Eidgenossenschaft und Auszüge aus der EMRK, den UNO Pakten sowie den BGG, Orell Füssli Verlag AG, 2007.
- Birnie, Patricia & Boyle, Alan & Redgwell, Catherine (eds.): *International Law and the Environment*. Oxford University Press, New York, 2009.
- Boyle, Alan: *Human Rights and the Environment: Where Next?* In: Boer, Ben (ed.): *Environmental Law Dimensions of Human Rights*, Oxford University Press, Oxford, 2015.
- Boyle, Alan: *Human Rights or Environmental Rights? A Reassessment*. In: Shelton, Dinah (ed.): *Human Rights and the Environment Volume I*. Edward Elgar Publishing
- Brown Weiss, Edit: *Our Rights and Obligations to Future Generations for the Environment*. American Journal of International Law, 1990, 198-207. o.
- Buergenthal, Thomas: *Human Rights*. In: Max Planck Encyclopedia of Public International Law.
- Clayton, Richard & Tomlinson, Hugh (eds.): *The Law of Human Rights*. Second Edition, Volume 1, Oxford University Press, 2009.

-
- Dzehtsiarou, Kanstantsin: *European Consensus and the Evolutive Interpretation of the European Convention on Human Rights*. *German Law Journal*. Vol. 12 No. 10., 1730-1745. o.
  - Ehrenzeller, Bernhard & Mastronardi, Philippe & Schweizer, Rainer J. & Vallender, Klaus A. (eds.): *Die schweizerische Bundesverfassung Kommentar*, 2. kiadás, Dike Verlag AG, 2008.
  - Fisher, Ronald J.: *Needs Theory, Social Identity and an Eclectic Model of Conflict*. In: Burton, John (ed.): *Conflict: human needs theory*. Foreword, 1990.
  - Fitzmaurice, Malgosia: *Environmental Degradation*. In: Moeckli, Daniel & Shah, Sangeeta & Sivakumaran, Sandesh (eds.): *International Human Rights Law*. Oxford University Press, second edition, 2014.
  - Gosseries, Axel: *On Future Generations' Future Rights*. *Journal of Political Philosophy*, 2008, 446-474. o.
  - Greksza Veronika: *The Right to Water – A Specific Environmental Issue in need of a Comprehensive European System of Guarantees*. In: Greksza Veronika & Szabó Marcel (eds.): *Right to Water and the Protection of Fundamental Rights in Hungary*. PTE ÁJK Európa Központ STUDIA EUROPAEA sorozat része, Pécs 2013.
  - Greksza Veronika: *Questions on a Comprehensive Protection of the Right to a Healthy Environment in Strasbourg*. In: Pécs *Journal of International and European Law (PJIEL)* 2015/1, 19-27. o.
  - Griffin, James: *Human Rights and the Autonomy of International Law*. In: Besson, Samantha & Tasioulas, John (eds.): *Phylosphy of International Law*, New York, Oxford University Press, 2010.
  - Hannum, Hurst: *The Status of the Universal Declaration of Human Rights in National and International Law*. *GA. J. INT'L & COMP. L.*, Vol 25, 287-397. o.
  - Häferlin, Ulrich & Haller, Walter & Keller, Hellen: *Schweizerisches Bundesstaatsrecht*. Nyolcadik kiadás, 2012.
  - Henderson, Conway W.: *Understanding International Law*. Wiley-Blackwell. A John Wiley&Sons, Ltd., Publications, 2010.
  - Heissl, Gregor: *Handbuch Menschenrechte*. Facultas Verlags- und Buchhandels AG, Bécs, 2009.

-
- Hiskes, Richard P.: *The Rights to a Green Future: Human Rights, Environmentalism, and Intergenerational Justice*. Human Rights Quarterly, 2005, 1346-1364. o.
  - Huster & Rux: *Beck'scher Online Kommentar GG*. Epping/Hillgruber, 26. kiadás, 2015.
  - Källner, Anja In: Jürgen Schwarze (Hrsg.) *EU- Kommentar* 3. Auflage 2012. Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden 2012, 2708.
  - Kiss, Alexandre & Shelton, Dinah: *Guide to International Environmental Law*, Martinus Nijhoff Publishers, Boston, 2007.
  - Klabbers, Jan: *International Law*. Cambridge University Press.
  - Letsas, George: *The ECHR as a living instrument: its meaning and legitimacy*. In: Føllesdal, Andreas & Peters, Birgit & Ulfstein, Geir (szerk.): *Constituting Europe – The European Court of Human Rights in a National, European and Global content*. Cambridge University Press, 2013.
  - Maslow, A. H.: *Motivation and Personality*. New York, Harper, second edition, 1970.
  - Mohay Ágoston: *Back to the Drawing Board? Opinion 2/13 of the Court of Justice on the Accession of the EU to the ECHR - Case note*. In: Pécs Journal of International and European Law, Vol. 2015, no. 1, 28-36. o.
  - Mushkat, Roda: *Contextualizing Environmental Human Rights: A relativist Perspective*. In: Shelton, Dinah (ed.): *Human Rights and the Environment Volume I*. Edward Elgar Publishing.
  - Neff, Stephen C.: *United Kingdom*. In: Shelton, Dinah (ed.), *International Law and Domestic Legal Systems – Incorporation, Transformation, and Persuasion*, Oxford University Press, 2011.
  - Nickel, James & Magraw, Daniel: *Philosophical Issues in International Environmental Law*. In: Besson, Samantha & Tassioulas, John (eds.): *The Philosophy of International Law*. Oxford University Press, Oxford, 2010.
  - Pavoni, Riccardo: *Environmental Jurisprudence of the European and Inter-American Courts of Human Rights*. In: Boer, Ben (ed.): *Environmental Law Dimensions of Human Rights*. Oxford University Press, Oxford, 2015.

-
- Pedersen, Ole W.: *A Bill of Rights, Environmental Rights and the UK Constitution*, Newcastle University, 2010.
  - Pittman, Thane S. & Zeigler, Kate R.: *Basic Human Needs*. In: Kruglanski, Arie W. & Higgins, E. Tory (eds.): *Social psychology: handbook of basic principles*. Második kiadás, The Guilford Press, New York. 2007.
  - Raisz Anikó: *A Constitution's Environment, Environment in the Constitution – Process and Background of the New Hungarian Constitution*. Revu Est Europa, numéro spécial 1, 2012. 37-70 o.
  - Raisz Anikó: *Water as the Nation's Common Heritage in the Frame of the Common Heritage of Mankind*. In: Greksza Veronika & Szabó Marcel (eds.): *Rights to Water and the Protection of Fundamental Right in Hungary*. PTE ÁJK Európa Központ STUDIA EUROPAEA sorozat része, Pécs 2013.
  - Raz, Joseph: *Human Rights without foundations*. In: Besson, Samantha & Tasioulas, John (eds.) *The Philosophy of International Law*, Oxford University Press, 2010.
  - Renaux, Thierry S. & Villers, Michel de: *Code Constitutionnel*. 2011, Lexis Nexis SA, Paris, 2010.
  - Rhinow, René & Schefer, Markus: *Schweizerisches Verfassungsrecht*, 2. kiadás, 2009.
  - San José, Daniel García: *Environmental Protection and the European Convention on Human Rights*. Council of Europe Publishing, 2005.
  - Shaw, Malcolm N.: *International Law*. Cambridge University Press, 2014.
  - Shelton, Dinah: *Advanced introduction to International Human Rights Law*. Edward Elgar Publishing, Cheltenham, UK, 2014.
  - Shelton, Dinah: *Human Rights, Environmental Rights, and the Rights to Environment*. *Standford Journal of International Law*, 1991-1992, 103-138. o.
  - Simma, Bruno & Alston, Philip: *The Sources of Human Rights Law: Custom, ius cogens and General Principles*, *Australian Year Book of International Law*, 1989, 82-108. o.
  - Stavenhagen, Rodolfo: *Needs, Rights and Social Development*. United Nations Research Institute for Social Development, 2003.
  - Sorrentino, Richard M. & Yamaguchi, Susumu (eds.): *Handbook of motivation and cognition across cultures*. San Diego, CA, London, 2008.

- Turner, Stephen J.: *A Substantive Environmental Right*. Wolters Kluwer Law & Business, 2008.
- Vašak, Karel: *Human Rights: A Thirty-Year Struggle: the Sustained Efforts to Give Force of Law to the Universal Declaration of Human Rights*. UNESCO Courier, Vol. 30. No. 11, 1977, 316-325. o.
- Vergittini, Giuseppe de: *Diritto costituzionale*. Hetedik kiadás, Padova, 2010.

2. Jogi normák

2.1. Alkotmányok

- Albánia Köztársaság 1998. évi Alkotmánya
- Andorrai Hercegség 1993. évi Alkotmánya
- Osztrák Köztársaság 1930. évi Alkotmánya
- Azerbajdzsán Köztársaság 1995. évi Alkotmánya
- Belga Királyság 1994. évi Alkotmánya
- Bosznia és Hercegovina 1995. évi Alkotmánya
- Bolgár Köztársaság 1991. évi Alkotmánya
- Ciprus Köztársaság 1960. évi Alkotmánya
- Cseh Köztársaság 1992. évi Alkotmánya (+*Alapvető jogok és szabadságok 1992. évi Chartája*)
- Dán Királyság 1953. évi Alkotmánya
- Egyesült Királyság: Magna Carta (1297), The Petition of Right (1628), Habeas Corpus Act (1679), Bill of Rights (1689), Act of Settlement (1701), Union with Scotland Act (1706), Union with Ireland Act (1800), Parliament Acts (1911 & 1949), Life Peerages Act (1958), European Communities Act (1972), Senior Courts Act (1981), Northern Ireland Act (1998), Scotland Act (1998), Human Rights Act (1998), House of Lords Act (1999), Constitutional Reform Act (2005), Government of Wales Act (2006), Fixed-term Parliaments Act (2011)
- Észt Köztársaság 1992. évi Alkotmánya
- Finn Köztársaság 1999. évi Alkotmánya
- Francia Köztársaság 1959. évi Alkotmánya (+*2004. évi Környezeti Charta*)
- Grúz Köztársaság 1995. évi Alkotmánya
- Görög Köztársaság 1975. évi Alkotmánya
- Holland Királyság 2008. évi Alkotmánya

- Horváth Köztársaság 2010. évi Alkotmánya
- Izland Köztársaság 1944. évi Alkotmánya
- Írország 1937. évi Alkotmánya
- Liechtenstein Hercegség 1921. évi Alkotmánya
- Lengyel Köztársaság 1997. évi Alkotmánya
- Lett Köztársaság 1933. évi Alkotmánya
- Litván Köztársaság 1992. évi Alkotmánya
- Luxemburgi Nagyhercegség 1868. évi Alkotmánya
- Macedón Köztársaság 1991. évi Alkotmánya
- Magyarország 2011. évi Alaptörvénye
- Málta Köztársaság 1964. évi Alkotmánya
- Moldovai Köztársaság 1994. évi Alkotmánya
- Monaco Hercegség 1962. évi Alkotmánya
- Montenegró Köztársaság 2007. évi Alkotmánya
- Német Köztársaság 1949. évi Alaptörvénye
- Norvég Királyság 1814. évi Alkotmánya
- Olasz Köztársaság 1948. évi Alkotmánya
- Orosz Föderáció 1995. évi Alkotmánya
- Örmény Köztársaság 1995. évi Alkotmánya
- Portugál Köztársaság 1974. évi Alkotmánya
- Román Köztársaság 1991. évi Alkotmánya
- San Marino Köztársaság 1974. évi Alkotmánya

-
- Spanyol Királyság 1978. évi Alkotmánya
  - Svájc Köztársaság 1999. évi Alkotmánya
  - Svéd Királyság 1991. évi Alkotmánya
  - Szerb Köztársaság 2006. évi Alkotmánya
  - Szlovák Köztársaság 1992. évi Alkotmánya
  - Szlovén Köztársaság 1991. évi Alkotmánya
  - Török Köztársaság 1982. évi Alkotmánya
  - Ukrán Köztársaság 1996. évi Alkotmánya

2.2. Egyéb nemzeti jogforrások

Egyesült Királyság:

- Freedom of Information Act
- Environmental Impact Assessment Directive

Franciaország:

- 1976. évi július 10-i természet védelméről szóló törvény
- 1995. évi február 2-i Környezetvédelmi törvény

Magyarország:

- 1949. évi XX. törvény a Magyar Köztársaság Alkotmányáról
- 1994. évi LV. törvény a termőföldről
- Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.)
- 2011. évi CXCVI. törvény a nemzeti vagyonról
- 28/1994.(V.20.) AB határozat
- 14/1998. (V. 8.) AB határozat
- 13/2013. (IV.17.) AB határozat
- 3114/2016. (VI.10.) AB határozat

Svájc:

- Környezetvédelméről szóló törvény
- Rendelet a környezetre káros anyagokról (*Stoffverordnung, StoV, SR 814.013*)
- Rendelet a súlyos balesetek elleni védelemről (*Störfallverordnung, StFV, 814.012*)
- Zajcsökkentési rendelet (*Lärmschutz-Verordnung, LSV; SR 814.41*)
- Levegőtisztasági rendelet (*Luftreinhalte-Verordnung, LRV; SR 814.318.142.1*)

- Környezeti hatásvizsgálatról szóló rendelet (*Umweltverträglichkeitsprüfungs-Verordnung, UVPV, SR 814.011*)
- Hulladékról szóló technikai rendelet (*Technische Verordnung über Abfälle, TVA; SR 814.600*)
- Italcsomagolásról szóló rendelet (*Getränkeverpackungs-Verordnung, VGV; SR 814.621*)
- Szennyezet területek helyreállításáról szóló rendelet (*Altlasten-Verordnung, AltIV; SR 814.680*)
- Környezetbe történő kibocsátásról szóló rendelet (*Freisetzungsverordnung, FrSV; SR 814.911*)
- Nem ionizáló sugárzás elleni védelemről szóló rendelet (*Verordnung über den Schutz vor nichtionisierender Strahlung, NISV; SR 814.710*)

2.3. Európai Unió jog

- Szerződés az Európai Unióról – HL C 202 (2016)
- Szerződés az Európai Unió működéséről – HL C 202 (2016)
- Európai Unió Alapjogi Chartája – HL C 202 (2016)
- 2/13. sz. vélemény: A Bíróság (teljes ülés) 2014. december 18-i véleménye – Európai Bizottság (Az EUMSZ 218. cikk (11) bekezdése alapján kiadott vélemény – Nemzetközi megállapodás tervezete – Az Európai Uniónak az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló európai egyezményhez történő csatlakozása – Az említett tervezetnek az EU- és az EUM-Szerződéssel való összeegyeztethetősége) – HL C 65 (2015)
- Az Európai Parlament és a Tanács 1049/2001/EK rendelete, (2001. május 30.) az Európai Parlament, a Tanács és a Bizottság dokumentumaihoz való nyilvános hozzáférésről – HL L 145., 2001.5.31.
- Az Európai Parlament és a Tanács 2003/4/EK irányelve (2003. január 28.) a környezeti információkhoz való nyilvános hozzáférésről és a 90/313/EGK irányelv hatályon kívül helyezéséről – HL L 41., 2003.2.14.
- Az Európai Parlament és a Tanács 2003/35/EK irányelve (2003. május 26.) a környezettel kapcsolatos egyes tervek és programok kidolgozásánál a nyilvánosság részvételéről, valamint a nyilvánosság részvétele és az

igazságszolgáltatáshoz való jog tekintetében a 85/337/EGK és a 96/61/EK tanácsi irányelv módosításáról – HL L 156., 2003.6.25.

- Európai Bizottságnak az irányelvjavaslata az igazságszolgáltatáshoz való hozzájárulásról. COM (2003) 624, 2003. október 22.
- Az Európai Parlament és a Tanács 1367/2006/EK rendelete, (2006. szeptember 6.) a környezeti ügyekben az információhoz való hozzáférésről, a nyilvánosságnak a döntéshozatalban történő részvételéről és az igazságszolgáltatáshoz való jog biztosításáról szóló Aarhusi Egyezmény rendelkezéseinek a közösségi intézményekre és szervekre való alkalmazásáról – HL L 264., 2006.9.25.
- Az Európai Parlament és a Tanács 1386/2013/EU határozata (2013. november 20.) a „Jólét bolygónk felélése nélkül” című, a 2020-ig tartó időszakra szóló általános uniós környezetvédelmi cselekvési programról – HL L 354., 2013.12.28.

2.4. Nemzetközi jogi normák és dokumentumok

2.4.1. Európa Tanács

- Európa Tanács Alapszabálya
- Egyezmény az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről (*Emberi Jogok Európai Egyezménye*), Róma, 1950. november 4.
- 15. kiegészítő jegyzőkönyv az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló Egyezményhez (*Strasbourg, 2013. június 24.*)
- 16. kiegészítő jegyzőkönyv az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló Egyezményhez (*Strasbourg, 2013. október 2.*)
- Emberi Jogok Európai Bíróságának Szabályzata (*2014. január 1.*)
- Európa Tanács Parlamenti Közgyűlésének 1431 (1999) számú ajánlása (*Európa Tanács által meghozandó intézkedések a környezetvédelem terén*)
- Európa Tanács Parlamenti Közgyűlésének 1614 (2003) számú ajánlása (*Környezet és az emberi jogok*)
- Európa Tanács Parlamenti Közgyűlésének 1885 (2009) számú ajánlása (*Az Emberi Jogok Európai Egyezményéhez csatolandó kiegészítő jegyzőkönyv készítése, az egészséges környezethez való jogról*)

- Miniszterek Tanácsának válasza a PK 1614-es ajánlására (*Doc. 10041, 2004. január 24.*)
- Emberi Jogokat Irányító Bizottság reagálása a PK 1885-ös ajánlására (*DH-DEV(2010)03*)
- Miniszterek Tanácsának válasza a PK 1885-es ajánlására (*CM/AS(2010)Rec1883-1885-final*)

2.4.2. ENSZ

- Egészségügyi Világszervezet Alkotmánya (*Magyarországon kihirdette: 1948. évi XII. törvény az Egészségügyi Világszervezet Alkotmányának becikkelyezéséről*)
- Egyezmény a környezeti ügyekben az információhoz való hozzáférésről, a nyilvánosságnak a döntéshozatalban történő részvételéről és az igazságszolgáltatáshoz való jog biztosításáról (*Aarhusi Egyezmény, 1998*)
- Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata (1948)
- Az ENSZ Közgyűlés A/RES/64/292 számú határozata
- Az ENSZ Közgyűlés A/RES/70/1 számú határozata: „Alakítsuk át világunkat: a fenntartható fejlődésre vonatkozó program a 2030-ig tartó időszakban” (*UN A/RES/70/1 „Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development”*)
- Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egységokmánya (1966)
- Johannesburgi Nyilatkozat a fenntartható fejlődésről (2002)
- Környezet és Egészség Európai Kartája (*Frankfurt am Main, 1989*)
- Környezetre veszélyes tevékenységek által okozott károkért való polgári felelősségről szóló Egyezmény (Lugano, 1993)
- Közös Jövönk Jelentés (1987)
- Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Advisory opinion of 8 July 1996, ICJ Reports
- Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egységokmánya
- Riói Nyilatkozat a Környezetről és a Fejlődésről (1992)
- Stockholmi Nyilatkozat (1972)

- Szennyezőanyag-kibocsátási és szállítási nyilvántartásokról szóló Jegyzőkönyv

2.4.3. Egyéb nemzetközi jogi források

- Afrikai (*Banjuli*) Charta az emberek és népek jogairól
- Budapest Memorandum (2014. április 24-25-én, Budapesten a „Fenntartható jövő modellintézményei” címmel megtartott nemzetközi konferencia záró dokumentuma)
- Emberi Jogok Amerikai Egyezménye (1969) (és a *San Salvador-i kiegészítő jegyzőkönyv*, 1988)

3. Egyéb források jegyzéke

- Aarhusi Egyezmény Megfelelési Bizottsága Belgium megfeleléséről, Doc. ACCC/C/2005/11, 2006. április 26.
- A jövő nemzedékek országgyűlési biztosának állásfoglalása az Ajkai Timföldgyár területén bekövetkezett vörösiszap katasztrófa építésügyi és hatósági háttere vonatkozásában, JNO-619/2010, 2011. április 7.
- A „Right2Water” kezdeményezés: <http://right2water.eu/> (2014. július 30.)
- Az ET tagállami alkotmányainak eredeti és angol nyelvű szövegeinek forrása: <http://www.legislationline.org/documents/section/constitutions> (2016. április 28.)
- Az Aral tóról készült műholdfelvételek forrása: http://earthobservatory.nasa.gov/Features/WorldOfChange/arial_sea.php (2015. november 23.)
- Az Emberi Jogok Európai Egyezményében és annak kiegészítő jegyzőkönyveiben foglalt jogok és szabadságok megsértése államokra és cikkekre lebontva 1959 és 2015 között: http://www.echr.coe.int/Documents/Stats_violation_1959_2015_ENG.pdf (2016. június 23.)
- Az Európa Parlament „Right2Water” kezdeményezéssel kapcsolatos döntéséről: <http://www.europarl.europa.eu/news/en/news-room/20150903IPR91525/Right2water-citizens%E2%80%99-initiative-Commission-must-act-say-MEPs> (2016. június 22.)

- C. G. Weeramantry bíró, a Nemzetközi Bíróság volt alelnökének vitaindító előadása. 2014. április 24, Budapest, „Fenntartható jövő modell-intézményei” nemzetközi konferencia
- C.G. Weeramantry különvéleménye a Nemzetközi Bíróság elé terjesztett Bős-Nagymaros vízlépcső rendszerrel kapcsolatos ügyben. 91. o. b) pont. A különvéleményt lásd: <http://www.icj-cij.org/docket/files/92/7383.pdf> (2016. január 28.)
- Demográfiai statisztikák:
<http://esa.un.org/unpd/wpp/Download/Standard/Population/> (2016. április 29.)
- Earthjustice, Environmental Rights Report: *Human Rights and the Environment, Materials for the 61st session of the UN Commission on Human Rights*. Geneva 2005 – http://earthjustice.org/sites/default/files/library/references/2005_ENVIRONMENTAL_RIGHTS_REPORTrev.pdf (2016. augusztus 2.)
- Egy főre jutó éves kommunális hulladék mennyiségről szóló statisztika:
<https://data.oecd.org/waste/municipal-waste.htm> (2016. április 29.)
- Egy főre jutó éves szén-dioxid kibocsátásról szóló statisztika:
<https://data.oecd.org/air/air-and-ghg-emissions.htm> (2016. április 29.)
- EJEB által folyamatosan frissített *factsheet* az EJEB környezettel kapcsolatos ítélezési gyakorlatáról, amely a legrelevánsabb, és a legfrissebb ügyek összefoglalóját adja. A legfrissebb összefoglalót lásd: http://www.echr.coe.int/Documents/FS_Environment_ENG.pdf (2016. június 23.)
- EJEB kérelmezői formanyomtatvány:
http://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=applicants/forms&c=#n14525302412866418000011_pointer (2016. június 9.)
- Environmental Information Regulations 2004 (SI 2004 No. 3391) and Environmental Information (Scotland) Regulations 2004 (SSI 2004 No. 520)
- Forrás az Amazonas-medence menti erdőirtás és az EU kapcsolatáról:
http://www.fern.org/sites/fern.org/files/Stolen%20Goods_EN_0.pdf (2015. november 23.)
- Forrás az Aral tó jelenségről:
<http://www.eoearth.org/view/article/51cbeef47896bb431f68eb68/> (2016. január 3.)

- Forrás az Ogoni ügyről:
<http://www.cesr.org/downloads/AfricanCommissionDecision.pdf>
(2015. november 23.)
- House of Lords and House of Commons Joint Committee on Human Rights: *A Bill of Rights for the UK?* 2007-2008-as ülészakasz 29. javaslat, HL 165-1, HC 151-1, 2008.
- *Human Rights and the Environment*, Rio+20: Joint Report OHCHR and UNEP, Brazil, 2012
- International Union for Conservation of Nature and Natural Resources: *The Law of Energy for Sustainable Development*. Kézikönyv, 2015
- Kolontár-jelentés: a Vörösiszap-baleset okai és tanulságai. Budapest 2011;
<https://drive.google.com/file/d/0B2VBBNvcrLcZYjc3MTO4ZTAAtNGNIMi00ZTEXLTKwMDktNmU0NmYxYTMzOWFI/view?pli=1> (2015. november 23.)
- Manual on Human Rights and the Environment, Council of Europe Publishing, 2. kiadás, Strasbourg, 2012. – Az Európa Tanács által kiadott 195 oldalas kimerítő összefoglaló kézikönyv az EJEJ környezeti ítélezési gyakorlatáról:
http://www.echr.coe.int/LibraryDocs/DH_DEV_Manual_Environment_Eng.pdf
(2016. június 23.)
- Northern Irish Human Rights Commission (NIHRC): *A Bill of Rights for Northern Ireland*. Norma javaslat, 2008
- Országgyűlési vizsgálóbizottsági jelentés a vörös-iszap katasztrófáról:
<http://www.parlament.hu/irom39/04795/04795.pdf> (2015. november 23.)
- Practical Guide on Admissibility Criteria:
http://www.echr.coe.int/Documents/Admissibility_guide_ENG.pdf (2016. június 9.)
- Születéskor várható élettartam statisztika: <https://data.oecd.org/healthstat/life-expectancy-at-birth.htm> (2016. április 29.)
- The Aarhus Convention Implementation Guide:
http://www.unece.org/fileadmin/DAM/env/pp/Publications/Aarhus_Implementation_Guide_interactive_eng.pdf (2016. április 25.)

-
- Winston Churchill 1946. szeptember 19-ei zürichi beszéde: http://europa.eu/about-eu/eu-history/founding-fathers/pdf/winston_churchill_en.pdf (2016. június 23.)
  - 2015. március 17-és 18-án Strasbourgban megtartott „How to litigate before the European Court of Human Rights” ERA konferencia gyakorlati előadásai: Roberto Spano bíró (*bevezető előadás*); Adam Craig Weiss (*European Roma Rights Centre, jogász, ügyvezető igazgató – előadás címe: „Representing an Applicant before the ECHR-A User’s Guide”*); és Pamela McCormick (*jogász, EJEB Hivatal, előadás címe: „Practical advice on communication with the Registry”*)